

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МИХАЙЛОВ СТАНІСЛАВ ВІКТОРОВИЧ

УДК 338.46:336.711.65 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО
УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЮ ЕКОНОМІЧНОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 051
«Економіка»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 С.В. Михайлов

Науковий керівник:
Савіна Наталія Борисівна
д.е.н., професор

Рівне – 2025

АНОТАЦІЯ

Михайлов С.В. Державне регулювання як інструмент антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – економіка. – Національний університет водного господарства та природокористування Міністерства освіти і науки України, Рівне, 2025.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню теоретико-методологічних засад, інституційних механізмів та прикладних засобів державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально-відповідальною економічною діяльністю. У межах дослідження поглиблено теоретичні основи організації економічної діяльності на національному рівні шляхом поєднання інституціонально-економічного, інституціонально-регуляторного, інституціонально-ринкового та інституціонально-правового підходів з процесним, функціональним та структурним трактуванням механізмів державного регулювання. Особливу увагу приділено удосконаленню модельної формалізації прояву економічних і соціальних ризиків у гральному бізнесі як особливому секторі економіки. Досліджено структуру соціального ризику, яка охоплює вплив на ринок праці, соціальну відповідальність, демографічну ситуацію, злочинність, інвестиційну привабливість та інші аспекти суспільного розвитку. У дисертації структуровано гральний бізнес на офлайн- і онлайн-сектори та виокремлено ключові точки матеріалізації ризиків, що дозволяє формувати ефективну державну політику регулювання за п'ятьма напрямками: соціальна політика, трудова реформа, регіональний розвиток, освітня політика та економічне стимулювання. Удосконалено інституційні засади державного регулювання економіки в умовах криз через побудову трирівневої моделі, що включає стратегічний, тактичний та інструментальний рівні управлінського впливу.

Змістове наповнення кожного рівня дозволила узгодити методи прямого і непрямого регуляторного впливу, правові й економічні інструменти підтримки, що особливо важливо у період глобальних шоків, воєнних дій та пандемій.

У межах дисертації поглиблено методичне підґрунтя визначення стратегічних напрямів та тактичних заходів повоєнного відновлення України.. Визначено шість стратегічних векторів відновлення, зокрема: стабілізацію фінансової системи, відновлення людського капіталу, фіскальну перебудову, підтримку малого й середнього бізнесу, активізацію інвестиційної діяльності та реанімацію зовнішньоекономічної активності. Удосконалено концептуальні підходи до ідентифікації грального бізнесу в системі національної економіки, що дозволило розглядати його як багаторівневу структуру з чітко вираженою інституційною та галузевою специфікою й широкими міжсекторальними зв'язками. Запропоновано трактування грального бізнесу як сфери, що поєднує офлайн- і онлайн-сегменти, має потенціал для формування фіскальних надходжень, генерує мультиплікативні ефекти в ІТ, фінансовому, туристичному та спортивному секторах, а також є важливим елементом цифрової економіки.

Вперше запропоновано концепцію детінізації грального бізнесу як інструменту антикризового управління, що розглядається не лише як засіб мобілізації фіскального ресурсу, але і як стратегічний підхід до зміцнення економічної стійкості держави. Модель концепції охоплює чотири етапи: діагностику кризи, формування стратегії втручання, впровадження інструментів легалізації та моніторинг їх ефективності. Концепція дозволяє системно трансформувати тіньовий сегмент грального бізнесу в контрольований і регульований сектор, здатний підтримати економіку в умовах багатофакторної нестабільності. Запропонований підхід поєднує фіскальні, нормативні, цифрові та комунікаційні інструменти для формування відповідальної регуляторної політики, що може бути масштабована на інші сектори економіки.

У роботі обґрунтовано доцільність інтеграції міжнародних стандартів відповідальної гри в національну регуляторну систему як ключового інструменту превентивного впливу на соціальні ризики у гравальному бізнесі. Узагальнено практики таких країн, як Велика Британія, Німеччина, Канада, а також рекомендації міжнародних організацій (EGBA, WHO, ICRG), що дозволило адаптувати принципи відповідальної гри до вітчизняних умов. Уперше здійснено кількісну оцінку соціального ризику (SRI) для гравального бізнесу на основі шести індикаторів, які охоплюють соціальні витрати, рівень напруги, інформаційного конфлікту та державної компенсації. Поглиблено підходи до оцінювання суспільної ефективності ризикових секторів, зокрема гравального бізнесу, через формування трикомпонентної моделі SEI, яка охоплює економічний, соціальний та технологічний капітал. Удосконалено систему державного регулювання гравального бізнесу як інструменту розвитку національної економіки шляхом побудови координатної матриці на основі інтеграції індексів SRI і SEI. Розроблено логіку регуляторного втручання, яка передбачає послідовність: оцінка сектора → картування за матрицею → визначення режиму втручання → застосування відповідних інструментів. Сформовано чотири типи режимів (жорсткий, цільовий, превентивний, ліберальний) з відповідним набором фіскальних, нормативних, інституційних та інформаційних засобів впливу. Таким чином, запропонована модель державного регулювання гравального бізнесу забезпечує цілісний інституційний підхід до управління секторами з підвищеними соціальними ризиками. Вона дозволяє забезпечити баланс між фіскальними цілями, соціальним контролем і розвитком національної економіки в умовах багатофакторної нестабільності.

Ключові слова: державне регулювання, антикризове управління, види економічної діяльності, гравальний бізнес, соціальна відповідальність, ризики, суспільна ефективність, детінізація економіки.

ANNOTATION

Mykhailov S.V. State regulation as a tool of crisis management for socially responsible economic activity. – Qualification scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, specialty 051 – Economics. – National University of Water and Environmental Engineering, Ministry of Education and Science of Ukraine, Rivne, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations, institutional mechanisms, and applied tools of state regulation as one of the key levers of crisis management in socially responsible economic activity. The research deepens the theoretical basis for the organization of economic activity at the national level by combining institutional-economic, institutional-regulatory, institutional-market, and institutional-legal approaches with process-based, functional, and structural interpretations of state regulatory mechanisms. Particular attention is paid to improving the model-based formalization of the manifestation of economic and social risks in the gambling business as a specific sector of the economy. The structure of social risk is explored, including its impact on the labor market, social responsibility, demographic dynamics, crime, investment attractiveness, and other aspects of social development. The dissertation structures the gambling business into offline and online sectors and identifies key risk materialization points, enabling the formation of effective state regulation policy across five dimensions: social policy, labor reform, regional development, educational policy, and economic stimulation.

The institutional foundations of state regulation of the economy in crisis conditions have been improved through the development of a three-tiered model, which includes strategic, tactical, and instrumental levels of managerial influence. The content structure of each level has made it possible to align direct and indirect regulatory methods, legal and economic support tools, which is especially important in the context of global shocks, military actions, and pandemics.

The dissertation further develops the methodological basis for identifying strategic directions and tactical measures for Ukraine's post-war recovery. Six strategic recovery vectors are identified, including stabilization of the financial system, restoration of human capital, fiscal restructuring, support for small and medium-sized businesses, activation of investment activity, and reanimation of foreign economic operations. Conceptual approaches to identifying the gambling business within the national economy are improved, allowing it to be considered as a multi-level structure with distinct institutional and sectoral features and extensive intersectoral linkages. The gambling business is proposed to be viewed as a sphere that combines offline and online segments, has the potential to generate fiscal revenues, produces multiplicative effects in the IT, financial, tourism, and sports sectors, and is an important element of the digital economy.

For the first time, the concept of de-shadowing the gambling business is proposed as a tool of crisis management, seen not only as a means of mobilizing fiscal resources but also as a strategic approach to strengthening the state's economic resilience. The model of the concept includes four stages: crisis diagnostics, development of an intervention strategy, implementation of legalization instruments, and monitoring of their effectiveness. The concept enables the systematic transformation of the shadow segment of the gambling business into a controlled and regulated sector capable of supporting the economy in conditions of multifactorial instability. The proposed approach combines fiscal, regulatory, digital, and communication instruments to form a responsible regulatory policy that can be scaled to other sectors of the economy.

The study substantiates the feasibility of integrating international standards of responsible gambling into the national regulatory system as a key tool for preventive influence on social risks in the gambling business. Regulatory practices from countries such as the United Kingdom, Germany, and Canada, as well as recommendations from international organizations (EGBA, WHO, ICRG), are generalized, allowing the adaptation of responsible gambling principles to the national context. For the first time, a quantitative assessment of social risk (SRI) for

the gambling business is conducted based on six indicators, including social expenditures, levels of tension, information conflict, and government compensation.

Approaches to evaluating the social effectiveness of high-risk sectors, particularly the gambling business, are further developed through the formation of a three-component model (SEI) that encompasses economic, social, and technological capital. The system of state regulation of the gambling business as a tool for national economic development is improved by constructing a coordinate matrix based on the integration of the SRI and SEI indices. A regulatory intervention logic is developed, which includes a sequential process: sector assessment → matrix mapping → determination of the mode of intervention → application of appropriate instruments. Four types of regulatory regimes are defined (strict, targeted, preventive, liberal), each with a corresponding set of fiscal, normative, institutional, and informational instruments.

Thus, the proposed model of state regulation of the gambling business provides a comprehensive institutional approach to managing sectors with elevated social risks. It allows for balancing fiscal objectives, social control, and the development of the national economy under conditions of multifactorial instability.

Keywords: state regulation, crisis management, types of economic activity, gambling industry, social responsibility, risks, social effectiveness, de-shadowing of the economy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових наукових виданнях України:

1. Михайлов С.В., Михайлова Є.В. Теоретичні аспекти визначення поняття антикризового управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. Том 32 (71). № 5. С. 1–6. (0,71 а.а.; особистий внесок: визначено та описано поняття антикризового управління, 0,3 а.а).
2. Михайлов С.В., Михайлова Є.В. Детінізація грального бізнесу, як інструмент наповнення бюджету в умовах антикризового управління. *Економіка і регіон*. №4 (87). Національний університет ім. Юрія Кондратюка, 2022. С. 23–27 (0,54 а.а.; особистий внесок: описано інструменти наповнення державного бюджету, 0,26 а.а).
3. Михайлов С.В., Михайлова Є.В. Теоретичні підходи до формування стратегій антикризового управління. *Український економічний часопис*. 2023. Вип. 1. С. 38–48. (0,58 а.а.; особистий внесок: проаналізовано наявні стратегії антикризового управління, 0,2 а.а).
4. Михайлов С.В., Михайлова Є.В., Савіна Н.Б. Соціально-корпоративна відповідальність детінізації грального бізнесу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2024. № 28. С. 34–38. (0,52 а.а.; особистий внесок: проаналізовано особливості соціально відповідальності організаторів грального бізнесу, 0,2 а.а).
5. Михайлов С.В. Савіна Н.Б. Онлайн гемблінг в системі національної економіки. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2023. Вип. 1(93). С. 5–8. (0,63 а.а.; особистий внесок: проаналізовано та описано структуру гемблінгу, 0,4 а.а).
6. Михайлов С.В. Савіна Н.Б. Розвиток онлайн гемблінгу в системі грального бізнесу. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика*

- управління. 2022. Т. 21. №. 3 (52). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, С. 197–206. (0,35 а.а.; особистий внесок: проаналізовано та описано структуру онлайн гемблінгу, 0,2 а.а).
7. Михайлов. С.В. Савіна Н.Б. Реалізація інноваційних інструментів соціально-економічного захисту операторів та споживачів. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. 2023. № 4(91). Полтава: ПНТУ, 2023. С. 30–34. DOI:[https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4\(91\).3190](https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4(91).3190). (0,54 а.а.; особистий внесок: проаналізовано соціальний захист операторів, 0,3 а.а).
 8. Михайлов С.В., Савіна Н.Б. Економічні аспекти впровадження міжнародних стандартів відповідальної гри: тенденції та перспективи. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2024. № 1 (85). С. 13–17. (0,5 а.а.; особистий внесок: описано стандарти відповідальної гри, 0,3 а.а).
 9. Mykhailov S. Economic opportunities and social responsibility in the modern gambling industry. *Український економічний часопис*. 2024. Вип. 7. С. 53–56. (0,55 а.а.).
 10. Mykhailov S. State regulation of risky economic sectors for economic stability and growth. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2025. Вип. 54. С. 104–108. (0,65 а.а.).

Публікації в іноземних виданнях:

11. Mykhailov S., Mykhailova Ye. Theoretical Approaches of the Anti-Crises Management During the Informational War. *Three Seas. Economic Journal*. 2022. Vol. 3 No. 1. Pp. 129–133. (0,46 а.а; особистий внесок: проаналізовано характеристики антикризового управління, 0,26 а.а).
12. Mykhailova Y., Savina N., Lytvynenko V., Mykhailov S. Entropy Based Evaluation of The Impact of Education on Economic Development. *Informatyka, Automatyka, Pomiarы W Gospodarce I Ochronie Środowiska*, 14(3), 2024. P. 118–122. (SCOPUS) DOI:

<https://doi.org/10.35784/iapgos.6358> (0,86 а.а.; особистий внесок: проаналізовані та описані потенційні ризики і можливості економічного розвитку країни, 0,28 а.а).

13. Mykhailov S., Savina N. Introduction of Tools for Social and Economic Protection of Operators and Consumers as a Part of Destigmatisation of Gambling. *Green, Blue & Digital Economy Journal, Volume 4 Number 3. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2023, p. 45–52.* (0,73 а.а.; особистий внесок: проаналізовані та описані інструменти соціального захисту операторів, 0,5 а.а).

Публікації за матеріалами конференцій:

14. Савіна Н.Б., Литвиненко В.І., Міхно М.М, Михайлов С.В. Навчання нечітких когнітивних карт з використанням алгоритму оптимізації рою частинок для моделювання впливу економічних факторів. *Матеріали 10-ої Міжнар. наук.-практ. конф. «Глушковські читання», Київ, 2021 р. С. 185–190.* (0,22 а.а; особистий внесок: впливи економічних факторів, 0,2 а.а).
15. Mykhailov S., Mykhailova Ye. Economic Potential Of Educational Institution. *IV Міжнародна конференція «Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід»:* матеріали. 2021. Дніпро-Гельсінкі. С. 64–67. (0,23 а.а; особистий внесок: описано економічні показники, 0,2 а.а).
16. Mykhailov S., Savina N. Historical Preconditions for The Regulation of The Gambling Business in The National Economy. *Features and trends of socio-economic development in global and local dimensions: International scientific conference* (October 21-22, 2022. Leipzig, Germany). Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. P. 48–52. (0,17 а.а; особистий внесок: описано регулювання грального бізнесу, 0,1 а.а).
17. Михайлов С.В. Савіна Н.Б. Теоретичні засади визначення кризових явищ в національній економіці. *Економічна система країни: зовнішні та внутрішні фактори впливу:* матеріали доповідей Міжнародної науково-

- практичної конференції (м. Київ, 22 жовтня 2022 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 14–18. (0,18 а.а; особистий внесок: проаналізовано та описано кризові явища, 0,1 а.а).
18. Михайлов С. В., Савіна Н. Б. Еволюція азартних ігор: тенденції розвитку та фінансові виклики. *International scientific-practical conference “Economics, finance, accounting and law: problems, trends, directions”: conference proceedings (Tampere, Finland, February 12, 2024). Tampere, Finland: Scholarly Publisher ICSSH, 2024. Р. 19–23. (0,13 а.а; особистий внесок: описано тенденції розвитку грального бізнесу, 0,1 а.а).*
 19. Михайлов С.В., Савіна Н.Б. Інноваційні інструменти як елемент соціально-економічного захисту операторів та споживачів. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції: матеріали Х Міжнародної науковопрактичної Інтернет-конференції, 09 листопада 2023 р. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2023. С. 127–128. (0,12 а.а; особистий внесок: описано інноваційні інструменти, 0,1 а.а).*
 20. Михайлов С. В. Державне регулювання ризикових секторів економіки як інструмент антикризового управління. *Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 7–8 березня 2025 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 69–74 с. (0,19 а.а).*

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	23
1.1. Теоретичні засади організації економічної діяльності на національному рівні.....	23
1.2. Економічні ризики і ризики соціальної відповідальності в економічній діяльності.....	57
1.3. Методологічні основи державного регулювання економіки в кризових умовах.....	88
Висновки до розділу 1.....	108
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗУВАННЯ ВПЛИВУ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	111
2.1. Дослідження впливу кризових явищ на результативність функціонування національної економіки.....	111
2.2. Аналіз функціонування соціально відповідальної економічної діяльності на прикладі грального бізнесу.....	132
2.3. Економічне підґрунтя детінізації грального бізнесу в системі антикризового управління.....	168
Висновки до розділу 2.....	199
РОЗДІЛ 3. ІМПЕРАТИВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ...	201
3.1. Застосування міжнародних стандартів відповідальної гри як інструменту зниження ризику соціальної відповідальності.....	201
3.2. Підвищення суспільної ефективності організаторів грального бізнесу.....	224
3.3. Модель системи державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності.....	240
Висновки до розділу 3.....	253
ВИСНОВКИ	258
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	267
ДОДАТКИ	289

ВСТУП

Актуальність теми. У системі ведення національного господарства економічна діяльність забезпечує виконання не лише функції виробництва, розподілу, обміну та споживання, але й формує ширший соціально-економічний контекст, впливаючи на добробут населення, бюджетну стабільність та структурну динаміку економіки. У сучасних умовах трансформації економіки України особливої актуальності набуває питання ефективного державного регулювання видів економічної діяльності, що поєднують високий фінансовий потенціал для держави із підвищеними ризиками соціальної відповідальності для суспільства. Одним із видів такої діяльності є гральний бізнес, який після легалізації у 2020 році інтегрувався в інституційну архітектуру економіки України, одночасно стимулюючи зростання податкових надходжень, зайнятості та цифрової інфраструктури, й породжуючи складні регуляторні виклики, пов'язані з лудоманією, криміногенними загрозами та суспільною напругою.

Дослідження державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності України відбувається в широкому контексті глобальних процесів, зокрема реалізації Цілей сталого розвитку ООН (SDG 8, 10, 16), що передбачають ефективні механізми публічного управління, протидію тінізації економіки, забезпечення інклюзивного зростання та справедливого наповнення бюджету, а також програми Європейської Комісії в межах Consumer Agenda та Digital Services Act, проєкту Ради Європи з протидії онлайн-гемблінгу серед молоді (2024-2026), щорічних кампаній EGBA з розвитку безпечного ігрового середовища. Це зумовлює необхідність у переосмисленні ролі інституційних, регуляторних і фінансових засобів у забезпеченні державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю. Легалізація грального бізнесу в Україні відбувається під впливом кризових явищ, викликаних COVID-19, війною, інституційною нестабільністю,

тінізацією окремих сегментів, що в свою чергу призводить до підвищення рівня ризиковості.

З огляду на вищезазначене, формування науково обґрунтованого підходу до оцінки соціально відповідальної економічної діяльності стає необхідною передумовою для розробки ефективних інструментів антикризового управління. Це вимагає застосування гнучких методів аналізу як прямих, так і опосередкованих впливів на макро- та мікроекономічному рівнях, з урахуванням багатовимірного характеру ризиків і викликів, притаманних видам економічної діяльності з високою соціальною чутливістю, що визначає актуальність цього дослідження для української економіки в умовах воєнної трансформації, а також для країн із перехідними або гібридними моделями ринку.

Значний внесок у розвиток теоретичних підходів до оцінювання економічної та соціальної ефективності, як окремих видів економічної діяльності, так і економіки в цілому здійснено у роботах таких українських дослідників, як О. Іляш, В. Костріченко, Н. Мамонтової, Л. Мельника, О. Осадчої, О. Олійник, О. Павелко, Н. Савіної, В. Хаустової, які аналізують вплив кризових ситуацій, інституційних змін, цифровізації, бюджетної ефективності та суспільної довіри на результативність функціонування національної економіки. Різні аспекти впливу гравального бізнесу на економіку, соціальне середовище та державне регулювання досліджувались у працях зарубіжних науковців, а саме Дж. Бенкса, А. Блашчинські, Д. Вокера, С. Гейнсбері, Е. Грінолса, В. Р. Ідінгтона, Д. Форреста, які висвітлювали питання регулювання, соціальних наслідків та ефективності функціонування азартних ігор. Тоді як системні аспекти антикризового управління та державного регулювання комплексно аналізуються у наукових доробках О. Антонюк, П. Грицюка, В. Данкевича, В. Коваля, Н. Ковшун, Н. Кушнір, П. Несененка, Д. Нікитенка та інших учених.

Водночас, не применшуючи значущості наявних теоретичних і прикладних досліджень в окреслених сферах, слід зазначити, що проблематика

державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю потребує подальшого наукового осмислення. Зокрема, формування цілісної системи державного регулювання, здатної забезпечити антикризову стійкість та соціальну відповідальність економічної діяльності в умовах високої регуляторної чутливості, а також оцінки її впливу на структурні параметри національної економіки, рівень тінізації, соціальну безпеку та дієвість публічного управління. Саме необхідність розробки теоретико-методичних засад державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю, з урахуванням специфіки функціонування секторів з підвищеним рівнем ризиків соціальної відповідальності, зокрема грального бізнесу, зумовила вибір теми дослідження, визначення його мети, об'єкта, предмета та ключових наукових завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до ключових наукових напрямків і актуальних питань фундаментальних досліджень у сфері природничих, технічних та гуманітарних наук на 2024-2028 рр. (Постанова Президії НАН України від 10.01.2024 р. № 8), а саме напрямкам «Особливості механізму державного регулювання господарської діяльності у різних секторах і галузях економіки» та «Глобальні та національні виклики, ризики і небезпеки соціально-економічного розвитку України»; Національній економічній стратегії України на період до 2030 року (від 3 березня 2021 р. № 179); Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (від 29 серпня 2023); Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня тіньової економіки (від 20 січня 2021 р).

Дисертаційна робота є результатом наукових досліджень, виконаних автором згідно з планами науково-дослідних робіт Національного університету водного господарства та природокористування, а саме «Розвиток систем антикризового управління національною економікою» (номер державної реєстрації 0125U002807), де автором розроблено підхід до оцінювання

ефективності державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності в умовах кризових викликів; «Фінансово-економічна політика в контексті інноваційного розвитку України» (номер державної реєстрації 0120U105019), де автором запропоновано підхід до врахування макроекономічних та фінансових чинників при розробці регуляторних стратегій, що орієнтовані на забезпечення стійкості соціально відповідальної економічної діяльності в умовах кризових трансформацій.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретико-методичних засад і обґрунтування практичних підходів до державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю, з урахуванням потреб забезпечення економічної стійкості, фінансової та суспільної ефективності.

Досягнення поставленої мети зумовило виконання таких завдань:

- розвинути теоретичні підходи до інтерпретації економічної діяльності на національному рівні,
- провести модельну формалізацію прояву ризиків соціальної відповідальності у гравця бізнесу як виду економічної діяльності,
- поглибити комплексну систему державного регулювання економіки в умовах кризових явищ,
- удосконалити аналітичний підхід до розвитку потенціалу соціально відповідальної економічної діяльності,
- розвинути концепцію детінізації гравця бізнесу, в системі антикризового управління,
- обґрунтувати інтеграцію міжнародних стандартів відповідальної гри у регуляторну систему України,
- розробити технологію оцінювання суспільної ефективності організаторів гравця бізнесу,
- удосконалити систему державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності, як інструмент розвитку національної економіки.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання як інструмент антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-прикладні засади формування та реалізації моделі державного регулювання соціально відповідальною економічною діяльністю в умовах кризових викликів і соціально-економічної нестабільності.

Методи дослідження. В основу дисертаційного дослідження покладено сучасні положення економічної теорії, теорії державного регулювання, концепції сталого розвитку, антикризового управління, ризикології, а також теоретико-прикладні підходи до аналізу функціонування економіки. Методологічною базою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань економічної безпеки, бюджетного планування, інституційного розвитку та цифровізації.

Під час виконання роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: інституціонально-структурний аналіз – для узагальнення теоретичних засад організації економічної діяльності на національному рівні, з урахуванням ролі держави як координатора економічних процесів у кризових умовах (підр. 1.1); метод модельної формалізації – для побудови комплексної моделі прояву ризиків соціальної відповідальності у гравальному бізнесі з урахуванням їх впливу на ринок праці, інвестиційний клімат, соціальну напругу, демографію (підр. 1.2); порівняльного і системного аналізу – для обґрунтування трирівневої моделі державного регулювання економіки в кризових умовах (підр. 1.3); ретроспективний та ситуаційний аналіз – для виявлення ключових факторів криз, які порушують макроекономічну рівновагу, та для формування аналітичної рамки повоєнного відновлення (підр. 2.1); функціональний і міжгалузевий аналіз – для ідентифікації гравального бізнесу як виду економічної діяльності з багаторівневою структурою, який інтегрується в суміжні галузі (підр. 2.2); історично-логічний – для розробки концепції детінізації гравального бізнесу в системі антикризового управління, з побудовою структурної логіки втручання держави (підр. 2.3); графічні й

аналітико-візуальні методи – для ілюстрації динаміки видачі ліцензій, фіскальних надходжень, регіонального розміщення гравального бізнесу та типів режимів регуляторного втручання (розділи 2, 3); компаративний метод – для інтеграції міжнародних стандартів відповідальної гри до умов національного регулювання (підр. 3.1); метод кількісного оцінювання – для розрахунку індексу ризику соціальної відповідальності (підр. 3.1) та для побудови трьохкомпонентної моделі суспільної ефективності соціально відповідальної економічної діяльності (підр. 3.2); матричний метод оцінювання – для побудови моделі державного регулювання, що ґрунтується на співвіднесенні рівня ризику соціальної відповідальності та суспільної ефективності (підр. 3.3).

Інформаційну та статистичну базу дослідження становить інформація Державної служби статистики України, статистичні дані Європейського Союзу, офіційні матеріали Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей (КРАІЛ); законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, Укази Президента України; Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України; матеріали інформаційно-аналітичних звітів економічних організацій, результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, власні дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів.

вперше запропоновано:

- технологію оцінювання суспільної ефективності організаторів гравального бізнесу як учасників соціально відповідальної економічної діяльності, яка базується на трьохкомпонентній базі евальвації економічного, соціального та технологічного капіталу і за значенням інтегрального індексу SEI дозволяє здійснювати кількісну оцінку впливу діяльності організаторів на галузь та суспільство;

удосконалено:

- модельну формалізацію прояву ризиків соціальної відповідальності у гравальному бізнесі як виду економічної діяльності, яка інтегрує напрями їх впливу, що деталізовані кількісними показниками, із

структурою гравального бізнесу, завдяки чому створюються умови для ідентифікації напрямів державного регулювання;

- аналітичний підхід до розвитку потенціалу соціально відповідальної економічної діяльності, який базується на ідентифікації місця гравального бізнесу в системі національної економіки, спирається на тенденції її ключових показників, враховує фінансове навантаження, бюджетну ефективність та впливовість державного регулювання задля формування соціально відповідальної економіки;

- науково-прикладні засади інтеграції міжнародних стандартів відповідальної гри, які поєднують їх класичну візію із кількісною оцінкою ризику соціальної відповідальності гравального бізнесу, що дозволяє формувати обґрунтовані регуляторні рішення в межах моделі державного управління соціально відповідальною економічною діяльністю;

- систему державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності як інструменту розвитку національної економіки, що базується на поєднанні індексів ризику соціальної відповідальності (SRI) та суспільної ефективності (SEI), класифікації виду економічної діяльності за типом впливу, визначенні режиму втручання та застосуванні відповідних фіскальних, нормативних, інституційних і інформаційних інструментів, що дозволяє забезпечити обґрунтоване, цілеспрямоване і соціально орієнтоване державне регулювання;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до системної інтерпретації економічної діяльності як об'єкта державного регулювання, яка поєднує інституціонально-економічний, інституціонально-регуляторний, інституціонально-ринковий та інституціонально-правовий підходи до державного регулювання економіки із структурним, функціональним та процесним підходом до реалізації економічної діяльності, що дозволяє визначити роль держави як активного координатора економічних процесів у кризових умовах;

— комплексна система державного регулювання економіки в кризових умовах, представлена у вигляді трирівневої моделі, що інтегрує стратегічний, тактичний та інструментальний рівні, та дозволяє забезпечити гнучке, узгоджене та своєчасне управлінське реагування на кризові виклики як на макро-, так і на галузевому рівнях;

— концепція детінізації гравального бізнесу в системі антикризового управління економікою, яка базується на системному підході та охоплює чотири взаємопов'язані етапи (діагностику кризи, формування стратегії реагування, впровадження управлінських та регуляторних інструментів і моніторинг ефективності рішень), що дозволяє розглядати детінізацію як дієвий засіб антикризового управління і зміцнення макроекономічної стійкості та бюджетної самодостатності.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення та практичні пропозиції дисертаційної роботи пройшли апробацію й впроваджені в діяльність суб'єктів господарювання, які здійснюють операційну діяльність у різних організаційно-правових та юрисдикційних форматах, зокрема на українському та міжнародному рівнях, що підтверджено відповідними довідками: ПРАТ «РІВНЕСПОРТЕК» (Україна) під час оцінки рівня соціальних та економічних ризиків для підвищення соціальної відповідальності (довідка №11 від 25.06.2025); ТЗВО «Ibet» (Мальта) під час розробки моделі управління гравальним бізнесом як інструмента детінізації гемблінгових онлайн платформ (довідка б/н від 08.05.2025); ТЗВО «Platipus Gaming» (Румунія) при розрахунку суспільної ефективності для реалізації міжнародних стандартів захисту операторів та провайдерів ігрового контенту (довідка б/н від 08.05.2025); ТОВ «БУКМЕКЕРСЬКА КОМПАНІЯ «ФАВБЕТ», при оцінюванні стану та динаміки розвитку азартних ігор в Україні (довідка б/н від 25.06.2025); ТОВ «ГЕЙМ РЕСЕЛЛЕР», при евальвації ризиків соціальної відповідальності (довідка б/н від 25.06.2025); Національного університету водного господарства та природокористування під час виконання науково-дослідних робіт (довідка № 6н-25 від 25.03.2025).

Результати дослідження державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю застосовувалось у навчальному процесі НУВГП під час викладання навчальних дисциплін «Стратегічне управління підприємством», «Актуальні проблеми економічної і фінансової безпеки», «Фінансова грамотність» (довідка Національного університету водного господарства та природокористування № 011-08 від 14.03.2025).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Усі наукові результати, викладені в дисертації і винесені на захист, здобувач отримав особисто. Особистий внесок здобувача в наукових працях, опублікованих у співавторстві, зазначено в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження відображено в наукових публікаціях та впроваджено в освітній процес. Теоретичні засади й практичні положення дисертації були апробовані шляхом доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, де отримали схвалення професійної спільноти, зокрема: «Історія, сучасний стан та тенденції цифрового розвитку суспільства» (Київ, грудень, 2021 р.), «Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід» (Гельсінкі, Фінляндія, грудень, 2021 р.), «Features and trends of socio-economic development in global and local dimensions» (Лейпциг, Німеччина, жовтень 2022 р.), «Економічна система країни: зовнішні та внутрішні фактори впливу» (Київ, жовтень, 2022 р.), «Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції» (Полтава, листопада 2023 р.), «Economics, finance, accounting and law: problems, trends, directions» (Тампере, Фінляндія, грудень, 2024 р.), «Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії» (Запоріжжя, березень, 2025 р.).

Публікації. Основні результати та висновки дисертації знайшли відображення у 20 публікаціях, загальний обсяг яких становить 9 а. а., з них особисто автору належить 5,53 а. а. Зокрема: 3 статті у міжнародних виданнях,

з них 1 стаття у виданнях, проіндексованих у наукометричних базах Scopus і Web of Science Core Collection, 10 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 7 публікацій у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 328 сторінок, у тому числі 257 сторінок основного тексту. Робота містить 69 рисунки та 45 таблиць, а також 12 додатків, розміщених на 39 сторінках. Список використаних джерел налічує 202 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ ЯК ВИДУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Теоретичні засади організації економічної діяльності на національному рівні

Економічна діяльність є фундаментом функціонування держави, оскільки від неї залежить рівень соціально-економічного розвитку, якість життя населення та макроекономічна стабільність. Вона охоплює виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів і послуг, які формують внутрішній валовий продукт (ВВП), впливають на рівень зайнятості та добробут громадян [178]

Організація економічної діяльності визначає такі ключові аспекти для держави, як економічне зростання, розподіл ресурсів, ефективність ринкових відносин та державного регулювання. Вона також безпосередньо впливає на конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації, здатність до залучення інвестицій і рівень інтеграції у світові фінансові та торговельні системи [107].

Здійснення економічної діяльності будь-якої країни формується під впливом історичних, політичних, соціальних та технологічних факторів, які визначають її економічну модель – ринкову, змішану або державну. В умовах перехідних економік, таких як Україна, важливу роль відіграють реформи та адаптація економічних механізмів до нових викликів: кризи, структурні дисбаланси, нестача інвестицій, демографічні зміни тощо [107].

Ключовими показниками результативності економічної діяльності на національному рівні є:

- темпи зростання ВВП – відображають динаміку економічного розвитку;

- рівень безробіття – характеризує зайнятість і соціальну стабільність;
- рівень інфляції – показує стійкість національної валюти та купівельну спроможність населення;
- обсяг прямих іноземних інвестицій (пії) – свідчить про привабливість економіки для інвесторів;
- державний борг – визначає фінансову стійкість і платоспроможність держави [99].

Організація економічної діяльності базується на різних економічних теоріях та практиках, які еволюціонували протягом часу, адаптуючись до змін у глобальному економічному середовищі. Залежно від економічної моделі, країни використовують різні механізми регулювання ринку, що можуть варіюватися від мінімального втручання держави (ліберальна економіка) до повного контролю з боку уряду (централізовано-планова економіка) [105].

Це є особливо важливим у періоди криз, структурних трансформацій і глобальних економічних змін [202].

Різні економічні школи сформували фундаментальні підходи до організації економічної діяльності на національному рівні. Вони визначають роль ринку, держави, інституцій та механізмів регулювання в економічних процесах.

Основні економічні теорії організації економічної діяльності: класична економічна теорія, кейнсіанська теорія, неокласична економіка, інституціональна теорія.

Класична економічна теорія, яка зародилася в XVIII столітті, базується на принципах ринкового саморегулювання, мінімального державного втручання та свободи підприємництва. Прихильники цього напряму вважали, що економіка здатна самотійно досягати рівноваги через механізм попиту і пропозиції, а втручання держави має бути обмеженим лише захистом прав власності, забезпеченням правопорядку та оборони.

Ключовими представниками класичної економічної теорії були: Адам Сміт [181] – автор «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776), в якій вперше сформулював концепцію «невидимої руки ринку», що забезпечує оптимальний розподіл ресурсів без необхідності державного втручання; Давід Рікардо [160] – розвинув теорію порівняльних переваг у міжнародній торгівлі та досліджував проблему розподілу доходів між основними групами суспільства (капіталісти, землевласники, робітники); Жан-Батіст Сей [58] – розробив «закон Сея», згідно з яким «пропозиція створює власний попит», тобто виробництво автоматично забезпечує рівновагу на ринку.

Хоча класичні ідеї залишаються основою ринкової економіки, сучасна економічна політика визнає необхідність певного державного втручання для запобігання кризам та регулювання ринкових провалів.

Кейнсіанська економічна школа, що виникла у відповідь на Велику депресію 1929 –1933 років, доводить, що ринок не завжди здатний до саморегулювання і потребує активного державного втручання для стабілізації економіки. Головним інструментом управління економічними циклами є фінансова (бюджетна) політика – зміна рівня державних витрат та податків для стимулювання попиту та зменшення безробіття.

Представниками кейнсіанської економічної школи були: Джон Мейнард Кейнс [30]– автор «Загальної теорії зайнятості, процента і грошей» (1936), де довів, що в умовах рецесії ринок не здатен самостійно відновити рівновагу, тому потрібне збільшення державних витрат і стимулювання споживання; Пол Самуельсон – поєднав кейнсіанські ідеї з математичними методами, розробивши основу для аналізу економічної рівноваги; Джон Хікс [25]– розробив модель IS-LM, яка пояснює взаємозв'язок між ринками товарів і послуг та грошовим ринком у кейнсіанській економіці.

Сучасний кейнсіанський підхід передбачає не лише стимулювання економіки через бюджетні витрати, а й активне використання монетарної

політики (регулювання облікової ставки, грошової маси), що поєднує кейнсіанські ідеї з неокласичними теоріями.

Неокласична економічна теорія сформувалася наприкінці XIX – початку XX століття як синтез класичних ринкових підходів та аналізу поведінки споживачів і виробників. Вона базується на концепції раціонального вибору, граничного аналізу (маржиналізму) та ефективного розподілу ресурсів через конкуренцію.

Ключові представники: Вільям Стенлі Джевонс [8], Карл Менгер та Леон Вальрас [64] – засновники маржиналізму, які досліджували роль граничної корисності у прийнятті економічних рішень; Альфред Маршалл [39] – розробив концепцію попиту та пропозиції, сформулювавши сучасну теорію рівноваги ринку; Мілтон Фрідман [18] – засновник монетаризму, який доводив, що грошова маса є головним фактором економічного розвитку і що надмірне державне втручання може призвести до інфляції та низької ефективності.

Неокласична теорія домінує в сучасній економічній науці та визначає основні принципи економічної політики в умовах ринкової економіки, доповнюючи її інструментами державного регулювання.

Інституціональна економіка розглядає економічну діяльність не лише з позиції ринку та державного регулювання, а й через інститути, які визначають правила економічної взаємодії (закони, соціальні норми, політичні структури, корпоративну культуру тощо). Ця теорія наголошує, що економічний розвиток залежить від якості інституційного середовища, а не лише від ринкових механізмів.

Важливими представниками інституціональної економіки є: Торстейн Веблен [62] – один із засновників інституціоналізму, розглядав роль соціальних норм і культурних факторів у розвитку економіки; Джон Коммонс [12] – вивчав механізми колективних дій та їх вплив на ринок праці, профспілки та правові системи; Дуглас Норт [49] – розвинув концепцію «економічної історії інститутів», досліджуючи, як політичні та правові інститути впливають на довгостроковий економічний розвиток.

Сучасна інституціональна економіка включає дослідження корупції, прав власності, управління, політичних ризиків та ролі технологій, що має велике значення для аналізу економіки країн, що розвиваються, включаючи Україну.

Формування економічної моделі регулювання економічної діяльності спирається на адаптацію та переосмислення класичних теорій розміщення економічної діяльності. Згідно з концепцією вагового трикутника, розробленою В. Лаунхардтом наприкінці XIX століття, оптимальне розміщення господарської одиниці залежить від співвідношення потоків ресурсів та відстані їх транспортування. У випадку азартних ігор це може бути інтерпретовано як пошук найбільш ефективного місця розташування наземних гральних закладів з урахуванням щільності споживацького попиту, транспортної доступності та логістичних витрат на забезпечення діяльності [14]. Подальший розвиток цієї ідеї відбувся у працях А. Вебера, який у своїй моделі штандорту запропонував мінімізувати не лише транспортні, а й загальні виробничі витрати. Для грального бізнесу це означає необхідність врахування регуляторних обмежень, податкового навантаження, витрат на персонал, інфраструктуру та маркетинг при ухваленні рішень щодо виходу на нові регіональні ринки. Визначальним чинником у такому підході виступає економічна доцільність локалізації азартної діяльності в певних адміністративно-територіальних межах [38].

Ідеї просторової організації також були розвинуті В. Кристаллером у межах теорії центральних місць. У контексті грального бізнесу це дозволяє моделювати мережу гральних закладів з урахуванням рівнів обслуговування, потенціалу населених пунктів та структури споживчого попиту. Застосування шестикутної моделі зон впливу гральних центрів дозволяє оптимізувати розподіл гральної інфраструктури з метою зменшення ризиків перенасичення або, навпаки, недоохоплення певних територій. Ієрархізація центрів азартної активності може слугувати інструментом державної політики щодо ліцензування та регулювання гральних операторів залежно від масштабу їх діяльності [38].

Подальший розвиток теорії розміщення економічної діяльності отримав відображення у працях А. Льоша, який запропонував концепцію взаємопов'язаних підприємств. У контексті організації грального бізнесу ця теорія дає підстави для моделювання просторового розміщення гральної інфраструктури з урахуванням конкуренції між суб'єктами ринку. Згідно з його моделлю, оптимальне територіальне розміщення об'єктів повинно формувати гексагональні (шестикутні) структури, що дозволяє мінімізувати перекриття зон впливу та уникати перенасичення окремих територій. Крім того, просторове ціноутворення у сфері азартних ігор може розглядатися як механізм забезпечення конкурентних переваг шляхом адаптації ставок, бонусів та супутніх послуг [61].

А. Льош також зробив внесок у теорію економічного районування, вказуючи на ключові умови формування регіонів: транспортну доступність, національні особливості, технічний рівень і соціальні умови. Ці критерії набувають особливої ваги при визначенні локацій для розвитку легального грального бізнесу, оскільки територіальна диференціація попиту, правового режиму та соціальних ризиків прямо впливає на ефективність такого виду економічної діяльності [61].

Теорія дифузії інновацій Т. Хегерстранда є доречною для пояснення хвильової експансії цифрових азартних продуктів. Поява нових форматів (онлайн-казино, інтерактивні лотереї, мобільні ігри) відображає етапи поширення інновацій у середовищі споживачів та операторів. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти динаміку адаптації інновацій у гральному секторі та розробити відповідні регуляторні інструменти [152].

У межах теорії регіонального життєвого циклу доцільно розглядати гральний бізнес як індустрію, що також проходить стадії розвитку: від легалізації, активного зростання, стабілізації до потенційного скорочення внаслідок регуляторного тиску або соціального спротиву. Це підкреслює важливість підтримки інноваційних форм грального бізнесу в регіонах, що відстають у своєму соціально-економічному розвитку.

Теорія полюсів росту Ф. Перру має особливу прикладну цінність для стратегічного планування розвитку гральної інфраструктури. Якщо вважати гральний сектор одним з джерел мультиплікативного ефекту, через фіскальні надходження, зайнятість, інвестиції у сферу розваг та туризму, то великі гральні кластери можуть виступати осередками просторової концентрації економічної активності. За цією логікою, інтеграція грального бізнесу з іншими сферами (готельно-ресторанним бізнесом, сферою послуг, медіа) створює мережу взаємозалежностей, здатну стимулювати локальний розвиток та посилювати економічну самодостатність регіонів.

Розвиваючи теорію полюсів росту, П. Пот'є наголошував, що додаткові імпульси розвитку виникають у просторових зонах між центрами економічної активності, які забезпечують транспортну зв'язність та стають своєрідними "коридорами зростання". У контексті грального бізнесу це положення можна інтерпретувати як важливість інтеграції між основними гральними центрами (наприклад, великими містами з розвиненою інфраструктурою розваг) та навколишніми територіями, через які забезпечується логістика, трафік клієнтів і формування економічного мультиплікатора [152].

Узагальнюючи сучасні теорії економічного зростання, варто виокремити декілька наукових підходів, що мають потенціал для інтерпретації розвитку індустрії азартних ігор як одного з факторів регіонального зростання. У межах неокласичних моделей, зокрема у працях Дж. Бортса, Р. Солоу, Т. Свана, а також у моделі Менкью–Ромера–Вейла та Барро–Сала–Мартіна, простежується зв'язок між інвестиціями в людський капітал, технологічними інноваціями та довгостроковими темпами зростання [61].

Кумулятивні теорії росту, представлені Г. Мюрдалем, Х. Гіршем та Х. Річардсоном, пояснюють просторові диспропорції через послідовні ефекти накопичення ресурсів, що можуть бути актуальними у випадку агломерації гральних закладів в окремих регіонах. Теорія «центр–периферія» Дж. Фрідмана, у свою чергу, дозволяє краще зрозуміти динаміку формування

економічної залежності між розвинутими гральними центрами та периферією, що обслуговує їх попит [61].

Нові теорії регіонального розвитку, висвітлені у працях М. Фуджити, П. Кругмана, П. Ромера та інших, зосереджують увагу на ефектах масштабу, просторовій концентрації, технологічному прогресі та ролі ринку як рушія зростання. У контексті грального бізнесу ці підходи можуть застосовуватись при дослідженні умов формування ефективних кластерів азартних ігор та їхньої інтеграції в національну економіку.

Особливої уваги заслуговують концепції, що аналізують нові форми територіальної організації економіки на основі ефектів концентрації та кооперації. Зокрема, модель конкурентних переваг М. Портера, кластерна теорія М. Енрайта, а також праці Б. Асхайма, А. Ізаксена, Дж. Даннинга й інших дослідників надають інструментарій для стратегічного планування сектору азартних ігор як елемента регіонального зростання.

Загалом, систематизація згаданих теоретичних підходів дозволяє виділити п'ять ключових напрямів впливу на просторову організацію грального бізнесу: неокласичні концепції, кумулятивні моделі розвитку, нові регіональні теорії, теорії ефектів масштабу і концентрації, а також інші інституціональні підходи (табл. 1.1). Кожна з них має прикладне значення для формування політик державного регулювання грального бізнесу в умовах трансформації національної економіки.

Однак наведені підходи здебільшого зосереджені на описі структурних особливостей економічних шкіл і концепцій, не дозволяючи здійснити всебічну оцінку економічної результативності конкретних управлінських практик. В умовах глибоких трансформацій ринку азартних ігор та посилення ролі державного регулювання актуальним постає питання розробки інструментарію, що дозволяє не лише фіксувати факт змін, а й оцінювати їхній вектор – напрям і силу впливу на економічні та соціальні результати.

Таблиця 1.1

Напрями розвитку теорій економічного зростання в контексті
регіональної економіки

Теоретичний підхід	Ключові положення	Актуальність для соціально відповідальної економічної діяльності	Моделі та представники
Неокласичні теорії	Інвестиції, фактори виробництва, людський капітал	Оцінка ефективності капіталовкладень у сектор азартних ігор	Модель Дж. Бортса, Р. Солоу, Т. Свана, Менкью-Ромер-Уейл, Барро-Сала-Мартін, Х. Зиберт
Теорії кумулятивного зростання	Полюси зростання, ефекти агломерації, центр–периферія	Формування гральних зон як центрів притягання економічної активності	Г. Мюрдаль (кумулятивне зростання), Ф. Перру (полюси росту), Х. Річардсон (міська агломерація), Дж. Фрімен (центр–периферія), Т. Хагерstrand (дифузія інновацій), Х. Гірш (вулкан)
Нові теорії регіонального зростання	Моделі потенціалу ринку, масштабів, циклічного росту	Прогнозування розвитку індустрії в умовах просторових обмежень	П. Кругман (нове регіональне зростання), М. Фуджита, Т. Морі, Дж. Харріс, А. Пред, Р. Фіані, Дж. Глейзер, Т. Холмс, Д. Девіс, Лунгеня Інна
Нові форми просторової організації	Кластери, регіональні інноваційні системи, конкурентні переваги	Визначення конкурентних кластерів і вплив інновацій	М. Портер (кластерна теорія), М. Енрайт, С. Резенфельд, П. Маскелл, М. Лоренцен, Дж. Даннінг (ОІ-парадигма), Б.-О. Лундвал, Б. Йонсон, Б. Асхайм, А. Ізаксен, Е. Райнерт
Індивідуальні теорії	Сектори, спеціалізація, витрати–випуск, структура зайнятості	Аналіз структури послуг, етапів циклу, профілізації територій	П. Л. Курт, В. Сонбарт (економічна база), Х. А. Інніс (сировинна теорія), А. Фішер, К. Кларк, Ж. Фурастьє (секторна теорія), Ч.Ф. Сейбі, Д. Цетлін (гнучка спеціалізація), Я. Тінберген, Х. Бос

Джерело: розроблено автором на основі [38; 61;152]

З огляду на складність і багатофакторність впливу регуляторних рішень у цій сфері, доцільно використовувати підходи, здатні врахувати як кількісні, так і якісні характеристики трансформацій. Одним із таких підходів може стати векторний аналіз, який дозволяє представити розвиток як орієнтований процес,

що має не лише масштаб, але й чіткий напрям у координатній площині «час – результат».

У такому контексті вектор державного регулювання грального бізнесу можна розглядати як умовну модель, що відображає вплив сукупності управлінських рішень на динаміку сектору. Йдеться про зміни, пов'язані з легалізацією, запровадженням ліцензійної системи, посиленням контролю за фінансовими потоками, обмеженням доступу вразливих груп, боротьбою з тінізацією. У кожному з цих випадків регуляторні впливи мають певний напрям (напр., легалізація → формалізація → фіскалізація → цифровізація) та вимірювану інтенсивність (зміна надходжень до бюджету, зменшення нелегальної пропозиції, зростання відповідальної поведінки гравців тощо).

Розглядаючи економічний розвиток під кутом векторного підходу, ми оперуємо не лише величиною змін, а й спрямованістю їх дії. Це особливо важливо в регулюванні ринків з високим соціальним ризиком, де вплив на макроекономічні показники та соціальну стабільність може бути як позитивним, так і негативним залежно від вектора змін.

Таким чином, запропонована модель дозволяє не тільки формалізувати оцінку ефективності державної політики у сфері азартних ігор, а й виявити точки максимального впливу регуляторних інтервенцій у часовій динаміці. Такий підхід відкриває можливість до побудови прогнозних сценаріїв та оперативного коригування державної стратегії з урахуванням змін у соціальному та економічному середовищі.

Аналізуючи динаміку регуляторних впливів у сфері азартних ігор, доцільно представити розвиток цієї галузі як послідовність трансформацій, що мають чітко виражену економічну спрямованість. З метою формалізації такого аналізу, приймемо умовні позначення відповідних векторів змін, що відображають етапність становлення системи державного регулювання грального бізнесу: вектор α – період від початку легалізації ринку азартних ігор до введення базових механізмів фіскального контролю; вектор β – етап від фіскалізації до розробки повноцінної системи ліцензування та контролю;

вектор γ – перехід від ліцензування до просторового та інфраструктурного розміщення гральних закладів відповідно до соціальних обмежень; вектор δ – розвиток від просторового контролю до впровадження технологічних інновацій (цифровізація, онлайн-моніторинг, KYC-системи); вектор ε – трансформація регулювання з урахуванням життєвого циклу гральних продуктів (від впровадження до виведення з ринку); вектор ζ – формування стратегічних регіональних кластерів, коридорів впливу та центрів відповідального грального бізнесу.

Зазначені етапи розвитку розглядаються як послідовні й взаємопов’язані, що дозволяє умовно представити кожен із векторів у координатній площині: по осі X – тривалість впровадження змін, по осі Y – економічний ефект від їх реалізації (у грошовому або соціально-економічному вимірі). Такий підхід дає змогу здійснити геометричне сумування векторів, візуалізуючи кумулятивний результат регуляторної політики (рис. 1.1).

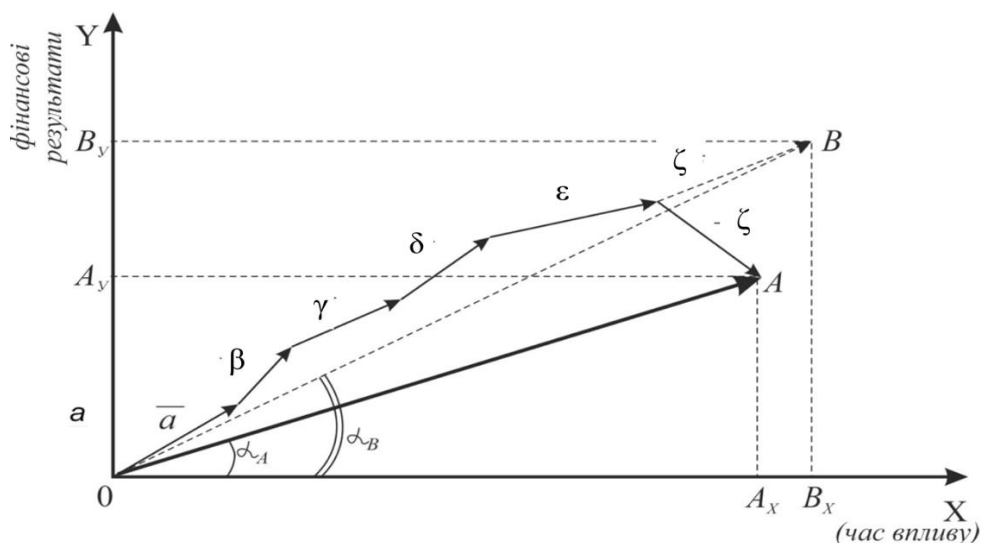

Рис. 1.1. Векторна інтерпретація розвитку державного регулювання азартних ігор: $\bar{a}$, β , γ , δ , ε , ζ – вектори етапів розвитку; R_1 , R_2 – результуючі вектори ефективності; A_x , B_x – тривалість впровадження; A_y , B_y – рівень економічного результату; v – інтенсивність (швидкість) змін.

Джерело: розроблено автором на основі [38; 61; 152]

У цій моделі вектор ζ , що символізує формування регіональних полюсів розвитку ринку, може мати змінну ефективність залежно від напрямку

впровадження. Якщо його реалізація здійснюється у нераціональному векторі (наприклад, шляхом надмірної концентрації закладів у соціально чутливих регіонах), він може бути замінений альтернативним вектором ζ' , що позначено штриховою лінією. Така зміна призводить до отримання нового результуючого вектора R_2 , який має більшу протяжність у часі та вищий рівень результативності порівняно з R_1 (оскільки $B_y > A_y$).

Таким чином, кожен вектор розвитку державної політики в сфері азартних ігор є динамічним, може змінюватися залежно від соціального та політичного контексту і повинен оцінюватися як з точки зору економічної вигоди, так і з урахуванням ризиків для населення. Саме тому одним із завдань є мінімізація негативного перехресного впливу окремих елементів регулювання один на одного, що створює підґрунтя для розробки науково обґрунтованих механізмів оптимізації такого регулювання. Зокрема, до прикладу можна навести етап врахування життєвого циклу ігрового продукту, що включає його запуск, період зростання, насичення ринку, спад попиту та завершення функціонування.

Тривалість етапів життєвого циклу економічних продуктів та послуг у сфері азартних ігор є нерівномірною і варіюється залежно від типу продукту, поведінки споживачів та регуляторних змін. З огляду на це виникає потреба в постійному оновленні пропозиції, перепрофілюванні бізнес-моделей та адаптації до нових вимог ринку. Пошук ефективного напрямку трансформації гравального продукту, оцінка ризику таких змін, прогнозування попиту на нові або модифіковані ігрові рішення – процеси, що мають наукове підґрунтя, але перебувають у площині економічної взаємодії суб'єктів ринку та державних регуляторів.

У цьому контексті важливим стає не лише формальний процес ліцензування чи оподаткування, а і ефективне управління динамікою розвитку ринку. Відомо, що регуляторні впливи, особливо ті, що вимагають довготривалих фінансових зобов'язань (наприклад, інвестування у системи контролю, відповідального геймінгу, цифровізації), можуть змінювати

конфігурацію ринку. Це породжує протиріччя між стабільністю регуляторного середовища, яка забезпечує передбачуваність для операторів, і необхідністю адаптації для досягнення стратегічного ефекту на рівні всієї економіки.

З огляду на зазначене, основними напрямками подальшого розвитку регуляторної системи у сфері азартних ігор мають стати: адаптація чинного механізму регулювання до актуальних ринкових умов і нових технологічних викликів; розробка методик прогнозування зміни структури гравального ринку в часі та оцінки взаємозв'язків між його складовими (державні інститути – оператори – споживачі); створення сценаріїв розвитку сектору та методик їх аналізу для прийняття рішень; пошук способів підвищення якості надання гравальних послуг з одночасною оптимізацією використання фінансових, адміністративних та часових ресурсів.

Водночас ефективність впровадження таких трансформацій безпосередньо залежить від наявності не лише наукових і аналітичних передумов, а й ресурсного забезпечення. Саме узгоджене функціонування фінансових, кадрових, матеріальних ресурсів в єдиній системі й визначатиме траєкторію розвитку галузі.

З урахуванням запропонованих векторів розвитку державної політики у сфері азартних ігор особливої актуальності набуває питання оцінки ролі інвестицій як ключового чинника забезпечення прогресивного напрямку змін. Очевидно, що різні етапи еволюції ринку потребують неоднакового обсягу інвестицій: від цифрових платформ до інфраструктури відповідального геймінгу, і саме грамотне управління інвестиційними потоками стане основою для досягнення цілей сталого розвитку.

Для економічного аналізу сфери азартних ігор доцільно застосовувати інституційний підхід, що враховує особливості функціонування на макро-, мезо- та мікрорівнях економіки. Це дозволяє не лише вивчити окремі елементи ринку, а й оцінити їхній взаємозв'язок у контексті соціально-економічного розвитку. Теорії загальної економічної рівноваги, економічного зростання, а також міжнародної інтеграції можуть бути адаптовані для дослідження

державної політики у сфері грального бізнесу шляхом поєднання підходів трьох рівнів економічного аналізу: макроекономіки, мезоекономіки та мікроекономіки (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Взаємозв'язок рівнів економічних систем і державного регулювання
грального бізнесу

Рівень економічної системи	Предмет дослідження	Прояв у регулюванні азартних ігор	Інституційний рівень
1. Макроекономіка	Сукупні соціально-економічні процеси	Державна політика в сфері легалізації, фіскального контролю, захисту населення	Національні стратегії і законодавство
2. Мезоекономіка	Регіональні та галузеві структури	Взаємодія між органами влади, операторами, соціальними інституціями в межах окремих областей або кластерів	Галузеве регулювання, місцеві стратегії
3. Мікроекономіка	Поведінка окремих суб'єктів	Рішення операторів грального бізнесу, споживачів, громадських ініціатив	Підприємства, громадяни, органи контролю

Джерело: розроблено автором на основі [38; 61;152]

Як видно з таблиці 1.2, на макрорівні державне регулювання орієнтоване на досягнення балансу між фіскальною вигодою та соціальною безпекою. Така політика має ґрунтуватися на системному аналізі й підтримці розвитку мезо- та мікроекономічних структур. У межах мезорівня важливою є координація між місцевими органами влади, регіональними операторами і громадськістю, що забезпечує ефективне впровадження національних норм з урахуванням локальної специфіки. У свою чергу, мікрорівень включає поведінкові особливості окремих гравців ринку, що реагують на стимули, обмеження та рівень довіри до інституцій.

Для ефективного функціонування регуляторної моделі необхідно враховувати мету регулювання та потенційні чинники впливу. Останні можуть мати як стабілізуючу, так і дестабілізуючу дію, тому компенсаторні механізми управління (зокрема фіскальні, інформаційні, соціальні) повинні бути

інтегровані в загальну стратегію. Деталізація факторів впливу на кожному з рівнів наводиться у Додатку Б.

До компонентів макросередовища, які впливають на ефективність функціонування суб'єктів ринку азартних ігор, належать чинники, на які безпосередньо оператори ринку не мають можливості впливати. Ці фактори можуть бути як прямими, так і опосередкованими. До чинників прямого впливу належать податкова політика держави, політика з боку ключових партнерів, таких як постачальники цифрових платформ, маркетингових послуг, а також поведінка споживачів. Опосередкований вплив здійснюється через загальну політичну ситуацію, макроекономічну стабільність, правову визначеність, суспільну мораль тощо (Додаток Б).

Середовище мезорівня, регіональна та галузева інституційна структура, також відіграє суттєву роль у забезпеченні ефективного та стабільного функціонування гральних операторів. Інфраструктурні можливості регіону, зокрема цифрова інфраструктура, наявність кваліфікованих кадрів, локальні особливості фіскального адміністрування (рівень і порядок сплати місцевих податків, плата за ліцензії), створюють опосередкований, а подекуди і прямий вплив на діяльність підприємств цієї сфери.

Крім того, важливу роль відіграють соціально-психологічні чинники, як-от рівень довіри населення до регуляторів і операторів, культурні особливості регіону, ступінь сприйняття гральної діяльності як прийнятної форми дозволя або ризикованої поведінки. Виміряти інтенсивність взаємного впливу таких чинників складно, проте очевидним є те, що чим вищим є рівень розвитку інфраструктури, публічного адміністрування та соціального діалогу, тим стабільнішим буде функціонування окремих гральних закладів. Зростання ефективності на рівні окремого суб'єкта, своєю чергою, сприяє збільшенню надходжень до місцевого бюджету, що створює позитивний зворотний ефект для розвитку регіону.

Таким чином, якість регіонального середовища є критично важливою передумовою для ефективного функціонування грального сектору, а

вдосконалення інституційних зв'язків і міжсекторної взаємодії сприяє загальному підвищенню ефективності на мезорівні (Додаток Б).

Враховуючи динаміку ключових економічних чинників, таких як рівень конкурентоспроможності національного бізнесу, зміни у структурі зовнішньоекономічних відносин, темпи інфляції, слід зауважити, що ці фактори мають змінну природу та здатні генерувати як позитивні, так і негативні наслідки для функціонування ринку азартних ігор. Тому для формування ефективної політики регулювання необхідне постійне аналітичне спостереження за їх впливом та пошук оптимальних управлінських рішень щодо стабілізації і розвитку сектора.

У межах аналізу мікросередовища грального ринку доцільно виокремити ключові напрями змін, що впливають на його функціонування загалом: трансформація структури споживачів гральних послуг (розширення аудиторії, її сегментація, демографічні зрушення); зміна ринкових параметрів, зокрема попиту та асортименту доступних продуктів; а також еволюція ринкової сегментації з урахуванням поведінкових і соціальних характеристик споживчих груп.

Своєчасне реагування на ці фактори потребує коригування стратегій операторів ринку: від зміни обсягів і формату пропозиції до впровадження інноваційних продуктів і технологій. З огляду на це, пропонується використати векторний аналіз для відображення та оцінювання масштабів і напрямків змін ключових показників мікросередовища.

Для ілюстрації такого підходу розглянемо три параметри: зміну кола споживачів, зміну ринкових характеристик (обсяг і асортимент), а також зміну ринкової сегментації. Кожному з них відповідає вектор, який фіксує динаміку за період часу T . У координатній площині на вісь X відкладено значення фактора у вибраний момент часу, а на вісь Y – доходи, пов'язані з ним у відповідному періоді. На підставі цих даних побудовано вектори змін, які в подальшому слугують основою для розрахунку сукупного впливу на

економічну ефективність ринку азартних ігор. Приклад такого аналізу наведено на рис. 1.2.

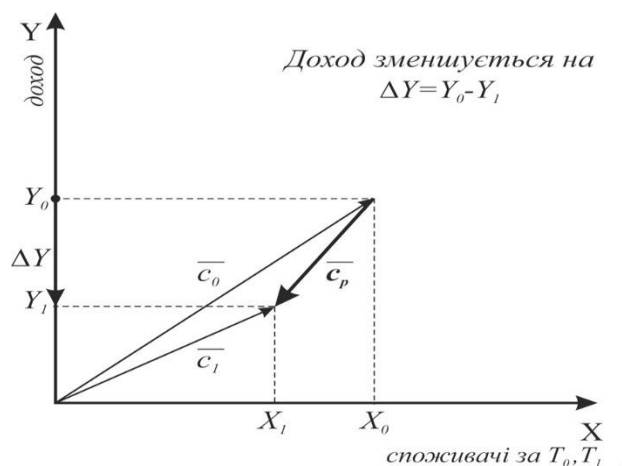

Рис. 1.2. Векторна діаграма змін кола споживачів: $\bar{c}_0$ – вектор, що відображає вплив кола споживачів на доход у період T_0 ; $\bar{c}_1$ – вектор для періоду T_1 ; $\bar{c}_p$ – результуючий вектор впливу.

Джерело: розроблено автором на основі [38; 61; 152]

У цьому прикладі видно, що внаслідок звуження споживчої бази доход зменшився на величину $\Delta Y = Y_0 - Y_1$. Така ситуація може бути зумовлена посиленням регуляторного контролю, обмеженням доступу для певних категорій населення (наприклад, молоді), зміною соціального сприйняття гральної діяльності або погіршенням фінансового стану населення.

Чинник змін параметрів ринку за асортиментом має окреме значення для операторів азартних ігор, оскільки оновлення та розширення пропозиції дозволяє залучити нові сегменти гравців, підвищити середній чек та утримати лояльних споживачів. Відповідну динаміку зафіксовано на наступній діаграмі (рис. 1.3).

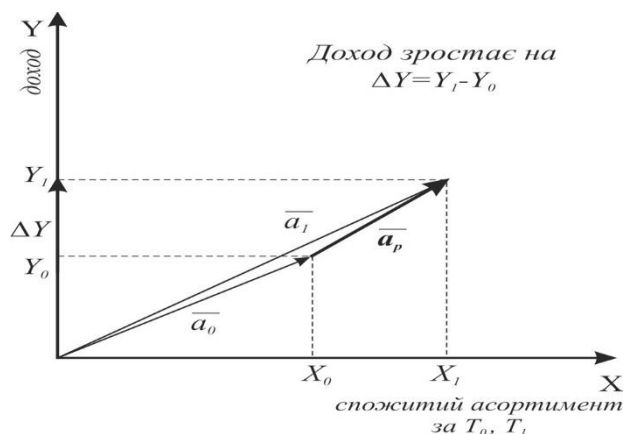

Рис. 1.3. Векторна діаграма змін асортименту ігрових продуктів: a_0 , a_1 – вектори впливу асортиментної політики у періоди T_0 та T_1 відповідно; a_p – результуючий вектор.

Джерело: розроблено автором на основі [38; 61; 152]

У цьому випадку дохід зріс на величину $\Delta Y = Y_1 - Y_0$, що вказує на ефективність стратегій розширення асортименту, включення нових форматів гри, цифрових рішень або акційних програм.

Зміни у ринковій сегментації, тобто переорієнтація бізнесу на інші соціально-демографічні групи, географічні зони чи онлайн-середовища, можуть як зменшувати, так і збільшувати дохід залежно від обраної стратегії. В нашому випадку сегментація ринку мала позитивний ефект (рис. 1.4).

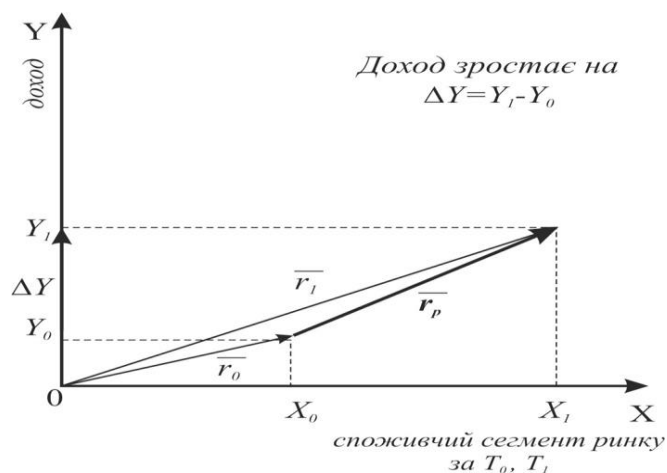

Рис. 1.4. Векторна діаграма змін у сегментації ринку: r_0 , r_1 – вектори, що відображають сегментацію у періоди T_0 і T_1 відповідно; r_p – результуючий вектор впливу.

Джерело: розроблено автором на основі [38; 61; 152]

Для оцінки сукупного впливу всіх трьох чинників (кола споживачів, асортименту та сегментації) доцільно здійснити сумування відповідних векторів. Сума може виконуватись як поетапно (через додавання початкових векторів), так і шляхом складання вже розрахованих результуючих векторів (рис. 1.5).

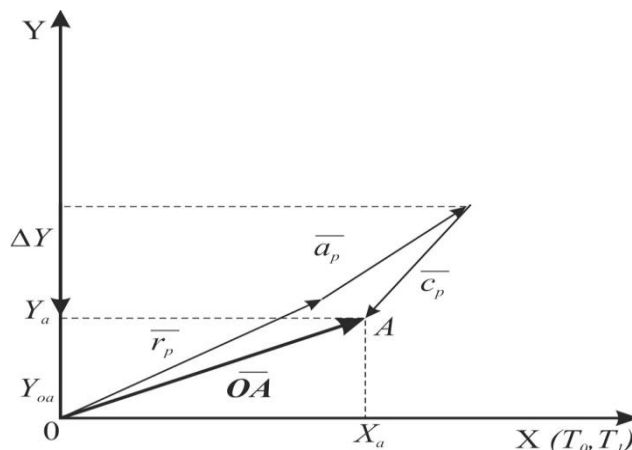

Рис. 1.5. Результуюча векторна інтерпретація: r_p , a_p , c_p – результуючі вектори впливу відповідно: ринкової сегментації, асортименту та кола споживачів; $\overline{OA}$ – підсумковий вектор, що відображає сукупний ефект змін на дохід.
Джерело: розроблено автором на основі [38; 61; 152]

За результатами проведеного аналізу з використанням векторного підходу, можливо кількісно оцінити результативність трансформацій, які відбулися між періодами T_0 і T_1 . Зокрема, позитивні зрушення у структурі ринку – такі як зміна його сегментації та розширення асортименту гральних продуктів – сприяли зростанню доходів, оскільки відповідні вектори розвитку мали зростаючий напрям. Водночас, скорочення кола споживачів негативно вплинуло на фінансові показники, що відображено в спадному характері відповідного вектора. Як наслідок, можливий приріст доходу було зменшено на величину ΔY , однак загальний ефект залишився позитивним: дохід зріс на величину $Y_0 - Y_a$.

Таким чином, приклад наочно демонструє потенціал зростання прибутковості суб'єктів грального бізнесу за рахунок структурних змін на ринку. Однак досягнення цього ефекту вимагає відповідних заходів — зокрема, стимулювання попиту, залучення нових споживачів та, за можливості,

зниження конкуренції або підвищення власної конкурентоспроможності. Такі заходи передбачають необхідність інвестування, що включає як фінансові, так і організаційні ресурси.

Водночас темпи розвитку ринку гральних послуг будуть залежати не лише від обсягів інвестицій, а й від технологічної спроможності їх реалізації у часі. Це вимагає врахування часового чинника у процесі планування, оцінки ефективності інвестицій та вибору інструментів державного регулювання. Питання впливу часу на процеси інвестування та трансформації грального сектору потребує додаткового дослідження і є важливим елементом державної політики у сфері ризикових видів діяльності.

На сучасному етапі розвитку економіки пріоритетними стають механізми адаптації грального бізнесу до ринкової кон'юнктури, зміни поведінки споживачів та нових технологічних викликів. Це зумовлює необхідність посилення інституційного забезпечення регулювання, розвитку цифрових платформ, а також ефективної взаємодії між державою, операторами та споживачами. Крім того, актуальність набувають виклики, пов'язані з глобалізацією, транснаціональними потоками капіталу у сфері онлайн-гемблінгу та необхідністю гармонізації національного законодавства з міжнародними практиками.

Саме зазначені умови визначають специфіку економічних відносин, що виникають у сфері азартних ігор як специфічного сектору економіки з високим рівнем соціальної та регуляторної чутливості. Зокрема, можна виділити такі ключові риси:

- орієнтація на попит – державне регулювання має бути спрямоване не лише на фіскальні цілі, а й на забезпечення захисту споживача та формування прозорого і безпечного середовища;
- інтеграційність – ефективна взаємодія між різними рівнями управління, включаючи державу, операторів, контролюючі органи, громадськість та фінансові інституції;

- координування – необхідність синхронізації економічних, соціальних та технологічних аспектів функціонування ринку азартних ігор.

Економічна система гравального бізнесу формує власний економічний простір, що включає операторів, постачальників технологій, споживачів, регуляторів, платіжну інфраструктуру, цифрові платформи, інформаційні ресурси тощо. Всі ці елементи взаємодіють у межах регіональних і національних інституцій, утворюючи просторово-мережеву структуру з економічними, інформаційними та фінансовими потоками.

У процесі функціонування гравального сектора формується ланцюг створення вартості – послідовність пов'язаних дій, які створюють додану вартість або впливають на ефективність системи в цілому. Ці зв'язки виникають у результаті взаємодії між технічними, організаційними, маркетинговими та нормативними елементами системи.

Узагальнюючи, можна виділити такі економічні особливості сучасного гравального бізнесу як інституційно-регульованого сектору:

- регульований гравальний бізнес може бути економічно виправданим лише за умови належного нагляду, прозорості та контролю за фінансовими потоками;
- предметом економічних основ гравального сектора виступають відносини між суб'єктами економічної діяльності в умовах обмежень, які встановлює держава в інтересах суспільства;
- аналіз ефективності управління ринком азартних ігор вимагає багаторівневого підходу – на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях;
- результативність функціонування сектору визначається не лише прибутковістю окремих операторів, а й соціальними ефектами (мінімізація залежностей, захист вразливих груп, попередження відмивання коштів);
- ефективне регулювання має бути спрямоване на оптимальне співвідношення між доходами сектору та витратами, які несе держава й суспільство внаслідок зовнішніх ефектів;

- динамічність ринку азартних ігор вимагає постійного моніторингу і здатності до адаптації нормативної бази до нових викликів;
- ціноутворення у сфері послуг, пов'язаних з азартними іграми, залежить від просторових та поведінкових особливостей (географія розміщення, цифрові платформи, доступність та привабливість продукту);
- якість регуляторного середовища визначається щільністю економічних зв'язків, прозорістю процедур, ефективністю контролю, довірою з боку споживача;
- ефективність функціонування грального бізнесу пов'язана з інноваційністю – впровадженням нових форматів ігор, безпечних технологій, цифрових рішень;
- ключовими чинниками розвитку виступають глобалізація, цифровізація та інституціональна узгодженість з міжнародними стандартами.

Викладене дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі саме макроекономічний рівень управління стає пріоритетним, оскільки він задає правила гри для нижчих рівнів: галузевих і підприємницьких. Це створює основу для формування ефективної, контрольованої та стійкої моделі функціонування ринку.

Відмінності між мікро-, мезо- і макрорівнями управління гральним бізнесом полягають, по-перше, у пріоритетах: операційні цілі на рівні підприємства, тактичні – на рівні галузі чи регіону, та стратегічні – на рівні держави. По-друге, у різних рівнях інвестиційної потреби. І, по-третє, у домінуванні відповідних форм співпраці: внутрішній розвиток, контрактна взаємодія, публічно-приватне партнерство або міжнародне регулювання.^і

Тому формування збалансованої регуляторної політики потребує врахування складності цього сектора, його соціальної чутливості, потреби в інвестиціях та довгостроковому бачення розвитку. Особливу увагу слід приділити підвищенню інвестиційної привабливості сектору, що має бути досягнуто через прозору нормативну базу, захист прав інвесторів, підтримку інновацій, а також ефективну комунікацію з такими суб'єктами, як оператори

ринку, банки, міжнародні платформи, органи державної влади, соціальні партнери та суспільство в цілому.

Економічні теорії формують основу для розуміння механізмів організації економічної діяльності. Класична та неокласична економіка підкреслюють значення ринку та конкуренції, кейнсіанський підхід акцентує увагу на ролі держави у кризових ситуаціях, а інституціональна економіка пояснює, як політичні, соціальні та правові структури визначають економічні результати. У сучасному світі економічна політика поєднує всі ці підходи, адаптуючи їх до нових викликів та глобалізаційних процесів. Хронологія еволюції економічної теорії зображена на рисунку 1.6.

Поняття «економічна діяльність» є фундаментальним у сучасній економічній науці та охоплює широкий спектр процесів, пов'язаних із виробництвом, розподілом, обміном і споживанням товарів і послуг. Його тлумачення варіюється залежно від методологічного підходу, наукової школи та сфери застосування. У класичній економіці наголошується на ринкових механізмах та виробничих процесах, тоді як кейнсіанці акцентують увагу на ролі державного регулювання. Інституціональні теорії розглядають економічну діяльність крізь призму соціально-економічних інститутів і правових норм.

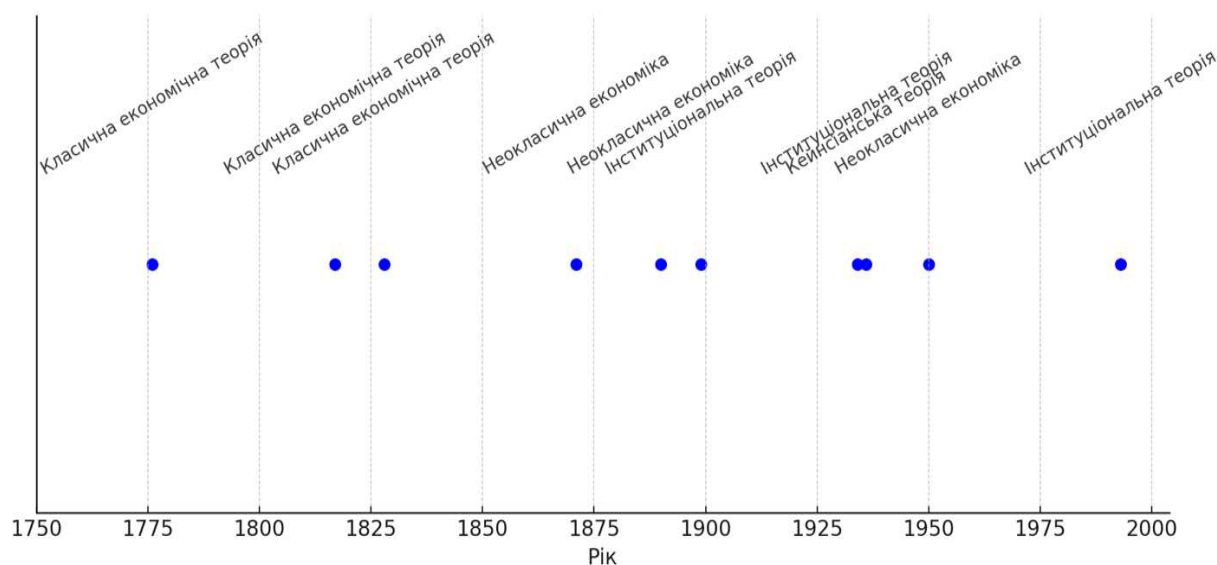

Рис. 1.6. Хронологія еволюції економічної теорії.

Джерело: розроблено автором на основі [62; 12; 49; 18; 39; 8; 25; 30]

Наведені у таблиці 1.1 визначення економічної діяльності дозволяють порівняти різні підходи до аналізу цього поняття та оцінити його значення для розробки економічної політики та стратегій розвитку.

Таблиця 1.3

Визначення поняття «економічна діяльність»

Визначення	Автор
Сукупність дій та процесів, спрямованих на виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів і послуг.	Гарісс А.[25]
Система взаємопов'язаних економічних операцій, що здійснюються суб'єктами господарювання для задоволення потреб суспільства.	Іляш О.[30]
Діяльність економічних суб'єктів, пов'язана з використанням ресурсів для створення матеріальних благ та послуг.	Смочко Н. [182]
Комплекс заходів, спрямованих на отримання доходу через виробництво або надання послуг.	Лазаришина І. [39]
Організований процес взаємодії економічних агентів у сфері виробництва, торгівлі та споживання.	Савіна Н. [49]
Сукупність процесів створення, розподілу та використання матеріальних і нематеріальних благ в економіці.	Гишук Р. [88]
Діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на досягнення економічних цілей у конкурентному середовищі.	Редзюк Є.[168]
Система економічних взаємодій, що визначає рівень зайнятості, доходів та виробництва.	Владика Ю. [84]
Форма людської діяльності, яка забезпечує економічне зростання та соціальний добробут.	Попко О. [161]
Сукупність видів діяльності, що спрямовані на створення товарів і послуг, необхідних для суспільства.	Бенкс Дж [3]
Будь-яка діяльність, що включає виробництво товарів і послуг, що додають економічну вартість, як це визначено у національних рахунках.	Економічний департамент ЄС [16]

Джерело: розроблено автором на основі [3; 16; 25; 30; 39; 49; 84; 88; 161; 168; 182]

Види економічної діяльності є основним елементом економічної системи країни, що визначають її галузеву структуру, особливості виробництва, розподілу та споживання товарів і послуг. Вони охоплюють усі сфери господарської діяльності – від сільського господарства і промисловості до фінансових послуг та державного управління. Соціально відповідальна економічна діяльність — це процес суспільного виробництва, розподілу,

обміну та споживання благ, який, поряд із досягненням економічної ефективності, передбачає врахування суспільних інтересів, дотримання етичних норм, зниження соціальних ризиків і внесок у забезпечення добробуту населення.

Класифікація видів економічної діяльності дозволяє ефективно аналізувати ринкові процеси, здійснювати державне регулювання та формувати економічну політику.

Аналіз різних визначень економічної діяльності дозволяє виокремити декілька ключових підходів до її розуміння, що відображають різні наукові традиції та сфери застосування цього поняття в економічній політиці та наукових дослідженнях.

Функціональний (класичний) підхід. Цей підхід розглядає економічну діяльність як сукупність процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг. Головним критерієм економічної діяльності тут виступає створення економічної вартості.

Структурний підхід. Цей підхід наголошує на ролі інститутів, законодавчих норм, соціальних зв'язків та взаємодії економічних агентів у формуванні економічної діяльності. Він ґрунтується на роботах. Згідно з цим підходом, економічна діяльність є результатом не лише ринкових процесів, але й правових та соціальних норм, які регулюють господарську активність.

Процесний підхід. Цей підхід використовується у міжнародних організаціях, таких як Світовий банк, МВФ та ОЕСР, та наголошує на взаємозв'язку економічних процесів на глобальному рівні. Він визначає економічну діяльність як усі процеси, що створюють додану вартість та враховуються в системі національних рахунків.

Розглянуті підходи до визначення економічної діяльності демонструють її багатовимірність та складність, однак для практичного застосування необхідно більш детальне структурування цього поняття. Види економічної діяльності визначають конкретні напрямки функціонування господарських суб'єктів та дозволяють систематизувати економічні процеси за галузями,

секторами та інституційними категоріями. Класифікація видів діяльності є основою для аналізу структури економіки, державного регулювання, статистичного обліку та прогнозування розвитку ринку. В Україні та світі для цих цілей використовуються спеціальні системи класифікації, серед яких ключове місце займає Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД), гармонізована з міжнародними стандартами.

Вид економічної діяльності – свідомо організовану систему дій суб'єктів господарювання, спрямованих на виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів і послуг з метою задоволення потреб суспільства та отримання економічної вигоди.

Основні характеристики виду економічної діяльності:

- Однорідність процесів – діяльність включає схожі операції, спрямовані на виробництво або надання певного типу товарів чи послуг.
- Класифікація за економічними критеріями – всі види діяльності поділяються за міжнародними та національними класифікаціями, такими як КВЕД (Класифікація видів економічної діяльності) в Україні.
- Визначення головного виду діяльності – підприємство може здійснювати кілька видів діяльності, але головний визначається за найбільшим внеском у загальний обсяг продукції чи послуг.
- Регулювання і статистичний облік – види економічної діяльності використовуються для державного регулювання, оподаткування, ліцензування та статистичного аналізу.

Види економічної діяльності формують основу економіки, визначаючи її структурну будову, динаміку розвитку та галузеву спеціалізацію країни.

Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) є системою, що використовується в Україні для впорядкування та статистичного обліку різних видів економічної діяльності підприємств та організацій. Вона забезпечує єдність статистичних даних та їх порівнянність на національному та міжнародному рівнях [104]

Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) є важливим інструментом державного управління економікою, що забезпечує впорядкування інформації про підприємства та організації за основними напрямками їхньої діяльності. Вона відіграє ключову роль у регулюванні бізнес-середовища, збиранні статистичних даних та аналізі економічних процесів. Основні сфери застосування КВЕД включають:

- Статистичний облік підприємств і організацій. Всі суб'єкти господарювання при реєстрації зобов'язані вказати відповідні коди КВЕД, що дозволяє чітко класифікувати види економічної діяльності в країні. Це забезпечує точність даних для державних реєстрів та сприяє системному моніторингу змін у підприємницькій діяльності.

- Проведення державних статистичних спостережень. Державна служба статистики України використовує КВЕД для збору, аналізу та узагальнення інформації про економічну активність різних секторів господарства. Це дозволяє оцінювати структурні зміни в економіці, тенденції розвитку та рівень зайнятості населення у різних сферах.

- Зіставлення національної статистичної інформації з міжнародними стандартами. КВЕД гармонізований з європейською класифікацією NACE Rev.2, що дозволяє забезпечувати порівнянність статистичних даних України з іншими країнами. Це важливо для інтеграції до європейського економічного простору, залучення іноземних інвесторів і співпраці з міжнародними фінансовими установами.

- Адміністративне використання. Органи державної влади та місцевого самоврядування використовують КВЕД для визначення видів діяльності підприємств у податкових, регуляторних та ліцензійних цілях. Це сприяє належному регулюванню господарської діяльності та створенню сприятливих умов для розвитку бізнесу.

Інституціональний підхід до аналізу економічної діяльності передбачає розгляд економіки як системи взаємопов'язаних інститутів, які визначають правила, норми та механізми функціонування економічних суб'єктів. У цьому

контексті інститути розглядаються як формальні (законодавство, державні регулюючі органи, податкова система) та неформальні (традиції, соціальні норми, культура ведення бізнесу) правила, що впливають на структуру економічної діяльності та розподіл ресурсів.

Основні принципи інституціонального підходу в економічному аналізі: 1) роль державних та ринкових інститутів – економічна діяльність відбувається у межах визначених законодавчих норм, правил ринку та регуляторної політики держави; 2) формування економічного середовища – інститути впливають на рівень конкуренції, прозорість ринкових процесів, доступ до фінансування та умови підприємницької діяльності; 3) взаємодія економічних агентів – суб'єкти господарювання взаємодіють через систему контрактів, прав власності, стандартів звітності та інших регуляторних механізмів; 4) стійкість та адаптивність – інституційна структура змінюється відповідно до економічних трансформацій, кризових явищ, технологічного розвитку та глобалізаційних процесів.

Групування видів економічної діяльності за інституціональним підходом дозволяє класифікувати сектори економіки залежно від їхнього організаційного устрою, ролі у національному господарстві та рівня державного регулювання. Це допомагає більш ефективно аналізувати: виробничий сектор – включає галузі, що безпосередньо займаються створенням матеріальних благ та енергоресурсів (промисловість, аграрний сектор, енергетика); сектор фінансових послуг – охоплює банківську діяльність, страхові компанії, фондовий ринок, які забезпечують фінансові потоки в економіці; сектор нефінансових послуг – включає торгівлю, транспорт, освіту, охорону здоров'я, надання інформаційних, адміністративних та соціальних послуг; державний сектор – охоплює управління, оборону, державні соціальні програми, що фінансуються за рахунок бюджету. Таким чином, інституціональний підхід до групування КВЕД забезпечує структурований аналіз економіки, що дозволяє оцінювати її функціональність, рівень регулювання та ефективність розподілу ресурсів. Він є важливим інструментом для державного управління, бізнес-

планування та стратегічного прогнозування. КВЕД-2010 складається з 21 секції, кожна з яких позначена літерою латинського алфавіту та охоплює певні види економічної діяльності, що представлено у таблиці 1.4.

Класифікація секторів економіки за типом основного споживача ґрунтується на логіці взаємодії суб'єктів господарювання з кінцевим отримувачем товарів, робіт або послуг. Такий підхід дозволяє систематизувати економічну діяльність не лише за галузевою ознакою, а й за характером ринкової орієнтації, що є особливо важливим для формування політики державного регулювання, оцінки соціального ефекту та визначення напрямів інституційної підтримки. Виділення трьох основних моделей споживання, а саме B2B (Business to Business), B2P (Business to Person) та B2G (Business to Government), забезпечує чітке розмежування секторів за цільовим призначенням вироблених благ і послуг. Така типологія дозволяє:

- аналізувати економічну діяльність з позиції ланцюга створення вартості;
- ідентифікувати специфіку регуляторних вимог у межах кожного сектору;
- визначати соціальну та економічну чутливість галузей до змін у попиті або бюджетному фінансуванні.

Зокрема:

B2B-сектори (наприклад, добувна промисловість, виробництво електроенергії, транспорт, ІТ) орієнтовані на обслуговування інших підприємств та організацій, забезпечують міжгалузеву взаємодію та інфраструктурну підтримку.

B2P-сектори (освіта, охорона здоров'я, культура, розваги, роздрібна торгівля) характеризуються безпосереднім контактом із населенням, високою соціальною чутливістю та необхідністю адаптації до зміни споживчих потреб.

B2G-сектори (державне управління, оборона, адміністративні послуги) функціонують у рамках публічних контрактів та орієнтовані на виконання державних завдань або обслуговування публічного сектору.

Таблиця 1.4

Групування видів економічної діяльності за інституціональним підходом

№ з/П	Секція	Назва секції	Головний споживач	Сфера застосування
1.	A	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	B2B	Виробництво
2.	B	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B2B	
3.	C	Переробна промисловість	B2B	
4.	D	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	B2B	
5.	E	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	B2B	
6.	F	Будівництво	B2B	
7.	G	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	B2B	Нефінансові послуги
8.	H	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	B2B	
9.	I	Тимчасове розміщування й організація харчування	B2P	
10.	J	Інформація та телекомунікації	B2B	
11.	K	Фінансова та страхова діяльність	B2B / B2P	Фінансові послуги
12.	L	Операції з нерухомим майном	B2B	Нефінансові послуги
13.	M	Професійна, наукова та технічна діяльність	B2P	
14.	N	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	B2G	
15.	O	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	B2G	
16.	P	Освіта	B2P	
17.	Q	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	B2P	
18.	R	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	B2P	
19.	S	Надання інших видів послуг	B2G	
20.	T	Діяльність домашніх господарств	B2G	

* B2B – економічна взаємодія, де товари або послуги надаються іншим підприємствам; B2P – економічна взаємодія, де товари або послуги надаються індивідуальному кінцевому споживачу; B2G – економічна взаємодія, де товари або послуги надаються органам державної влади, установам, армії, державним підприємствам.

Джерело: розроблено автором на основі [104]

Урахування такої класифікації сприяє кращому розумінню специфіки функціонування окремих секторів в умовах кризових явищ, дозволяє точніше формувати інституційні інтервенції та прогнозувати вплив регуляторних рішень на економіку та суспільство загалом.

Держава відіграє центральну роль в економічній діяльності, забезпечуючи правові, фінансові та інфраструктурні умови для її розвитку. Її вплив проявляється через створення та впровадження економічної політики, регулювання ринків, контроль за конкурентним середовищем і підтримку стратегічно важливих секторів.

1. Регулювання та нагляд. Держава створює та підтримує правові норми і стандарти, які визначають правила функціонування економічних суб'єктів: законодавче забезпечення – ухвалення нормативних актів, що регулюють ринкові відносини, податкову систему, захист конкуренції та права споживачів; ліцензування та сертифікація – регулювання доступу до певних видів діяльності через видачу дозволів, ліцензій і стандартів якості; контроль за дотриманням правил – антимонопольна політика, трудове законодавство, екологічні вимоги; захист прав власності – гарантування стабільного правового середовища для ведення бізнесу.

2. Фіскальна політика. Фіскальна політика держави спрямована на перерозподіл ресурсів, підтримку економічної стабільності та стимулювання зростання. Основні інструменти включають: формування бюджету – визначення державних доходів і витрат для фінансування соціальних програм, освіти, медицини, інфраструктури; податкова політика – встановлення податкових ставок, надання податкових пільг, регулювання навантаження на підприємства та домогосподарства; державні субсидії та дотації – фінансова підтримка окремих галузей (аграрний сектор, високі технології, освіта) з метою стимулювання їхнього розвитку; боргове регулювання – управління державним боргом через випуск облігацій, залучення міжнародних кредитів.

3. Монетарна політика. Монетарна (грошово-кредитна) політика здійснюється через центральний банк та спрямована на контроль над грошовою

масою, інфляцією та стабільністю фінансової системи. Основні механізми включають: регулювання облікової ставки – вплив на вартість кредитів і рівень споживчої активності; контроль за інфляцією – управління рівнем цін через зміни грошової маси; резервні вимоги – встановлення норм резервів для банків, що впливає на їхню здатність видавати кредити; курсове регулювання – втручання у валютний ринок для стабілізації національної валюти.

4. Підтримка інновацій та розвитку інфраструктури. Держава сприяє економічному розвитку та модернізації через підтримку стратегічних напрямів: інвестиції в науку та освіту – фінансування університетів, дослідницьких центрів, програм розвитку високих технологій; розвиток інфраструктури – будівництво та модернізація доріг, залізниць, енергетичних об'єктів, цифрових мереж; підтримка малого та середнього бізнесу – державні програми кредитування, пільгове оподаткування, консультаційна підтримка підприємців; стратегічне планування економіки – розробка національних програм розвитку, адаптація економічної політики до глобальних викликів.

У межах дослідження було виділено і систематизовано чотири основні підходи до державного регулювання економічної діяльності, що формують базу для аналізу ролі держави у кризових умовах. Інституційно-економічний підхід орієнтується на визначення економічної діяльності через систему правил і норм, що регулюють взаємодію економічних суб'єктів. У цьому контексті держава виступає гарантом стабільності інституційного середовища та стимулює розвиток економічних процесів через підтримку ефективних формальних і неформальних інститутів. Інституціонально-регуляторний підхід підкреслює необхідність активної участі держави в регулюванні економічної діяльності, насамперед через стимулювання сукупного попиту, бюджетну підтримку та антикризові програми. В умовах економічної нестабільності держава розглядається як ключовий драйвер економічного зростання та стабілізації ринку праці. Інституціонально-ринковий підхід базується на визнанні переважної ролі ринкових механізмів у регулюванні економіки, тоді як функції держави мають бути обмеженими до створення сприятливого

середовища для вільного підприємництва, захисту прав власності та забезпечення конкуренції. Інституційно-правовий підхід акцентує увагу на значенні правового регулювання економічної діяльності. У межах цього підходу основним завданням держави є забезпечення дотримання законності, прозорості та передбачуваності економічних процесів через ефективну правову базу. Системне поєднання зазначених підходів забезпечує комплексне розуміння механізмів державного впливу на економічну діяльність, особливо в умовах кризових явищ, коли потрібне балансування між ринковою саморегуляцією та активним державним втручанням.

На рис. 1.7 зображені підходи організації економічної діяльності, яка базується на ключових принципах економічної взаємодії, управління та структурних елементів економічної системи.

Таким чином, організація економічної діяльності є складним, багаторівневим процесом, що поєднує ринкові механізми, державне регулювання, інституційні структури та управлінські підходи. Представлена схема відображає основні взаємозв'язки між ключовими елементами економічної системи, демонструючи, як вони взаємодіють для забезпечення стабільності, ефективності та розвитку економіки.

Так економічна взаємодія формує фундаментальну основу економіки, об'єднуючи виробників, споживачів, державу та міжнародні ринки. В свою чергу секторальна структура економіки розмежовує діяльність на реальний сектор (виробництво матеріальних благ) та сектор послуг, що дозволяє забезпечити баланс між виробництвом і споживанням. Організація економічної діяльності базується на інституціональному підході, що передбачає існування підприємств, державних регуляторів та громадських організацій, які формують економічну політику та забезпечують ефективну діяльність ринків. Державне регулювання відіграє критичну роль у забезпеченні стабільності економічної системи через правове, фінансове, монетарне та соціальне регулювання, що сприяє зростанню економіки та захисту національних інтересів.

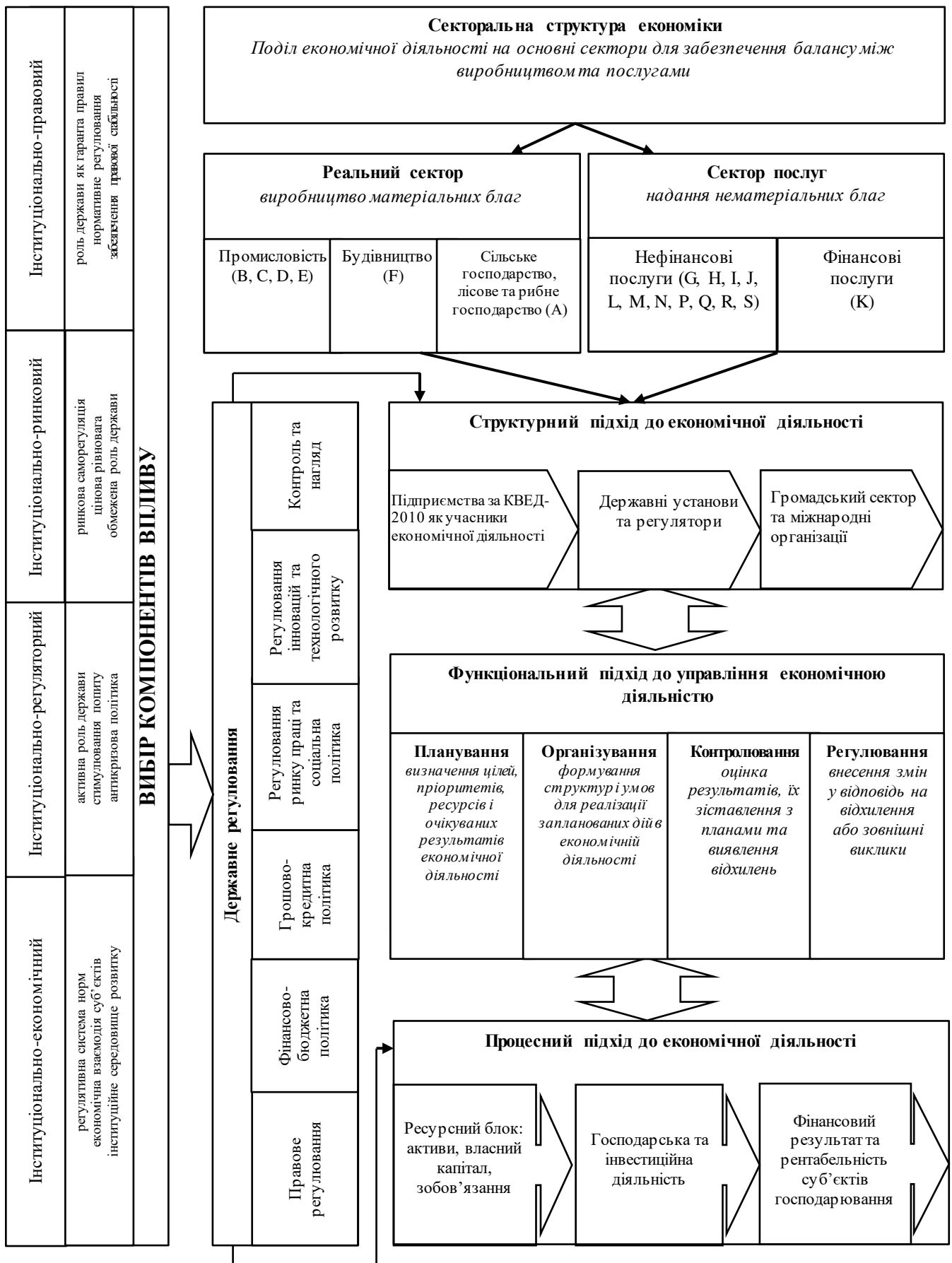

Рис. 1.7. Підходи до інтерпретації економічної діяльності.

Джерело: розроблено автором на основі [25; 30; 168; 182]

Процесний підхід до економічної діяльності показує, що успішне функціонування економічних суб'єктів залежить від управління ресурсами, фінансової стійкості та інвестиційної активності. Управління економічною діяльністю передбачає макроекономічне планування, стратегічне управління, контроль за економічною політикою та адаптацію до змін.

Таким чином, ефективна організація економічної діяльності можлива лише за умови чіткої взаємодії між ринковими процесами та державним регулюванням, що сприяє економічному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності та соціальній стабільності. Держава, бізнес і громадянське суспільство разом формують механізми, що забезпечують сталий розвиток економічної системи та її адаптацію до викликів сучасного світу.

1.2 Економічні ризики і ризики соціальної відповідальності в економічній діяльності

Різні види економічної діяльності виконують специфічні функції в національній економіці, однак усі вони мають єдину стратегічну мету – задоволення соціально-корисних потреб суспільства. Незалежно від галузевої належності, суб'єкти господарювання вирішують завдання, пов'язані з виробництвом товарів (секції А – С), виконанням робіт (D – F), наданням фінансових і нефінансових послуг (G – S), що забезпечує сталий розвиток держави в економічному, соціальному й технологічному вимірах.

Однак функціонування економіки в умовах ринку супроводжується постійною взаємодією з ризиками, як економічними (невизначеність попиту, коливання цін, інвестиційні втрати), так і соціальними (зайнятість, добробут, відповідальність бізнесу перед суспільством). У сучасних умовах особливу увагу приділяють не лише фінансовій ефективності, а й ризикам, пов'язаним із соціальною відповідальністю, що відображає вплив підприємств на якість життя населення, соціальну згуртованість і моральні стандарти бізнесу.

У цьому контексті окремої уваги потребує аналіз грального бізнесу (секція R) як специфічного виду економічної діяльності, що поєднує високу прибутковість із потенційно підвищеними ризиками. На відміну від традиційних секторів економіки, які здебільшого орієнтовані на задоволення матеріальних чи сервісних потреб, гральна індустрія формує та експлуатує специфічну споживчу поведінку, пов'язану з дозволями, ризиком, емоційним стимулом і швидким збагаченням. Це зумовлює подвійну природу ризиків у гральному бізнесі:

- з одного боку – економічні ризики для самих суб'єктів господарювання та держави (нестабільність доходів, непрогнозованість податкових надходжень, нелегальні обороти);
- з іншого – соціальні ризики, що проявляються у вигляді гральної залежності, сімейних конфліктів, маргіналізації окремих груп, збільшення криміногенного тиску.

Саме тому гральний бізнес виступає прикладом сфери, де економічна діяльність невід'ємно пов'язана з високим ступенем соціальної відповідальності, а управління ризиками повинне базуватись на збалансованому поєднанні інструментів державного регулювання, етичного самоконтролю операторів та захисту споживача. У наступних розділах буде розглянуто типологію таких ризиків, їх джерела та інституційні механізми нейтралізації на рівні держави, бізнесу та суспільства.

Комплексний аналіз економічних і соціальних ризиків грального бізнесу є необхідним для обґрунтування ефективних механізмів державного регулювання цієї сфери. Врахування таких ризиків дає змогу оцінити потенційні загрози для добробуту населення, стабільності ринку праці та інституційної стійкості економічної системи загалом. Соціально-економічні чинники також становлять суттєву загрозу для економічної стабільності, адже формують довгостроковий вплив на ринок праці, структуру споживання та соціальну напругу. Зростання безробіття, викликане економічним спадом, реструктуризацією підприємств або впровадженням новітніх технологій,

знижує купівельну спроможність населення і призводить до зростання соціальних витрат. Нерівномірний розподіл доходів загострює економічну нерівність, що, у свою чергу, може спричинити соціальну нестабільність, посилення протестних настроїв і зниження довіри до інституцій. Демографічні зміни, зокрема старіння населення, зменшення народжуваності або інтенсивна міграція, трансформують структуру робочої сили та впливають на динаміку економічної активності, зумовлюючи необхідність адаптації соціальної політики та системи державного управління. В таблиці 1.5 наведена класифікація ризиків в економічній діяльності.

Таблиця 1.5

Класифікація ризиків в економічній діяльності

Класифікаційна ознака	Тип ризику	Характеристика ризику
За рівнем впливу	Макроекономічний	Впливає на економіку країни або регіону в цілому, пов'язаний з кризами, інфляцією, змінами ВВП.
	Мікроекономічний	Виникає на рівні окремих підприємств або галузей, включає зміни у виробництві, зайнятості.
За природою виникнення	Фінансовий	Зміни в рівні інвестицій, нестабільність фінансових ринків, зростання боргового навантаження.
	Політичний	Регуляторні зміни, нестабільність урядової політики, геополітичні конфлікти.
	Соціальний	Зростання безробіття, нерівномірний розподіл доходів, демографічні зміни.
	Технологічний	Моральне старіння технологій, кібератаки, автоматизація виробництва.
	Природний	Вплив стихійних лих, пандемій, екологічних катастроф, кліматичних змін
За джерелом походження	Внутрішній	Ризики, що виникають унаслідок внутрішніх факторів – неправильне управління, стратегічні помилки.
	Зовнішній	Ризики, що спричинені зовнішніми факторами – глобальні фінансові кризи, природні катастрофи.
За можливістю управління	Контрольований	Ризики, які можуть бути передбачені та мінімізовані шляхом управлінських рішень.
	Неконтрольований	Ризики, які неможливо попередити або суттєво вплинути на їх виникнення.

Джерело: розроблено автором на основі [109; 110; 181]

Ризики в економічній діяльності є складним багатовимірним явищем, яке впливає на всі рівні економічної системи – від глобальних макроекономічних тенденцій до конкретних підприємств та домогосподарств. Класифікація ризиків в економічній діяльності дозволяє структурувати їх за основними характеристиками, що дає змогу краще оцінювати потенційні загрози, розробляти ефективні стратегії управління та мінімізувати їх негативні наслідки. Ризики поділяються за рівнем впливу (макроекономічні, що охоплюють всю економіку, та мікроекономічні, що стосуються окремих суб'єктів), природою виникнення (фінансові, політичні, соціальні, технологічні), джерелом походження (внутрішні та зовнішні) і можливістю управління (контрольовані та неконтрольовані). Такий підхід допомагає оцінити рівень загроз у різних аспектах економічної діяльності та спрямовувати регуляторні механізми на їх мінімізацію.

Джерела ризиків в економічній діяльності мають багатфакторний характер і вимагають комплексного підходу до управління. Вчасне виявлення та аналіз цих ризиків дозволяють державам та підприємствам розробляти стратегії адаптації, зменшувати негативний вплив та створювати умови для стійкого розвитку економіки. Систематизація ризиків в економічній діяльності наведена у таблиці 1.6.

Зважаючи на багатовекторний характер ризиків, важливим аспектом їх дослідження є механізм їх виникнення, що дозволяє зрозуміти, як ризики формуються, накопичуються та проявляються в економічному середовищі.

Ризики економічній діяльності не виникають миттєво, а формуються як наслідок дії різних внутрішніх і зовнішніх факторів. Їх розвиток проходить певні фази, кожна з яких має свої особливості та рівень впливу на економічне середовище [109].

Таблиця 1.6

Систематизація ключових ризиків економічної діяльності

Вид ризику	Характеристика ризику	Прояв впливу
Економічний	Пов'язаний із нестабільністю макроекономічних показників, інфляцією, дефіцитом бюджету, валютними коливаннями	Зниження інвестиційної привабливості, падіння виробництва, уповільнення економічного зростання
Соціальний	Виникає внаслідок безробіття, нерівності, демографічних змін, соціальної напруги та вигорання трудових ресурсів	Погіршення добробуту населення, зростання протестних настроїв, зниження якості людського капіталу
Політичний	Зумовлений змінами у політичному курсі, законодавчих ініціативах, конфліктах, корупції та втручанні у бізнес-середовище	Нестабільність регуляторного середовища, втрати для бізнесу, репутаційні ризики країни
Технологічний	Спричинений стрімким розвитком технологій, моральним старінням обладнання, кіберризиками, нестачею цифрових навичок	Зменшення конкурентоспроможності, високі витрати на модернізацію, збої у виробничих процесах
Природний	Впливає з впливу природного середовища: стихійні лиха, екологічні катастрофи, пандемії, кліматичні зміни	Порушення ланцюгів постачання, руйнування інфраструктури, різке зростання бюджетного навантаження

Джерело: розроблено автором на основі [109; 110; 181]

Розуміння цього механізму дозволяє прогнозувати економічні загрози та розробляти заходи для їх мінімізації.

1. Фаза виникнення. Це початковий етап, коли з'являється певний дестабілізуючий фактор, що може потенційно призвести до негативних змін у економіці. Даний фактор може мати як об'єктивну природу (зовнішні шоки, природні катаклізми, світові кризи), так і суб'єктивний характер (неефективне державне управління, невдалі економічні реформи, стратегічні помилки бізнесу). Ця фаза часто проходить непомітно або недооцінюється, оскільки на перших етапах негативні наслідки ще не проявляються повною мірою [75].

2. Фаза накопичення. На цьому етапі ризик починає поширюватися та посилювати свій вплив на різні економічні суб'єкти та сектори. Це може

відбуватися поступово або стрибкоподібно, залежно від природи ризику та особливостей економічного середовища.

Основні особливості цієї фази: виникає ефект доміно – один негативний процес провокує ланцюгову реакцію в інших секторах економіки; загострюється економічна нестабільність, що відображається у зміні інвестиційного клімату, рівня зайнятості, купівельної спроможності населення; спостерігається психологічний ефект – зростає недовіра до економічної стабільності, що може провокувати паніку серед інвесторів та споживачів.

Ця фаза визначає масштаб ризику – чим довше триває накопичення, тим серйознішими будуть наслідки [75].

3. Фаза прояву. Це критичний етап, коли ризик досягає максимального впливу, і економіка починає зазнавати реальних втрат. Наслідки цієї фази можуть бути як локальними (вплив на окрему галузь або компанію), так і системними (вплив на всю економічну систему).

Основні наслідки: масове банкрутство підприємств через відсутність доступу до фінансування або падіння попиту; скорочення інвестиційної активності, відтік капіталу з країни; зростання рівня безробіття, що посилює соціальні проблеми та може провокувати міграцію населення; падіння рівня життя через знецінення доходів, інфляційний тиск та збільшення вартості кредитів; зниження експортного потенціалу країни через погіршення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Ця фаза є критичною для економіки, оскільки саме тут ухвалюються рішення щодо антикризових заходів [120].

4. Фаза адаптації або подолання. На цьому етапі відбувається стабілізація ситуації за рахунок адаптаційних механізмів економічних суб'єктів та дій держави щодо мінімізації наслідків кризи. Основні механізми подолання ризиків: державне регулювання (впровадження антикризових програм, контроль за рівнем інфляції та регулювання грошово-кредитної політики, відновлення довіри до банківської системи через стимулюючі заходи), коригування бізнес-стратегій (диверсифікація ризиків, впровадження інновацій

та цифрових технологій для підвищення конкурентоспроможності), соціальні заходи: (перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників, посилення соціального захисту та підтримка вразливих верств населення). Фаза адаптації є ключовою для виходу з кризи, оскільки ефективність заходів, що вживаються на цьому етапі, визначає подальший вектор розвитку економіки [120].

Механізм виникнення ризиків в економічній діяльності є складним багатоступеневим процесом, що починається з появи певного дестабілізуючого фактора, проходить через накопичення та максимальний прояв, після чого переходить у фазу адаптації або подолання. Ефективне управління ризиками в економічній діяльності потребує завчасного виявлення загроз, розробки антикризових заходів та створення стратегій адаптації, що дозволяють мінімізувати негативні наслідки та забезпечити стійкість економіки до майбутніх викликів [119].

Розуміння механізму виникнення ризиків в економічній діяльності дозволяє виявити закономірності їхнього розвитку та потенційні загрози для економіки. Однак, поряд із загальноекономічними ризиками, важливим аспектом аналізу є соціальні ризики, що безпосередньо впливають на рівень зайнятості, доходи населення, умови праці та соціальну стабільність.

У контексті дослідження ризикових секторів економіки особливого значення набуває поняття соціальної ризиковості, що відображає рівень загроз для суспільної стабільності, добробуту населення та соціальної безпеки внаслідок функціонування певного виду економічної діяльності. Соціальні ризики можуть набувати системного характеру, коли наслідки діяльності у високоризикових секторах, таких як гральний бізнес, виходять за межі економічної площини й трансформуються у глибші соціальні виклики – розвиток ігрової залежності, криміналізацію середовища, погіршення психоемоційного стану громадян, зростання протестних настроїв тощо.

Соціальні ризики є невід’ємною частиною економічної діяльності та безпосередньо впливають на зайнятість, рівень доходів, умови праці та соціальну стабільність. Вони визначають рівень соціальної захищеності

працівників та населення в цілому, впливаючи на динаміку розвитку ринку праці, рівень бідності та економічну нерівність.

Вплив соціальних ризиків варіюється залежно від виду економічної діяльності, що зумовлено особливостями виробничих процесів, рівнем автоматизації, умовами праці, регуляторними нормами та рівнем державного контролю. Визначення поняття «економічний ризик» наведені у таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Визначення поняття «економічний ризик»

№ з/п	Визначення	Автор
1.	Ймовірність виникнення несприятливих економічних подій, що можуть спричинити фінансові втрати для підприємств, держави чи окремих суб'єктів господарювання.	Бавико О.[75]
2.	Невизначеність щодо можливих негативних змін у фінансовому стані економічних суб'єктів внаслідок внутрішніх або зовнішніх факторів.	Гепард Р. [21]
3.	Можливість виникнення несприятливих економічних явищ, які впливають на макро- та мікроекономічні процеси та спричиняють фінансові втрати.	Біслей Т.[5]
4.	Негативні наслідки, які виникають у результаті нестабільності економічного середовища та впливають на ефективність господарської діяльності.	Сміт А.[181]
5.	Потенційні загрози для економічної системи, які можуть впливати на рівень доходів, фінансову стабільність та інвестиційний клімат.	Норс Д. [52]
6.	Невизначеність щодо майбутніх економічних подій, що можуть вплинути на стійкість фінансової та виробничої діяльності підприємств.	Геець В. [86]
7.	Можливість втрат у процесі господарської діяльності внаслідок змін у макроекономічному середовищі та ринковій кон'юктурі.	Березіна С. [79]
8.	Сукупність чинників, які можуть викликати нестабільність економічної системи та вплинути на фінансову безпеку суб'єктів господарювання.	Білявська О. [80]
9.	Загроза зниження рівня доходів, банкрутства або втрати конкурентних переваг внаслідок внутрішніх і зовнішніх економічних змін.	Віплінський В. [83]
10.	Невизначеність щодо можливості реалізації економічної діяльності з очікуваними результатами через вплив зовнішніх і внутрішніх факторів.	OECD [53]

Джерело: розроблено автором на основі [5; 21; 52; 53; 75; 79; 80; 83; 86; 181]

Економічні ризики – це можливість виникнення несприятливих подій або втрат, які можуть вплинути на економічну діяльність суб'єктів господарювання, держави або окремих громадян [120]. Вони є наслідком невизначеності у розвитку економічних процесів і можуть призвести до зниження доходів, збільшення витрат, втрати конкурентних переваг або навіть економічної кризи.

Під факторами ризику доцільно розуміти події або обставини, що не входять до переліку запланованих, проте мають потенціал реалізуватись і негативно вплинути на реалізацію стратегічних намірів. У разі їх виникнення можлива поява небажаного розвитку подій, що, у свою чергу, зумовлює відхилення від запланованих стратегічних орієнтирів підприємства. До таких подій належать як ті, що можуть бути заздалегідь спрогнозовані, так і ті, які через свою природу не піддаються попередньому аналізу й оцінці. Водночас важливо розрізняти чинники ризику – передумови або умови, що сприяють появі чи активізації таких подій. Таким чином, формується логічний ланцюг: чинники (вихідні умови) → причини ризику → наявність ризику → прояв ризику у вигляді відхилення [152]. У математичному вигляді це може бути представлено як:

$$R_{\text{риз}} = f(\text{Ч}_i), \quad (1.1)$$

де $R_{\text{риз}}$, – рівень ризику певної економічної діяльності, f – функціональна залежність, Ч_i – інтенсивність чинника i -го типу, що впливає на ризик.

З точки зору моделювання, реалізація функції оцінки ризику через багаторівневу систему виглядає обґрунтованою, проте варто враховувати, що зростання кількості ієрархічних рівнів не обов'язково підвищує точність чи достовірність оцінки – навпаки, імовірність похибок зростає через ускладнення розрахунків.

Для того щоб здійснювати порівняльний аналіз впливу окремих чинників ризику та ефективності запобіжних заходів, рівень ризику доцільно виражати у стандартизованих показниках. Загалом, процес визначення ризиковості тієї чи іншої стратегії зводиться до аналізу ймовірності відхилення від запланованої

мети та можливих наслідків для фінансово-господарської діяльності підприємства.

Досягнення бажаного результату чи стратегічної цілі можливе лише за умови попереднього врахування потенційних загроз і своєчасного реагування на них. Особливе значення при цьому має ідентифікація джерел ризику, які можуть стати причиною дестабілізації запланованого процесу. Оскільки повна поінформованість щодо всіх ризиків практично неможлива, важливо, принаймні, систематизувати наявні дані про основні ризикові фактори шляхом їх класифікації.

Дослідженням соціально відповідальних секторів економіки як сфери господарювання займалися численні науковці. Окремі аспекти цього питання можна знайти у працях М.Д. Балджи [75], С.Б. Березіна [79], О.Б. Білявська [80], В.В. Вітлінський [83], Р. Гепард [21], Т.А. Дейнека [101], І. Король [36], Ю.В. Столетов [186], В. Юрчишин [199]. та інших. Проте всі наявні дослідження можна умовно поділити на два напрями: 1) економічна безпека держави; 2) морально-етичний складник.

Так, В.Є. Скулиш обґрунтовує суспільну небезпечність соціально відповідальних секторів економіки, підкреслюючи їх негативний вплив на національну економічну безпеку через легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом [180]. А.С. Політова визначає характер суспільної небезпечності діяльності у соціально відповідальних секторах і вбачає тісний зв'язок з організованими злочинними групами, що створює додаткову загрозу безпеці держави [158, С. 97]. З.М. Топорецька вказує на суспільну небезпечність соціально відповідальних секторів, що полягає у формуванні стійкої психологічної залежності від небезпечних економічних практик, а також у створенні умов для економічної нестабільності [187]. В свою чергу Г.М. Дюба зазначає, що нерегульовані соціально відповідальні сектори економіки можуть сприяти формуванню тіньового сектора, створювати можливості для шахрайств, легалізації брудних коштів та ухиляння від оподаткування, що загрожує економічній стабільності [103]. Д.О. Гетманцев

[87] оцінюють економічні вигоди від легалізації соціально відповідальних секторів економіки та зазначають, що легалізація може надати додатковий дохід у бюджет за рахунок детінізації та оподаткування. Розробка певних аспектів відповідальності за діяльність у соціально відповідальних секторах економіки, зокрема проблеми її суспільної шкоди та відповідальності суб'єктів такої діяльності, велась у багатьох сферах наукових досліджень, серед яких можна виділити таких як Р.М. Гищук, І.Д. Бойко [88], Є.В. Ковтун [111], П.В. Пірникоза [157], А.С. Політова [158], В. Рухлядін [171] та інших.

Згідно з чинним законодавством України [163], соціально відповідальних сектори економіки включають види діяльності, які характеризуються підвищеною ймовірністю виникнення соціально-економічних загроз та мають високий ступінь впливу на економічну стабільність і безпеку держави. Ці сектори охоплюють не лише гральний бізнес та азартні ігри, а й інші сфери економіки, що мають високий рівень тінізації, значну ймовірність нелегальних операцій та загрозу фінансовій безпеці.

У контексті функціонування грального бізнесу ключовим питанням для держави та суспільства залишається не лише отримання прибутку від його легалізації, а передусім забезпечення безпеки цієї діяльності. Обидва ці аспекти, прибутковість і стабільність, залежать від рівня пов'язаних із гральним бізнесом ризиків. У найзагальнішому вигляді ризики грального бізнесу можна трактувати як сукупність загроз втрати соціальної, економічної та регуляторної стабільності внаслідок реалізації негативних сценаріїв (рис. 1.8).

Незалежно від організаційно-правової форми чи формату (онлайн чи офлайн), ризики, що супроводжують гральний бізнес, можна згрупувати у відповідну структуру, яка узгоджується зі змістом моделі оцінки впливу цієї сфери на національну економіку.

$$R_e = R_r + R_k + R_c + R_p + R_m + R_f, \quad (1.2)$$

де R_r – ризик, пов'язаний із коливанням регуляторних умов, R_k – ризик, пов'язаний із кредитоспроможністю суб'єктів грального бізнесу, R_c – валютний ризик унаслідок коливань обмінних курсів, R_p – ризик зниження прибутковості

R_m – ризик, пов’язаний з впливом непрямих макроекономічних чинників, R_f – ризик настання форс-мажорних обставин (війна, пандемія, глобальні кризи).

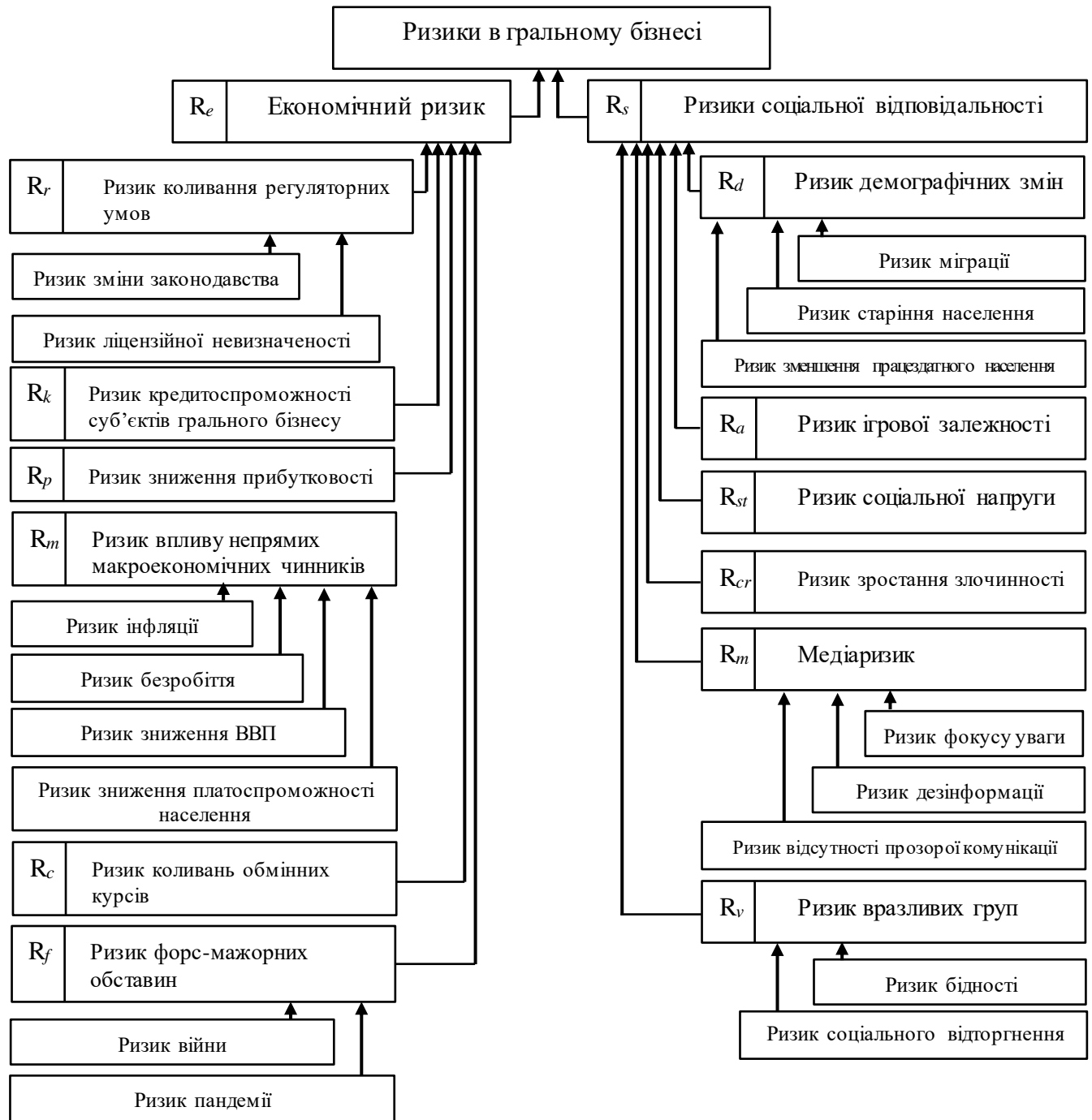

Рис. 1.8. Ризики в гральному бізнесі

Джерело: розроблено автором на основі [104; 109; 110; 152]

Однак для побудови кількісної моделі та ухвалення регуляторних рішень доцільно перейти до класичної формули розрахунку рівня ризику, яка дозволяє врахувати як імовірнісний, так і наслідковий компонент:

$$R = P \cdot A, \quad (1.3)$$

де R – величина ризику, P – ймовірність виникнення певної небезпечної події або загрози, A – очікуваний розмір збитків у разі реалізації цієї загрози.

Таким чином, деталізовану оцінку економічного ризику грального бізнесу можна подати у вигляді суми часткових ризиків за кожною загрозою. Такий підхід дозволяє не лише врахувати загальний рівень ризику, але й проаналізувати вплив кожного окремого чинника:

$$R_e = \sum (P_i \cdot A_i), \quad (1.4)$$

де R_e – величина економічного ризику, P_i – ймовірність виникнення i -тої загрози, A_i – очікуваний обсяг економічних втрат, пов'язаний із відповідною загрозою.

Такий підхід забезпечує кількісну основу для ризик-орієнтованого регулювання грального бізнесу, дозволяючи ухвалювати зважені рішення щодо необхідності впровадження превентивних або компенсаторних заходів на рівні державної політики.

Основою економічних ризиків є невизначеність, яка може бути спричинена як об'єктивними чинниками (наприклад, коливанням світових цін, природними катаклізмами, геополітичними конфліктами), так і суб'єктивними факторами (некомпетентне управління, недоліки економічної політики).

Економічні ризики можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки. Негативний вплив полягає у втраті капіталу, зниженні економічної активності або загостренні кризових явищ. Водночас, у деяких випадках ризики можуть стимулювати інноваційний розвиток, адаптацію бізнесу до нових умов та пошук ефективніших економічних моделей [119].

Економічні ризики виникають унаслідок різних факторів, які можуть негативно впливати на економічну діяльність підприємств, домогосподарств і держави. Вони спричиняються внутрішніми та зовнішніми процесами, що відбуваються в економічному, фінансовому, політичному, технологічному, соціальному та природному середовищі. Нижче детальніше розглянемо ключові джерела економічних ризиків.

Макроекономічна нестабільність виникає внаслідок загальних дисбалансів у національній економіці та її взаємодії з глобальним ринком. Основними її проявами є:

- *Коливання темпів економічного зростання* – циклічні кризи, рецесії або перегрів економіки можуть призводити до нестабільності у виробництві, зайнятості та рівні доходів населення.
- *Інфляційні процеси* – зростання цін на товари та послуги знижує купівельну спроможність населення, підвищує витрати підприємств і зменшує реальні доходи.
- *Нестабільність фінансових ринків* – різкі зміни у фондовому ринку, коливання цін на сировинні товари, фінансова турбулентність впливають на доступність кредитів, рівень інвестицій і довіру бізнесу.
- *Нерівномірний економічний розвиток регіонів* – у багатьох країнах спостерігається дисбаланс між рівнем економічного розвитку великих міст і віддалених регіонів, що створює загрозу соціальних криз [110].

Фінансова система є однією з ключових сфер, у якій концентрується значна частина економічних ризиків. До основних фінансових ризиків належать:

- *Зростання державного боргу* – надмірне боргове навантаження може призвести до неспроможності країни виконувати свої фінансові зобов'язання та необхідності скорочення соціальних витрат.
- *Зниження кредитних рейтингів* – якщо міжнародні рейтингові агентства знижують рейтинг країни або компанії, це ускладнює залучення інвестицій та підвищує вартість запозичень.
- *Банківські кризи* – невиконання банками своїх зобов'язань через ліквідні кризи, погіршення якості активів або банкрутства фінансових установ можуть спровокувати загальну економічну нестабільність.
- *Низький рівень інвестиційної привабливості* – високі ризики для інвесторів обмежують приплив капіталу, що гальмує економічне зростання.

Політична нестабільність та зміни у державному регулюванні можуть створювати значні виклики для бізнесу та державної економічної політики. Основні фактори політичних ризиків включають:

- *Зміни у законодавстві та регулюванні* – постійне коригування податкової політики, змінні митні тарифи, вимоги до бізнесу можуть впливати на стабільність підприємницької діяльності.
- *Регуляторні бар'єри* – складні або надмірні бюрократичні процедури, корупція, непрозорість регуляторного середовища ускладнюють ведення бізнесу.
- *Геополітична нестабільність* – торговельні війни, санкції, збройні конфлікти, зміни у міжнародних альянсах можуть впливати на економічну діяльність держав.
- *Корупція та низька якість державного управління* – неефективне використання бюджетних коштів, порушення прав власності, маніпуляції у держсекторі можуть обмежувати економічний розвиток.

Фінансова та економічна стабільність країни тісно пов'язані зі стабільністю валютного ринку, адже валютні ризики можуть суттєво впливати на ключові макроекономічні показники. Одним із головних проявів валютних ризиків є коливання обмінного курсу, коли різкі зміни вартості національної валюти ускладнюють зовнішньоекономічну діяльність, зокрема для підприємств, орієнтованих на імпорт та експорт. Девальвація національної валюти призводить до зростання цін на імпортну продукцію, посилення інфляційного тиску та зниження реальної купівельної спроможності населення. Водночас ревальвація, тобто надмірне укріплення валюти, може знизити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку. Додатковим чинником ризику виступає залежність економіки від зовнішніх кредитів, номінованих у іноземній валюті, адже за несприятливих валютних коливань боргове навантаження країни значно зростає, що посилює загальну вразливість фінансової системи.

Технологічний прогрес є ключовим драйвером економічного зростання, але водночас створює нові виклики для бізнесу та держави. Основні ризики включають:

- Моральне старіння технологій – швидкий розвиток інновацій призводить до необхідності постійного оновлення виробничих процесів і високих інвестицій у модернізацію.

- Кіберзагрози – атаки на інформаційні системи, витік даних, хакерські зломи створюють серйозні загрози для фінансового сектору, державних установ та бізнесу.

- Технологічні зміни, що витісняють певні галузі – автоматизація та роботизація можуть призвести до скорочення робочих місць у традиційних галузях економіки.

У структурі ризику соціальної відповідальності доцільно використовувати уніфікований набір показників, які є релевантними та застосовними до аналізу будь-якого виду економічної діяльності. Обрані чинники повинні комплексно відображати соціальну складову ризиковості, бути доступними для збору та об'єктивно вимірюваними.

До загальних кількісних показників належать:

- 1) рівень безробіття у відповідному секторі – як індикатор економічної стабільності та зайнятості населення;
- 2) частка неформальної зайнятості – як показник трудових ризиків і соціальної вразливості працівників;
- 3) інтенсивність правопорушень або порушень трудового законодавства – як ознака правової нестабільності та потенційної соціальної напруги;
- 4) обсяг соціальних витрат, пов'язаних із функціонуванням сектору – що вказує на навантаження на систему соціального забезпечення;
- 5) показники охорони праці та травматизму – для оцінки безпеки умов праці.

До якісних показників, що розкривають суб'єктивне сприйняття та соціальну атмосферу навколо сектору, належать:

- 1) рівень соціальної напруги, зафіксований через результати соціологічних опитувань;
- 2) оцінка доступності та якості соціального захисту працівників у секторі;
- 3) медіаіндекс (кількість і характер згадувань у ЗМІ) – як індикатор публічного сприйняття і суспільної тривожності;
- 4) індекс протестної активності або громадського спротиву – як маркер соціальної нестабільності.

Застосування саме цих чинників обумовлено їх інформативністю, відносною універсальністю для різних секторів економіки та можливістю статистичного моніторингу в динаміці. Вони дозволяють не лише кількісно виміряти ступінь ризику соціальної відповідальності, але й виявити приховані загрози, пов'язані з погіршенням умов праці, соціальною нерівністю, правовою неврегульованістю та суспільним напруженням. Такий підхід сприяє формуванню аналітичної бази для подальших управлінських рішень у сфері державного регулювання ризикових секторів економіки.

Ризик соціальної відповідальності гравального бізнесу є складним багатофакторним явищем, що охоплює потенційні негативні наслідки для добробуту населення, соціальної стабільності, морально-психологічного клімату в суспільстві та рівня суспільної довіри до інституцій. У структурі загального ризику цей компонент відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки гравальний бізнес, особливо у своєму нелегальному або нерегульованому форматі, здатен генерувати значні соціальні витрати, які часто залишаються поза безпосереднім економічним розрахунком. Ризик соціальної відповідальності гравального бізнесу:

$$R_s = R_d + R_a + R_{cr} + R_{st} + R_m + R_v, \quad (1.5)$$

де R_d – ризик демографічних змін, R_a – ризик ігрової залежності, R_{cr} – ризик зростання злочинності, R_{st} – ризик соціальної напруги, R_m – медіаризик, R_v – ризик вразливих груп.

Основні загрози соціального характеру включають: зростання рівня ігрової залежності (лудоманії) серед вразливих категорій населення, що

призводить до деградації особистості та соціальної ізоляції; підвищення рівня злочинності, пов'язаної з фінансуванням азартної поведінки; посилення протестної активності та недовіри до влади у випадку неефективного контролю за гральним ринком; загострення соціальної напруги у регіонах з надмірною концентрацією об'єктів азартної діяльності. Додатково фіксуються втрати людського капіталу через зниження продуктивності праці, погіршення психоемоційного стану та підвищення навантаження на систему охорони здоров'я.

Для кількісної оцінки ризику соціальної відповідальності доцільно використовувати таку ж логіку, як і для економічного:

$$R_s = \sum (P_i \cdot A_i), \quad (1.4)$$

де R_s – величина ризику соціальної відповідальності, P_j – ймовірність виникнення j -тої соціальної загрози, A_j – очікуваний обсяг соціальних втрат, пов'язаний із відповідною загрозою.

Оцінка ризику соціальної відповідальності секторів економіки є необхідною складовою для розробки ефективної державної політики у сфері регулювання ризикових видів діяльності. Ризики соціальної відповідальності, що виникають унаслідок функціонування окремих секторів, можуть мати як безпосередній, так і опосередкований вплив на стабільність ринку праці, доступ до соціальних послуг, правову безпеку та загальну соціальну напругу в суспільстві. Сектори з високим рівнем ризику соціальної відповідальності характеризуються стабільно високими ризиками як за кількісними (високе безробіття, неформальна зайнятість, значні соціальні витрати), так і за якісними індикаторами (висока соціальна напруга, слабкий соціальний захист, часта негативна згадуваність у ЗМІ). Вони потребують пріоритетної уваги з боку державної антикризової політики, включаючи посилення нормативного регулювання, соціального страхування, програм охорони праці та підтримки зайнятості.

Для секторів з помірним рівнем ризику соціальної відповідальності характерна ситуативна ризиковість, яка зумовлена як внутрішніми

особливостями сектору, так і впливом зовнішніх факторів (наприклад, бюджетного недофінансування чи нестабільності нормативного середовища). Рекомендовано запровадження селективних заходів підтримки, зокрема програм підвищення кваліфікації, розширення соціального пакету, мікрофінансування інновацій та підтримки культури.

Сектори з низьким рівнем ризику соціальної відповідальності мають відносно стабільні соціальні умови, формальну зайнятість, високу інституційну захищеність та низький рівень конфліктності. Вони не потребують термінових втручань, однак актуальним є підтримання соціальних стандартів та моніторинг можливих ризиків у динаміці, особливо в умовах реформ або кризи довіри до публічних інституцій.

Структуризація економіки за рівнем ризику соціальної відповідальності дозволяє оптимізувати державну антикризову політику та раціонально розподілити ресурси підтримки між секторами (табл. 1.8). Сектори з високим ризиком мають бути у фокусі цільових програм соціального захисту, тоді як у секторах із помірним ризиком – варто реалізовувати профілактичні заходи.

Таблиця 1.8

Рівні та типи ризиків у секторах економічної діяльності за кодами КВЕД

Рівень ризику	Характеристика ризику		
	Технологічний	Організаційний	Психологічний
Високий	В - Видобувна промисловість і розроблення кар'єрів; С - Переробна промисловість	Р - Розваги та відпочинок (гральний бізнес); N - Адміністративне обслуговування	Р - Гральний бізнес; Q - Охорона здоров'я
Середній	F - Будівництво; D - Постачання електроенергії; J - Інформація та телекомунікації	G - Оптова та роздрібна торгівля; I - Тимчасове розміщення та харчування; P - Освіта	P - Освіта; O - Держуправління; N - Адміністративне обслуговування
Низький	E - Водопостачання; H - Транспорт; A - Сільське господарство	L - Операції з нерухомістю; M - Професійна діяльність; O - Держуправління	S - Інші послуги; K - Фінанси та страхування; G - Торгівля

Джерело: розроблено автором на основі [104; 109; 110; 152]

З огляду на проведену оцінку ризику соціальної відповідальності за видами економічної діяльності, очевидною є необхідність поглибленого аналізу окремих секторів, які характеризуються критичним рівнем соціальних загроз. Особливу увагу заслуговують ті сфери, які поєднують як економічну, так і глибоку соціальну чутливість, спричиняючи не лише порушення ринкової рівноваги, а й значні відхилення у соціальній стабільності, безпеці та добробуті населення. Одним із таких секторів є гральний бізнес, що за результатами оцінки належить до потенційно ризикових видів економічної діяльності з точки зору впливу на соціальне середовище.

Таким чином, гральний бізнес розглядається як емпірична основа для формування теоретико-практичної моделі державного впливу на соціально відповідальні сектори економіки з урахуванням соціального компонента регуляторної політики.

Оцінка ризиків соціальної відповідальності у різних секторах економіки дозволяє виявити найбільш уразливі галузі та визначити ключові фактори, що впливають на рівень соціальної нестабільності. Високий рівень ризиків у промисловості, будівництві, сільському господарстві та транспорті зумовлений важкими умовами праці, фізичними навантаженнями та нестабільністю зайнятості, тоді як у сфері освіти, фінансових послуг і державного управління домінують психологічні та організаційні ризики [79]. Ризики соціальної відповідальності є важливим фактором, що впливає на стабільність ринку праці, рівень добробуту населення та ефективність економічної діяльності. Зниження їхнього негативного впливу потребує комплексного підходу, що включає державне регулювання, підвищення рівня соціального захисту, покращення умов праці та адаптацію трудових ресурсів до змін на ринку [79].

Враховуючи виявлені загрози, особливо у високоризикових секторах, виникає потреба у формуванні системного підходу до мінімізації ризиків соціальної відповідальності. Такий підхід має охоплювати не лише короткострокові інтервенції, а й стратегічні реформи, спрямовані на підвищення стійкості ринку праці, покращення добробуту населення та

забезпечення рівного доступу до соціальних благ. У цьому контексті визначено ключові напрями державної політики, реалізація яких дозволить ефективно реагувати на існуючі виклики та запобігати загостренню соціальних проблем у майбутньому.

Зокрема, до пріоритетних напрямів мінімізації ризиків соціальної відповідальності належать: зміцнення системи соціального захисту, поліпшення умов праці, стимулювання розвитку інноваційних секторів, запровадження програм перекваліфікації та підвищення кваліфікації, а також розвиток регіональної політики. Нижче подано деталізацію кожного з цих напрямів з описом очікуваних результатів.

1. Зміцнення системи соціального захисту. Ефективна система соціального захисту дозволяє зменшити ризики втрати доходів, підвищити рівень добробуту населення та забезпечити економічну стабільність. Основні заходи:

- Підвищення рівня мінімальної зарплати – встановлення економічно обґрунтованого мінімального рівня оплати праці, що відповідає рівню інфляції та вартості життя.

- Реформування системи соціального страхування – удосконалення пенсійної системи, страхування безробіття та медичного страхування для гарантування соціальної підтримки вразливих груп.

- Посилення державного контролю за дотриманням соціальних стандартів – запровадження ефективних механізмів моніторингу та санкцій за порушення соціальних прав працівників.

- Захист тимчасово безробітних – надання допомоги у пошуку роботи, тимчасові фінансові виплати та програми працевлаштування.

Очікуваний ефект: Зниження рівня бідності, посилення соціальної стабільності, захист найуразливіших верств населення.

2. Поліпшення умов праці. Забезпечення безпечних і комфортних умов праці є ключовим елементом мінімізації соціальних ризиків. Основні напрями:

- Впровадження стандартів безпеки на робочих місцях – дотримання норм охорони праці, сертифікація обладнання, регулярний контроль дотримання техніки безпеки.

- Підвищення якості трудових відносин – боротьба з нелегальною зайнятістю, захист прав працівників, запровадження механізмів колективного трудового договору.

- Забезпечення гідної оплати праці – встановлення мінімальних гарантій заробітної плати, зменшення розриву між високими та низькими зарплатами.

- Запровадження гнучких форм зайнятості – підтримка віддаленої роботи, часткової зайнятості, можливості балансування між роботою та особистим життям.

Очікуваний ефект: Зменшення рівня виробничого травматизму, підвищення продуктивності праці, зниження рівня конфліктності у трудових відносинах.

3. Стимулювання розвитку інноваційних секторів. Орієнтація економіки на високотехнологічні та наукоємні сектори дозволяє створювати стійкі робочі місця та знижувати залежність від нестабільних традиційних галузей. Основні заходи:

- Інвестиції у розвиток ІТ, інженерних та технологічних секторів – стимулювання цифрової трансформації та автоматизації виробництва.

- Підтримка стартапів та малого бізнесу – запровадження податкових пільг, доступних кредитних програм та грантів для підприємців.

- Розвиток інноваційних хабів та технопарків – створення спеціалізованих майданчиків для підтримки технологічних компаній та розробок.

- Залучення міжнародних інвесторів – стимулювання партнерства з глобальними корпораціями та створення привабливих умов для інвестування у науково-дослідницьку діяльність.

Очікуваний ефект: Підвищення рівня зайнятості у стабільних секторах, зростання доходів населення, зменшення соціальних ризиків унаслідок економічної нестабільності.

4. Запровадження програм перекваліфікації та підвищення кваліфікації. Оновлення професійних навичок є ключовим для адаптації працівників до нових викликів на ринку праці. Основні заходи:

- Розширення державних і приватних програм професійного навчання – створення курсів для перенавчання та підвищення кваліфікації у відповідь на зміну потреб ринку.
- Стимулювання навчання протягом життя – надання можливостей для безперервної освіти та саморозвитку.
- Адаптація системи вищої та професійної освіти до вимог ринку – співпраця університетів і бізнесу, розробка актуальних навчальних програм.
- Підтримка працевлаштування вразливих груп населення – спеціальні освітні програми для молоді, жінок, ветеранів, людей з інвалідністю.

Очікуваний ефект: Зниження рівня безробіття, підвищення конкурентоспроможності працівників, створення стабільної робочої сили для перспективних галузей.

5. Розвиток регіональної політики. Нерівномірний розвиток регіонів є одним із факторів соціальної напруги. Для його подолання необхідно:

- Децентралізація економіки – передача більше повноважень місцевим органам влади для розвитку регіональної інфраструктури.
- Підтримка малого та середнього бізнесу в регіонах – спрощення умов для підприємницької діяльності, створення бізнес-інкубаторів.
- Розвиток інфраструктури – інвестиції у дороги, транспорт, цифрові технології для покращення умов ведення бізнесу та залучення інвесторів.
- Стимулювання створення робочих місць поза мегаполісами – підтримка промислових парків, розвиток туристичного та аграрного сектору.

Очікуваний ефект: Зменшення регіональних диспропорцій, підвищення рівня зайнятості у малих містах і селах, стабілізація економічного розвитку на місцевому рівні.

Зниження ризиків соціальної відповідальності вимагає системного підходу та узгодженої взаємодії між державними інституціями, бізнесом і громадянським суспільством. У цьому контексті ключовими пріоритетами виступають покращення системи соціального захисту та гарантій для працівників, створення гідних і безпечних умов праці, а також забезпечення стабільного рівня доходів населення. Важливе значення має структурне оновлення економіки шляхом підтримки інноваційних і високотехнологічних галузей, що здатні створювати нові робочі місця та зменшувати залежність від нестабільних секторів. Не менш актуальним завданням є адаптація трудових ресурсів до динамічних змін глобального ринку праці, що передбачає постійне оновлення професійних навичок та розвиток системи навчання впродовж життя. Окрему увагу слід приділити усуненню регіональних дисбалансів через активізацію децентралізаційної політики та розвиток інфраструктури на місцевому рівні [101]. Ефективна реалізація цих стратегічних напрямів сприятиме зниженню соціальних загроз, покращенню рівня життя населення та забезпеченню сталого розвитку національної економіки.

Враховуючи сутність ризику соціальної відповідальності як потенційної загрози порушення соціальної стабільності, зростання напруги в суспільстві або погіршення добробуту населення, доцільно оцінювати його через два ключові параметри: ймовірність настання соціально небажаних наслідків; очікуваний рівень соціальних втрат або негативного впливу.

Оцінка ризику соціальної відповідальності потребує не лише визначення ймовірнісної природи окремих загроз, а й встановлення взаємозв'язку між окремими соціальними факторами, що формують сукупний ефект дестабілізації. Зокрема, для грального бізнесу такими чинниками виступають: поширення ігрової залежності, зростання злочинності, медійна напруженість, маргіналізація вразливих груп. Ці чинники мають між собою складні

функціональні зв'язки, які не можуть бути повністю охоплені традиційними кількісними методами. З огляду на це, ризик соціальної відповідальності доцільно розглядати як форму інформаційної невизначеності щодо кінцевого соціального результату функціонування економічної системи. Такий підхід дозволяє використати положення теорії інформації та ентропії, де ентропія слугує мірою невизначеності або непередбачуваності системи [49]. В контексті грального бізнесу це означає здатність системи генерувати варіативні соціальні наслідки, що потребують постійного моніторингу, прогнозування та коригування через механізми державного впливу.

Якщо соціальну сферу розглядати як систему, що може перебувати у ряді можливих станів (наприклад, соціальна стабільність, зростання напруги, зниження добробуту, посилення злочинності), то для оцінки невизначеності кінцевого результату функціонування грального бізнесу доцільно застосовувати підхід на основі теорії інформації, а саме – ентропії [49]. Це дозволяє кількісно описати рівень ризику соціальної відповідальності через імовірнісний розподіл можливих станів суспільства.

Таблиця 1.9

Рівень ризику соціальної відповідальності через імовірнісний розподіл можливих станів суспільства

Назва	Характеристика
Інформаційна невизначеність	кількісна міра можливості настання тієї чи іншої випадкової події
Ентропія системи	$H(a) = - \sum_{k=1}^n P_k \log_q P_k$
Основа логарифмічного обчислення	$q > 1, q = 2$ як найменше ціле число менше 1
Міра невизначеності окремого можливого стану події	$P_k \log_2 P_k$

Джерело: розроблено автором на основі [49]

Проте важливо зазначити, що вибір конкретного методу обчислення цих параметрів залежить від специфіки даних, цілей дослідження та

обґрунтованості статистичних припущень щодо розподілу ймовірностей у розглядуваній системі.

Для демонстрації практичного застосування запропонованого підходу оцінки ризику соціальної відповідальності у гравальному бізнесі розглянемо умовний приклад двох суб'єктів ринку, які здійснюють діяльність у різних сегментах: офлайн (казино) та онлайн (онлайн-букмекер) (табл 1.10). Метою є оцінити інформаційну невизначеність щодо соціальних наслідків їх діяльності через аналіз ключових показників, що характеризують їх вплив на суспільство.

Таблиця 1.10

Показники суб'єкта гравального бізнесу

Показники		Об'єкт А	Об'єкт Б
$K_{\text{заг}}$	Загальна кількість клієнтів, особи	10 000	25 000
$K_{\text{риз}}$	Кількість клієнтів, що потрапили до групи ризику, особи	3500	2500
n	Кількість соціально значущих ризиків	4	6
T	Тривалість роботи на ринку, років	10	5
i	Частота негативного медіа-висвітлення, %	40	60

Джерело: розроблено автором на основі [49]

Виходячи з таблиці 1.10, здійснимо розрахунок інформаційної невизначеності кожного з показників, що характеризують ризики соціальної відповідальності у діяльності суб'єктів гравального бізнесу. Насамперед визначимо вагомість (значущість) кожного параметра у структурі потенційного впливу на соціальну сферу.

Коефіцієнт вагомості для показника «кількості клієнтів у групі ризику» для прикладу визначимо як відношення кількості клієнтів у групі ризику до його загальної величини:

$$K_K = \frac{K_{\text{риз}}}{K_{\text{заг}}}$$

Тоді,

$$\text{ - в об'єкті А: } K_K^A = \frac{3500}{10000} = 0,35;$$

$$\text{в об'єкті Б: } K_K^B = \frac{2500}{25000} = 0,1.$$

Вагомість кількості соціально значущих ризиків із відношення одиниці до їх кількості:

$$K_n = \frac{1}{n}$$

$$\text{в об'єкті А: } K_n^A = \frac{1}{4} = 0,25;$$

$$\text{в об'єкті Б: } K_n^B = \frac{1}{6} = 0,16.$$

Вагомість параметра «тривалість діяльності на ринку» оцінюється як частка років діяльності до загального прийнятого максимуму (умовно 10 років):

$$\text{в об'єкті А: } K_t^A = \frac{10}{10} = 1;$$

$$\text{в об'єкті Б: } K_t^B = \frac{5}{10} = 0,5.$$

Ваговий коефіцієнт для показника «частота негативного медіа-висвітлення» приймається як значення частоти, подане у частках одиниці: об'єкт А - 0.40; об'єкт Б - 0.60.

Визначимо сумарне значення вищевказаних коефіцієнтів для обох об'єктів:

$$K_{\text{сум}} = K_K + K_n + K_t + K_i.$$

$$\text{Для об'єкту А: } K_{\text{сум}}^A = 0.35 + 0.25 + 1.0 + 0.40 = 2.0.$$

$$\text{Для об'єкту Б: } K_{\text{сум}}^B = 0.25 + 0.16 + 0.5 + 0.6 = 1.51.$$

Оскільки сума вагових коефіцієнтів у кожному випадку перевищує одиницю, це не дозволяє прямо інтерпретувати їх як ймовірності. Тому для подальших розрахунків інформаційної невизначеності нормалізуємо ці значення, розглядаючи частку кожного вагового коефіцієнта в межах відповідної суми. Отримані нормалізовані значення будуть розглядатись як умовні ймовірності станів. На основі цих даних побудуємо таблицю оцінки інформаційної невизначеності (табл. 1.11).

Як показали результати розрахунків, соціально-економічна невизначеність об'єкта А становить приблизно 1,778, тоді як для об'єкта Б вона

дорівнює 1,662. Це свідчить про дещо вищу міру ентропії (невизначеності) для першого об'єкта, що може бути пов'язано з вищим рівнем вкладеного капіталу, меншою кількістю напрямів диверсифікації та спрощеною структурою ризиків.

Таблиця 1.11

Інформаційна невизначеність об'єктів

Параметри	Вагові коефіцієнти K_k		Ймовірність стану P_k		Інформаційна невизначеність $P_k \cdot \log_2 P_k$	
	Об'єкт А	Об'єкт Б	Об'єкт А	Об'єкт Б	Об'єкт А	Об'єкт Б
$K_{\text{риз}}$	$K_k^A = 0,35$	$K_k^B = 0,1$	$P_k^A = \frac{0,35}{2} = 0,175$	$P_k^B = \frac{0,1}{1,51} = 0,066$	0,435	0,26
n	$K_n^A = 0,25$	$K_n^B = 0,16$	$P_n^A = \frac{0,25}{2} = 0,125$	$P_n^B = \frac{0,16}{1,51} = 0,1$	0,375	0,347
t	$K_t^A = 1$	$K_t^B = 0,5$	$P_t^A = \frac{0,5}{2} = 0,25$	$P_t^B = \frac{0,5}{1,51} = 0,33$	0,5	0,526
i	$K_i^A = 0,4$	$K_i^B = 0,6$	$P_i^A = \frac{0,4}{2} = 0,2$	$P_i^B = \frac{0,6}{1,51} = 0,39$	0,464	0,53
Σ	2,0	1,51	0,75	0,886	1,774	1,663

Джерело: розроблено автором на основі [152]

Зазначена різниця демонструє приклад дії ефекту диверсифікації ризику, який знижує загальну невизначеність, навіть у межах ризикованої сфери діяльності, як-от гральний бізнес. Об'єкт Б за рахунок меншої капіталізації та ширшої структури параметрів має нижчий рівень невизначеності, що може бути позитивним індикатором у процесі прийняття управлінських рішень, зокрема в умовах кризових трансформацій.

Методологія оцінки інформаційної ентропії, використана в цьому прикладі, є ефективною для кількісної інтерпретації рівня ризику соціально значущих секторів. Водночас слід підкреслити, що обчислення вагових коефіцієнтів і ймовірностей на поточному етапі має умовний характер, а отже потребує подальшого уточнення з використанням більш точних емпіричних даних, особливо у випадках із гральним бізнесом, де соціальні чинники часто не піддаються прямому виміру. З метою практичного застосування отриманих результатів та автоматизації розрахунків із використанням обчислювальних

засобів запропоновано алгоритм оцінювання невизначеності стану системи (рис. 1.9).

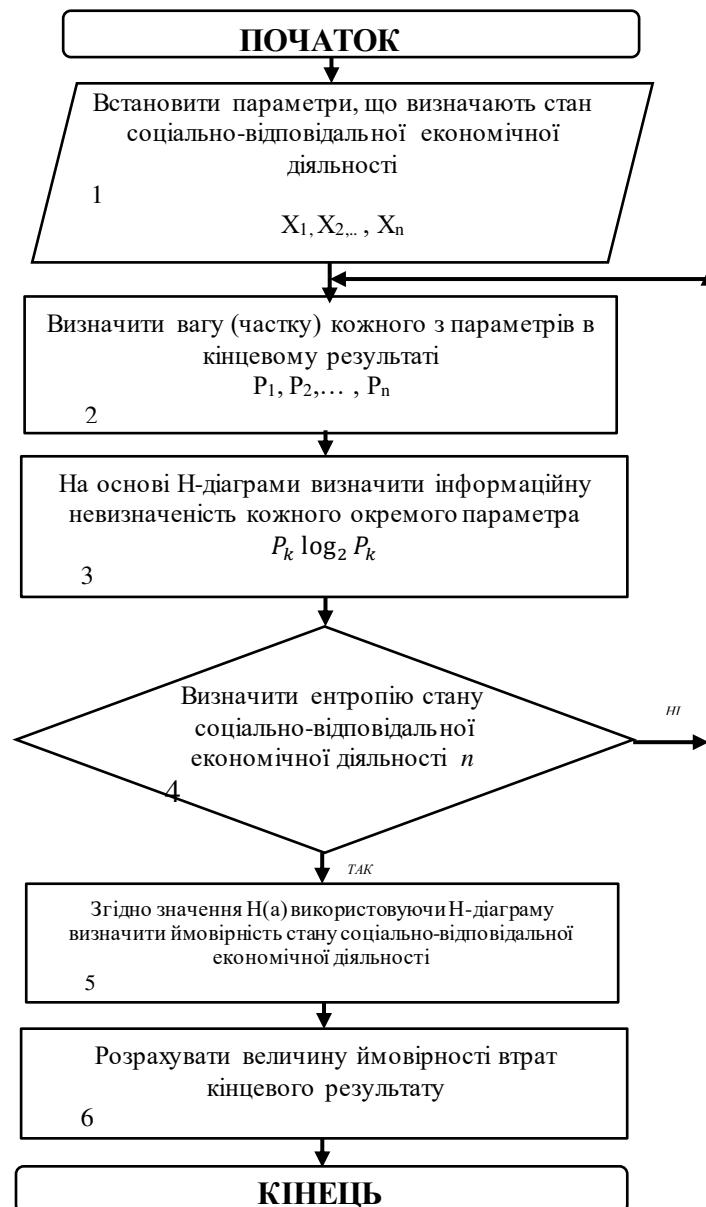

Рис. 1.9. Процес оцінки ризику соціальної відповідальності на основі Н-критерія

Джерело: розроблено автором на основі [152]

Таким чином, запропонований підхід демонструє потенціал до подальшого застосування в рамках побудови антикризових моделей регулювання та оцінки соціального ризику, що є критично важливим для підвищення стійкості економіки та посилення державної регуляторної політики.

Рисунок 1.10 відображає складний механізм взаємодії між соціальними ризиками, видами економічної діяльності та шляхами їх подолання, демонструючи,

як різні чинники формують економічні загрози та які механізми можуть бути застосовані для їхньої мінімізації.

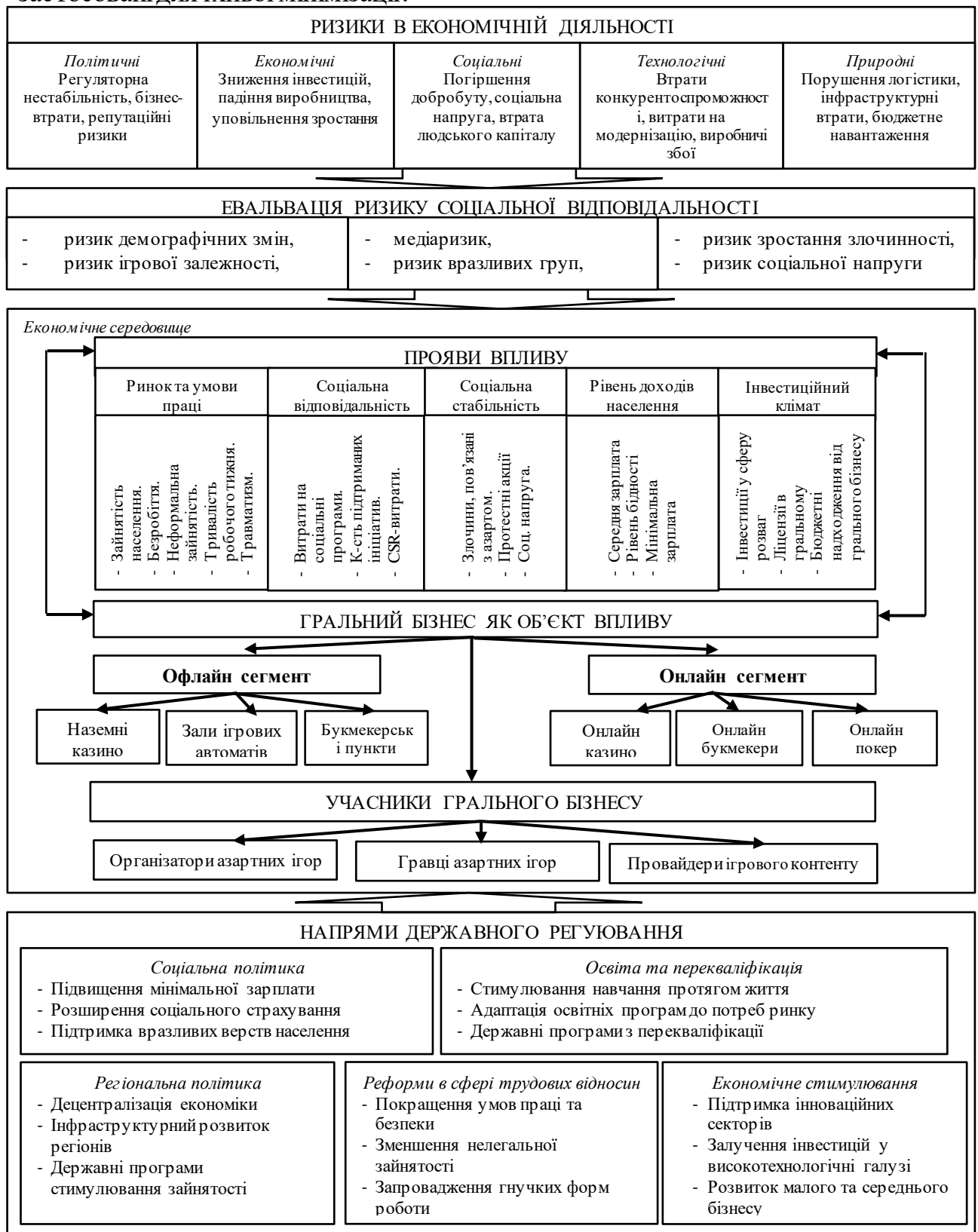

Рис. 1.10. Модельна формалізація прояву економічних ризиків і ризиків соціальної відповідальності у гравальному бізнесі.

Джерело: розроблено автором на основі [104; 109; 110; 181]

Соціальні ризики виникають під впливом макроекономічних, фінансових, політичних, технологічних та природних чинників, що створюють загрози для стабільності зайнятості, рівня доходів, безпеки праці та соціального добробуту.

Різні види економічної діяльності по-різному піддаються цим ризикам: важка промисловість, будівництво та транспортний сектор мають високі рівні виробничого травматизму та нестабільності зайнятості, тоді як сфери освіти, охорони здоров'я та фінансів більше страждають від психологічного навантаження, нестабільності ринку та проблем соціального захисту.

Залежно від сектора економіки, соціальні ризики можуть проявлятися у формі безробіття, нерівності доходів, трудової міграції або низької продуктивності праці, що безпосередньо впливає на рівень соціальної стабільності та економічний розвиток.

З метою зниження негативного впливу цих ризиків необхідно запроваджувати комплексні механізми мінімізації, що включають удосконалення системи соціального захисту, покращення умов праці, розвиток інноваційних секторів, впровадження програм перекваліфікації та реалізацію збалансованої регіональної політики. Підвищення рівня мінімальної зарплати, вдосконалення системи страхування, модернізація умов праці, боротьба з нелегальною зайнятістю та підтримка інноваційної діяльності є важливими заходами для забезпечення стабільного функціонування економіки.

Таким чином, ефективне управління соціальними ризиками є невід'ємною складовою стійкого економічного розвитку. Впровадження відповідних механізмів сприятиме не лише зменшенню негативного впливу ризиків, але й покращенню рівня зайнятості, продуктивності праці та загальної якості життя населення. Комплексний підхід до оцінки та мінімізації соціальних ризиків дозволить створити ефективну систему економічного регулювання, що забезпечить довгострокову стабільність та розвиток національної економіки.

1.3 Методологічні основи державного регулювання економіки в кризових умовах

Державне регулювання економіки в кризових умовах є одним із ключових інструментів забезпечення економічної стабільності та соціального захисту населення. У періоди економічних криз зростає необхідність у швидкому та ефективному втручанні держави для мінімізації негативних наслідків та підтримки життєздатності основних економічних секторів. Методологічні засади регулювання економіки базуються на поєднанні теоретичних концепцій економічної стабілізації з практичними інструментами антикризового менеджменту, що дозволяє створити адаптивні моделі управління національною економікою. Розробка та реалізація регуляторних заходів у кризових умовах вимагає комплексного підходу, який враховує специфіку соціально-економічного середовища, особливості структурних змін та інституційні фактори. У цьому контексті важливим є визначення оптимальних методів та інструментів державного впливу на економіку для забезпечення її стійкості та відновлення після кризових потрясінь.

Розвиток соціально-економічної системи зумовлений впливом зовнішніх і внутрішніх факторів та генерує в ній стан нестійкості, який руйнує процеси її функціонування, але він також створює й необхідні умови для більш стійкого та якісного їх здійснення у майбутньому. Тому під кризовою ситуацією соціально-економічного характеру розуміється переломний момент й етап буття соціально-економічної системи, який характеризується загостренням економічних, політичних, соціальних та інших протиріч в системі та вимагає відповідного реагування (прийняття управлінських рішень).

Визначальна особливість цих рішень в умовах нестійкості соціально-економічної системі зумовлена принципово іншим імперативом у діяльності суб'єктів управління, а саме: спрямованістю передусім на якісні перебудови її структури й відповідно зміну її якісно-кількісних характеристик. Це зумовлює й принципові відмінності стратегічного планування на цьому етапі від

планування в умовах стабільного стану. Особливостями стратегічного планування в умовах нестійкості соціально-економічної системи є:

- висока ступінь невизначеності умов в яких приймаються управлінські рішення, а відтак й значна ймовірність прийняття неадекватного ситуації рішення;
- значна варіативність можливостей у суб'єктів управління щодо вибору політичних альтернатив, що зумовлює необхідність зосередження їх уваги на якості результатів як стратегічного аналізу, так і синтезу та застосування, зокрема, системного й ситуаційного підходів, використання економічного та стратегічного прогнозування [125].

В сучасних умовах визначальними рисами та причинами кризових ситуацій соціально-економічного характеру, зокрема, є: зростання ролі масових комунікацій у процесі розвитку криз та скорочення часу кризового реагування; зростання ролі нових технологій в генеруванні кризових ситуацій та транснаціональних корпорацій при одночасному зниженні можливостей державних інститутів щодо їх врегулювання; утворення нових форм криз за рахунок комбінації кризових елементів та їх трансформації [125].

Питанням причини економічної кризи та економічних циклів присвячено багато досліджень представників різних економічних течій та шкіл. У працях класичної економічної теорії А. Сміта [181], Д. Рікардо [159], Т. Мальтуса, а також К. Маркса аналізується криза як економічна категорія, називаються причини економічної кризи перевиробництва. Представники неокласичної економічної теорії Дж. Кейнс [32], Ф. Мізес, С. Фішер, М.І. Туган-Барановський [57] називають причини економічної циклічності; марксист М. Кондратьєв розкриває суть економічних циклів, називаючи їх «довгими хвилями» [57]. Серед вітчизняних економістів, які досліджували ці питання: Н. Антонюк [70], Т. Мостенська [146], А. Олешко [149], Н. Савіна [137] та ін.

Оскільки, сучасний етап соціально-економічного розвитку суспільства, визначається як період економіки знань, де ключовою фігурою є людина, що

генерує в собі людський капітал, багато досліджень вітчизняних та зарубіжних учених присвячено впливу кризових явищ на людський капітал.

Так, зокрема, О.Грішнова [94] вказує, що втрати людського капіталу можуть проявлятися не лише у зменшенні його кількісних параметрів, але й у погіршенні якості, спрощенні структури та поступовому виснаженні. Такі процеси відбуваються на рівні окремої особи, але в сукупності справляють гальмівний вплив на соціально-економічний розвиток домогосподарств, підприємств, регіонів і держави в цілому. Незважаючи на об'єктивний і невідворотний характер таких втрат, держава здатна через відповідну політику впливати на їх масштаб або стримувати їх надмірне зростання. До основних чинників, що спричиняють втрати людського капіталу, належать безробіття, смертність, захворюваність, травматизм, міграційні процеси, гендерні дисбаланси, нерівний доступ до освітніх і професійних ресурсів, циклічність економічного розвитку, погіршення стану здоров'я населення та застарівання знань [199]. Переважна частина зазначених чинників посилюється під впливом кризових явищ, що зумовлює необхідність розробки та впровадження дієвих інструментів антикризової соціально-економічної політики.

Значення впливу держави на розвиток економіки загалом визначається ефективністю механізмів, методів та засобів, за допомогою яких вирішуються соціально-економічні та інші завдання, з обов'язковим урахуванням охорони публічних і приватних інтересів. У цьому й полягає головне завдання такого державного регулювання. Основою ефективного державного регулювання економічної діяльності є поєднання економічних, правових та управлінських функцій [193, С. 36].

Система антикризового регулювання національної економіки формується, з одного боку, під впливом обраної державою моделі державного регулювання економіки, з іншого - підпорядкована загальним імперативам антикризової політики національного та наднаціонального (міждержавного) рівня. Проте, маємо зазначити, що в умовах глобалізації, держави обмежені у свободі вибору антикризових важелів, особливо, протекціоністського

характеру, що вимагає взаємоузгодження національних інтересів із зобов'язаннями, що виникають внаслідок участі держави у міжнародних фінансово-економічних, торговельних та інших організаціях [149].

Необхідність державного регулювання економічної діяльності по-різному обґрунтовується в економічній і юридичній літературі. Зокрема теорія економічної школи Дж. М. Кейнса (кейнсіанство) зводиться до того, що ринкова економіка нездатна до повної самоорганізації і тому потребує суттєвого державного втручання [32].

Представник монетаризму, лауреат Нобелівської премії з економіки, М. Фрідман, виходив з положення про те, що держава повинна стежити за дотриманням суб'єктами ринкових «правил гри» і регулювати процеси грошового обігу [18]. Відтак монетаристи були противниками розширення економічних функцій держави. Держава в монетарній моделі виконує пасивну роль, забезпечуючи усунення перешкод, що заважають роботі законів вільної ринкової конкуренції.

Концептуальна схема розробки механізму антикризового регулювання національної економіки передбачає поетапне аналітичне дослідження світової та національної економік, прогнозування кризи, розробку антикризової стратегії та імплементації її положень у антикризових програмах (планах) і стратегії економічного розвитку [149].

Зокрема Михно П. визнає державне регулювання та державне управління окремими видами діяльності держави в межах впливу на економіку, які не співвідносяться як родові і видові поняття [144].

Бавико О. Є. зазначає, що «державне управління передбачає пряме і безпосереднє втручання органів держави в економіку з використанням адміністративних методів регулювання, в той час як державне регулювання дозволяє використовувати більш широкий спектр засобів та інструментів, в тому числі методи і засоби непрямого регулювання ринкових відносин» [74].

Столетов Ю. В. визначає цей процес як здійснений державою в особі її компетентних органів комплекс економіко-правових, організаційно-правових

та юридичних заходів щодо упорядкування діяльності господарських організацій та фізичних осіб-підприємців з метою реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм економічного і соціального розвитку шляхом застосування різноманітних заходів і механізмів такого регулювання. Водночас дослідник розуміє правові засоби державного регулювання як закріплені в правовій (юридичній) формі засоби (інструменти, знаряддя) економічного, організаційного і правового впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання [186].

Гетманцев Д.О. визнає державне регулювання як засновану на законодавстві форму державного впливу на підприємницьку діяльність шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на забезпечення належних умов господарської діяльності фізичних та юридичних осіб, що підтримується можливістю застосування правових санкцій при порушенні зазначених правил [87].

Державне регулювання реалізується уповноваженими суб'єктами через певний механізм, що є однією зі складових механізму регулювання економіки загалом. За визначенням Гладиньця Н. Ю., зміст поняття «механізм державного регулювання економіки» можна визначити як систему засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій [90]. Савіна Н.Б. визначає механізм державного регулювання через систему заходів, що забезпечує впровадження реалізації державної регуляторної політики та регулювання підприємницької діяльності [137].

Таким чином, державне регулювання розглядається як легітимний та структурований процес упорядкування ринкової економіки, необхідний для забезпечення балансу між економічною свободою суб'єктів господарювання і публічними інтересами суспільства, зокрема у секторах з підвищеним рівнем соціальних ризиків, таких як гральний бізнес.

До основних елементів механізму регулювання економічної діяльності в науковій літературі зараховують нормативне регулювання, дозвільну систему,

контроль, засоби стимулювання та підтримки, матеріально-технічну підтримку: інформаційне, кадрове та науково-методичне забезпечення тощо [148].

Серед основних завдань державної регуляторної політики науковці виокремлюють такі: гарантування національної безпеки й економічної незалежності країни; формування високопродуктивної ринкової економіки соціального спрямування, громадянського суспільства; зростання національного багатства, гармонізація інтересів держави, регіонів, суб'єктів господарювання; активізація вітчизняних інвестицій в основний капітал; стійкість національної фінансової системи; реалізація основних принципів соціально-економічного розвитку [170].

До методів прямого державного впливу належать: визначення стратегічних цілей розвитку економіки, планування, державне замовлення, державна реєстрація, ліцензування, нормативні вимоги до якості та сертифікації технології і продукції, правові та адміністративні обмеження і заборони або обмеження щодо виготовлення окремих видів продукції та ін.

До непрямих методів впливу належать: проведення грошово-кредитної політики, лібералізація податкового та амортизаційного законодавства, ціноутворення, забезпечення державними замовленнями суб'єктів підприємництва та ін. Співвідношення прямих і непрямих методів залежить від економічної ситуації в країні, обраної концепції економічного розвитку. Заслужовує на увагу твердження про розмежування економічних понять («прямі і непрямі методи») від правових понять («методи публічно-правового впливу на економіку» і «методи приватно-правового регулювання економіки») [193].

Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» закріплює компетенцію суб'єктів реалізації державної регуляторної політики у сфері господарювання. Під суб'єктами реалізації державної регуляторної політики у сфері господарювання розуміють систему державних та недержавних органів, інституцій громадянського суспільства та суб'єктів господарювання, які здійснюють в межах, у порядку і

у спосіб, що встановлені законодавством України, узгоджену регуляторну діяльність, спрямовану на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів у сфері господарювання.

Комплексна система державного регулювання економіки в кризових умовах (рис. 1.11) відображає системний підхід до управління економічними процесами з метою стабілізації ситуації та забезпечення стійкого розвитку. Вона складається з декількох ключових блоків, кожен з яких виконує свою роль у процесі подолання кризових явищ. Основна логіка схеми базується на поєднанні стратегічних, тактичних та антикризових управлінських рішень, які разом формують комплексне державне регулювання.

Стратегічне регулювання є фундаментальною основою системи антикризового управління, оскільки воно спрямоване на довгострокову стабілізацію та розвиток економіки навіть в умовах кризових явищ. Основне завдання цього блоку – створення адаптивної та стійкої моделі економіки, що здатна реагувати на зовнішні та внутрішні виклики.

Основні заходи стратегічного регулювання включають розробку національних стратегій економічного зростання, модернізацію ключових галузей економіки, формування стратегічних резервів та забезпечення фінансової стійкості. Значна увага приділяється зміцненню інституційної спроможності, соціальному захисту населення та підтримці інноваційних секторів економіки. Зокрема, реалізуються заходи щодо підтримки інвестиційного клімату, зменшення регіональних диспропорцій та підвищення соціальної безпеки. Таким чином, стратегічне регулювання створює базу для стійкого функціонування економіки навіть в умовах кризи.

Тактичне регулювання охоплює короткострокові заходи, спрямовані на оперативне реагування на кризові явища. Це регулювання є гнучким та адаптивним, що дозволяє швидко змінювати стратегії у відповідь на непередбачувані виклики.

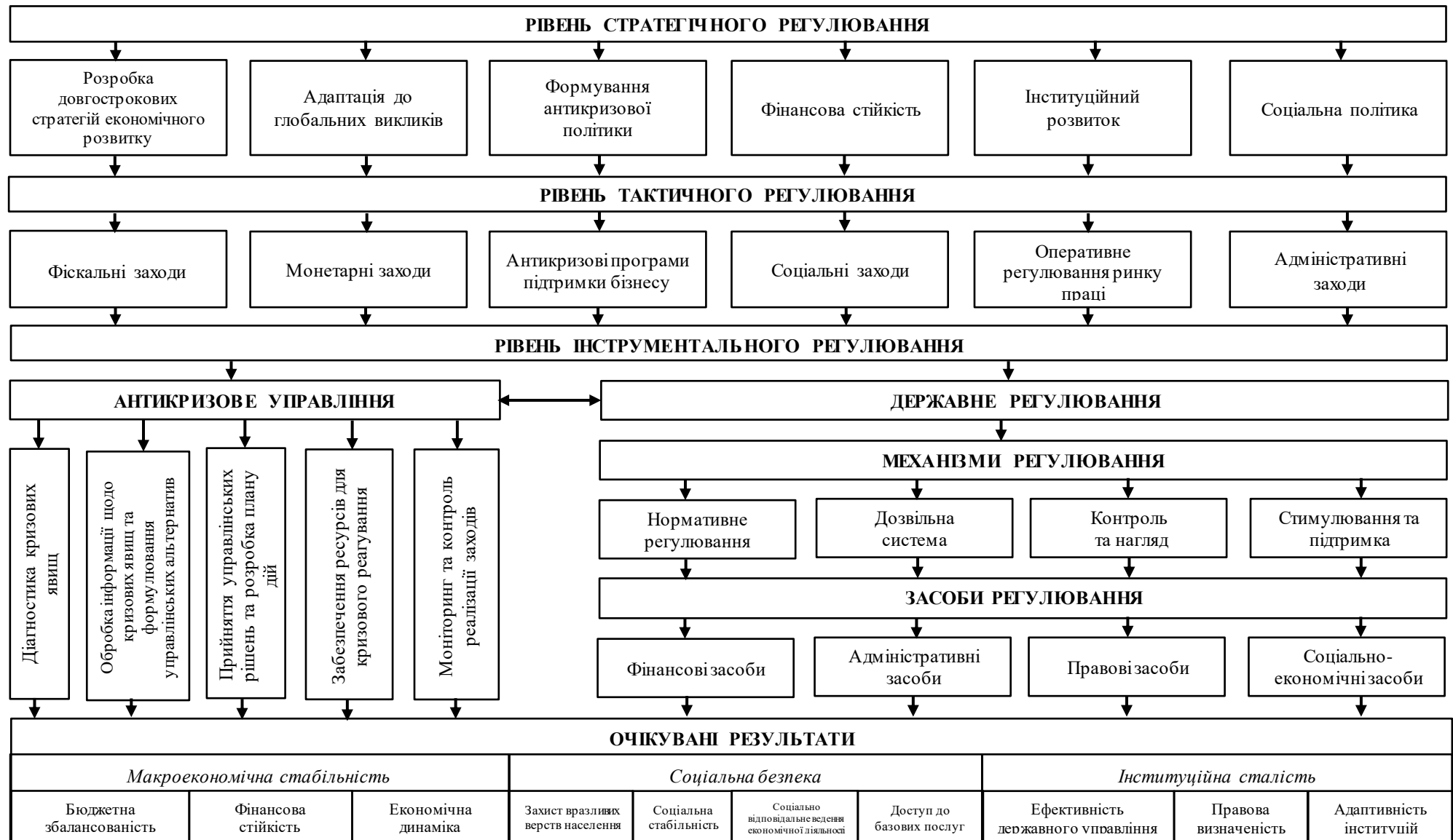

Рис. 1.11. Комплексна система державного регулювання економіки в кризових умовах

Джерело: розроблено автором на основі

Основні елементи тактичного регулювання включають фінансові та монетарні заходи, антикризові програми підтримки бізнесу та соціальні заходи. Наприклад, зниження податкового навантаження, введення податкових канікул, підтримка кредитування та забезпечення ліквідності банківської системи. У кризових умовах особливу увагу приділяють оперативному регулюванню ринку праці, що включає програми перекваліфікації та підтримку зайнятості.

Також реалізуються адміністративні заходи, спрямовані на контроль цін на соціально значущі товари та забезпечення доступності стратегічних ресурсів. Гнучкість і швидкість реалізації тактичних заходів є критично важливими для мінімізації негативного впливу кризи.

Антикризове управління являє собою систему заходів, спрямованих на швидке реагування на кризові виклики та мінімізацію їх негативних наслідків. Головним завданням цього блоку є ефективна оцінка ризиків, розробка планів дій та забезпечення їх реалізації в найкоротші терміни. До основних елементів антикризового управління відносяться: діагностика кризових явищ, розробка кризового плану дій, забезпечення ресурсної підтримки та постійний моніторинг реалізації заходів. Формуються спеціалізовані кризові комітети, які оперативно приймають рішення та координують дії всіх залучених сторін. Також важливо забезпечити прозорість та інформування громадськості для зниження соціальної напруги.

Державне регулювання є центральним блоком схеми, який об'єднує стратегічне, тактичне та антикризове управління. Основна мета державного регулювання – підтримка макроекономічної стабільності та забезпечення соціального захисту населення.

Механізми державного регулювання включають нормативно-правове забезпечення, контроль і нагляд за економічною діяльністю, дозвільну систему та стимулюючі заходи. Важливою складовою є забезпечення прозорості прийняття рішень та координація між державними органами для уникнення дублювання функцій. Цей блок містить інструменти реалізації державної

політики у кризових умовах. До основних механізмів відносяться нормативне регулювання, дозвільна система, контроль та нагляд, стимулюючі заходи.

Нормативне регулювання охоплює ухвалення правових актів, які забезпечують законодавчу базу для антикризових заходів. Дозвільна система передбачає ліцензування, патентування та регулювання доступу до критичних ресурсів. Контроль і нагляд забезпечують дотримання законів та реалізацію державних програм. Стимулювання включає надання субсидій, податкових пільг та державних замовлень.

Засоби регулювання містять конкретні інструменти впливу на економічну діяльність у кризових умовах. Серед них: державні замовлення, дотації, субсидії, регулювання тарифів і цін, надання кредитів на пільгових умовах та компенсацій. Також до засобів відносяться правові важелі (нормативи, ліміти), адміністративні заходи (ліцензування, квотування) та економічні стимули (податкові канікули, компенсації). Метою цих засобів є підтримка підприємств і населення у складні часи. Очікувані результати від реалізації заходів регулювання включають стабілізацію економіки, зменшення рівня безробіття, відновлення соціальної стабільності та підвищення інвестиційної привабливості. Важливим результатом є зміцнення економічної стійкості та створення передумов для подальшого зростання.

Комплексний підхід до державного регулювання економіки в кризових умовах забезпечує системність та гнучкість управління. Від поєднання стратегічних, тактичних та антикризових заходів залежить здатність економіки адаптуватися до нових викликів і забезпечити стійкий розвиток у майбутньому. Механізми та засоби регулювання дозволяють створити умови для соціальної стабільності, підтримки бізнесу та захисту інтересів громадян.

Ризикові сектори економіки є важливою складовою господарської діяльності, що характеризуються високим рівнем невизначеності та потенційної загрози для економічної стабільності держави. Вони включають діяльність, пов'язану з фінансовими операціями високого ризику, діяльність у сферах із значним рівнем тінізації та сектори, що можуть сприяти легалізації

доходів, отриманих незаконним шляхом. Особлива увага приділяється тим сферам економіки, де високий рівень прибутковості супроводжується підвищеним ризиком втрат, а також значним суспільним та соціальним впливом.

У правовій площині ризикові сектори економіки регулюються нормами законодавства, спрямованими на зниження соціальних та економічних ризиків. Зокрема, у випадку грального бізнесу та азартних ігор Міністерство юстиції України визначає азартну гру як будь-яку гру, умовою участі в якій є внесення ставки гравцем. Ця ставка надає право на отримання виграшу (призу), імовірність та розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також від знань і майстерності гравця. Таким чином, азартні ігри розглядаються як вид розваг, що надає можливість отримати певні емоції та переживання.

Організатор азартних ігор надає послугу розважального характеру, а гравець, як її отримувач, здійснює оплату через внесення ставок. Виграш у такій діяльності слід розглядати виключно як випадковий приз, а не як спосіб заробітку чи інвестування.

Не кожна діяльність, пов'язана з розважальними послугами чи фінансовими операціями, є ризиковою з погляду законодавства. Існують чіткі критерії, що дозволяють розмежувати ризикові сектори та інші види діяльності. Ризиковий сектор економіки можна визначити через наявність хоча б однієї з таких ознак:

1. Наявність значної фінансової ставки або капіталовкладення з високим ризиком втрати.
2. Можливість отримання або неотримання вигоди чи прибутку (призу), що пов'язано з випадковістю або непередбачуваними факторами.
3. Залежність вигоди або прибутку від зовнішніх чинників, що не піддаються повному контролю або передбаченню.

Не вважаються ризиковими секторами економіки діяльності, які не відповідають вищезазначеним критеріям. Міністерство юстиції України зазначає, що до ризикових секторів не належать:

- Організація та проведення творчих конкурсів або спортивних змагань, навіть якщо передбачається грошовий або майновий виграш.
- Гра в більярд, боулінг або інші подібні ігри, що проводяться без отримання гравцем призу чи виграшу.
- Автомати типу «кран-машина» (двокоординатні автомати), де як виграш (приз) гравець отримує виключно матеріальні речі (іграшки, цукерки тощо).
- Лотереї та спортивний покер, що регулюються окремими правовими нормами.

Регулювання ризикових секторів економіки потребує комплексного підходу, що включає:

- Нормативне забезпечення: створення чіткої правової бази для запобігання нелегальній діяльності та легалізації незаконних доходів.
- Фінансовий контроль: забезпечення прозорості фінансових потоків через впровадження стандартів фінансової звітності та аудиту.
- Соціальний контроль: забезпечення захисту громадян від негативних соціальних наслідків, зокрема від психологічної залежності або соціальної ізоляції.
- Інституційний контроль: залучення державних органів для моніторингу та оцінки ефективності регуляторних заходів.

Ризикові сектори економіки охоплюють види економічної діяльності, що характеризуються підвищеним рівнем невизначеності, високим ступенем фінансового ризику та потенційною загрозою економічній безпеці держави. Одним з найяскравіших прикладів ризикових секторів є сфера азартних ігор, яка вимагає особливої уваги з боку державного регулювання через можливість легалізації незаконних доходів, створення тіньових схем та негативний соціальний вплив.

Визначені цією частиною види діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор на території України можуть проводитися виключно за наявності у суб'єкта господарювання відповідних передбачених цим

Законом ліцензій із використанням сертифікованого відповідно до цього Закону та підключеного до Державної системи онлайн-моніторингу грального обладнання та онлайн-систем організаторів азартних ігор.

Державне регулювання господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор в Україні здійснюється Комісією з регулювання азартних ігор та лотерей (далі – КРАІЛ).

З метою забезпечення високого рівня якості організації азартних ігор, прозорості їх проведення, дотримання прав гравців Законом України від 14 липня 2020 року № 768-IX визначено суворі вимоги до суб'єктів господарювання, які бажають працювати у цій сфері [163].

КРАІЛ як уповноважений орган у сфері азартних ігор також здійснює контроль за дотриманням законодавства, вживає заходів з метою захисту прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, забезпечення дотримання однакових для всіх гравців умов азартної гри.

Світовий досвід у сфері азартних ігор показує, що крім великої кількості позитивних наслідків легалізації азартних ігор, такі як встановлення на законодавчому рівні суворих вимог до організаторів азартних ігор, державний нагляд та контроль за дотриманням цих вимог, захисту прав та законних інтересів гравців, створення однакових для всіх гравців умов азартної гри, в окремих випадках може мати місце прояв ігрової залежності.

Одним з основних принципів державної політики у сфері організації та проведення азартних ігор є боротьба з ігровою залежністю (лудоманією).

Принципи відповідальної гри – це основні засади, які встановлюють заходи спрямовані на попередження та мінімізацію негативних наслідків участі фізичної особи в азартній грі, та заходи спрямовані на організацію самообмежень і самоконтролю для гравців. Вони визначені Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» № 768-IX від 14 липня 2020 року та рішенням КРАІЛ «Про затвердження Принципів відповідальної гри» № 483 від 11 серпня 2021 року.

Принципи відповідальної гри:

- 1) забезпечення ідентифікації гравця або відвідувача – організатор азартних ігор зобов'язаний забезпечувати ідентифікацію гравця (гравців) та відвідувача (відвідувачів) у порядку, визначеному Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (далі – Закон), у гральному закладі та ідентифікацію гравця (гравців) під час провадження діяльності в мережі Інтернет;
- 2) обмеження гравця в участі в азартних іграх – організатор азартних ігор зобов'язаний не допускати до участі в азартних іграх осіб, яким обмежено доступ до участі в азартних іграх, та осіб, у яких виражена ігрова залежність (лудоманія);
- 3) відсутності стимулювання програшу гравця – організатор азартних ігор зобов'язаний утримуватися від надання гравцям будь-яких бонусних виплат, подарунків та/або надання товарів (послуг) у будь-якій формі, використання інших видів заохочення, надання яких прямо чи опосередковано обумовлено настанням факту програшу гравця у відповідній азартній грі;
- 4) упередження ігрової залежності (лудоманії) – організатор азартних ігор зобов'язаний розміщувати інформаційні матеріали з питань гральної залежності та відповідальної гри, які повинні містити інформацію про обмеження віку гравця, шанси на виграш, принципи відповідальної гри, ознаки патологічної та проблемної гральної залежності та про діяльність організацій, лікувальних закладів та/або медичних працівників, які лікують ігрову залежність (контактні дані, телефон служби підтримки). Інформація має бути актуальною та доступною, викладеною в друкованому вигляді в місцях провадження діяльності з організації азартних ігор або має бути доступною на вебсайтах у разі провадження діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор в мережі Інтернет;
- 5) самоконтролю та самообмеження – гравець має право обмежити свою участь в азартних іграх шляхом встановлення особистих обмежень, а

також ліміту коштів, які він бажає витратити на азартну гру, відповідно до Закону;

6) інформування гравця – організатор азартних ігор зобов’язаний розмістити у гральному закладі у доступному для гравців та відвідувачів місці відомості про рішення про видачу ліцензії (дата та номер рішення, строк дії ліцензії) на організацію та проведення азартних ігор, правила організатора азартних ігор, правила відвідування грального закладу, правила проведення азартних ігор, викладені державною мовою та переведені на англійську мову, повідомлення щодо можливого програшу та втрати коштів;

7) обізнаності персоналу організатора азартних ігор – організатор азартних ігор зобов’язаний забезпечувати проведення інструктажів із персоналом щодо принципів відповідального ставлення до азартних ігор, визначення критерії патологічної та проблемної гральної залежності, та заходів, які спрямовані на запобігання (попередження) виникненню ігрової залежності у гравців;

8) соціальної взаємодії – розповсюдження соціально важливої інформації щодо попередження та мінімізації негативних наслідків участі в азартній грі, проявів ігрової залежності (лудоманії) та застосування досвіду у іноземних організаторів азартних ігор щодо попередження та мінімізації негативних наслідків участі в азартній грі.

На рисунку 1.12 представлено комплексну систему державного регулювання соціально відповідальних видів економічної діяльності, що демонструє основні механізми та інструменти впливу на високоризикові галузі. Схема відображає ключові компоненти державного управління, зокрема регуляторні органи, процес ліцензування, здійснення контролю та моніторинг ризиків. Також показано напрями відповідальної діяльності та управління наслідками у випадку виникнення кризових ситуацій. Система спрямована на забезпечення прозорості, стабільності та соціальної безпеки у ризикових секторах економіки, водночас акцентуючи на регуляторній діяльності та контролі за дотриманням законодавства.

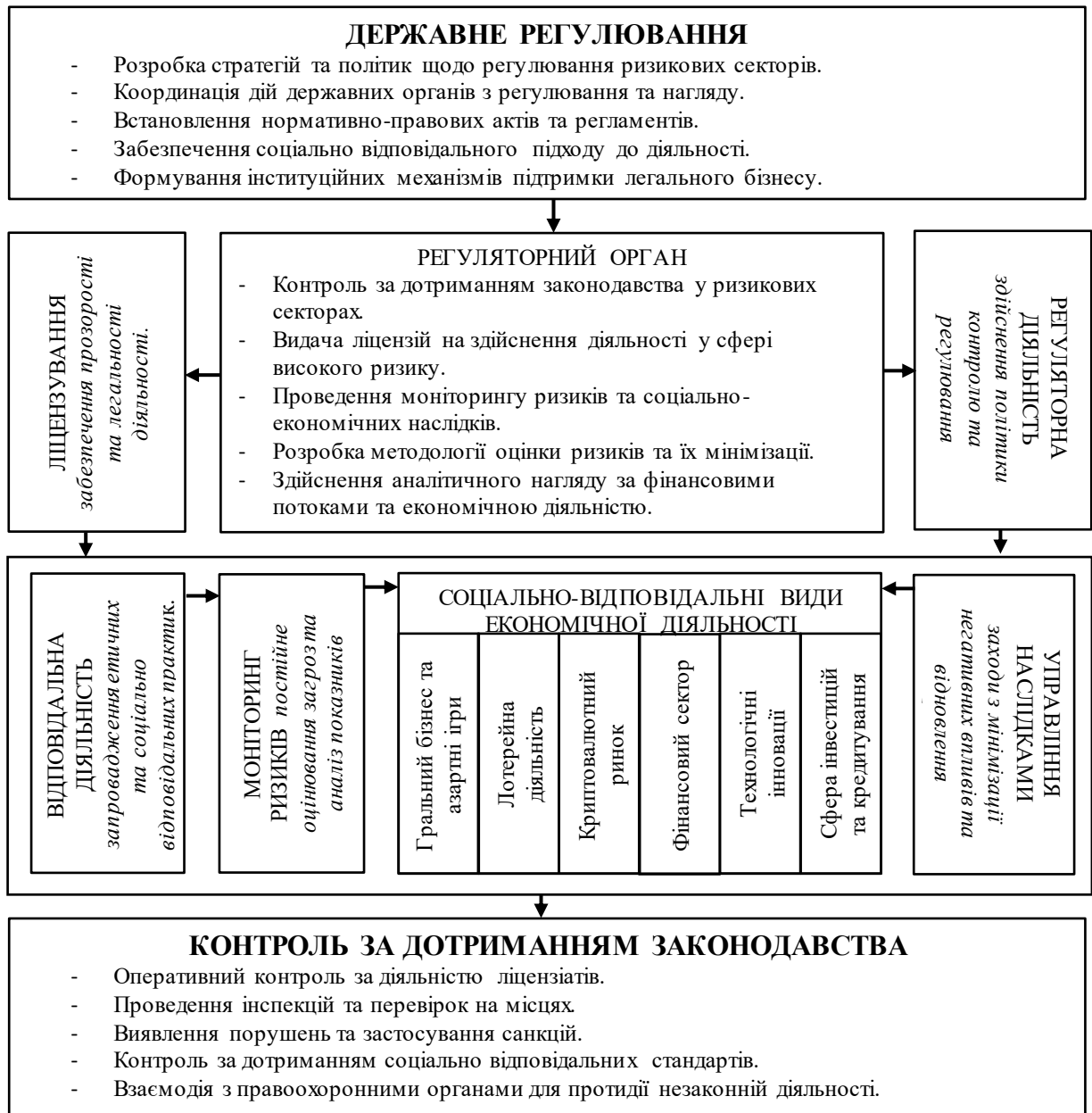

Рис. 1.12. Структурно-функціональна модель регулювання соціально відповідальних видів економічної діяльності

Джерело: розроблено автором на основі [3; 19; 75; 180]

Ще одним поняттям, яке використовується для позначення азартних ігор є «гемблінг». У звіті Австралійської Комісії з продуктивності [19] гемблінг визначається як: «... розважальні заходи, засновані на випадкових подіях, з потенційною можливістю виграти більше, ніж ставка, але з кінцевою впевненістю, що гравці, як група, втрачатимуть більше за час гри. Той факт, що гравці неминуче втрачають в цілому і що азартні ігри призначені для

рекреаційної діяльності, відрізняє ці витрати від інвестиційної діяльності, де шанс також відіграє важливу роль».

Національна дослідницька рада США називає гемблінгом «... виплати грошей чи інших речей на випадкові заходи або події з випадковими або невизначеними результатами». Словник Вебстера визначає гемблінг як «практику чи діяльність пов'язану із ставками: практика ризику грошима чи іншими ставками в грі чи парі» [68]. За визначенням Британіки гемблінг – це ставка або ставка на щось цінне, з усвідомленням ризику та надією на виграш, на результат гри, змагання чи невизначеної події, результат якої може бути визначений випадково або мати несподіваний результат через прорахунок парі [3].

Виграш в азартних іграх може бути визначений лише випадковістю, наприклад, чисто випадковою підкинутими парами кубиків або кульки на колесі рулетки, або фізичними навичками, підготовкою чи майстерністю в спортивних змаганнях, або комбінацією стратегії та випадковості. Правила, за якими проводяться азартні ігри, іноді призводять до плутанини між компонентами гри, які залежать від навичок і випадковості, так що деякі гравці можуть маніпулювати грою задля своїх інтересів. Таким чином, знання гри корисно для гри в покер або ставок на скачки, але не дуже для покупки лотерейних квитків або гри в ігрові автомати.

Гравець може брати участь у самій грі, роблячи ставки на її результат (карткові ігри, крэпс), або він може не брати активну участь у грі, на яку він ставить (професійний спорт, лотереї).

За приблизними підрахунками, кількість грошей, які легально ставляться щорічно у світі, становить близько 10 трильйонів доларів (незаконні азартні ігри можуть перевищувати навіть цю цифру). За загальним оборотом лотереї є провідною формою азартних ігор у всьому світі. Лотереї з державною ліцензією або державні лотереї швидко поширилися в Європі та Сполучених Штатах наприкінці ХХ століття та широко поширені в більшості країн світу. Організовані футбольні кубки представлені майже в усіх європейських країнах,

кількох країнах Південної Америки, Австралії та кількох африканських та азійських країнах. Більшість із цих країн також пропонують організовані державою або ліцензовані державою ставки на інші спортивні події.

Ставки на скачки є провідною формою азартних ігор в англomовних країнах та у Франції. У будь-якій країні, де цей вид спорту популярний, скачки перетворюються на великий бізнес із власними газетами та іншими періодичними виданнями, великими статистичними службами, самозваними експертами, які продають поради щодо того, як робити ставки, і складними комунікаційними мережами, що надають інформацію в центри ставок, букмекерські контори та їхні працівники, а також працівники, пов'язані з доглядом та розведенням коней. Те ж саме стосується й собачих перегонів. Поява технології супутникового мовлення призвела до створення так званих закладів ставок поза треком, у яких учасники ставок дивляться прямі телетрансляції.

Казино або гральні будинки існують із XVII століття. У XX столітті вони стали звичним явищем і набули майже єдиного характеру в усьому світі. У Європі та Південній Америці казино легальні на більшості курортів, але не завжди в містах. У Сполучених Штатах багато років казино були легальними лише в Неваді та Нью-Джерсі та, за спеціальною ліцензією, у Пуерто-Ріко. Рулетка – одна з основних азартних ігор у казино Франції та Монако, популярна в усьому світі. Крепс – основна гра в кості в більшості американських казино. Ігрові автомати та автомати для відеопокери є основою казино в Сполучених Штатах і Європі, а також є в тисячах приватних клубів, ресторанів та інших закладів; вони також поширені в Австралії. Серед карткових ігор, які популярні у, можна відмітити баккара, фаро, блекджек та покер.

На початку XXI століття популярність покери різко зросла, головним чином завдяки розповсюдженості покерних турнірів, що транслювалися по телебаченню та в Інтернеті. Іншою формою азартних ігор в Інтернеті, що розвивається, є так звані біржі ставок – веб-сайти в Інтернеті, на яких гравці

роблять ставки між собою, причому веб-сайт бере невелику частину кожної ставки в обмін на організацію та обробку транзакції.

У 2020 році в Україні був прийнятий Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [163], який визначає умови функціонування ризикових секторів економіки, зокрема грального бізнесу, на території країни. Згідно з цим законом, організовувати та проводити азартні ігри дозволяється виключно у межах визначених видів діяльності. Відповідно до чинного законодавства, на території України дозволено організовувати та проводити такі види азартних ігор: організація та проведення азартних ігор у гральних закладах казино; організація та проведення азартних ігор казино в мережі Інтернет; організація та проведення букмекерської діяльності в букмекерських пунктах та в мережі Інтернет; організація та проведення азартних ігор у залах гральних автоматів; організація та проведення азартних ігор в покер в мережі Інтернет. Методологічні засади системи державного регулювання грального бізнесу в Україні представлені на рисунку 1.13.

Основним регуляторним органом, що здійснює контроль та нагляд за діяльністю у сфері азартних ігор, є Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей (КРАІЛ). Основними завданнями КРАІЛ є: ліцензування суб'єктів ризикової діяльності; здійснення контролю за дотриманням ліцензійних умов; моніторинг дотримання соціально відповідальних стандартів; захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян; забезпечення рівних умов для всіх учасників азартних ігор. Згідно з визначенням Міністерства юстиції України, азартна гра – це будь-яка гра, умовою участі в якій є внесення гравцем ставки, що надає право на отримання виграшу (призу), імовірність отримання і розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також від знань і майстерності гравця. Проте, якщо відсутня хоча б одна з ознак азартної гри (наявність ставок, можливість отримання або неотримання виграшу, імовірність виграшу та його розмір залежить від випадковості), така діяльність не вважається азартною грою.

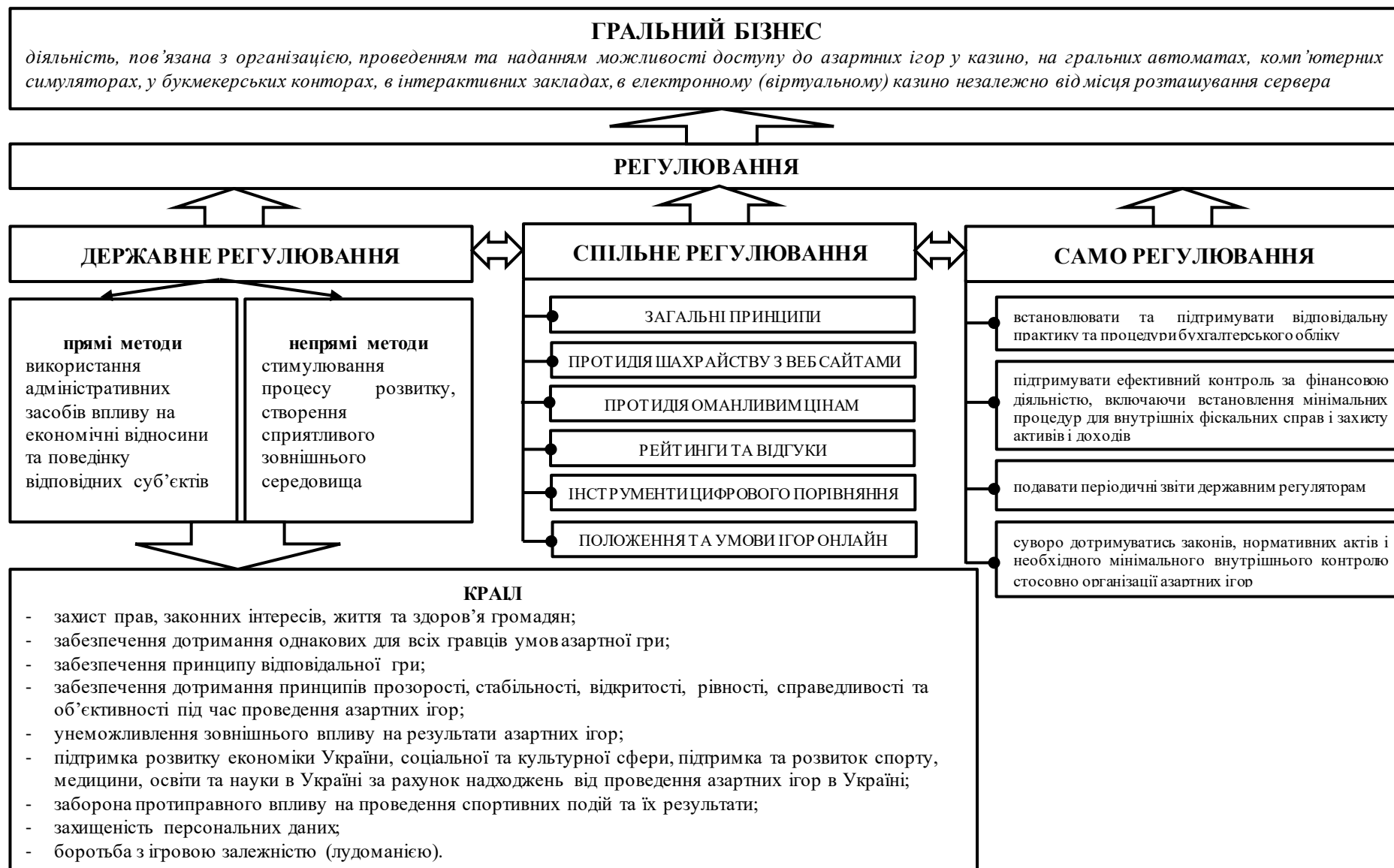

Рис. 1.13. Методологічні засади системи державного регулювання грального бізнесу в Україні.

Джерело: розроблено автором

Світовий досвід у сфері регулювання азартних ігор демонструє наявність як позитивних, так і негативних аспектів легалізації цього виду діяльності. Зокрема, встановлення чітких вимог до організаторів азартних ігор, державний нагляд та контроль дозволяють мінімізувати негативні соціально-економічні наслідки. При цьому реалізація заходів із захисту прав гравців та створення однакових умов для всіх учасників гри дозволяють зменшити соціальні ризики та уникнути нелегальної діяльності. Водночас, варто враховувати виклики, пов'язані з проблемою ігрової залежності та можливими негативними наслідками для соціального добробуту населення. Ігрова залежність може призводити до фінансових втрат, соціальної ізоляції та погіршення якості життя. Тому важливо реалізовувати заходи з профілактики залежності та забезпечувати доступ до психологічної допомоги.

Висновки до розділу 1

1. У результаті проведеного дослідження узагальнено теоретичні засади організації економічної діяльності на національному рівні, що дозволило визначити її як системну, функціонально диференційовану діяльність, спрямовану на задоволення суспільно корисних потреб. Різні види економічної діяльності (відповідно до секцій А–S КВЕД) мають свою галузеву специфіку, однак виконують спільну соціально-економічну функцію — формування доданої вартості, забезпечення зайнятості, формування доходів бюджету та підвищення добробуту населення. У цьому контексті гральний бізнес (секція R) виступає як окремий вид економічної діяльності, що має специфічну соціальну та економічну природу. Він характеризується підвищеною регуляторною чутливістю, високим рівнем динаміки, а також неоднозначним впливом на економічне зростання, що обумовлює потребу у глибшому теоретико-методичному осмисленні його ролі у структурі господарської системи.

2. У ході дослідження було здійснено типізацію ризиків за рівнями (високий, середній, низький) і за напрямками (технологічний, організаційний,

психологічний), що дозволило виявити, що гральний бізнес має найвищу концентрацію організаційних та психологічних ризиків. Саме ця особливість виводить його у групу «соціально відповідальних секторів економіки», які, попри свою прибутковість, створюють потенційні загрози для стабільності держави, суспільної моралі, інституційної довіри та соціальної згуртованості. До цієї ж категорії віднесено також криптовалютні ринки, біржову спекуляцію, лотерейну діяльність та інші сфери з нестабільними результатами та високим рівнем впливу на поведінку населення. Визначення цих галузей як ризикових створює передумови для формування спеціалізованого регуляторного режиму, який має передбачати не лише економічне, але й соціальне страхування негативних наслідків.

3. Дослідження аспектів соціальної відповідальності суб'єктів економіки показало, що в умовах зростання значущості ризиків соціальної відповідальності традиційного підходу до регулювання недостатньо. Особливо це актуально у сферах, де споживачі можуть зазнавати залежностей, втрачати контроль над фінансами, або де виникає ризик психологічного тиску на вразливі групи населення. З огляду на це, сучасні моделі регулювання мають інтегрувати етичні підходи до управління, принципи соціальної відповідальності бізнесу, захист прав споживачів і обов'язкові запобіжники (ліміти, інформування, обмеження участі певних груп).

4. Узагальнення підходів до визначення сутності державного регулювання показало значну варіативність у трактуванні його ролі та функцій: від пасивного інструменту гарантування «правил гри» (монетаризм) до активної участі у коригуванні ринкових диспропорцій (інституціоналізм, кейнсіанство). Спільною ланкою всіх підходів є те, що держава не може бути усуненою від процесів, які супроводжуються високими соціальними ризиками або викривленням конкурентного середовища. У межах дослідження державне регулювання розглядається як цілеспрямована, правомірна діяльність уповноважених органів, спрямована на упорядкування поведінки суб'єктів господарювання через економічні, правові, організаційні механізми. Таке

розуміння дозволяє забезпечити системний підхід до впливу на функціонування гравального бізнесу як специфічного об'єкта державної політики.

5. Значну увагу приділено методологічним основам державного регулювання економіки в кризових умовах. Встановлено, що ефективна політика в соціально відповідальних секторах потребує не лише правових та економічних інструментів, але й антикризових механізмів управління, які включають прогнозування, раннє попередження, моніторинг, адаптивну політику. Запропоновано комплексна система антикризового регулювання, яка базується на багаторівневій діагностиці ризиків і поетапному впровадженні стратегічних та тактичних рішень. Особливої актуальності такі підходи набувають у контексті гравального бізнесу, де поведінкові аномалії, тінізація обороту та зростаюча технологічна складність ведення бізнесу створюють додаткові виклики для регулятора. Відтак, антикризове державне регулювання має розглядатися не лише як реагування на кризу, але як постійна функція управління ризиками у динамічному середовищі.

6. За підсумками дослідження доведено необхідність розробки системного механізму державного регулювання соціально відповідальних секторів економіки, що поєднує правові, адміністративні, фінансові та соціально орієнтовані інструменти. Такий механізм має бути гнучким, проактивним і адаптивним до умов криз, технологічних змін та поведінкових викликів, що супроводжують діяльність у сферах з підвищеним рівнем невизначеності. Упровадження інтегрованого підходу до регулювання сприятиме не лише мінімізації негативних наслідків функціонування гравального бізнесу, але й формуванню більш прозорого, етичного і безпечного бізнес-середовища в Україні. Це дозволить зберегти баланс між економічною свободою і публічним інтересом, що є ключовою умовою стабільного розвитку соціально відповідальних секторів у ринковій економіці.

Основні результати розділу опубліковано в працях автора: [130; 137; 139; 140; 141].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗУВАННЯ ВПЛИВУ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Дослідження впливу кризових явищ на результативність функціонування національної економіки

Сучасна економічна система знаходиться у постійному русі, що характеризується процесами, які вимагають перегляду або оновленого звернення до інструментів економічної політики, спрямованої як на зміцнення поточного стану, так і забезпечення стійкого довгострокового зростання і розвитку, як окремих країн, так і світової економіки в цілому [97].

Варто зауважити, що прошення функціонування будь-якої складової економічного механізму як країни, так і світу в цілому, здатні зумовити низку негативних тенденцій, що згодом можуть трансформуватися у кризові явища. Така ситуація виникає з різних причин, однією з яких є недосконалість самого механізму регулювання господарським комплексом, нехтування економічними законами розвитку суспільства. Це загалом призводить до порушення рівноваги між попитом та пропозицією, збоєм у системі ціноутворення і, як наслідок, до зростання інфляції та безробіття [150].

Економічні впливи, що формуються у світовій економіці, мають значний вплив на економічне середовище України у коротко та середньостроковій перспективі. Особливої уваги серед них заслуговують саме ті, завдяки яким формуються нові економічні зв'язки, та які визначатимуть нові напрями стабілізаційної політики і політики економічного зростання

До таких процесів можна віднести:

- зміни у світовій економіці, зумовлені задекларованими намірами нової Адміністрації Президента США фіскального стимулювання та реіндустріалізації національної економіки, а також процесом виходу Великої Британії з ЄС, наслідком чого може стати суттєвий глобальний перерозподіл ділової активності і формування ланцюгів доданої вартості;

- різноспрямовані інтеграційні наміри та кроки – насамперед, рішення США про вихід із Транстихоокеанського партнерства, яке практично співпало у часі з набуттям чинності першої багатосторонньої угоди в рамках Світової організації торгівлі (СОТ), спрямованої на лібералізацію глобальної торгівлі;
- зміни у глобальних потоках товарів і капіталів, пов'язаних із запровадженням певних протекціоністських обмежень (США) і формуванням нових торговельно-економічних утворень, а також посилення впливу умов торгівлі на виробничий і експортний потенціал країн, насамперед, висхідних (Китай та інших успішних країн);
- складнощі подальшого зміцнення економічного потенціалу європейських країн (у т.ч. Центральної та Східної Європи), зумовлені послабленням інтеграційних процесів у ЄС і необхідними суперечливими заходами монетарного та фіскального збалансування;
- трансформації на валютних, споживчих і сировинних ринках, які вимагатимуть пошуку нових конкурентних ніш та застосування оновлених інструментів підтримки та сприяння економічному зростанню для збереження чинників і складових стійкого розвитку;
- протидію посиленню боргових навантажень, пошук і доступ до надійних джерел фінансування для уникнення фінансових криз та дефолтів висхідних країн [196].

Економічна криза як двобічний процес характеризується як трансформацією соціально-економічних процесів так і переосмисленням теоретичних шаблонів та перебільшених оцінок можливостей системи господарювання [97].

У сучасних умовах соціальна дійсність характеризується посиленням ризиків, що обумовлені економічними спадами, демографічними викликами, політичною нестабільністю та неефективністю управлінських рішень. Ці ризики охоплюють усі соціальні групи без винятку й негативно впливають на рівень людського розвитку. Поточний стан людського розвитку в Україні

залишається критичним: спостерігаються низькі показники якості життя, демографічна криза, погіршення стану здоров'я населення, поширення асоціальних явищ і формування несприятливого соціально-психологічного середовища. Вказані тенденції зумовлюються поєднанням внутрішніх і зовнішніх чинників, що вимагає системного перегляду підходів до соціально-економічної політики [199].

У контексті антикризового управління необхідним елементом є розширення умов для соціального розвитку та соціальна відповідальність. Такий підхід сприятиме:

- 1) ощадливому споживанню (держави, організацій, громадян) – через перегляд потреб у бік їхньої раціоналізації, через соціальний маркетинг;
- 2) розвитку людського капіталу на всіх рівнях – через підтримання кваліфікації, збереження добрих стосунків, довіри, соціальної згуртованості;
- 3) розвитку соціальних цінностей – честі, гідності, совісті, репутації, обов'язку, дружби; культивуванню національних та родинних цінностей, здорового способу життя [94].

До ключових причин поточної економічної кризи в Україні слід віднести відсутність адаптованої до національних особливостей моделі економічної трансформації на ринкових засадах, а також недосконалість системи економічної безпеки, яка мала б забезпечити формування стійкої, конкурентоспроможної та соціально орієнтованої економіки, здатної ефективно протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім дестабілізуючим чинникам.

На сьогодні, а також у середньостроковій перспективі, для України зберігається низка критичних ризиків, ефективне подолання яких є визначальним для подальшого економічного відновлення. Серед основних загроз варто виокремити зниження експортної спроможності та обмежену участь у нових конкурентних ринках; низький рівень національних заощаджень і недостатній інвестиційний ресурс; погіршення умов зовнішньої торгівлі та негативну динаміку платіжного балансу. Додатковими обмеженнями

виступають недостатня інтегрованість у глобальні інфраструктурні та економічні проєкти, вплив капіталу, обмеженість інструментів для покриття фіскальних і зовнішньоторговельних дефіцитів, а також зростання вартості позикового фінансування на тлі посиленого боргового навантаження.

Під час дослідження Погіршення макроекономічних показників в Україні після 2014р., що було проведене аналітичною групою «Da Vinci AG» [77], були висунуті гіпотези щодо рівня реального впливу військового конфлікту на економіку держави:

- тривалість конфлікту впливає на макроекономічні показники, знижуючи негативний ефект у випадку позиційних бойових дій або зіткнень низької інтенсивності без значної руйнації інфраструктури;
- інтенсивність бойових дій та їх локалізація в районах економічної активності є ключовим чинником негативних змін в економіці;
- вплив на ВВП, видатки уряду, експортно-імпортні показники, видатки домогосподарств та внутрішні інвестиції є індикаторами, що мають схожу динаміку, як в умовах міждержавних збройних конфліктів, так і в умовах громадянських війн;
- збройні конфлікти мають безпосередній вплив на споживчі видатки та видатки домогосподарств.

З огляду на сформульовані гіпотези щодо впливу кризових явищ на ключові макроекономічні індикатори, доцільно проаналізувати динаміку валового внутрішнього продукту України та зміни його структурної складової впродовж 2010–2023 років як одного з базових показників результативності функціонування національної економіки (табл. 2.1 та табл. 2.2). Деталізація динаміки валового внутрішнього продукту України наведена у Додатку В.

Аналіз динаміки валового внутрішнього продукту України у 2010–2023 роках свідчить про нестійкість макроекономічного розвитку, зумовлену впливом зовнішніх і внутрішніх кризових чинників. Упродовж досліджуваного періоду ВВП демонстрував як фази зростання, так і суттєві спадні тенденції. Після поступового нарощування у 2010–2013 роках, вже з 2014 року фіксується

зниження темпів зростання, що супроводжується структурними трансформаціями економіки. Номінальне зростання ВВП у 2022–2023 роках не є свідченням реального пожвавлення економіки, а радше результатом інфляційного тиску та переоцінки вартості товарів і послуг (рис. 2.1).

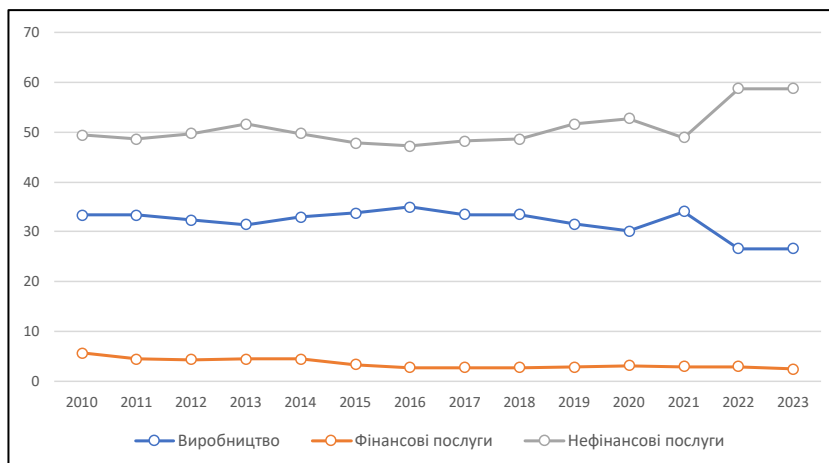

Рис. 2.1. Структура ВВП України за 2010-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Структурний аналіз ВВП показує поступове зниження частки виробництва з понад 33 % у 2010 році до 26,6 % у 2023 році, що свідчить про послаблення ролі реального сектору. Водночас зростає частка нефінансових послуг, яка перевищила 58 % у 2023 році, що вказує на сервісну трансформацію економіки. Частка фінансових послуг зменшується впродовж усього періоду, а роль податкового навантаження в структурі ВВП залишається стабільно високою. Такі зміни у структурі валового продукту відображають загальні тенденції адаптації національної економіки до умов нестабільності та зниження виробничого потенціалу.

У контексті оцінки результативності національної економіки доцільно також проаналізувати зміни в динаміці суб'єктів господарювання та зайнятості, що безпосередньо впливають на формування валового внутрішнього продукту. Деталізація змін в динаміці суб'єктів господарювання України наведена у Додатку В. Упродовж 2010–2023 років структура господарського сектору України зазнала поступових змін, які відображають реакцію бізнесу на економічну нестабільність і трансформацію ринку праці (табл. 2.3 та табл. 2.4).

Таблиця 2.1

Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності у фактичних цінах в Україні за 2010-2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Валовий внутрішній продукт	1 079 346	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 385 367	2 981 227	3 560 302	3 977 198	4 222 026	5 450 849	5 239 114	6 627 961
Виробництво	359 918	432 973	454 522	460 893	523 263	671 876	832 590	997 711	1 190 311	1 254 631	1 271 256	1 855 441	1 392 756	1 765 603
Фінансові послуги	61 263	58 213	61 055	66 232	70 601	67 512	65 445	83 392	98 953	115 476	131 903	161 933	156 365	166 319
Нефінансові послуги	533 291	631 372	697 492	756 687	788 855	949 999	1 125 193	1 435 803	1 728 632	2 051 521	2 223 566	2 667 352	3 077 071	3 890 780
Валова додана вартість в основних цінах	954 472	1 122 558	1 213 069	1 283 812	1 382 719	1 689 387	2 023 228	2 516 906	3 017 896	3 421 628	3 626 725	4 684 726	4 626 192	5 822 702
Податки на продукти	127 358	179 296	195 450	183 586	206 336	302 344	367 786	473 084	550 472	565 943	606 560	780 757	634 573	833 558
Субсидії на продукти	-2 484	-1 863	-3 850	-2 200	-2 140	-3 187	-5 647	-8 763	-8 066	-10 373	-11 259	-14 634	-21 651	-28 299
% валової доданої вартості у ВВП	88,4	86,4	86,4	87,6	87,1	85,0	84,8	84,4	84,8	86,0	85,9	85,9	88,3	87,9

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.2

Структура ВВП України за 2010-2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Виробництво	33,3	33,3	32,4	31,5	33,0	33,8	34,9	33,5	33,4	31,5	30,1	34,0	26,6	26,6
Фінансові послуги	5,7	4,5	4,3	4,5	4,4	3,4	2,7	2,8	2,8	2,9	3,1	3,0	3,0	2,5
Нефінансові послуги	49,4	48,6	49,7	51,6	49,7	47,8	47,2	48,2	48,6	51,6	52,7	48,9	58,7	58,7
Податки на продукти	11,8	13,8	13,9	12,5	13,0	15,2	15,4	15,9	15,5	14,2	14,4	14,3	12,1	12,6
Субсидії на продукти	-0,2	-0,1	-0,3	-0,2	-0,1	-0,2	-0,2	-0,3	-0,2	-0,3	-0,3	-0,3	-0,4	-0,4

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Загальна кількість діючих суб'єктів господарювання зростала з незначними коливаннями (рис. 2.2): з 1,42 млн у 2010 році до 1,60 млн у 2023-му. Частка великих підприємств залишалася стабільно низькою (близько 0,5–0,7 %), що свідчить про домінування малого та середнього бізнесу в національній економіці. Водночас питома вага мікропідприємств стабільно перевищує 85 %, демонструючи зростання ролі самозайнятості, гнучких форм підприємництва та локального бізнесу.

Рис. 2.2. Динаміка кількості суб'єктів господарювання (всього одиниць з урахуванням банків, тис.) та індексу ВВП у % в Україні у 2010-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання впродовж аналізованого періоду скорочувалася: з 10,3 млн у 2010 році до 7,7 млн у 2023-му. Найпомітніше скорочення спостерігається в середньому бізнесі з 42,1 % до 37,6 %, тоді як частка великого бізнесу зменшилась лише незначно.

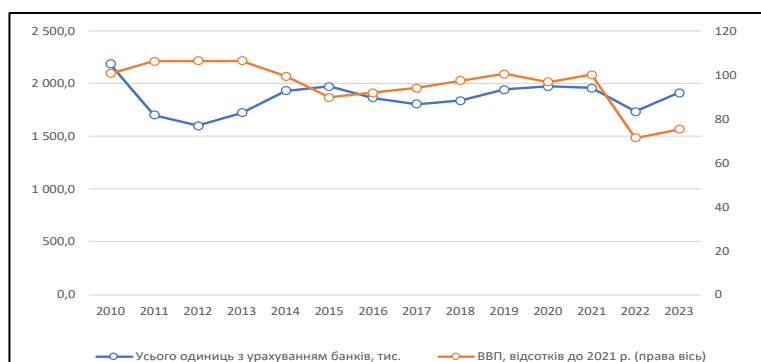

Рис. 2.3. Співвідношення загальної кількості суб'єктів господарювання та їх розподіл за видами економічної діяльності в Україні у 2010–2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.3

Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності України за 2010-2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього одиниць з урахуванням банків	2 184,1	1 701,8	1 600,3	1 722,3	1 932,3	1 974,4	1 865,6	1 805,1	1 839,7	1 941,7	1 973,7	1 956,3	1 732,6	1 913,3
Виробництво	307,5	242,9	233,4	245,3	259,3	269,6	251,9	250,7	254,7	262,6	256,6	249,2	200,5	227,7
Фінансові послуги	14,5	11,4	10,5	11,3	12,1	12,4	11,9	10,3	9,7	10,1	10,2	10,6	9,3	10,1
Нефінансові послуги	1 862,1	1 447,5	1 356,4	1 465,7	1 660,9	1 692,5	1 601,9	1 544,1	1 575,2	1 669,0	1 706,8	1 696,5	1 522,8	1 675,4
Структура суб'єктів господарювання														
Виробництво	14,1	14,3	14,6	14,2	13,4	13,7	13,5	13,9	13,8	13,5	13,0	12,7	11,6	11,9
Фінансові послуги	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Нефінансові послуги	85,3	85,1	84,8	85,1	86,0	85,7	85,9	85,5	85,6	86,0	86,5	86,7	87,9	87,6

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.4

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності України за 2010-2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього зайнятих працівників з урахуванням банків	11 000,6	10 393,5	10 198,7	9 965,1	9 008,3	8 332,0	8 244,0	8 271,4	8 661,3	9 145,5	9 057,0	9 056,1	7 606,0	7 514,3
Виробництво	4 627,6	4 439,3	4 400,8	4 229,6	3 658,2	3 342,9	3 294,2	3 263,6	3 256,0	3 209,0	3 090,0	3 093,0	2 558,5	2 388,2
Фінансові послуги	318,8	314,7	316,3	305,5	281,5	214,7	209,5	201,1	208,7	212,4	209,6	205,4	178,5	160,8
Нефінансові послуги	6 054,1	5 639,5	5 481,6	5 430,1	5 068,6	4 774,3	4 740,3	4 806,7	5 196,6	5 724,1	5 757,4	5 757,6	4 869,1	4 965,4
Структура зайнятих працівників														
Виробництво	42,1	42,7	43,2	42,4	40,6	40,1	40,0	39,5	37,6	35,1	34,1	34,2	33,6	31,8
Фінансові послуги	2,9	3,0	3,1	3,1	3,1	2,6	2,5	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,1
Нефінансові послуги	55,0	54,3	53,7	54,5	56,3	57,3	57,5	58,1	60,0	62,6	63,6	63,6	64,0	66,1

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Водночас зросла питома вага працівників у мікропідприємствах з 55 % у 2010 році до 60 % у 2023 році, що вказує на тенденцію до децентралізації ринку праці та збільшення ролі малого бізнесу в забезпеченні зайнятості.

Таким чином, кризові явища сприяли переорієнтації економіки на малий бізнес і самозайнятість, що з одного боку підвищує гнучкість економіки, а з іншого вказує на зменшення інвестиційної активності та продуктивності, характерної для середніх і великих підприємств.

У межах дослідження результативності функціонування національної економіки важливим є аналіз обсягу реалізованої продукції за видами економічної діяльності як одного з ключових індикаторів ділової активності. Деталізація динаміки обсягу реалізованої продукції в Україні за 2010-2023 рр. наведена в Додатку В.

Аналіз динаміки реалізації продукції за 2010–2023 роки вказує на загальну тенденцію зростання номінальних обсягів товарів і послуг (рис. 2.4). Найвищі значення зафіксовано у 2021 році (понад 15 трлн грн), проте вже у 2022–2023 роках спостерігається спад, пов'язаний із загостренням економічної нестабільності (табл. 2.4).

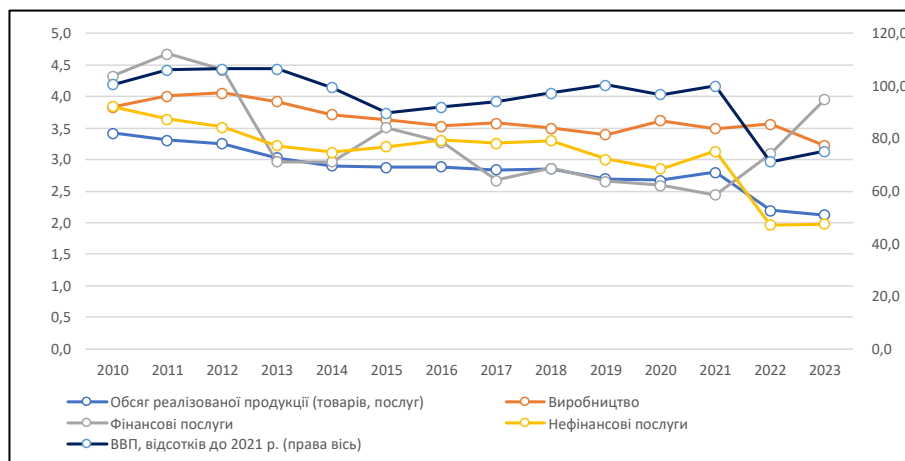

Рис. 2.4. Динаміка обсягу реалізованої продукції за видами економічної діяльності та індексу ВВП у % у 2010-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Структурно домінує сектор нефінансових послуг, частка яких коливалася в межах 52-57 %, що свідчить про послідовну сервісну переорієнтацію економіки. Виробництво займає другу позицію – з часткою 37-43 %, а сектор фінансових послуг – третю, з часткою 10-12 %.

демонструючи стабільну, хоч і дещо знижувальну динаміку. Фінансові послуги, натомість, скорочують свою присутність у структурі реалізованої продукції з 6,3 % у 2010 році до 2,7 % у 2023 році (рис. 2.5).

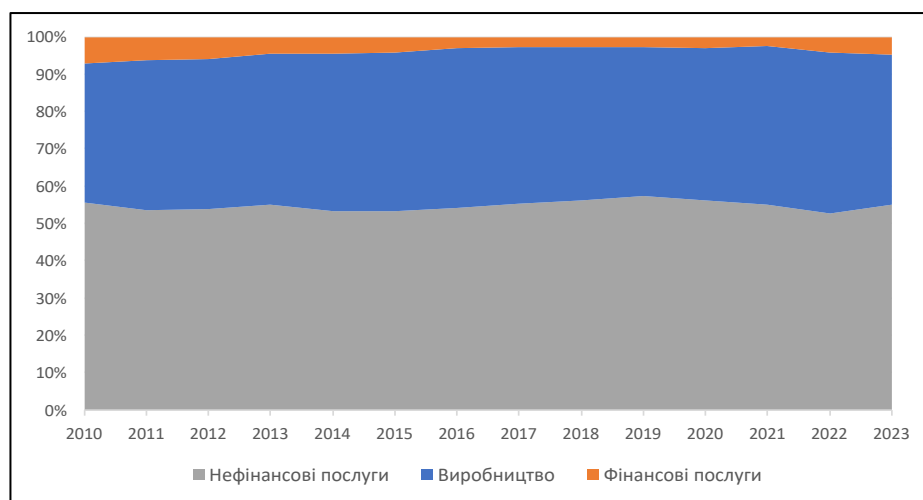

Рис. 2.5. Структура обсягу реалізованої продукції за видами економічної діяльності в Україні у 2010-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

У співвідношенні до ВВП обсяг реалізованої продукції у 2010–2021 роках перевищував його приблизно втричі, але у 2022-2023 роках це співвідношення зменшилося до 2,1-2,2 разів, що може свідчити про зниження мультиплікативного ефекту бізнес-активності в економіці або про зростання «інфляційної складової» в структурі ВВП.

Ще одним важливим показником оцінки ефективності функціонування економіки є динаміка чистого прибутку суб'єктів господарювання та його частка у валовому внутрішньому продукті. Деталізація динаміки чистого прибутку суб'єктів господарювання в Україні за 2010-2023 рр. наведена в Додатку В.

Упродовж 2010-2023 років динаміка чистого прибутку демонструвала високу волатильність та залежність від кризових фаз економіки (табл. 2.5). Зокрема, у 2014–2015 роках зафіксовано суттєві збитки в більшості видів діяльності, що призвело до негативного значення чистого фінансового результату по економіці в цілому. Поступове відновлення прибутковості спостерігається у 2016–2021 роках, з піком у 2021 році, після чого у 2022 році знову відбулося істотне просідання.

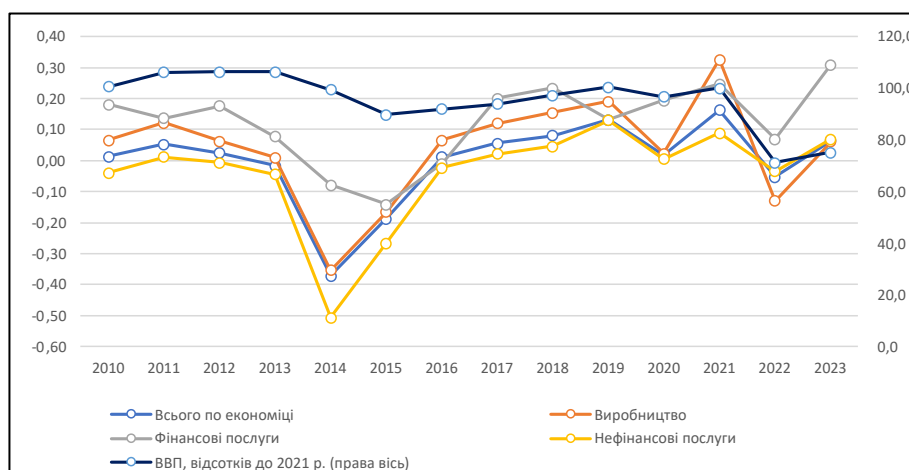

Рис. 2.6. Динаміка співвідношення чистого прибутку за основними видами економічної діяльності до ВВП в Україні у 2010-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

У структурі прибутку переважають нефінансові послуги, які за підсумками 2023 року згенерували понад 62 % сукупного прибутку, що свідчить про їх ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості економіки. Частка виробництва коливалася в широких межах, від глибоких збитків до домінування у структурі прибутку в окремі роки (2011, 2020–2021). Фінансові послуги характеризуються нестабільністю, з провалами у середині періоду та зростанням у 2023 році.

Співвідношення чистого прибутку до ВВП свідчить про незначну, але важливу роль прибутковості у формуванні доданої вартості. Середнє значення цього показника по економіці коливалося в межах 0,01–0,08, що вказує на наявність значного фіскального й інвестиційного потенціалу у випадку стабільного економічного середовища.

Узагальнення ключових макроекономічних показників, динаміки ВВП, кількості суб'єктів господарювання, обсягу реалізованої продукції, зайнятості та чистого прибутку, дає змогу охарактеризувати національну економіку як таку, що зазнала суттєвих трансформацій під впливом кризових явищ.

Таблиця 2.5

Обсяг реалізованої продукції в Україні за 2010-2023 рр., структура за видами економічної діяльності та співвідношення до ВВП, %

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)	3 692,6	4 302,6	4 563,8	4 437,3	4 609,0	5 716,4	6 877,1	8 467,0	10 148,8	10 725,4	11 285,6	15 240,1	11 485,9	14 052,8
Виробництво	1 379,4	1 734,1	1 844,4	1 804,9	1 942,5	2 439,8	2 938,8	3 566,4	4 165,1	4 257,1	4 593,5	6 482,4	4 955,4	5 687,1
Фінансові послуги	264,9	272,1	269,8	196,6	209,4	236,5	214,4	222,5	283,6	307,0	341,7	395,8	483,0	658,9
Нефінансові послуги	2 048,3	2 296,4	2 449,6	2 435,9	2 457,1	3 040,2	3 723,9	4 678,1	5 700,1	6 161,4	6 350,3	8 361,8	6 047,4	7 706,8
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Структура реалізованої продукції														
Виробництво	37,4	40,3	40,4	40,7	42,1	42,7	42,7	42,1	41,0	39,7	40,7	42,5	43,1	40,5
Фінансові послуги	7,2	6,3	5,9	4,4	4,5	4,1	3,1	2,6	2,8	2,9	3,0	2,6	4,2	4,7
Нефінансові послуги	55,5	53,4	53,7	54,9	53,3	53,2	54,1	55,3	56,2	57,4	56,3	54,9	52,7	54,8
Співвідношення до ВВП														
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)	3,4	3,3	3,2	3,0	2,9	2,9	2,9	2,8	2,9	2,7	2,7	2,8	2,2	2,1
Виробництво	3,8	4,0	4,1	3,9	3,7	3,6	3,5	3,6	3,5	3,4	3,6	3,5	3,6	3,2
Фінансові послуги	4,3	4,7	4,4	3,0	3,0	3,5	3,3	2,7	2,9	2,7	2,6	2,4	3,1	4,0
Нефінансові послуги	3,8	3,6	3,5	3,2	3,1	3,2	3,3	3,3	3,3	3,0	2,9	3,1	2,0	2,0

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.6

Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності без урахування банків в Україні за 2010-2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Всього по економіці	13,9	67,8	35,1	-22,8	-590,1	-373,5	29,7	168,8	288,3	523,8	68,1	885,3	-276,3	427,7
Виробництво	23,7	52,7	28,4	4,9	-185,2	-111,3	55,3	120,0	184,7	240,5	30,0	606,0	-179,9	109,2
Фінансові послуги	11,1	7,9	10,8	5,2	-5,6	-9,6	-0,7	16,8	23,1	15,2	25,7	39,9	10,8	51,5
Нефінансові послуги	-20,9	7,2	-4,1	-32,9	-399,3	-252,7	-25,0	32,0	80,5	268,1	12,4	239,4	-107,2	267,0
Структура чистого прибутку														
Виробництво	170,2	77,8	80,9	-21,5	31,4	29,8	186,3	71,1	64,1	45,9	44,0	68,5	65,1	25,5
Фінансові послуги	80,1	11,7	30,7	-22,6	0,9	2,6	-2,3	10,0	8,0	2,9	37,8	4,5	-3,9	12,0
Нефінансові послуги	-150,4	10,6	-11,6	144,1	67,7	67,6	-84,0	18,9	27,9	51,2	18,2	27,0	38,8	62,4
Співвідношення до ВВП														
Всього по економіці	0,01	0,05	0,02	-0,02	-0,37	-0,19	0,01	0,06	0,08	0,13	0,02	0,16	-0,05	0,06
Виробництво	0,07	0,12	0,06	0,01	-0,35	-0,17	0,07	0,12	0,16	0,19	0,02	0,33	-0,13	0,06
Фінансові послуги	0,18	0,14	0,18	0,08	-0,08	-0,14	-0,01	0,20	0,23	0,13	0,19	0,25	0,07	0,31
Нефінансові послуги	-0,04	0,01	-0,01	-0,04	-0,51	-0,27	-0,02	0,02	0,05	0,13	0,01	0,09	-0,03	0,07

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Зростання частки мікропідприємств, домінування сфери послуг, зниження продуктивності праці й нестабільність фінансових результатів відображають процес адаптації економіки до нестабільного середовища. У цьому контексті доцільним є звернення до аналізу витратної частини ВВП, зокрема до дослідження питомої ваги оборонних видатків як індикатора напруженості у системі національної безпеки та її впливу на економічну динаміку.

Аналіз даних Світового банку щодо частки військових витрат у ВВП пострадянських країн свідчить про певну закономірність у динаміці цих показників. Зазвичай зростання питомої ваги оборонних видатків фіксується на етапі підготовки до активної фази збройного конфлікту. Під час бойових дій темпи змін стабілізуються або варіюються залежно від ходу військових операцій. Після завершення активної фази конфлікту спостерігається тенденція до поступового зменшення частки військових витрат у ВВП. Утім, у подальшому можливе нове зростання цих показників у відповідь на збереження або появу нових ризиків для національної безпеки [105].

Збройний конфлікт справляє багатовимірний негативний вплив на валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. Одним із ключових наслідків є руйнація виробничих потужностей, інфраструктури, транспортних мереж та втрата можливості повноцінного використання сільськогосподарських угідь через обстріли, мінування або екологічне забруднення територій. Водночас масовий виїзд робочої сили за межі країни, а також втрати серед цивільного населення створюють додаткове навантаження на економіку, знижуючи її трудовий потенціал. Навіть у разі внутрішньої міграції працівників із зони бойових дій до відносно безпечних регіонів, де можливе їх подальше працевлаштування, негативний вплив на макроекономічні показники, зокрема ВВП, зберігається. Це обумовлено втратою контролю над підприємствами в зоні бойових дій, зупинкою або повною руйнацією виробництва, що призводить до суттєвого скорочення обсягів економічної активності. Таким чином, хоча внутрішня міграція сприяє частковому збереженню зайнятості в

окремих регіонах, загальний вплив на економіку країни залишається негативним через зменшення кількості робочих місць у масштабах держави внаслідок людських втрат, евакуації населення та зовнішньої еміграції [199].

Досвід більшості проаналізованих випадків свідчить, що у переважній кількості ситуацій (близько 78%) збройні конфлікти супроводжуються зростанням рівня державних видатків у розрахунку на одну особу. Така тенденція пояснюється необхідністю збільшення бюджетного фінансування секторів безпеки та оборони, а також витрат на відновлення пошкодженої внаслідок бойових дій інфраструктури [199].

Збройні конфлікти чинять суттєвий вплив на інвестиційний клімат як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів. Залежно від інтенсивності та географії військового протистояння, інвестори або виводять капітал за межі країни, або переміщують виробництво у більш безпечні регіони. Утримання інвестиційної активності або її повне згортання в умовах конфлікту є формою захисту капіталу в ситуації підвищеної невизначеності щодо майбутнього функціонування національного ринку. Зростання ризиків розширення зони бойових дій чи загрози зовнішньої агресії сприяє зростанню обсягів капіталу, що страхується або переказується за кордон.

Внутрішні інвестиції демонструють особливо високу чутливість до початку збройних дій. Негативна реакція проявляється як у фінансовій площині, так і в реальному секторі. Фондові ринки та сегмент цінних паперів відразу реагують на новини про збройне протистояння зниженням котирувань та відтоком коштів. Одночасно з цим відбувається заморожування або згортання інвестицій у капітальне будівництво через високі ризики втрат, особливо якщо об'єкти інвестування розташовані у зонах бойових дій. У результаті зростає загальна інвестиційна невизначеність, яка перешкоджає розвитку промисловості та стримує модернізацію виробничих потужностей [199]. Зміна окремих макроекономічних показників під впливом військового конфлікту наведена у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Зміна окремих макроекономічних показників під впливом військового конфлікту

№ з /п	Показник	Економіка під час військового конфлікту	Постконфліктна економіка	Економіка у нормальному стані
1.	Зміна ВВП	Залежить від успіхів військових операцій	Поступове зростання в довгостроковій перспективі	Динаміка не є однозначною
2.	Військові видатки уряду	Стабільно високі	Різке зниження	Поступове зростання
3.	Споживчі видатки	Зростання пов'язане із безпекою	Поступове зростання в довгостроковій перспективі	Поступове зростання
4.	Інвестиції	Відтік інвестицій	Різке зростання інвестицій	Динаміка не є однозначною
5.	Людський капітал	Скорочення робочих місць через жертви та міграцію	Високе безробіття (залежно від людських втрат та трудомісткості економіки)	Помірне безробіття відповідно до невійськових чинників

Джерело: розроблено автором на основі [105; 199]

Після завершення конфлікту, за умови політичної стабілізації, відкривається потенціал для пожвавлення міжнародної торгівлі, що може бути зумовлено скасуванням обмежувальних заходів, у тому числі торговельних санкцій і тарифних бар'єрів між сторонами конфлікту.

Крім того, наявність значних природних ресурсів створює передумови для залучення іноземного інвестора, за умови створення прозорого та прогнозованого інституційного середовища. Водночас стрімке зростання сировинних галузей економіки без належної диверсифікації може становити загрозу економічній безпеці держави, посилюючи залежність від обмеженого кола ресурсів та експортних напрямків.

Аналіз кризових явищ у національній економіці дозволяє виокремити кілька ключових компонентів їхнього впливу. По-перше, криза часто супроводжується панічними настроями на валютному ринку, що призводить до

дестабілізації курсу національної валюти. По-друге, відбувається скорочення зовнішнього попиту на українські товари, що, у свою чергу, обумовлює третій чинник – зниження обсягів експорту, яке негативно впливає на сукупний попит усередині країни. І нарешті, четвертим важливим елементом є пряма шкода виробничому сектору, пов'язана з руйнуванням підприємств, логістичних ланцюгів та зниженням обсягів виробництва.

Паніка на валютних ринках. Під час паніки інвестори закривають ризиковані позиції у таких країнах як Україна та переводять свої активи до більш стабільних ринків. Оскільки на фінансових ринках процентні ставки підвищуються, а доступ до ринків скорочується, залучення коштів урядом та приватними бізнесом стає вкрай складним. З іншого боку великі коливання курсу гривні можуть прямо негативно вплинути на економіку, адже паніка серед населення спричинює великий тиск на банківський сектор. Окрім того, інфляційні очікування в Україні тісно пов'язані з обмінним курсом й значна девальвація гривні може підвищити інфляційні очікування, а отже, інфляцію. У такому разі центральний банк може бути змушений підняти процентну ставку, щоб стримати інфляцію.

Спад попиту на зовнішніх ринках. Зважаючи на те, що в умовах кризових явищ, зовнішній попит на український експорт знижується, певна девальвація гривні необхідна, щоб поглинути ці негативні явища.

Внутрішня рецесія. З огляду на функціональні можливості уряду, зменшення негативні наслідків скорочення зайнятості в експортно-орієнтованих галузях можливе за умови агресивної експансіоністської фіскальної політики. Тобто, більше урядових закупівель, більше трансфертів та зниження податків для домогосподарств та бізнесу. Фінансування цього фіскального стимулу можливо отримати розблокувавши додаткове фінансування після укладення програми з МВФ: макрофінансова допомога ЄС, кредити Світового банку тощо залежать від програми з МВФ.

Шок пропозиції. Кризові явища, спричинені військовими діями чи карантинними обмеженнями негативно впливають на виробництво: скорочення пропозиції праці, дефіцит сировини та запчастин.

Кризові процеси істотно впливають на стан зайнятості населення, оскільки одним із найбільш відчутних наслідків економічної нестабільності є різке зростання рівня безробіття. Це, своєю чергою, призводить до зменшення можливостей не лише для продуктивної, а й для елементарної трудової активності, що посилює ризики соціальної маргіналізації, поширення нових форм бідності та інших деструктивних явищ [199].

У контексті збереження та відновлення людського капіталу в умовах кризових викликів особливої актуальності набуває реалізація антикризової стратегії, яка передбачає переорієнтацію державних пріоритетів. Зокрема, увага має бути зосереджена на охороні здоров'я населення та підтримці мотивації до продуктивної праці. Саме ці чинники закладають основу для подальшого розвитку інших складових людського капіталу після стабілізації ситуації в країні [94].

Однак низький рівень фінансування систем охорони здоров'я та освіти вимагає пошуку альтернативних джерел ресурсного забезпечення. Серед таких джерел можна виокремити розширення платних послуг, залучення міжнародної технічної допомоги у вигляді грантів, створення фондів розвитку тощо. При цьому зростає навантаження на домогосподарства, які не лише покривають частину витрат на медичні та освітні послуги, але й продовжують сплачувати податки, що спрямовуються на функціонування державних інституцій і підтримку соціальної сфери. Загалом, в умовах кризи спостерігається зменшення обсягів інвестицій у людський капітал на всіх рівнях, а соціальна інфраструктура виявляється однією з найвразливіших сфер [199].

У науковій літературі визначається кілька шляхів, через які кризові явища впливають на потенційні рівні виробництва та темпи зростання:

- 1) скорочення потенційного обсягу виробництва в короткостроковій та середньостроковій перспективі через негативний вплив на інвестиції;

2) сповільнення реструктуризації промисловості, спричинене, наприклад, кредитними обмеженнями, порушеною системою розподілу капіталу або вкоріненою структурною жорсткістю, також може вплинути на рівень і темпи зростання загальної продуктивності факторів виробництва у середньостроковій та довгостроковій перспективі через блокування ресурсів у (відносно) непродуктивній діяльності;

3) зростання продуктивності факторів виробництва у середньостроковій та довгостроковій перспективі також може бути обмежено низькими інвестиціями в приватні дослідження та розробки), які є циклічними;

4) короткотривала рецесія не впливає на темпи зростання людського капіталу, залишаючи потенційне зростання без шкоди в довгостроковій перспективі. Однак тривала і глибока рецесія може скоротити потенціал людського капіталу;

5) тривала рецесія може призвести до невідворотного руйнування людського капіталу, що призведе до незворотного зростання рівня безробіття і подальші втрати потенційного рівня виробництва [16].

Вплив кризових явищ на потенційний обсяг виробництва (табл.2.8) має три можливі форми, які характеризуються короткостроковим падінням рівня потенційного виробництва, що здається майже неминучим, але відрізняються з точки зору довгострокового впливу на темпи зростання потенційного виробництва.

Сценарій «повного відновлення», за яким потенційне зростання прискорюється після завершення кризи до такого масштабу, що дозволяє економіці відновити весь втрачений обсяг виробництва, і економіка повертається до початкової траєкторії. Сценарій «спад потенційного рівня виробництва», за якої потенційні темпи зростання повертаються до своїх докризових темпів, проте у довгостроковій перспективі темпи потенційного зростання перебувають у стагнації.

Сценарій «спад потенційних темпів зростання», передбачає зниження довгострокового потенційного зростання через нижче зростання загальних

факторів продуктивності, і, таким чином, потенційний обсяг виробництва в умовах підвищення рівня відхиляється від докризової траєкторії, наприклад, якщо нові фінансові умови є більш обмежувальними в довгостроковій перспективі, що шкодить зростанню загальних факторів продуктивності через менш динамічні інновації та зниження інвестицій у дослідження та розробки [16].

Таблиця 2.8

Вплив кризових явищ на потенційний обсяг виробництва

Стан відновлення	Зміни в потенціалі сфери послуг	Результуюча траєкторія розвитку
Повне відновлення попиту та інфраструктури послуг. Усі ключові сектори (медицина, освіта, транспорт, адміністративні послуги) працюють стабільно. Забезпечено цифровізацію та інвестиційну підтримку.	Збільшення потенціалу: модернізація, впровадження інновацій, цифрові сервіси, вища якість послуг та ефективність.	Повернення до прогнозованої докризової траєкторії зростання. Формується основа для сталого розвитку та залучення інвестицій.
Часткове відновлення з нерівномірним покриттям послуг, особливо у регіонах. Спостерігається обмежений попит та недостатня платоспроможність населення.	Докризові темпи: сповільнення інновацій, зниження кадрового потенціалу, інвестиційна пасивність, втрата кваліфікованих фахівців.	Стагнація: відсутність розвитку, обмеженість у масштабуванні та покращенні якості послуг. Сфера функціонує, але не розвивається.
Тривалий спад попиту, втрати людського капіталу та інфраструктури. Скорочення держфінансування, еміграція спеціалістів, закриття установ.	Втрата темпів зростання потенціалу: технологічне відставання, нестача кваліфікованих кадрів, критичне недофінансування.	Довгострокове зниження обсягів та якості послуг. Необхідність глибоких реформ для повернення хоча б до докризового рівня.

Джерело: розроблено автором на основі [16]

Оскільки джерелом довіри до державної політики може бути лише отримання практичних позитивних результатів в економічній сфері (зростання доходів населення, створення робочих місць, якісна пропозиція товарів і послуг, передбачуваність основних макропоказників, стабілізація гривні) потенційними напрямками виходу України з економічної кризи є:

1. Відновлювальні заходи, базою яких є використання наявних ресурсів. Тобто, реалізація аграрного потенціалу, насамперед на експортних ринках; заохочення експорту та сприяння розширенню кола суб'єктів ЗЕД; орієнтація воєнних видатків на стимулювання галузей вітчизняної економіки; впровадження енергоефективних технологій тощо.

2. Модернізаційні заходи – технологічне оновлення на інноваційних засадах, новасоціальну політику, сприятливу для людського капіталу, поліпшення якості державних послуг тощо.

3. Заходи інституційного забезпечення структурної модернізації – розвиток законодавчої бази, перебудова соціальної сфери, зниження податкового навантаження, прозорості державного управління тощо.

4. Заходи усунення неефективного реформування систем соціального захисту, освіти, науки, культури, охорони здоров'я тощо, завдяки якому економічно обтяжливі та не сконцентровані на результаті форми поступово поступатимуться результативним моделям, що адекватні сучасним реаліям, технологіям і суспільним зв'язкам [97].

Кризові явища, що виникають у глобальному середовищі або всередині країни, чинять суттєвий вплив на функціонування національної економіки як у коротко-, так і середньо- та довгостроковій перспективі (рис. 2.7). Серед ключових деструктивних чинників виділяються валютно-фінансова дестабілізація, зниження зовнішнього попиту, падіння обсягів експорту, а також втрати виробничих потужностей і трудового потенціалу. Вони є результатом як внутрішніх прорахунків економічної політики, так і впливу зовнішніх криз, зокрема, повномасштабного військового конфлікту, пандемії, інфляційних хвиль і логістичних порушень.

У структурі національної економіки ці явища трансформуються в системні наслідки, які проявляються через зниження ВВП, поглиблення безробіття, зростання інфляції, скорочення внутрішніх інвестицій, посилення соціальної напруги та втрату стійкості ключових секторів. Значною мірою ці наслідки пов'язані з неможливістю реалізації виробничого потенціалу,

падінням платоспроможного попиту, руйнуванням інфраструктури та вимушеним скороченням підприємницької активності.

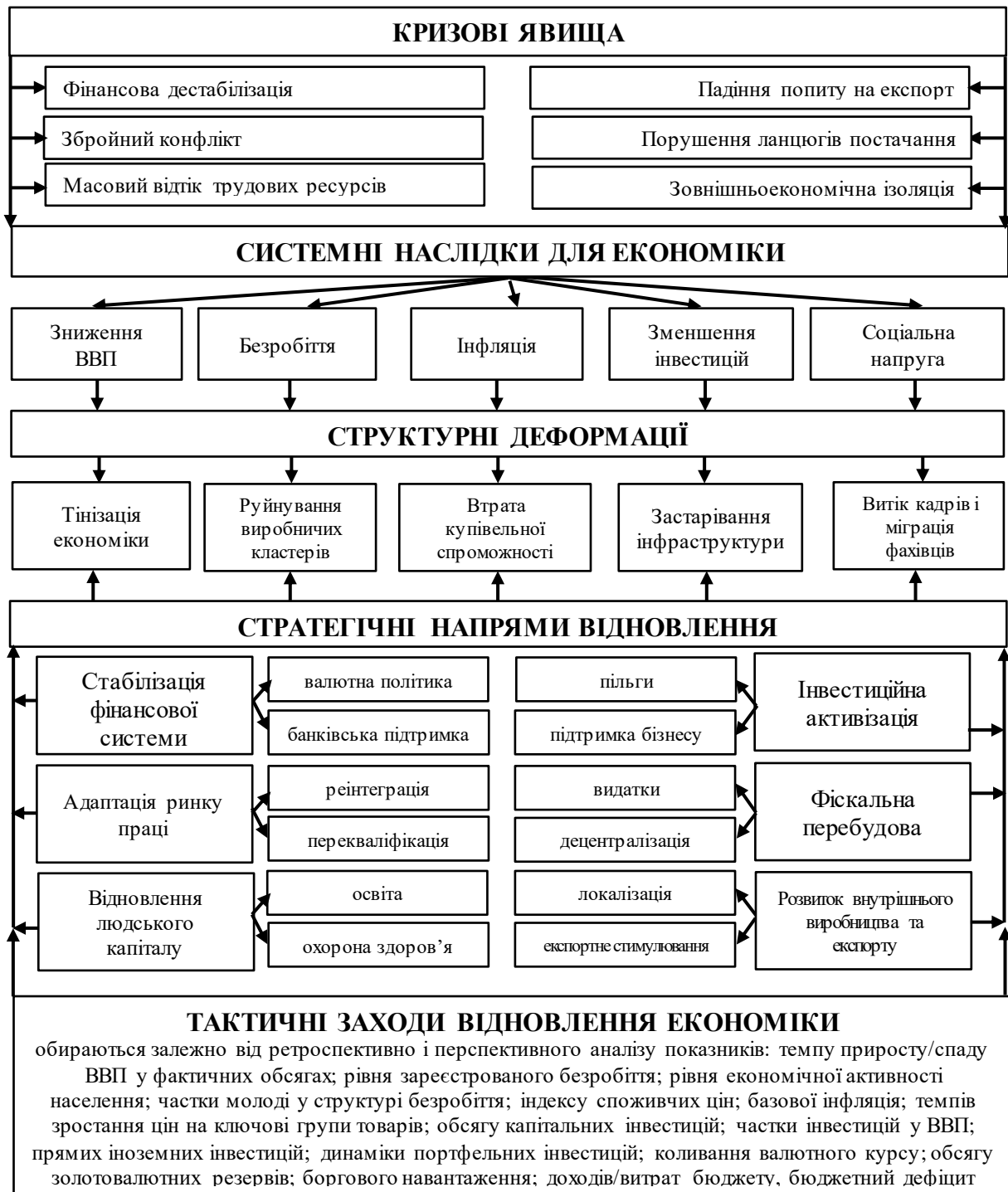

Рис. 2.7. Вплив кризових явищ на функціонування національної економіки
Джерело: розроблено автором

Особливо критичним є вплив криз на людський капітал, який в умовах економіки знань визначає довгострокову конкурентоспроможність країни. Кризи призводять до масової еміграції, зниження рівня здоров'я, демотивації

до продуктивної праці, а також до зменшення державного фінансування у сферах освіти й охорони здоров'я. Без стратегічної адаптації економіка ризикує перейти в стадію затяжного структурного спаду.

Необхідність стратегічної адаптації зумовлює потребу у впровадженні комплексних дій, орієнтованих як на пом'якшення безпосередніх наслідків, так і на формування стійкої основи для економічного відновлення. Серед таких напрямів: стабілізація фінансово-валютного середовища, модернізація ринку праці, підтримка людського капіталу, залучення інвестицій (у тому числі у сектори високої дохідності, як-от гральний бізнес), фіскальна реформа та стимулювання внутрішнього виробництва й експорту.

Крім того, як показує аналіз, кризові явища мають довгостроковий ефект на потенційне виробництво. Його траєкторія може набувати трьох форм: від повного відновлення до стійкого падіння потенційних темпів зростання, залежно від глибини деструкцій та ефективності антикризової політики. Тому ключовим завданням є своєчасне формування стратегічної рамки економічної стійкості, яка базуватиметься на інтеграції прогнозних моделей, аналізу чутливості та управління ризиками.

2.2 Аналіз функціонування соціально відповідальної економічної діяльності на прикладі грального бізнесу

У межах дослідження особливостей функціонування національної економіки в умовах кризових явищ важливою є оцінка соціально відповідальної економічної діяльності як чинника стійкості, інституційної адаптації та бюджетної збалансованості. Особливу увагу в цьому контексті заслуговує гральний бізнес, який упродовж останніх років зазнав суттєвих трансформацій, зокрема в частині легалізації, державного регулювання та фіскального навантаження. Аналіз цього соціально відповідальної економічної діяльності дозволяє оцінити ефективність механізмів державного втручання у діяльність з

високими соціальними ризиками, а також простежити характерні риси взаємодії суб'єктів нефінансових послуг у форматах B2B, B2G та B2P.

Одним із ключових напрямів оцінки соціально відповідальної економічної діяльності є аналіз динаміки та структури нефінансових послуг, які охоплюють взаємодію бізнесу з іншими суб'єктами економіки у форматах B2B, B2G та B2P. Деталізація динаміки та структури нефінансових послуг наведена в Додатку В. Упродовж 2010-2021 років у загальній структурі нефінансових послуг стабільно домінували B2B-сервіси, частка яких утримувалась на рівні понад 60 %, тоді як сегмент B2G становив 12-17 %, а частка B2P – приблизно 22-26 % (табл. 2.11 та рис. 2.8). Починаючи з 2022 року спостерігається суттєва трансформація: частка B2B різко знижується до 42,7 % у 2022 та 44,7 % у 2023, що супроводжується стрімким зростанням частки B2G (до 40,1 % і 39,5 % відповідно). Це свідчить про перерозподіл економічної активності на користь взаємодії бізнесу з державним сектором, ймовірно внаслідок посилення ролі держзамовлень, публічних закупівель і держпідтримки в кризовий період.

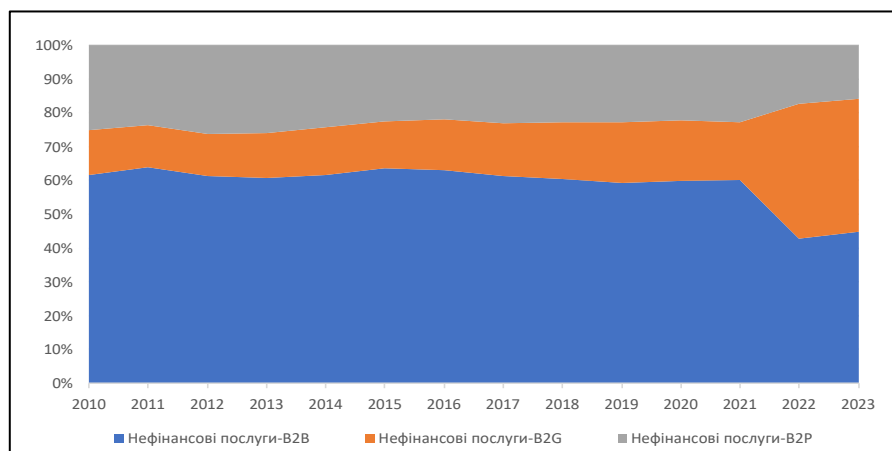

Рис.2.8. Зміна структури нефінансових послуг за форматами B2B, B2G та B2P в Україні у 2010-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

У свою чергу, абсолютні значення реалізованої продукції в секторах B2B, B2G та B2P (табл. 2.9). Найвищі показники стабільно фіксувалися в B2B-сегменті – понад 2,6 трлн грн до 2021 року, однак після 2022 року обсяги зменшуються, тоді як сегмент B2G зріс з 0,8 трлн грн у 2020 до 2,2 трлн грн у 2023 році.

Таблиця 2.9

Частка окремих секторів у загальній структурі нефінансових послуг в Україні у 2010-2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Валовий внутрішній продукт	1 079 346	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 385 367	2 981 227	3 560 302	3 977 198	4 222 026	5 450 849	5 239 114	6 627 961
Нефінансові послуги-B2B	328 731	403 961	426 503	460 217	486 459	604 584	710 072	882 051	1 043 671	1 214 823	1 329 192	1 607 821	1 314 957	1 738 606
Нефінансові послуги-B2G	70 272	78 291	88 169	99 671	110 673	131 065	169 702	221 759	290 370	367 731	402 319	450 961	1 233 358	1 536 531
Нефінансові послуги-B2P	134 288	149 120	182 820	196 799	191 723	214 350	245 419	331 993	394 591	468 967	492 055	608 570	528 756	615 643
Валова додана вартість в основних цінах	954 472	1 122 558	1 213 069	1 283 812	1 382 719	1 689 387	2 023 228	2 516 906	3 017 896	3 421 628	3 626 725	4 684 726	4 626 192	5 822 702
Податки на продукти	127 358	179 296	195 450	183 586	206 336	302 344	367 786	473 084	550 472	565 943	606 560	780 757	634 573	833 558
Субсидії на продукти	-2 484	-1 863	-3 850	-2 200	-2 140	-3 187	-5 647	-8 763	-8 066	-10 373	-11 259	-14 634	-21 651	-28 299

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.10

Питома вага секторів нефінансових послуг у структурі ВВП України у 2010–2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Нефінансові послуги-B2B	30,5	31,1	30,4	31,4	30,7	30,4	29,8	29,6	29,3	30,5	31,5	29,5	25,1	26,2
Нефінансові послуги-B2G	6,5	6,0	6,3	6,8	7,0	6,6	7,1	7,4	8,2	9,2	9,5	8,3	23,5	23,2
Нефінансові послуги-B2P	12,4	11,5	13,0	13,4	12,1	10,8	10,3	11,1	11,1	11,8	11,7	11,2	10,1	9,3
Податки на продукти	11,8	13,8	13,9	12,5	13,0	15,2	15,4	15,9	15,5	14,2	14,4	14,3	12,1	12,6
Субсидії на продукти	-0,2	-0,1	-0,3	-0,2	-0,1	-0,2	-0,2	-0,3	-0,2	-0,3	-0,3	-0,3	-0,4	-0,4

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.11

Структура реалізованої продукції у межах нефінансових послуг за B2B, B2G та B2P в Україні у 2010-2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Нефінансові послуги-B2B	61,6	64,0	61,1	60,8	61,7	63,6	63,1	61,4	60,4	59,2	59,8	60,3	42,7	44,7
Нефінансові послуги-B2G	13,2	12,4	12,6	13,2	14,0	13,8	15,1	15,4	16,8	17,9	18,1	16,9	40,1	39,5
Нефінансові послуги-B2P	25,2	23,6	26,2	26,0	24,3	22,6	21,8	23,1	22,8	22,9	22,1	22,8	17,2	15,8

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Спостерігається помірне зростання питомої ваги B2G у ВВП з 13,2 % у 2010 до 39,5 % у 2023 році, тоді як частка B2B демонструє спад з 61,6 % до 44,7 % (табл. 2.10). Частка B2P залишається відносно стабільною, хоча у 2022-2023 роках спостерігається незначне зменшення (до 17,2-15,8 %), що свідчить про звуження обсягів споживчого попиту. Узагальнено, аналіз демонструє структурне зміщення у сфері нефінансових послуг: від традиційної B2B-моделі до B2G-взаємодії, що в умовах кризової економіки може розглядатися як адаптивна реакція бізнесу на зміну джерел стабільного фінансування та замовлень.

Важливим напрямом аналізу соціально відповідальної економічної діяльності є дослідження сектора нефінансових послуг B2P, який безпосередньо впливає на якість життя населення через освітні, медичні, культурні та соціальні послуги. Деталізація динаміки сектора нефінансових послуг наведена в Додатку В. У структурі B2P-послуг домінують освіта та охорона здоров'я, які у сукупності формували близько 65-70 % обсягів реалізованої продукції протягом усього періоду (табл. 12). У 2023 році частка освіти становила 35,4 %, охорони здоров'я - 29,4 %. Натомість частка професійної, наукової та технічної діяльності коливалась у межах 20-25 %, а сектор мистецтва, спорту й відпочинку на рівні 6-7 %, демонструючи стабільність упродовж більшості років (рис. 2.9).

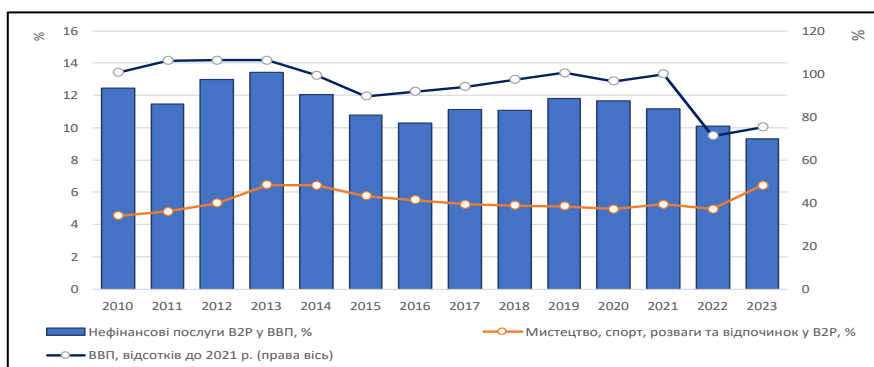

Рис.2.9. Динаміка частки нефінансових послуг B2P у ВВП України та частки сектору «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» у B2P у 2010-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Питома вага нефінансових послуг В2Р у структурі ВВП України зберігалася в межах 10-13 % (рис. 2.10), а у 2022 році знизилася до 8,5 %, що можна пов'язати з обмеженням споживчої активності населення в умовах кризи. При цьому навіть у складних умовах сектор «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» утримував стабільну частку у В2Р-послугах (рис. 2.10, рис.2.11), що свідчить про наявність постійного попиту на нематеріальні потреби населення.

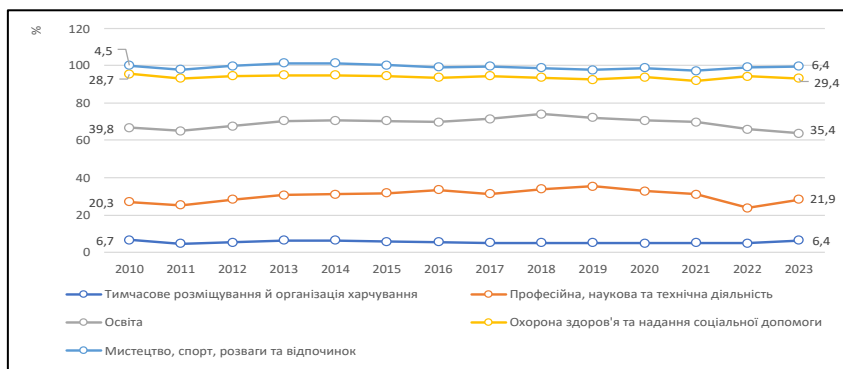

Рис.2.10. Структура нефінансових послуг В2Р за основними видами економічної діяльності в Україні у 2010-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Структура суб'єктів господарювання (табл. 13) підтверджує провідну роль В2В у загальній кількості підприємств (≈ 63 – 67 %), але також свідчить про поступове зростання частки В2Р з $9,7$ % у 2010 році до $16,1$ % у 2023 році. Це демонструє нарощення ділової активності саме у напрямках, що обслуговують населення безпосередньо.

Узагальнюючі дані (рис. 2.11) чітко вказують на перерозподіл структури ВВП: частка В2В скоротилася з ≈ 32 % до 26 %, тоді як частка В2Г зросла майже вдвічі (до $24,5$ %), В2Р – навпаки, демонструє незначне зниження. Це свідчить про зменшення ресурсної забезпеченості соціально орієнтованих послуг, попри їхню значущу роль у забезпеченні життєдіяльності населення.

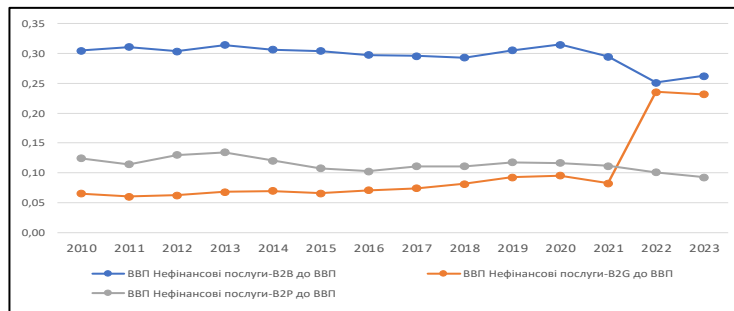

Рис.2.11. Частка нефінансових послуг B2B, B2G та B2P у ВВП України у 2010–2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Важливим індикатором результативності соціально відповідальної економічної діяльності є кількість суб'єктів господарювання та їхня ресурсна спроможність, зокрема за показниками витрат на оплату праці у секторах нефінансових послуг. Деталізація динаміки кількості суб'єктів господарювання та їхня ресурсна спроможність наведена в Додатку В.

Аналіз динаміки кількості діючих підприємств у секторі нефінансових послуг B2P демонструє стійке зростання з 211,7 тис. у 2010 році до 309,3 тис. у 2023-му (табл. 2.12, рис. 2.12), що свідчить про поступове нарощування соціально орієнтованої економічної активності. Водночас загальна кількість суб'єктів господарювання залишалася відносно стабільною, за винятком падіння у 2022 році.

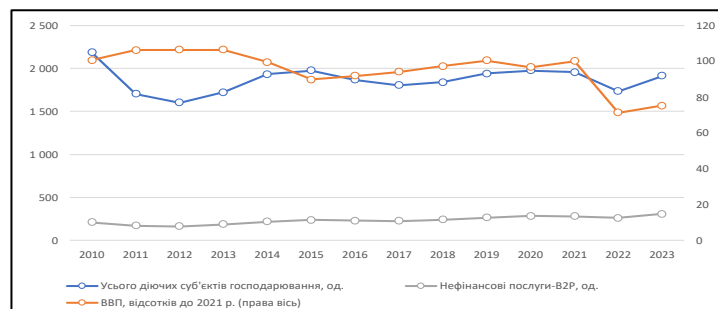

Рис.2.12. Динаміка кількості діючих суб'єктів господарювання загалом і в секторі нефінансових послуг B2P та індексу ВВП (2010–2023 рр.)

Джерело: розроблено автором на основі [102]

У структурі ринку домінує сектор B2B, понад 60 % упродовж усього періоду, проте його частка поступово знижується (з 66,4 % у 2010 до 63,2 % у 2023), тоді як частка B2P зростає з 9,7 % до 16,1 %, посилюючи свою роль у загальній економічній системі (рис. 2.13). Частка сектору B2G залишається стабільною на рівні 8–10 %.

Таблиця 2.12

Обсяг реалізованої продукції у сфері нефінансових послуг-В2Р за видами економічної діяльності в Україні у 2010–2023 рр., млн грн та їх структура, %

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Тимчасове розміщування й організація харчування	8 932	7 161	9 727	12 704	12 339	12 357	13 554	17 376	20 375	24 053	24 338	31 910	26 113	39 564
Професійна, наукова та технічна діяльність	27 265	30 471	41 966	47 712	47 139	55 789	68 460	86 537	113 354	141 523	137 192	157 569	99 294	134 650
Освіта	53 462	59 377	71 771	77 986	76 068	82 778	88 996	133 213	158 620	172 645	186 049	235 042	222 862	217 839
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	38 555	41 855	49 234	48 247	46 250	51 480	58 858	76 140	77 130	95 435	113 642	134 883	150 430	181 142
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6 074	7 161	9 727	12 704	12 339	12 357	13 554	17 376	20 375	24 053	24 338	31 910	26 113	39 564
Структура Нефінансові послуги-В2Р														
Тимчасове розміщування й організація харчування	6,7	4,8	5,3	6,5	6,4	5,8	5,5	5,2	5,2	5,1	4,9	5,2	4,9	6,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	20,3	20,4	23,0	24,2	24,6	26,0	27,9	26,1	28,7	30,2	27,9	25,9	18,8	21,9
Освіта	39,8	39,8	39,3	39,6	39,7	38,6	36,3	40,1	40,2	36,8	37,8	38,6	42,1	35,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	28,7	28,1	26,9	24,5	24,1	24,0	24,0	22,9	19,5	20,4	23,1	22,2	28,4	29,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4,5	4,8	5,3	6,5	6,4	5,8	5,5	5,2	5,2	5,1	4,9	5,2	4,9	6,4

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.13

Кількість суб'єктів господарювання у сфері нефінансових послуг за видами взаємодії (В2В, В2Г, В2Р) в Україні у 2010–2023 рр. та їх структура,

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього одиниць з урахуванням банків	2 184,1	1 701,8	1 600,3	1 722,3	1 932,3	1 974,4	1 865,6	1 805,1	1 839,7	1 941,7	1 973,7	1 956,3	1 732,6	1 913,3
Виробництво	307,5	242,9	233,4	245,3	259,3	269,6	251,9	250,7	254,7	262,6	256,6	249,2	200,5	227,7
Фінансові послуги	14,5	11,4	10,5	11,3	12,1	12,4	11,9	10,3	9,7	10,1	10,2	10,6	9,3	10,1
Нефінансові послуги-В2В	1 449,6	1 123,8	1 078,6	1 161,4	1 312,7	1 318,3	1 240,4	1 171,1	1 176,8	1 234,9	1 254,4	1 250,5	1 124,4	1 209,7
Нефінансові послуги-В2Г	200,8	153,4	113,3	117,0	130,9	137,3	132,1	147,1	158,5	168,0	170,2	164,6	140,0	158,4
Нефінансові послуги-В2Р	211,7	170,2	164,6	187,3	217,4	236,9	229,4	225,9	239,9	266,1	282,2	281,3	258,4	307,3
Структура суб'єктів господарювання														
Виробництво	14,1	14,3	14,6	14,2	13,4	13,7	13,5	13,9	13,8	13,5	13,0	12,7	11,6	11,9
Фінансові послуги	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Нефінансові послуги-В2В	66,4	66,0	67,4	67,4	67,9	66,8	66,5	64,9	64,0	63,6	63,6	63,9	64,9	63,2
Нефінансові послуги-В2Г	9,2	9,0	7,1	6,8	6,8	7,0	7,1	8,2	8,6	8,7	8,6	8,4	8,1	8,3
Нефінансові послуги-В2Р	9,7	10,0	10,3	10,9	11,3	12,0	12,3	12,5	13,0	13,7	14,3	14,4	14,9	16,1

Джерело: розроблено автором на основі [102]

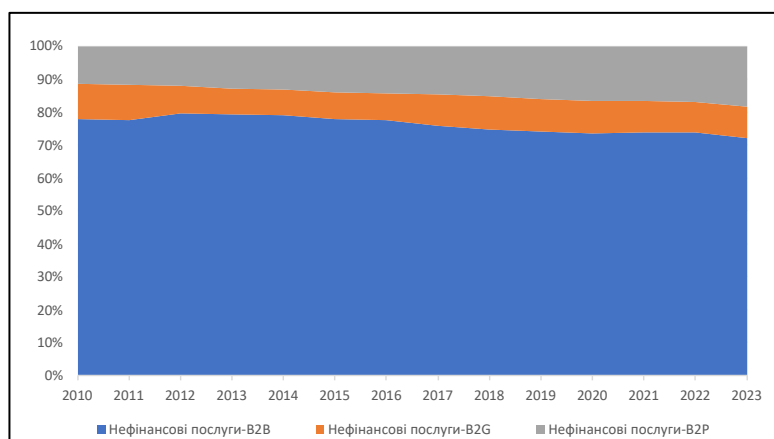

Рис.2.13. Структура суб'єктів господарювання у сфері нефінансових послуг за форматами B2B, B2G та B2P у 2010–2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Щодо витрат на оплату праці, то найбільші обсяги зафіксовані у B2B (понад 40 % ВВП у 2010–2020 рр.), проте ця частка поступово знижується до 31,8 % у 2023 році. Натомість частка витрат на оплату праці у B2P-секторі зростає з 7,8 % у 2010 до 17,3 % у 2023 році (табл. 2.13), що свідчить про посилення соціального навантаження цього сектору та його зростаюче значення в забезпеченні зайнятості населення. Частка B2G демонструє поступове, але стабільне зростання з 5,0 % до 5,0–5,1 %, підтверджуючи зростаючу роль державних замовлень у підтримці зайнятості.

Таким чином, сфера нефінансових послуг B2P поступово посилює свої позиції, як за кількістю суб'єктів, так і за обсягами витрат на персонал, демонструючи зростання її значення в забезпеченні соціальної стабільності.

У межах оцінки ефективності соціально відповідальної економічної діяльності важливо проаналізувати складові валової доданої вартості з урахуванням особливостей формування прибутку, оплати праці, податкових платежів і дотацій у форматах взаємодії B2B, B2G та B2P. Деталізація структури формування валової доданої вартості за секторами нефінансових послуг наведена в Додатку В.

Згідно з даними (табл. 2.16), упродовж 2010-2023 років домінуючу роль у створенні доданої вартості в усіх секторах відіграє оплата праці. У B2P-секторі вона стабільно перевищує 88 %, що свідчить про його соціальну орієнтованість та трудомісткий характер.

Таблиця 2.14

Структура суб'єктів господарювання у секторах нефінансових послуг за форматами B2B, B2G та B2P у 2010–2023 рр., тис. од.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього одиниць з урахуванням банків	2 184,1	1 701,8	1 600,3	1 722,3	1 932,3	1 974,4	1 865,6	1 805,1	1 839,7	1 941,7	1 973,7	1 956,3	1 732,6	1 913,3
Виробництво	307,5	242,9	233,4	245,3	259,3	269,6	251,9	250,7	254,7	262,6	256,6	249,2	200,5	227,7
Фінансові послуги	14,5	11,4	10,5	11,3	12,1	12,4	11,9	10,3	9,7	10,1	10,2	10,6	9,3	10,1
Нефінансові послуги-B2B	1 449,6	1 123,8	1 078,6	1 161,4	1 312,7	1 318,3	1 240,4	1 171,1	1 176,8	1 234,9	1 254,4	1 250,5	1 124,4	1 209,7
Нефінансові послуги-B2G	200,8	153,4	113,3	117,0	130,9	137,3	132,1	147,1	158,5	168,0	170,2	164,6	140,0	158,4
Нефінансові послуги-B2P	211,7	170,2	164,6	187,3	217,4	236,9	229,4	225,9	239,9	266,1	282,2	281,3	258,4	307,3
Структура суб'єктів господарювання														
Виробництво	14,1	14,3	14,6	14,2	13,4	13,7	13,5	13,9	13,8	13,5	13,0	12,7	11,6	11,9
Фінансові послуги	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Нефінансові послуги-B2B	66,4	66,0	67,4	67,4	67,9	66,8	66,5	64,9	64,0	63,6	63,6	63,9	64,9	63,2
Нефінансові послуги-B2G	9,2	9,0	7,1	6,8	6,8	7,0	7,1	8,2	8,6	8,7	8,6	8,4	8,1	8,3
Нефінансові послуги-B2P	9,7	10,0	10,3	10,9	11,3	12,0	12,3	12,5	13,0	13,7	14,3	14,4	14,9	16,1

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.15

Кількість суб'єктів господарювання, структура ринку та витрати на оплату праці у секторах нефінансових послуг за форматами B2B, B2G та B2P в Україні у 2010–2023 рр.

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього зайнятих працівників з урахуванням банків	11 000,6	10 393,5	10 198,7	9 965,1	9 008,3	8 332,0	8 244,0	8 271,4	8 661,3	9 145,5	9 057,0	9 056,1	7 606,0	7 514,3
Виробництво	4 627,6	4 439,3	4 400,8	4 229,6	3 658,2	3 342,9	3 294,2	3 263,6	3 256,0	3 209,0	3 090,0	3 093,0	2 558,5	2 388,2
Фінансові послуги	318,8	314,7	316,3	305,5	281,5	214,7	209,5	201,1	208,7	212,4	209,6	205,4	178,5	160,8
Нефінансові послуги-B2B	4 652,5	4 324,5	4 204,5	4 155,0	3 898,8	3 647,4	3 613,0	3 659,7	3 834,0	3 914,1	3 841,2	3 853,6	3 265,3	3 292,4
Нефінансові послуги-B2G	545,3	507,0	463,1	472,3	449,5	423,2	416,6	422,8	428,0	465,0	456,7	450,3	359,7	374,5
Нефінансові послуги-B2P	856,4	808,0	814,0	802,8	720,3	703,7	710,7	724,2	934,6	1 344,9	1 459,5	1 453,8	1 244,1	1 298,5
Структура зайнятих працівників														
Виробництво	42,1	42,7	43,2	42,4	40,6	40,1	40,0	39,5	37,6	35,1	34,1	34,2	33,6	31,8
Фінансові послуги	2,9	3,0	3,1	3,1	3,1	2,6	2,5	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,1
Нефінансові послуги-B2B	42,3	41,6	41,2	41,7	43,3	43,8	43,8	44,2	44,3	42,8	42,4	42,6	42,9	43,8
Нефінансові послуги-B2G	5,0	4,9	4,5	4,7	5,0	5,1	5,1	5,1	4,9	5,1	5,0	5,0	4,7	5,0
Нефінансові послуги-B2P	7,8	7,8	8,0	8,1	8,0	8,4	8,6	8,8	10,8	14,7	16,1	16,1	16,4	17,3

Джерело: розроблено автором на основі [102]

У B2G показник також високий, близько 89 %, із незначними коливаннями, що відображає переважання бюджетної сфери з чітко регульованим рівнем заробітної плати. Для B2B-сектору структура є більш збалансованою: оплата праці становить приблизно 40-43 %, а валовий прибуток - 37-43 %, залежно від року, що свідчить про більш ринковий характер діяльності (рис. 2.14).

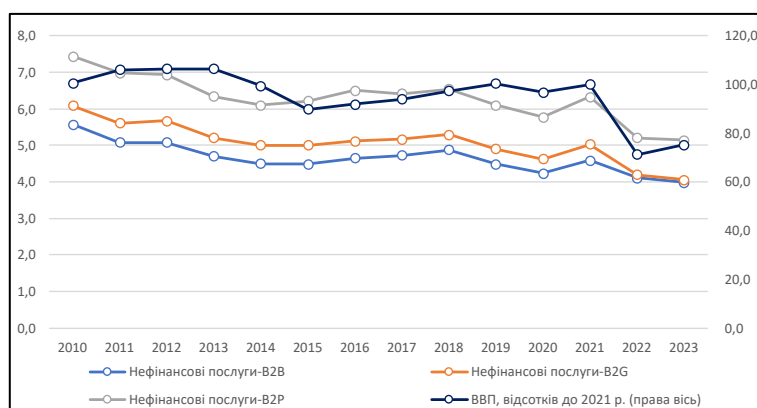

Рис.2.14. Динаміка частки валового прибутку у структурі валової доданої вартості в секторах нефінансових послуг (B2B, B2G, B2P) та індексу ВВП у 2010–2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Валовий прибуток у B2P та B2G є мінімальним і коливається на рівні 2–5 %, що підтверджує їх невисоку прибутковість через соціальну спрямованість послуг. У B2B-структурі прибуток формує суттєву частку доданої вартості, але спостерігається його поступове зниження з 37,4 % у 2010 році до 40,5 % у 2023 році, із локальними піками у 2020–2021 роках. Частка податків і рентних платежів в усіх секторах не є вирішальною на рівні 1–2 %, але в B2B цей показник є вищим, ніж у державному та соціальному секторах, що свідчить про вищу фіскальну ефективність бізнес-середовища.

Загалом, структура ВДВ підтверджує, що B2P і B2G виконують передусім соціальні функції, зосереджуючи ресурси на оплаті праці, тоді як B2B є більш комерційно орієнтованим, з вищою часткою прибутку та податкових надходжень у створенні доданої вартості.

Таблиця 2.16

Частка податків, ренти, дотацій та валового прибутку у структурі валової доданої вартості за секторами нефінансових послуг (B2B, B2G, B2P) в Україні у 2010–2023 рр., %

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)	3 692,6	4 302,6	4 563,8	4 437,3	4 609,0	5 716,4	6 877,1	8 467,0	10 148,8	10 725,4	11 285,6	15 240,1	11 485,9	14 052,8
Виробництво	1 379,4	1 734,1	1 844,4	1 804,9	1 942,5	2 439,8	2 938,8	3 566,4	4 165,1	4 257,1	4 593,5	6 482,4	4 955,4	5 687,1
Фінансові послуги	264,9	272,1	269,8	196,6	209,4	236,5	214,4	222,5	283,6	307,0	341,7	395,8	483,0	658,9
Нефінансові послуги-B2B	1 830,7	2 049,4	2 165,7	2 162,7	2 190,8	2 713,4	3 306,4	4 168,2	5 085,1	5 450,1	5 632,5	7 370,6	5 410,9	6 917,1
Нефінансові послуги-B2G	36,6	41,9	51,8	50,8	55,0	68,0	77,2	97,5	120,5	154,7	154,1	199,2	107,7	129,1
Нефінансові послуги-B2P	181,1	205,1	232,0	222,4	211,2	258,8	340,3	412,4	494,6	556,7	563,8	792,1	528,8	660,5
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Структура реалізованої продукції - усього														
Виробництво	37,4	40,3	40,4	40,7	42,1	42,7	42,7	42,1	41,0	39,7	40,7	42,5	43,1	40,5
Фінансові послуги	7,2	6,3	5,9	4,4	4,5	4,1	3,1	2,6	2,8	2,9	3,0	2,6	4,2	4,7
Нефінансові послуги-B2B	49,6	47,6	47,5	48,7	47,5	47,5	48,1	49,2	50,1	50,8	49,9	48,4	47,1	49,2
Нефінансові послуги-B2G	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2	1,2	1,4	1,4	1,3	0,9	0,9
Нефінансові послуги-B2P	4,9	4,8	5,1	5,0	4,6	4,5	4,9	4,9	4,9	5,2	5,0	5,2	4,6	4,7
Структура реалізованої продукції Нефінансових послуг														
Нефінансові послуги-B2B	89,4	89,2	88,4	88,8	89,2	89,3	88,8	89,1	89,2	88,5	88,7	88,1	89,5	89,8
Нефінансові послуги-B2G	1,8	1,8	2,1	2,1	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1	2,5	2,4	2,4	1,8	1,7
Нефінансові послуги-B2P	8,8	8,9	9,5	9,1	8,6	8,5	9,1	8,8	8,7	9,0	8,9	9,5	8,7	8,6
Співвідношення до ВВП														
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)	3,4	3,3	3,2	3,0	2,9	2,9	2,9	2,8	2,9	2,7	2,7	2,8	2,2	2,1
Виробництво	3,8	4,0	4,1	3,9	3,7	3,6	3,5	3,6	3,5	3,4	3,6	3,5	3,6	3,2
Фінансові послуги	4,3	4,7	4,4	3,0	3,0	3,5	3,3	2,7	2,9	2,7	2,6	2,4	3,1	4,0
Нефінансові послуги-B2B	5,6	5,1	5,1	4,7	4,5	4,5	4,7	4,7	4,9	4,5	4,2	4,6	4,1	4,0
Нефінансові послуги-B2G	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,1	0,1
Нефінансові послуги-B2P	1,3	1,4	1,3	1,1	1,1	1,2	1,4	1,2	1,3	1,2	1,1	1,3	1,0	1,1

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Для комплексної оцінки ефективності соціально орієнтованої економічної діяльності у сфері нефінансових послуг здійснено порівняльний аналіз рівня рентабельності за видами діяльності та типами споживачів. Деталізацію відповідних показників представлено в Додатку В.

Рівень рентабельності підприємств демонструє нерівномірну динаміку упродовж 2010-2023 рр. (рис. 2.15) Загалом по економіці спостерігається відносна стабільність показника, за винятком кризових 2014-2015 та 2022 рр., коли зафіксовано значне падіння прибутковості.

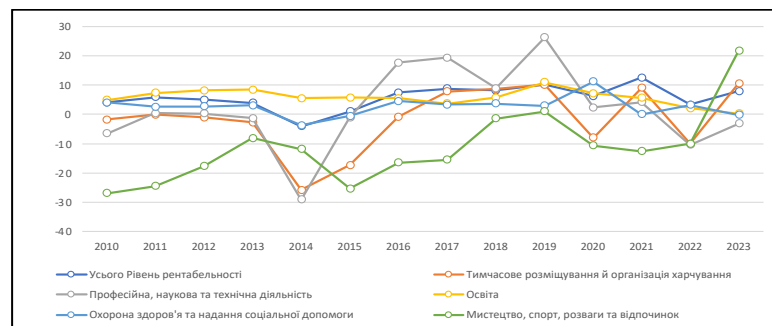

Рис.2.15. Динаміка рівня рентабельності у сфері нефінансових послуг за видами діяльності в Україні у 2010–2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Водночас окремі види діяльності зазнали глибших коливань. Зокрема, сфера «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» у 2014 р. мала мінусову рентабельність –3,1%, а у 2023 р. – стрімке зростання до 12,6%, що свідчить про підвищення попиту на послуги у воєнних умовах (табл. 2.17; рис. 2.16).

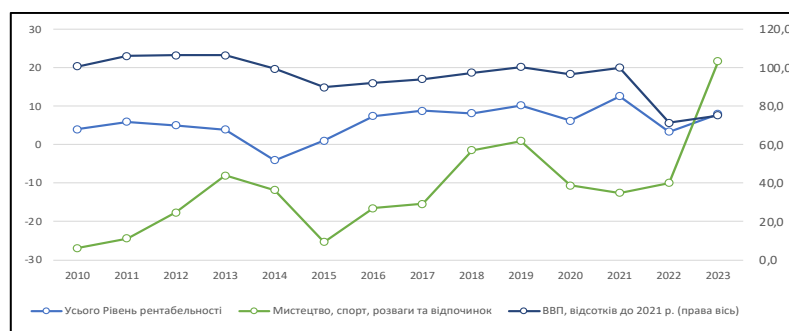

Рис.2.16. Порівняння рентабельності у сфері «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» із загальним рівнем та ВВП в Україні у 2010–2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Сектори «Освіта» та «Охорона здоров'я» залишалися впродовж досліджуваного періоду порівняно стабільними, з незначними відхиленнями, що вказує на певний рівень інституційного захисту та залежність від державного фінансування. У таблиці 2.16 представлено індекси приросту

рентабельності, які засвідчують не лише високі річні коливання, а й значну амплітуду змін для сектора культури та відпочинку, що реагує на макроекономічні виклики з найвищою чутливістю. Відхилення рентабельності окремих видів діяльності від середньогалузевого рівня наведено в таблиці 2.17. Вони свідчать, що сфера «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» здебільшого функціонувала нижче середнього рівня, але у 2023 р. її ефективність перевищила середню по економіці, що підтверджує зростання соціального запиту на рекреаційні послуги.

На рисунках 2.17 і 2.18 порівняно траєкторії рентабельності за секторами та у зв'язку з динамікою ВВП. Загальна рентабельність має тенденцію до відновлення після спадів, хоча темпи цього відновлення відрізняються між секторами.

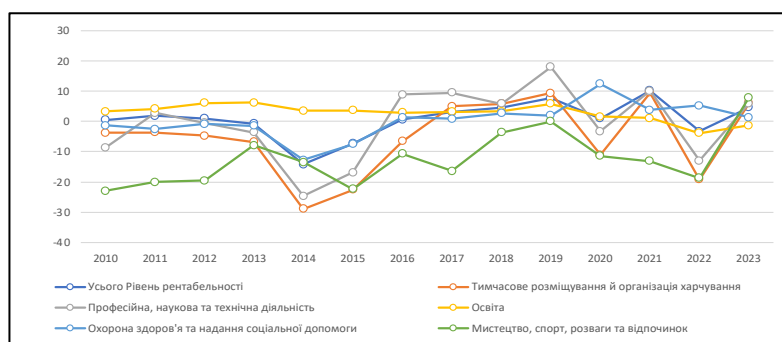

Рис.2.17. Коливання рентабельності за видами економічної діяльності у сфері нефінансових послуг у в Україні 2010–2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Зростання рентабельності у 2023 р. є спільною ознакою для більшості видів діяльності, що, ймовірно, зумовлено адаптацією бізнесу до умов повномасштабної війни.

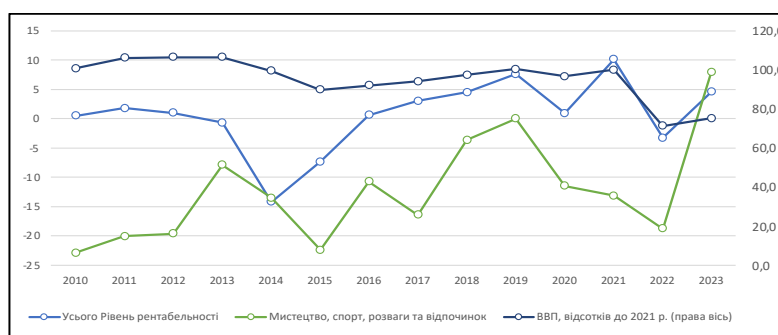

Рис.2.18. Залежність рентабельності «Мистецтва, спорту, розваг та відпочинку» від динаміки ВВП в Україні у 2010–2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Рисунок 2.19 ілюструє узагальнений підхід у розрізі типів споживачів: B2B, B2G, B2P. Помітно, що рентабельність у сегменті B2B зберігає стабільно вищі позиції проти інших, однак у кризові роки спостерігається загальне зниження в усіх трьох групах, що свідчить про взаємопов'язану вразливість секторів нефінансових послуг до системних шоків.

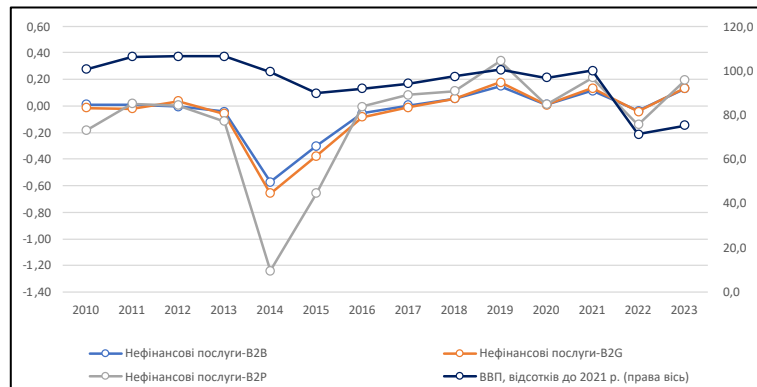

Рис.2.19. Динаміка рентабельності секторів нефінансових послуг за групами споживачів (B2B, B2G, B2P) у порівнянні з ВВП в Україні у 2010–2023 рр, %
Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таким чином, результати комплексного аналізу функціонування секторів нефінансових послуг за форматами взаємодії B2B, B2G та B2P свідчать про їхню важливу роль у забезпеченні соціально-економічної стабільності держави. Водночас виявлені диспропорції у динаміці рентабельності, структури доданої вартості та рівня ділової активності вказують на потребу в посиленні інституційної підтримки соціально відповідальної економіки та вдосконаленні державного регулювання у відповідних секторах.

У сучасних умовах трансформації національних економік особливого значення набуває дослідження специфічних секторів із високим рівнем соціальних ризиків, одним із яких є гральний бізнес. Його економічна природа, регуляторні особливості та соціальні наслідки зумовлюють потребу в комплексному науковому аналізі як складової системи державного регулювання. З огляду на глобальні тенденції легалізації азартних ігор, а також зростання бюджетних надходжень від цієї галузі, актуальним є дослідження місця гемблінг індустрії в структурі національної економіки.

Таблиця 2.17

Показники рентабельності суб'єктів господарювання сфери нефінансових послуг в Україні в 2010-2023 рр., %

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього Рівень рентабельності	4,0	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0	7,4	8,8	8,1	10,2	6,2	12,6	3,3	8,0
Тимчасове розмішування й організація харчування	-1,8	-0,1	-1,1	-2,8	-25,8	-17,3	-0,8	7,8	8,6	10,1	-7,9	9,0	-10,0	10,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	-6,6	0,5	0,3	-1,3	-29,1	-1,1	17,6	19,4	8,9	26,2	2,4	4,1	-10,4	-3,1
Освіта	4,9	7,4	8,2	8,4	5,5	5,7	5,6	3,7	5,8	11,0	7,1	5,6	2,1	0,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,0	2,6	2,7	3,1	-3,7	-0,6	4,5	3,3	3,7	3,0	11,2	0,0	3,2	-0,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-26,9	-24,4	-17,6	-8,0	-11,8	-25,3	-16,5	-15,5	-1,5	1,0	-10,6	-12,5	-10,0	21,7

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.18

Індекси динаміки показників рентабельності суб'єктів сфери нефінансових послуг в Україні в 2010-2023 рр., %

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього Рівень рентабельності	0,5	1,8	1,0	-0,7	-14,2	-7,3	0,6	3,0	4,5	7,6	0,9	10,1	-3,2	4,5
Тимчасове розмішування й організація харчування	-3,8	-3,7	-4,7	-6,8	-28,9	-22,6	-6,5	5,0	5,8	9,3	-11,1	9,5	-19,2	6,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	-8,6	2,7	-0,5	-3,7	-24,7	-16,9	8,9	9,4	5,9	18,0	-3,3	10,0	-12,9	6,0
Освіта	3,2	4,1	6,0	6,2	3,5	3,6	2,9	3,2	3,3	5,8	1,5	1,0	-3,9	-1,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-1,4	-2,5	-0,8	-1,5	-12,8	-7,5	1,3	0,8	2,6	1,9	12,4	3,7	5,2	1,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-22,9	-20,0	-19,6	-7,9	-13,5	-22,4	-10,7	-16,4	-3,7	0,0	-11,5	-13,1	-18,7	7,9

Джерело: розроблено автором на основі [102]

Таблиця 2.19

Відхилення показників рентабельності суб'єктів сфери нефінансових послуг від середнього рівня по економіці в Україні в 2010-2023 рр., %

Напрямки діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Всього по економіці	13,9	67,8	35,1	-22,8	-590,1	-373,5	29,7	168,8	288,3	523,8	68,1	885,3	-276,3	427,7
Виробництво	23,7	52,7	28,4	4,9	-185,2	-111,3	55,3	120,0	184,7	240,5	30,0	606,0	-179,9	109,2
Фінансові послуги	11,1	7,9	10,8	5,2	-5,6	-9,6	-0,7	16,8	23,1	15,2	25,7	39,9	10,8	51,5
Нефінансові послуги-B2B	3,8	4,1	-2,3	-20,0	-278,4	-183,0	-39,6	3,6	57,7	182,6	11,9	182,7	-49,1	225,1
Нефінансові послуги-B2G	-1,8	-2,5	3,5	-1,6	-9,6	-9,6	-4,9	-3,6	-0,4	10,2	0,0	8,5	-6,2	4,5
Нефінансові послуги-B2P	-22,9	5,5	-5,3	-11,3	-111,4	-60,1	19,5	32,1	23,2	75,3	0,5	48,3	-52,0	37,4
Структура чистого прибутку														
Виробництво	170,2	77,8	80,9	-21,5	31,4	29,8	186,3	71,1	64,1	45,9	44,0	68,5	65,1	25,5
Фінансові послуги	80,1	11,7	30,7	-22,6	0,9	2,6	-2,3	10,0	8,0	2,9	37,8	4,5	-3,9	12,0
Нефінансові послуги-B2B	27,4	6,1	-6,4	87,5	47,2	49,0	-133,3	2,1	20,0	34,9	17,5	20,6	17,8	52,6
Нефінансові послуги-B2G	-13,1	-3,7	10,0	7,0	1,6	2,6	-16,5	-2,2	-0,1	2,0	0,0	1,0	2,2	1,1
Нефінансові послуги-B2P	-164,6	8,2	-15,2	49,6	18,9	16,1	65,7	19,0	8,1	14,4	0,8	5,5	18,8	8,7
Співвідношення до ВВП														
Всього по економіці	0,01	0,05	0,02	-0,02	-0,37	-0,19	0,01	0,06	0,08	0,13	0,02	0,16	-0,05	0,06
Виробництво	0,07	0,12	0,06	0,01	-0,35	-0,17	0,07	0,12	0,16	0,19	0,02	0,33	-0,13	0,06
Фінансові послуги	0,18	0,14	0,18	0,08	-0,08	-0,14	-0,01	0,20	0,23	0,13	0,19	0,25	0,07	0,31
Нефінансові послуги-B2B	0,01	0,01	-0,01	-0,04	-0,57	-0,30	-0,06	0,00	0,06	0,15	0,01	0,11	-0,04	0,13
Нефінансові послуги-B2G	-0,03	-0,03	0,04	-0,02	-0,09	-0,07	-0,03	-0,02	0,00	0,03	0,00	0,02	-0,01	0,00
Нефінансові послуги-B2P	-0,17	0,04	-0,03	-0,06	-0,58	-0,28	0,08	0,10	0,06	0,16	0,00	0,08	-0,10	0,06

Джерело: розроблено автором на основі [102]

В Україні легалізація грального бізнесу відбулася нещодавно – лише у 2020 році, що зумовлює необхідність звернення до міжнародного досвіду та порівняльного аналізу різних моделей регулювання, які вже продемонстрували економічну ефективність та соціальну результативність.

За останні два десятиліття гемблінг індустрія набула швидких темпів розвитку. Так, наприклад, до 1980-х років азартні ігри були легалізовані лише в Неваді та Атлантик-Сіті, штат Нью-Джерсі, США, але з того часу майже 30 штатів легалізували гемблінг індустрію. Багато країн світу легалізувати азартні ігри насамперед тому, що бачать у них інструмент економічного зростання.. Згідно з остаточним звітом Національної комісії з вивчення впливу азартних ігор, тільки протягом 2000 року було надходження від азартних ігор в США склали більше 370 мільярдів доларів і це складає приблизно 1300 доларів на людину. Майже 93 відсотки річних ставок повертаються гравцям у вигляді виграшів, залишаючи казино 26 мільярдів доларів річного скоригованого доходу [34]. Найбільшими передбачуваними перевагами є збільшення зайнятості, збільшення податкових надходжень до державних і місцевих органів влади та зростання місцевих роздрібних продажів.

Сьогодні в ЄС немає спеціального законодавства про азартні ігри, хоча діють окремі законодавчі акти (директиви) ЄС, що містять визначення терміна «гральні послуги» (*gambling services*), з якого можна вивести значення поняття «азартна гра». Проте сфера застосування цих визначень обмежується колом правовідносин, на які поширюється дія відповідної директиви [176].

Останнім (і найдетальнішим) є визначення в Четвертій директиві 2015/849 про боротьбу з відмиванням коштів: гральні послуги – це «послуги, які передбачають унесення, на індивідуальну вимогу отримувача послуг, ставки з грошовою цінністю в іграх випадку [*games of chance*], включаючи ті, що містять елемент умінь, як лотереї, ігри казино, ігри в покер та букмекерські угоди, які надаються у певному фізичному місці, будь-якими засобами на відстані, електронними засобами, або за допомогою будь-якої іншої технології, яка спрощує комунікацію» [16].

Законодавство про азартні ігри країн ЄС дає дуже відмінні визначення поняття «азартна гра». Узагальнено азартна гра визначається як гра, в якій пропонується можливість вибороти виграш. Разом з тим виграш залежить повністю або переважно від збігу обставин або від невідомої майбутньої події, яка не залежить від гравця; при цьому принаймні один із гравців утрачає свою ставку. Проте, якими би не були формулювання, в них обов'язково наявні три сутнісні ознаки азартної гри:

- 1) внесення ставки, що має грошову цінність (ігри «на інтерес» чи заради розваги не є азартними);
- 2) виграш повинен визначатися повністю чи переважно випадковістю, але не здібностями чи вміннями гравця;
- 3) у випадку виграшу гравець отримує матеріальний приз.

Суттєвою ознакою азартної гри є залежність виграшу, принаймні переважним чином, від збігу чи випадковості, а не від здібностей чи знань гравця. Проте в окремих різновидах азартних ігор його уміння й знання все-таки мають дуже вагоме значення. Тому законодавство окремих країн розрізняє ігри випадку (англ. *game of chance*) та ігри вмінь (англ. *game of skill*). До останніх належать букмекерство й окремі різновиди карткових ігор (наприклад, покер). Ця відмінність має юридичні наслідки, які інколи принципово важливі [176].

У дослідженні взаємозв'язку гемблінг індустрії та ВВП краї, проведеного Середземноморським університетом, Чорногорія та Школою передових соціальних досліджень, Словенія, зазначається, що епоха азартних ігор в Інтернеті почалася в 1994 році, коли уряд Антигуа прийняв закон, який легалізував онлайн-казино на його території, а завдяки ігровому програмному забезпеченню та безпечним платіжним системам світовий ринок гемблінгу у 2016 році сягнув 463 мільярдів доларів США і займає 12 позицію серед світових ринків [58].

Світовий індекс зростання індустрії азартних ігор з 2001 року (220 мільярдів доларів США) до 2016 року (450 мільярдів доларів США) становить

2,05 [58]. Очікувалось, що світовий ринок азартних ігор зростатиме зі зведеним річним темпом зростання (CAGR) 10,16% протягом періоду 2017–2021, а до 2022 року дохід від азартних ігор досягне 635 мільярдів доларів США. У 2021 році темп зростання 10.2 %, а вартість ринку сягнула 201 мільярд доларів США.

Ринок азартних ігор займає провідне місце, оскільки багато країн прагнуть зміцнити відповідну індустрію туризму. Хоча Лас-Вегас і Макао асоціюються із найяскравішою геймінг індустрією, насправді найбільша виставка галузі насправді проводиться в Лондоні, Гібралтарі та на Мальті. Сьогодні азартні онлайн-ігри є сектором, що розвивається найшвидше, і на нього припадає 11% від 385 мільярдів доларів прибутку від азартних ігор.

Перше зареєстроване онлайн-казино, яке приймало ставки, було засновано в Антигуа в 1996 році. Онлайн-азартні ігри набули експоненціальної популярності завдяки вибуху доступу до Інтернету за останні два десятиліття. Однак дані про те, скільки люди грають і витрачають на онлайн-ігри, недоступні. Законодавство за останні кілька десятиліть сприяло більшій доступності та соціальному прийняттю азартних ігор. Однією з найбільш значних змін в азартних іграх за останні 15 років стала доступність інтерактивних азартних ігор [65]. Приблизно 85 країн обрали легалізацію онлайн-ігор станом на 2011 рік, а в 2017 році це число фактично становить близько 90. Stewart & Gray розділили ці країни на три групи зі схожими характерними якостями політики. Перша група складається з невеликих юрисдикцій у Західній півкулі, які пропонують операторам недороге ліцензування з низькими податковими ставками та незначним контролем з боку регуляторів або без нього; вони розглядають азартні ігри онлайн виключно як засіб економічного розвитку. Друга група складається з невеликих юрисдикцій у Європі, які також регулюють онлайн-ігри для економічного розвитку, але мають більше правил порівняно з першою групою. Остання група складається з більших, розвинених країн (таких як Велика Британія). Ті, хто потрапляє в третю категорію, стикаються з проблемою захоплення їхніх ринків веб-сайтами, що походять з юрисдикції перших двох груп [68]. За даними медіа-

аналітиків Technavio та аналітиків у галузі розваг, п'ять найпоширеніших тенденцій, що розвивають глобальний ринок онлайн-гемблінгу [3]:

- 1) збільшення кількості гравців-жінок азартних ігор онлайн,
- 2) розповсюдження кредитних і дебетових карток,
- 3) зміна звичок споживачів до азартних ігор,
- 4) використання альтернативних варіантів готівки,
- 5) зміна маркетингових стратегій.

На глобальному ринку онлайн-гемблінгу відбулися значні зміни в поведінці споживачів. Зростання популярності додатків для азартних ігор і соціальних азартних ігор є основними факторами, які, сприяють зростанню ринку протягом прогнозованого періоду [3]. Багато інсайдерів галузі вважають азартні ігри у віртуальній реальності однією з ключових сфер, у яку інвестують оператори азартних ігор, щоб «залучити» покоління Y до азартних ігор.

Як зазначається у звіті Національної комісії із вивчення впливу азартних ігор, технології в цій галузі розвиваються швидкими темпами, і їх потенціал лише починає проглядатися. Лише тільки он-лайн ставки відкривають можливість негайного, індивідуального, 24-годинного доступу до повного спектру азартних ігор у кожному домі.

Себастьян Сінклер, консультант компанії Christiansen/Cummings Associates, Inc., підрахував, що у 1997-1998 роках азартні ігри в Інтернеті зросли більш ніж удвічі, кількість гравців зростає з 6,9 мільйонів до 14,5 мільйонів, а доходи – з 300 мільйонів доларів до 651 мільйона доларів [3].

За останні 20 років азартні ігри онлайн стали одним із секторів, що швидко розвиваються. Щодня мільйони людей грають на різних платформах. Як наслідок, дохід, отриманий від цих веб-сайтів, є величезним, що збільшує вартість глобального ринку азартних ігор. Азартні ігри в Інтернеті, також відомі як електронні азартні ігри, користуються величезним попитом через зростання кількості додатків для мобільних азартних ігор.

Онлайн азартні ігри змінили ландшафт галузі завдяки зростанню кількості існуючих і нових гравців, які переходять на онлайн-платформи.

Легкість доступу, зручність і корпоративне спонсорство – це лише деякі з факторів, які перемістили фокус гравців з офлайн-ігор на онлайн.

Пандемія COVID-19 позитивно вплинула на ринок, оскільки під час карантину споживачі більше зверталися до онлайн-платформи, щоб подолати фінансові, психологічні та соціальні кризи. Завдяки карантинним заходам і культурі роботи вдома це була одна з галузей, які процвітали під час пандемії COVID-19. Крім того, на роботу наземних казино вплинули правила карантину та соціального дистанціювання. У результаті традиційні азартні гравці перемістили свою увагу на азартні ігри в Інтернеті, що знову підіграло ринковий попит у період COVID-19. Окрім того, азартні ігри в мобільних додатках стають все більш популярними в усьому світі. Незважаючи на те, що ринок мобільних азартних ігор у деяких країнах обмежений, найближчими роками очікується їх значне зростання. Згідно з регуляторними органами азартних ігор, у мобільні азартні ігри найбільше грають молоді люди, які більш схильні до залежності. Впровадження таких варіантів оплати, як Apple Pay, Pay by Phone та інших, дуже вплинуло на загальну ситуацію, адже час сплати депозиту значно знизився.

Як зазначається в аналітиці Acumen Research and Consulting очікується, що індекс росту ринку онлайн гемблінгу до 2030 року сягатиме 10,2 % [10]. Якщо розглядати США як приклад, то ринок азартних ігор становить 0,45% ВВП, що трохи менше середньосвітового показника (0,56%). Дохід від казино може бути використаний для підтримки економічної діяльності, такої як будівництво шкіл і лікарень. Індустрія казино має потенціал для створення багатьох робочих місць, враховуючи необхідну кількість людей [20].

Ринок азартних ігор в Австрії у період з 2001 по 2016 рік постійно зростав (індекс 1,3), і це зростання продовжилось в значній мірі в 2016 році. Найбільший приріст показали букмекерські компанії та онлайн-казино. Середня частка азартних ігор у ВВП (у період 2001 – 2016 рр.) становить 0,45 %, а дивлячись на індекс зростання (база у 2001 р.) у 2017 р. реалізується

коефіцієнт 0,82. Часка букмекерських ставок зросла на 9,9% у 2016 році, досягнувши 17,9 мільйонів євро [15].

У Хорватії лише у 2007 році було надано перші концесії на організацію азартних ігор в автоматизованих клубах, а до кінця 2014 року Міністерство фінансів і уряд дозволили 29 нових концесій. За статистичними даними, станом на кінець 2016 року існує 2500 букмекерських контор, 15 казино в 12 містах, 219 залів із гральними автоматами і щонайменше 5 онлайн-казино. У 2015 році було відкрито перше легальне онлайн-казино. Середня частка азартних ігор у ВВП Хорватії становить 0,623 %. При тому, що кількість гральних компаній залишається незмінною, кількість співробітників зросла в 3 рази [65].

У 2006 році почалася поступова лібералізація італійського ринку онлайн-гемблінгу після чого Італія стала першою державою-членом ЄС, яка легалізувала, ліцензувала та регулювала азартні ігри в Інтернеті комплексним чином. З 2000 року в Італії не було інвестицій у нові чи існуючі казино, але була створена нову мережа ігрових салонів із відеолотерейними терміналами (VLT). Середня частка азартних ігор у ВВП Італії (за період 2001 –2016 рр.) становить 3,37 %, тобто за індексом зростання (база 2001 р.) у 2017 р. реалізовано коефіцієнт 5,08 [16].

У Словенії з 2001 по 2016 рр. спостерігається низьке зростання (індекс 1,09). Середня частка азартних ігор у ВВП становить 1,04 %, тобто за індексом зростання (база 2001 р.) у 2017 р. реалізовано коефіцієнт 0,64. Кількість гральних компаній і кількість працівників залишається на тому ж рівні, що й десять років тому. Казино та ігрові клуби у великих туристичних і прикордонних районах більше орієнтовані на туристів/іноземців (Італія), а лотереї та онлайн-ігри більше орієнтовані на місцевих жителів. Взаємозв'язок ВВП та ринку азартних ігор наведено на рисунку 2.20. Таким чином, найбільша частка у ВВП від індустрії азартних ігор в Італії і становить 5,7 %. Причиною цього є лібералізація залів ігрових автоматів та онлайн-гемблінгу. Онлайн-азартні ігри представлені на світовому ринку багатьма способами, які вже витіснили першість у фізичних казино. Більшість людей сьогодні віддають

перевагу комфорту робити ставки з дому, і гравці можуть знайти майже всі види азартних ігор від інтернет-казино до онлайн-лотерей [68]. Закономірність зв'язку ВВП та індустрії азартних ігор полягає в тому, що частка зростає в тих країнах, де азартні ігри є місцевими

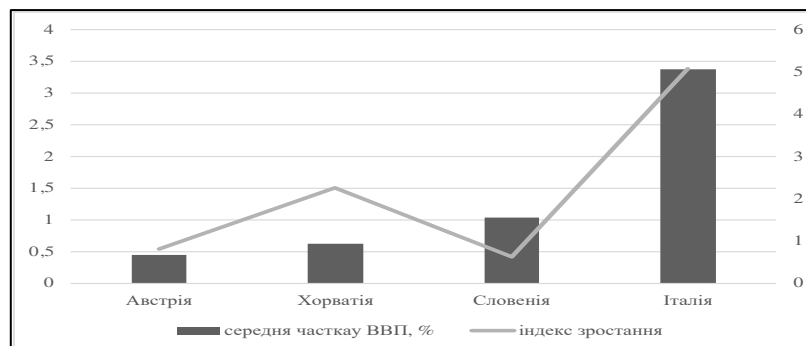

Рис. 2.20. Взаємозв'язок ВВП та легалізованого ринку азартних ігор
Джерело: розроблено автором на основі [16; 65]

У зв'язку з особливостями грального бізнесу (надприбутковість; гральний бізнес не виробляє продукту, не надає послуг, він пов'язаний виключно з отриманням доходу у вигляді виграшу або плати за проведення азартних ігор чи парі) у порівнянні з іншими видами підприємницької діяльності у країнах Європейського союзу найчастіше користуються спеціальним видом податкового регулювання цієї галузі, застосовуючи так званий ігровий податок – один із двох його видів:

1. *Податок з обороту ставок (turnover tax)* – утримується з усієї суми коштів від зроблених ставок незважаючи на суму виграшів. Найпоширеніший діапазон ставок в країнах ЄС – 4–10 %.

2. *Податок з валового прибутку (Gross Gambling Revenue – GGR)* – базою оподаткування є різниця між коштами, вирученими від зроблених ставок, та сумою виграшів, які повертаються гравцям. Найпоширеніший діапазон ставок в країнах ЄС – 15-30%.

Лобісти, які прагнуть домогтися фіскальних або регуляторних поступок від уряду для будь-якої галузі, як правило, підкреслюють внесок галузі в національний дохід і зайнятість. Витрати на азартні ігри вимірюються валовим доходом від азартних ігор (GGY), це сума за певний період, яку оператори

отримують від своїх клієнтів. За даними Комісії з азартних ігор Великобританії валовий дохід від азартних ігор склав у 2012 році 5,8 млрд фунтів стерлінгів, з яких 2,2 млрд фунтів стерлінгів було отримано від ігрових автоматів. Навіть якщо врахувати витрати на національну лотерею (£3,1 млрд GGY у 2011-12 рр.), загальний валовий дохід від азартних ігор становив лише 0,93% споживчих витрат і приблизно 0,6% ВВП, що робить галузь менш економічно важливою для Великої Британії [3].

Комісія з азартних ігор Великобританії оцінила, що в галузях, які вона регулює, було задіяно 110 000 працівників на повний або неповний робочий день, що становить приблизно 0,38% від загальної зайнятості в економіці в цілому. З них 54 000 займалися ставками, 18 000 – розважальними автоматами, 15 000 – бінго і 14 000 – казино. Ще 6000 були зайняті гральним автоматами. Окрім того, валовий дохід від азартних ігор у букмекерських конторах у 2011-12 роках становив 1,39 млрд фунтів стерлінгів від ставок і 1,45 млрд фунтів стерлінгів від автоматів. У залах для бінго валовий дохід від азартних ігор становив 133 мільйони фунтів стерлінгів від основної діяльності та 230 мільйонів фунтів стерлінгів від автоматів. Таким чином, немає сумнівів у тому, що такий великий валовий дохід від азартних ігор та відсоток зайнятого у галузі населення забезпечується завдяки гральним автоматам на онлайн гемблінгу [17].

Проте відмова від припущення про те, що індустрія азартних ігор збільшує національний дохід та зайнятість, не означає, що цей сектор не має економічної цінності. Навіть якщо загальний обсяг виробництва товарів і послуг є однаковим за двома різними сценаріями, економічний добробут буде вищим, якщо розвиток за одним із сценаріїв краще відповідає споживчим перевагам населення, дозволяючи їм отримувати більше задоволення від товарів та послуг.

Протягом 2021-2024 років гральна індустрія демонструвала стабільне зростання в більшості досліджених країн, що зумовлено одночасним розвитком цифрових технологій, поступовою легалізацією онлайн-гемблінгу та

посиленням інтересу держав до фіскального потенціалу цієї сфери. Однак попри загальну позитивну динаміку, темпи приросту, структура ринку, кількість учасників та особливості оподаткування помітно відрізнялися в залежності від національних регуляторних моделей, рівня проникнення цифрових платформ і соціально-економічного контексту кожної країни. Аналіз показників США, Великої Британії, Італії, Нідерландів та Австрії дозволяє виявити як спільні тенденції, так і суттєві відмінності у розвитку грального бізнесу.

У Сполучених Штатах Америки спостерігалася найпотужніша динаміка. Доходи операторів грального бізнесу зросли з 53 млрд дол. у 2021 році до 60 млрд дол. у 2024 році. Кількість гравців зросла з 50 до 60 мільйонів, а державні надходження у вигляді податків сягнули 10 млрд дол. США. Високий рівень монетизації індустрії пояснюється як великим внутрішнім ринком, так і ефективною податковою політикою та значними обсягами ліцензування. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу у США наведена у Додатку Ж, у таблиці Ж 3.

Велика Британія також продемонструвала стійке зростання, хоча і з менш вираженими темпами. Доходи операторів збільшилися з 22 до 25 млрд дол., а кількість гравців – з 28 до 32 млн осіб. Податкові надходження до бюджету стабільно перевищували 4,5 млрд дол., зростаючи щороку. Ринок відзначається високим рівнем регуляторної прозорості та насиченістю цифровими платформами. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу у Великій Британії наведена у Додатку Ж, у таблиці Ж 4.

Італія має схожі фінансові показники з Британією, однак демонструє більш помірне зростання як доходів (з 23 до 24,5 млрд дол.), так і кількості гравців (з 20 до 26 млн). Стабільні податкові надходження понад 5 млрд дол. щороку вказують на налагоджену податкову систему в сфері азартних ігор. Проте зростання відбувається переважно за рахунок уже легалізованих форм грального бізнесу, без значних інновацій. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу в Італії наведена у Додатку Ж, у таблиці Ж 5.

У Нідерландах ринок розвивається поступово: загальний дохід провайдерів збільшився з 3,5 до 4,1 млрд дол., кількість гравців зросла з 5,1 до 6,5 млн. Податкові надходження зросли з 300 до 370 млн дол. Стриманий розвиток можна пояснити відносно пізньою легалізацією онлайн-гемблінгу та більш консервативною політикою в сфері азартних ігор. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу в Нідерландах наведена у Додатку Ж, у таблиці Ж 6.

Австрія демонструє найскромніші обсяги у порівнянні з іншими країнами. Доходи провайдерів у 2024 році досягли 3,3 млрд дол., а кількість гравців – 4,8 млн. Попри це, ринок залишається стабільним із поступовим зростанням податкових надходжень (до 250 млн дол.), що свідчить про контрольовану й прогнозовану динаміку галузі. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу в Австрії наведена у Додатку Ж, у таблиці Ж 7.

Рисунок 2.21 ілюструє динаміку доходів провайдерів азартних ігор у п'яти країнах (США, Великій Британії, Італії, Нідерландах та Австрії) упродовж 2021-2024 років. Найвищі значення стабільно демонструють США, де доходи провайдерів перевищили 60 млрд дол. у 2024 році, що свідчить про високу комерціалізацію та масштаб ринку.

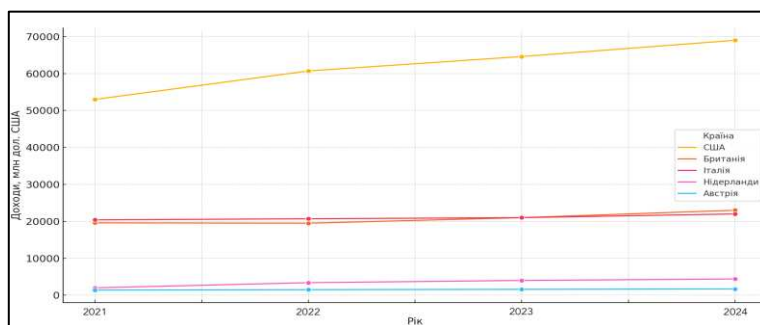

Рис. 2.21. Порівняння доходів провайдерів азартних ігор у різних країнах за 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [16; 65]

Велика Британія й Італія перебувають на схожих рівнях, у межах 22–25 млрд дол., з помірною, але сталою динамікою зростання. Нідерланди та Австрія, хоч і значно поступаються провідним країнам за обсягами,

демонструють поступове зростання, яке відбувається на тлі посилення регулювання і цифровізації гравального бізнесу. Загальна тенденція вказує на те, що навіть у відносно невеликих юрисдикціях азартні ігри залишаються прибутковим сектором з високим потенціалом розвитку.

Аналіз рисунку 2.22, що відображає кількість гравців у сфері азартних ігор у США, Великій Британії, Італії, Нідерландах та Австрії протягом 2021-2024 років, демонструє яскраво виражену асиметрію ринку. Найбільшу аудиторію традиційно утримують США, де кількість гравців перевищила 50 млн осіб у 2024 році, що відображає як географічні масштаби країни, так і розвинену інфраструктуру гравального бізнесу. Велика Британія стабільно займає друге місце, демонструючи не лише сталі обсяги користувачів (близько 30 млн), а й досить високий рівень залучення населення.

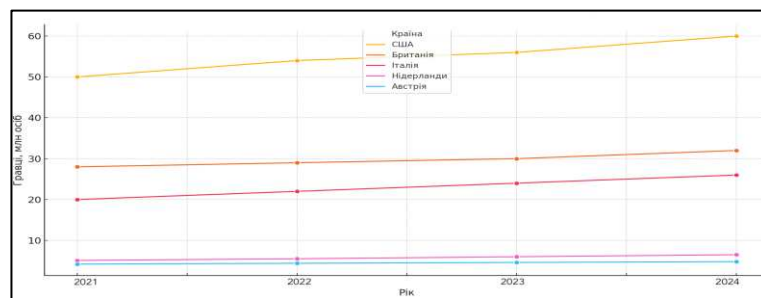

Рис. 2.22. Порівняння кількості гравців на ринку азартних ігор у різних країнах за 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [16; 65]

Водночас Італія, Нідерланди та Австрія демонструють менші показники – на рівні 5-8 млн осіб, проте з помірною позитивною динамікою. Це свідчить про зростання легального онлайн-гемблінгу та поступове розширення ринку навіть у країнах із суворішими регуляторними рамками. Загалом, кількість гравців корелює з рівнем диджиталізації та маркетингової активності операторів, а також із культурною сприйнятливістю до участі в азартних іграх.

Рисунок 2.23, що ілюструє податкові надходження від провайдерів азартних ігор у США, Великій Британії, Італії, Нідерландах та Австрії за 2021-2024 роки, наочно демонструє фіскальні відмінності між юрисдикціями. США

впевнено утримують лідерство, забезпечуючи найбільші податкові надходження, які у 2024 році перевищили 11 млрд дол.

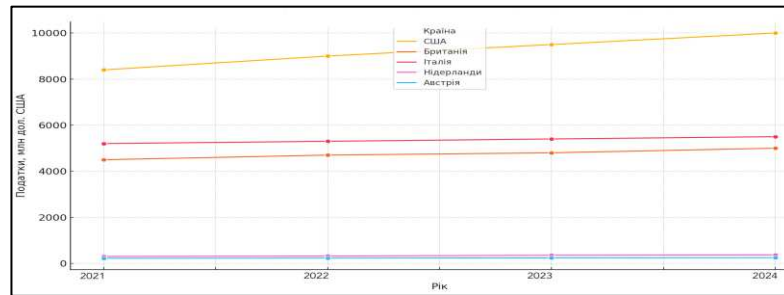

Рис. 2.23. Порівняння податкових надходжень від азартних ігор у різних країнах за 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [16; 65]

Це є результатом як обсягів ринку, так і гнучкої податкової політики, що поєднує фіксовані ставки з прогресивним регулюванням. Велика Британія і Італія мають співмірні показники (3,6–4,2 млрд дол. у 2024 році), демонструючи ефективну модель оподаткування, яка забезпечує сталий дохід до державного бюджету без надмірного тиску на операторів. Нідерланди та Австрія показують нижчі рівні надходжень, до 1 млрд дол. у 2024 році, однак навіть у цих країнах простежується позитивна динаміка, що свідчить про розширення ринку та поступову оптимізацію податкової бази.

Рисунок 2.24. демонструє значні відмінності в підходах до ліцензування у США, Великій Британії, Італії, Нідерландах та Австрії у 2021-2024 роках. США продовжують залишатися світовим лідером за цим показником: доходи від продажу ліцензій щороку зростають і в 2024 році перевищили 4,5 млрд доларів. Така динаміка пов'язана з масштабом ринку, високим попитом на ліцензії у нових штатах, а також з розширенням онлайн-гемблінгу.

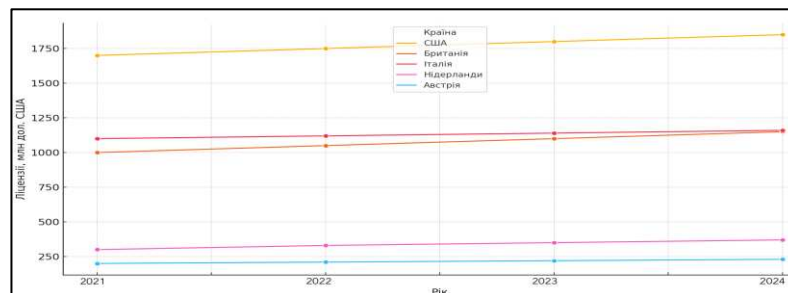

Рис. 2.24. Порівняння прибутку від продажу ліцензій на азартні ігри у різних країнах за 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [16; 65]

Велика Британія та Італія демонструють стабільні надходження, що коливаються в межах 1,5-2,5 млрд дол. щороку. Це свідчить про сталий попит на ліцензування в межах усталених правових систем та наявність значної кількості операторів, що прагнуть працювати у правовому полі. У Нідерландах і Австрії надходження від ліцензій скромніші, у межах 400-600 млн дол. на рік, однак з поступовою позитивною динамікою, що може бути результатом недавньої лібералізації ринку та появи нових регуляторних органів. Загалом, аналіз підкреслює, що прибуток від ліцензування є важливою частиною державних доходів у сфері грального бізнесу, а його зростання свідчить про легалізацію нових сегментів ринку та інвестиційну привабливість гральної індустрії в умовах чітких правил гри.

В Україні з моменту фактичного відкриття можливості для отримання ліцензій на гральну діяльність, що відбулося на початку 2021 року, Комісією з регулювання азартних ігор і лотерей (КРАІЛ) було видано понад 40 ліцензій на всі типи ігрової діяльності. Крім того, приблизно 70 дозволів, що підтверджують відповідність приміщення законодавчим вимогам, отримали готелі категорії від 3 до 5 зірок. Важливо зазначити, що за 2021 рік надходження в бюджет від сплати ліцензійних зборів перевищили 1 мільярд гривень. Крім того, не варто забувати, що крім фіксованих ліцензійних платежів, бюджет також отримує непрямі податки від діяльності операторів азартних ігор. Оцінити суму від таких надходжень досить складно. Однак з огляду на масштаби інвестицій, необхідних для запуску роботи операторів, суму, вкладену в розкрутку брендів на новому ринку, можна з упевненістю припустити, що рівень таких надходжень перевищує суму надходжень безпосередньо від ліцензійних зборів, тобто більше ніж 1 мільярд [114]. Станом на листопад 2021 року, Україна отримала 1,34 млрд грн доходу від продажу ліцензій на гральний бізнес. Це лише 18% від запланованих доходів у 7,4 млрд грн [114].

У серпні 2020 року набув чинності Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [163],

який легалізував гральний бізнес в Україні. Його мета полягала в надходженні додаткових грошей до бюджету, які спрямували б на підтримку медицини, спорту та культури в Україні. Таким чином, у 2021 році бюджет мав би поповнитися на 7,4 млрд грн від продажу ліцензій на азартні ігри. Доходи від продажу ліцензій на азартні ігри в Україні за 2021 рік наведені у таблиця 2.20, а динаміка зведених даних сфери грального бізнесу – у Додатку Е.

Таблиця 2.20

Доходи від продажу ліцензій на азартні ігри в Україні за 2021 рік

№ з п	Тип послуги	Надходження в бюджет України, млн., грн.	Відсоток у загальному доході від продажу ліцензій на азартні ігри
1.	Казино	360	26.8%
2.	Інтернет-казино	304	22.7%
3.	Зали ігрових автоматів	135	10.1%
4.	Букмекерська діяльність	108	8.1%
5.	Покер в інтернеті	18	1.3%
6.	Ліцензія на гральний автомат	309	23.0%
7.	Ліцензія на гральний стіл	46	3.4%
8.	Ліцензія на гральний стіл з кільцем рулетки	34	2.5%
9.	Послуги у сфері азартних ігор	27	2.0%

Джерело: розроблена автором на основі [114]

Станом на листопад цього року найбільше доходів було отримано від продажу ліцензій на організацію азартних ігор у гральних залах казино (360 млн грн) та у мережі Інтернет (304 млн грн), а також від встановлення гральних автоматів – 309 млн. грн. Але наразі до бюджету надійшло лише 18% від запланованого доходу – недоотримання склало 6 млрд грн [116].

В умовах реформування ринку азартних ігор в Україні особливу увагу привертає структура надходжень до бюджету від продажу ліцензій. Як відображено на рисунку 2.20, основними джерелами доходів у 2021 році стали ліцензії на діяльність казино та інтернет-казино, які сформували найбільші частки у загальній структурі надходжень. Це свідчить про значну комерційну активність у цих сегментах, а також про ефективність легалізації грального

бізнесу з точки зору наповнення державного бюджету [115]. Значний внесок також продемонстрував сектор букмекерської діяльності, зокрема в контексті спортивних ставок.

Варто відзначити, що його розвиток тісно пов'язаний із цифровими технологіями, які забезпечили зростання доступності послуг і сприяли їх популяризації серед населення. Зали ігрових автоматів залишаються важливою складовою ринку, хоча й поступаються за обсягами іншим сегментам. Їх присутність більш характерна для регіонів, де такі форми дозвілля мають стабільний попит. У той же час покер в інтернеті і ліцензії на RNG (ігри з генератором випадкових чисел) забезпечили незначні надходження, що може свідчити про обмежене охоплення цих форматів або їх нішевий характер.

У таблиці 2.21 представлено типи ліцензій, виданих у сфері грального бізнесу в Україні станом на 2023 рік, з урахуванням кількісних показників, функціонального призначення ліцензіатів та прикладів компаній, які здійснюють відповідну діяльність.

Таблиця 2.21

Типологія ліцензій у сфері грального бізнесу в Україні за функціональним призначенням

Тип ліцензії	Кількість ліцензій	Функції ліцензіата	Приклади компаній
Казино	6	Організація та проведення азартних ігор у наземних казино	Storm International, Billionaire Casino
Ігрові автомати	16	Обслуговування та експлуатація гральних автоматів	First Casino, Slots City
Букмекерська діяльність	3	Прийом ставок на спортивні події	Favbet
Інтернет-казино	11	Проведення азартних ігор в онлайн-середовищі	Cosmolot
Інтернет-покер	2	Надання послуг онлайн-гри в покер	PokerMatch
Зали ігрових автоматів	54	Розміщення та організація роботи гральних залів	Slots City, Vulkan
Онлайн казино	20	Проведення азартних ігор онлайн (змішаного типу)	Slots City
Лотереї	1	Розповсюдження та організація лотерей	М.С.Л., Українська Національна Лотерея

Джерело: розроблена автором на основі [114]

Така типологізація дозволяє виявити основні напрямки легального функціонування грального ринку та оцінити його структуру за видами діяльності. Зокрема, найбільшу частку становлять ліцензії на зали ігрових автоматів та онлайн-казино, що свідчить про домінування цифрового сегмента та зростання популярності інтерактивних форматів азартних ігор. Представлені функції суб'єктів господарювання та приклади компаній демонструють практичну реалізацію регуляторної політики та ступінь прозорості ринку в умовах легалізації галузі.

У динаміці за 2021-2024 роки простежується стійке домінування ліцензій на зали ігрових автоматів, водночас із поступовим розширенням онлайн-сегменту, зокрема інтернет-казино та покеру (рис.2.23). Зміни в структурі ліцензування відображають адаптацію ринку до нових умов – як регуляторних, так і технологічних. Зменшення кількості ліцензій у деяких категоріях може свідчити про консолідацію бізнесу, перехід до цифрових форматів або підвищення вимог до ліцензіатів.

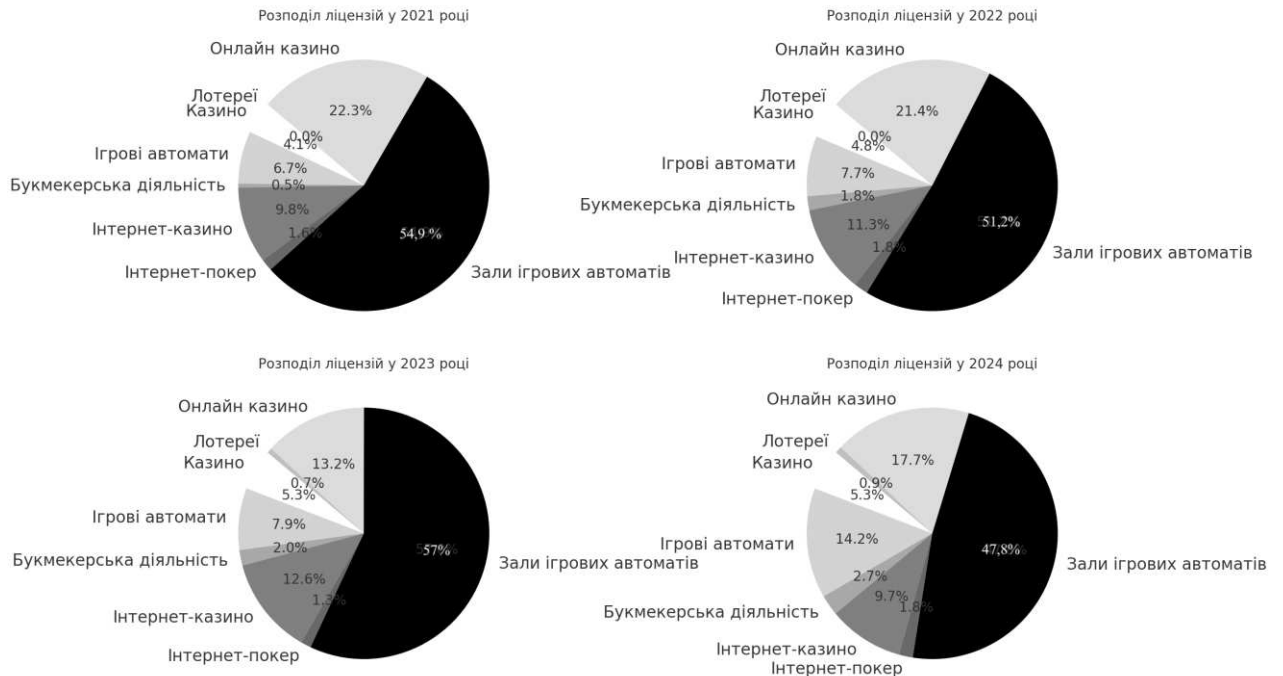

Рис. 2.23. Динаміка структури ліцензування у сфері грального бізнесу в Україні в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблена автором на основі [114; 115; 116]

У період 2021-2024 років легальний ринок азартних ігор в Україні демонструє високі темпи зростання, що відображає не лише процес поступової детінізації сектора, а й підвищення ефективності регуляторної системи та адаптацію ринку до цифрових трансформацій.

У 2021 році ринок фактично лише почав функціонувати в рамках нової правової бази після легалізації грального бізнесу в серпні 2020 року. Показник GGR за цей рік був ще досить низьким, що пов'язано з інституційною інерцією, високим вартісним бар'єром на входження (вартість ліцензій), недостатнім рівнем довіри з боку споживачів та обмеженою кількістю операторів, що встигли вийти на ринок. У 2022 році, попри війну, ринок почав демонструвати позитивну динаміку. GGR підвищився, що свідчить про стійкість галузі до зовнішніх шоків. Одним із факторів цього зростання стало перенесення активності у цифровий простір: попит на онлайн-гемблінг зростає через обмеження фізичного доступу, релокацію компаній та зміни у поведінці споживачів. Це також підтверджує гнучкість ринку та швидку адаптацію до викликів воєнного часу. У 2023 році відбувся значний стрибок: обсяги валового доходу зросли в рази (рис. 2.24).

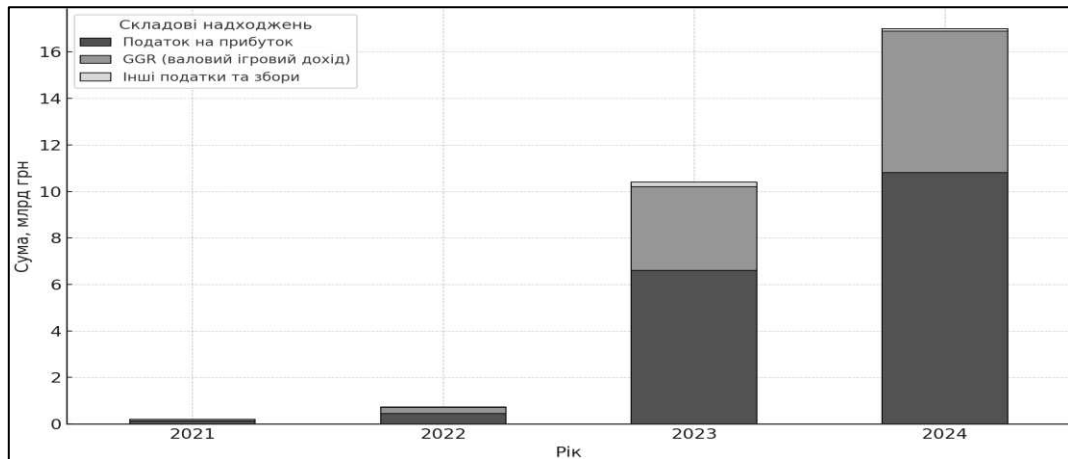

Рис.2.24. Податкові надходження від грального бізнесу в Україні в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблена автором на основі [114; 115; 116]

Цей прорив можна пояснити трьома ключовими чинниками: розширення присутності ліцензованих операторів, зокрема в сегменті онлайн-казино; перехід частини попередньо нелегального ринку в легальне поле завдяки

кращому моніторингу й фіскалізації; зміна споживчої поведінки, що в умовах стресу і невизначеності стимулювала інтерес до азартних продуктів.

2024 рік демонструє подальше зростання – найвищий рівень GGR за весь період. Це зростання не є випадковим, воно свідчить про завершення етапу становлення та перехід до фази стабільного розвитку. На цей рік припадає також спроба парламенту реформувати податкову модель функціонування ринку, що свідчить про бажання влади зробити галузь більш привабливою для інвесторів і водночас фіскально ефективною. Позитивною динамікою також підтверджується потенціал гемблінг-ринку як інструменту наповнення бюджету, зокрема в умовах обмеженого фінансування від традиційних джерел. Загальні тенденції:

- GGR у період 2021-2024 років виріс майже експоненційно, що підтверджує перспективність галузі.
- Пандемія COVID-19 і війна парадоксально сприяли цифровізації та активації гравців на онлайн-ринку.
- Високий рівень тінізації ще залишається проблемою, але масштаби легального ринку вже дозволяють говорити про його роль у формуванні нової економічної екосистеми.
- Очевидна потреба в удосконаленні податкового законодавства, яке б забезпечувало баланс між бюджетними інтересами держави та стимулюванням бізнес-розвитку.

Легальний гемблінг в Україні, попри зовнішні шоки, демонструє позитивну динаміку, що свідчить про його стійкість, еластичність і значний економічний потенціал. Подальший розвиток галузі має ґрунтуватися на балансі між фіскальною ефективністю, соціальною відповідальністю та прозорими умовами ведення бізнесу.

Сегмент лотерей, як на громадській, так і на приватній основі, виявився малоприбутковим у загальній структурі доходів. Це вказує на потребу в оновленні підходів до регулювання та маркетингу в цій сфері, зокрема шляхом впровадження інноваційних інструментів, що підвищать її привабливість.

Таким чином, аналіз отриманих даних дає підстави стверджувати, що найбільш перспективним напрямом розвитку є цифрові формати азартних ігор, які демонструють високий потенціал до масштабування за умов прозорого регулювання. Переорієнтація ринку на легальні онлайн-платформи також сприяє підвищенню фіскальної ефективності та контролю за дотриманням соціально відповідальних стандартів у цій сфері. Ідентифікація місця грального бізнесу в системі національної економіки наведена на рисунку 2.29.

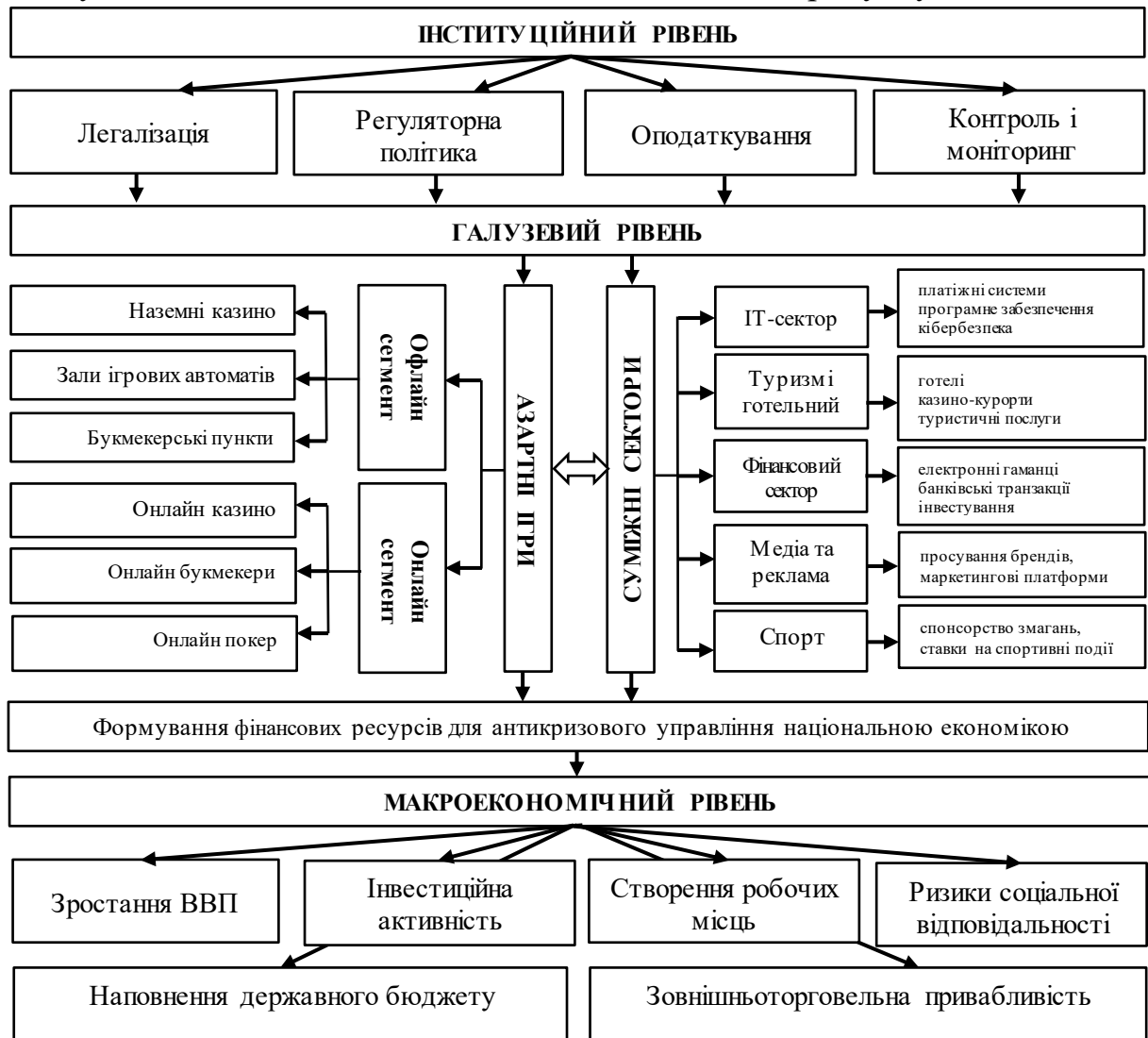

Рис. 2.29. Ідентифікація місця грального бізнесу в системі національної економіки

Джерело: розроблена автором на основі [163]

Попри суттєве недоотримання доходів за ліцензії у цьому році, на розгляді парламенту знаходиться оновлений законопроект, спрямований на зниження податкового навантаження на гральний бізнес. Планується, що новий

законопроект збалансує податки та ліцензійні платежі, тому проект передбачає такі поняття, як неоподаткований мінімум, зниження вартості ліцензій та зниження податків для гравців. Тому очікується збільшення кількості операторів на ринку, скорочення частки нелегального бізнесу та додатковий розвиток туризму.

Індустрія азартних ігор продемонструвала стрімке зростання впродовж останніх двох десятиліть, що обумовлено технологічним проривом у сфері цифрових платформ, платіжних систем та програмного забезпечення. Онлайн-гемблінг став одним із найдинамічніших сегментів, який формує значну частку глобального прибутку в цій сфері. Аналіз міжнародного досвіду засвідчує наявність трьох основних моделей регулювання: від ліберальних режимів із мінімальним контролем до складних регуляторних систем розвинених країн, які стикаються з конкуренцією з боку офшорних операторів. Особливістю грального бізнесу як галузі з високою рентабельністю є застосування спеціальних податкових механізмів, зокрема податку з обороту ставок або валового прибутку. В українських умовах відновлення грального ринку після легалізації у 2020-2021 роках супроводжується активною розбудовою інституційного регулювання, зокрема через діяльність КРАІЛ. Водночас фіскальні надходження поки не досягають прогнозованого рівня, що свідчить про потребу в коригуванні податкової політики та удосконаленні механізмів ліцензування. Поточне законодавче оновлення орієнтоване на зниження податкового навантаження, запровадження більш гнучких умов оподаткування та стимулювання детінізації ринку. Для формування дієвої державної політики у сфері грального бізнесу необхідно застосовувати системний методичний підхід (рис. 2.30), який охоплює економічні, інституційні, фіскальні та соціальні аспекти функціонування соціально відповідальної економічної діяльності. Такий підхід забезпечує комплексну оцінку потенціалу ринку, ефективності регуляторних механізмів та наслідків для бюджету й суспільства, що є підґрунтям для обґрунтування пріоритетів детінізації.

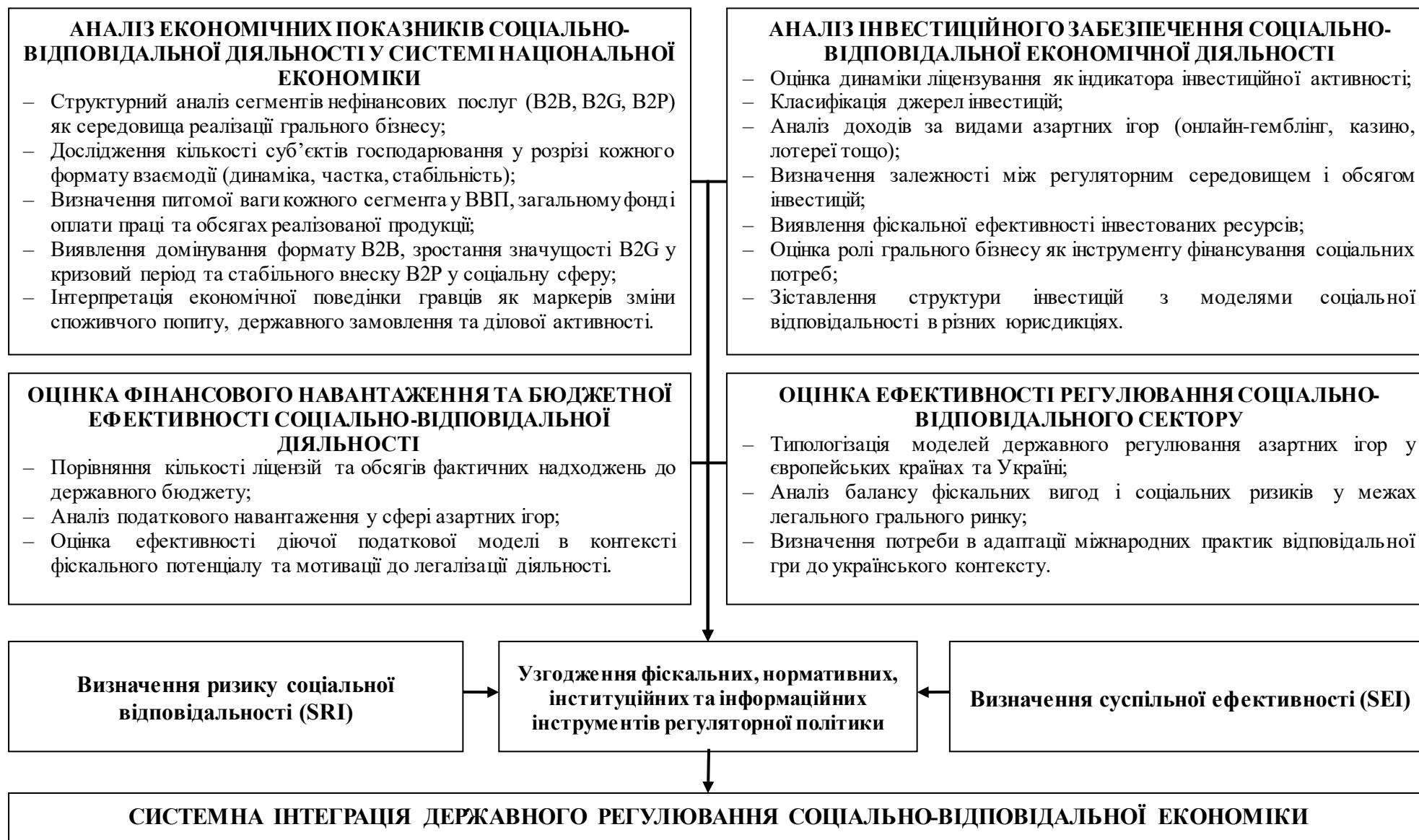

Рис. 2.30. Методичний підхід обґрунтування детінізації грального бізнесу

Джерело: розроблена автором

Запропонований методичний підхід дозволяє не лише систематизувати оцінку стану та перспектив розвитку гравального бізнесу, а й сформувати основу для стратегічного планування державного регулювання. Його використання сприятиме підвищенню прозорості сектору, оптимізації податкових інструментів, адаптації міжнародного досвіду та досягненню фінансової стійкості без втрати соціального балансу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективність функціонування гравального бізнесу в системі національної економіки залежить від балансу між лібералізацією, фінансовою результативністю та здатністю регуляторної системи забезпечувати прозорість, відповідальність та контроль. Максимізація економічного ефекту досягається у тих країнах, де ринок орієнтований переважно на внутрішнього споживача, а держава забезпечує чіткі та стабільні правила гри.

2.3. Економічне підґрунтя детінізації гравального бізнесу в системі антикризового управління

У контексті сучасних економічних викликів, пов'язаних із війною, падінням виробництва, дефіцитом бюджету та втратою зовнішніх ринків, дедалі актуальнішою стає необхідність пошуку нестандартних інструментів антикризового реагування. Одним із таких інструментів виступає детінізація гравального бізнесу – сектора, який в умовах тінізації демонструє значний фінансовий потенціал, проте часто залишається поза межами стратегічного економічного планування. У сучасних умовах, коли ресурси для бюджетної мобілізації обмежені, а зовнішні джерела фінансування супроводжуються борговими ризиками, акцент на внутрішні резерви, зокрема у легалізації високодохідних ринків, набуває критичного значення.

Для всебічної оцінки впливу кризових явищ на макроекономічну стабільність недостатньо спиратися виключно на традиційні індикатори, такі як валовий внутрішній продукт, рівень інфляції чи безробіття. У кризових умовах,

особливо в ситуації багаторівневої дестабілізації, необхідним стає включення до аналітичного підходу розширених показників, які дозволяють фіксувати глибші структурні зміни в економіці. Такий підхід було реалізовано в рамках даного дослідження шляхом розробки аналітичної системи оцінки, представленої в таблиці.

У таблиці подано як традиційні, так і розширені макроекономічні показники, згруповані за логікою їх чутливості до кризових впливів та потенціалу аналітичного використання (табл. 2.22). Традиційні індикатори – зокрема ВВП, інфляція, безробіття, сальдо зовнішньої торгівлі та бюджетний дефіцит – є основою короткострокового моніторингу економічної активності. Водночас розширені показники – частка тіньової економіки, втрати людського капіталу, рівень цифрової трансформації та інституційна адаптивність – відображають довгострокові тенденції, що формують базу для системного аналізу макроекономічної вразливості.

Особливу увагу слід приділити показникам, що не підлягають оперативному кількісному вимірюванню, але мають визначальний вплив на економічну динаміку в періоди нестабільності. Так, втрата людського капіталу через масштабну міграцію, загибель населення чи скорочення працездатного контингенту формує відкладені ризики для ринку праці, пенсійної системи та економіки знань. Інституційна стійкість – ще один важливий індикатор, що визначає здатність держави адаптувати політику до нових викликів і забезпечити ефективне регулювання в умовах невизначеності. Таким чином, запропонована система показників дозволяє здійснювати багатовимірну оцінку кризових ефектів та є основою для формування адаптивних сценаріїв макроекономічної політики, орієнтованої на підвищення стійкості, передбачуваності та структурної збалансованості національної економіки.

Таблиця 2.22

Система показників для оцінки впливу кризових явищ на макроекономічну динаміку

Категорія показників	Індикатори	Кризова динаміка 2022–2024	Джерела/методи оцінки
Традиційні макроекономічні	Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Різне падіння у 2022, поступове відновлення з 2023	ДССУ, НБУ, Мінекономіки
	Рівень інфляції	Істотне зростання у 2022, поступове сповільнення	ІСЦ, щомісячні звіти НБУ
	Рівень безробіття	Зростання офіційного і неофіційного безробіття	Мінсоцполітики, ІЛО, опитування
	Сальдо зовнішньої торгівлі	Скорочення експорту, логістичні бар'єри	Держмитслужба, Мінекономіки
	Дефіцит державного бюджету	Збільшення дефіциту через військові витрати	Мінфін, звіти бюджету
Розширені (структурні) показники	Втрати людського капіталу (міграція, загибель, вимушене переміщення)	Втрата мільйонів громадян, критичне зменшення активного населення	МОЗ, ДМС, ІОМ, демографічні оцінки
	Частка тіньової економіки	Зростання частки через знищення контролю та переміщення бізнесу	CASE Україна, оцінки Мінекономіки
	Рівень цифровізації економіки	Неоднорідне прискорення через адаптацію та волонтерські рішення	Світовий банк, індекси цифровізації
	Інституційна адаптивність держави	Нерівномірною спроможність державних інститутів реагувати на кризу	WGI, оцінки уряду, експертні дослідження

Джерело: розроблена автором

Аналіз динаміки основних макроекономічних показників України за 2019–2024 роки демонструє чітку зміну фаз економічного розвитку під впливом кризових явищ різної природи – глобальних (пандемія COVID-19), структурних

(інфляційні шоки) та системних (повномасштабна війна). Деталізація цих показників наведена в додатку В.

Період 2019-2021 років характеризувався помірною волатильністю показників: у 2019-2020 роках ВВП коливався в межах $\pm 4\%$, а інфляція залишалася на контрольованому рівні (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Основні макроекономічні показники України в 2019 – 2024 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Реальний ВВП, % до поперед. року	3.2	-3.8	3.4	-28.8	5.3	2.9
Інфляція (ІСЦ, річна), %	4.1	5.0	10.0	26.6	5.1	12.0
Рівень безробіття, %	8.6	9.5	9.8	18.5	17.4	14.3
Сальдо зовнішньої торгівлі, млрд дол.	-12.5	-8.1	-6.5	-11.2	-27.4	-29.0
Дефіцит держбюджету, трлн грн	0.09	0.15	0.25	0.91	1.33	1.77

Джерело: розроблена автором на основі [102]

Починаючи з 2022 року, ситуація кардинально змінилася: унаслідок початку повномасштабної війни реальний ВВП скоротився на 28,8%, інфляція досягла 26,6%, а рівень безробіття подвоївся. У 2023–2024 роках спостерігається часткове відновлення, однак структурні наслідки залишаються відчутними – економіка демонструє лише повільну позитивну динаміку з обмеженим інвестиційним та експортним потенціалом. Сальдо зовнішньої торгівлі після покращення у 2020–2021 роках знову стало суттєво від’ємним – понад 27 млрд доларів США у 2023 та 29 млрд доларів у 2024, що свідчить про критичну залежність від імпорту, особливо в умовах руйнування логістики та промислових центрів. Дефіцит державного бюджету також демонструє стійке зростання – з 0,25 трлн грн у 2021 до 1,77 трлн грн у 2024 році, відображаючи зростання витрат на оборону, соціальну допомогу та відновлення.

Доповнення традиційних показників розширеними індикаторами дозволяє сформувати більш об’єктивне уявлення про трансформації, що відбуваються в економіці (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

Розширені макроекономічні показники України в 2019 – 2024 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Частка тіньової економіки, % ВВП	28	31	30	32	30	28
Втрати людського капіталу (оцінка)	н.д.	н.д.	н.д.	6,3 млн біженців, 10 тис. загиблих	6,8 млн біженців	7,3 млн біженців, 30 тис. загиблих
Індекс цифрової трансформації (0–1)	0.31	0.35	0.41	0.54	0.63	0.71
Інституційна спроможність	Низька	Помірна	Помірна	Зниження	Адаптація	Зміцнення

Джерело: розроблена автором на основі [102]

Частка тіньової економіки стабільно залишається в межах 28–32% ВВП, що є індикатором обмеженої інституційної ефективності у кризових умовах. Втрати людського капіталу внаслідок міграції та бойових дій, понад 7 млн біженців та десятки тисяч загиблих, є безпрецедентними для Європи у ХХІ столітті й формують відкладені ризики для відновлення продуктивності.

Попри негативні шоки, в економіці фіксується позитивна динаміка цифрової трансформації: індекс цифрової спроможності України зріс з 0,31 у 2019 році до 0,71 у 2024, що стало відповіддю на необхідність адаптації державних сервісів, освіти та бізнесу до нових умов. Інституційна спроможність, хоч і не завжди рівномірна, також демонструє ознаки зміцнення: у 2024 році спостерігається посилення ролі регуляторних органів, прозорість у публічних фінансах та активне залучення міжнародної підтримки.

З метою глибшого розуміння кризових трансформацій у дослідженні були залучені розширені показники макроекономічної стабільності, зокрема: частка тіньової економіки, втрати людського капіталу, рівень цифрової трансформації та інституційна спроможність. Виявлено, що структурні виклики – масова міграція, зниження трудового потенціалу, тінізація економіки – формують критичні обмеження для сталого розвитку. Водночас позитивна

динаміка цифрової трансформації та підвищення адаптивності державного управління свідчать про наявність потенціалу для стійкого відновлення на основі нових технологічних і управлінських рішень.

У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз функціонування ринку азартних ігор як одного з найбільш соціально чутливих сегментів економіки. Для кращого розуміння сфери азартних ігор нами пропонується приймати її не як монолітну, а як таку, що складається із сегментів: казино, державні лотереї, ставки, спортивні парі, благодійні азартні ігри, азартні ігри в Інтернеті, автономні електронні ігрові пристрої (такі як відеопокер і відео кено) тощо. Кожен із цих сегментів має власний набір проблем, спільнот інтересів і балансів активів і пасивів. Казино можуть забезпечувати суттєві надходження до бюджету, створювати робочі місця та стимулювати розвиток сфери гостинності. Водночас вони зосереджені переважно у великих містах або туристичних зонах, що спричиняє просторову концентрацію соціальних ризиків, зокрема проблемної ігрової поведінки та зростання криміногенних факторів. Державні лотереї мають високу суспільну прийнятність, а їхня прибутковість часто спрямовується на підтримку освіти, культури або спорту. Проте ризик полягає в доступності для всіх верств населення, включно з уразливими групами, а також у потенційній стимуляції ілюзії легкого збагачення. Ставки та спортивні парі приваблюють активну молодь, сприяючи розвитку інтересу до спорту, але водночас можуть сприяти нормалізації азарту як стилю життя, що загрожує розвитком ігрової залежності. Проблемою є також непрозорість букмекерських механізмів та ризик маніпулювання спортивними подіями. Благодійні азартні ігри поєднують участь у грі з підтримкою суспільно важливих цілей, що формує позитивне сприйняття серед громадськості. Водночас їх надмірна популяризація може розмивати межу між благодійністю та азартом, перетворюючи соціальну відповідальність на маркетинговий інструмент. Азартні ігри в Інтернеті забезпечують зручність доступу, широке охоплення аудиторії та високу прибутковість для держави й операторів. Проте саме цей сегмент є найбільш

ризикованим з точки зору анонімності, фінансових шахрайств, доступу неповнолітніх та неможливості фізичного контролю. Автономні електронні ігрові пристрої (відеопокер, відео кено тощо) є масово поширеними в громадських просторах, що сприяє їх надмірній доступності. Вони забезпечують регулярний дохід для операторів, однак для суспільства становлять ризик "буденної ігromанії" — звички до азартних дій у повсякденному середовищі.

Таким чином, макроекономічна аналітика в умовах багаторівневої кризи дозволяє розглядати сферу азартних ігор не лише як джерело фіскальних надходжень, але і як тестовий майданчик для оцінки ефективності державного втручання в соціально відповідальну економічну діяльність. Баланс між економічною вигодою та соціальною відповідальністю має стати ключовим критерієм у процесі подальшої інтеграції цієї галузі в стратегії економічного відновлення.

Сфера азартних ігор є об'єктом особливого контролю з боку урядів усіх юрисдикцій, де він існує. Основне припущення полягає – в тому, що азартні ігри, залишені нерегульованими та підпорядкованими лише ринковим силам, спричиняють низку негативних впливів на суспільство, і що державне регулювання є найбільш прийнятним засобом. Легалізація азартних ігор практично завжди супроводжувалася встановленням відповідного регуляторного режиму та структури.

Значна частина регулювання азартних ігор зосереджена на функціях контролю, які мало відрізняються від спільноти до спільноти. Найбільш безпосереднім з них є забезпечення цілісності пропонованих ігор, функція, яку часто найбільше цінують самі власники гральних закладів. Таким чином, у тій мірі, в якій уряди беруть на себе загальну відповідальність за захист свого населення від шахрайства, регулювання є найефективнішим засобом забезпечення справедливості та чесності законних азартних ігор, які існують.

Друга сфера занепокоєння уряду – злочинність, особливо організована. Через великий обсяг готівкових операцій, пов'язаних з азартними іграми в

казино, і для того, щоб мінімізувати будь-яку потенційну можливість відмивання грошей, казино повинні відповідати вимогам щодо звітності про ці операції.

Запропонована модель удосконаленого аналітичного підходу до оцінювання впливу кризових явищ на макроекономічну динаміку (рис. 2.31) враховує необхідність комплексного відображення структурних змін, що відбуваються в економіці в умовах нестабільності.

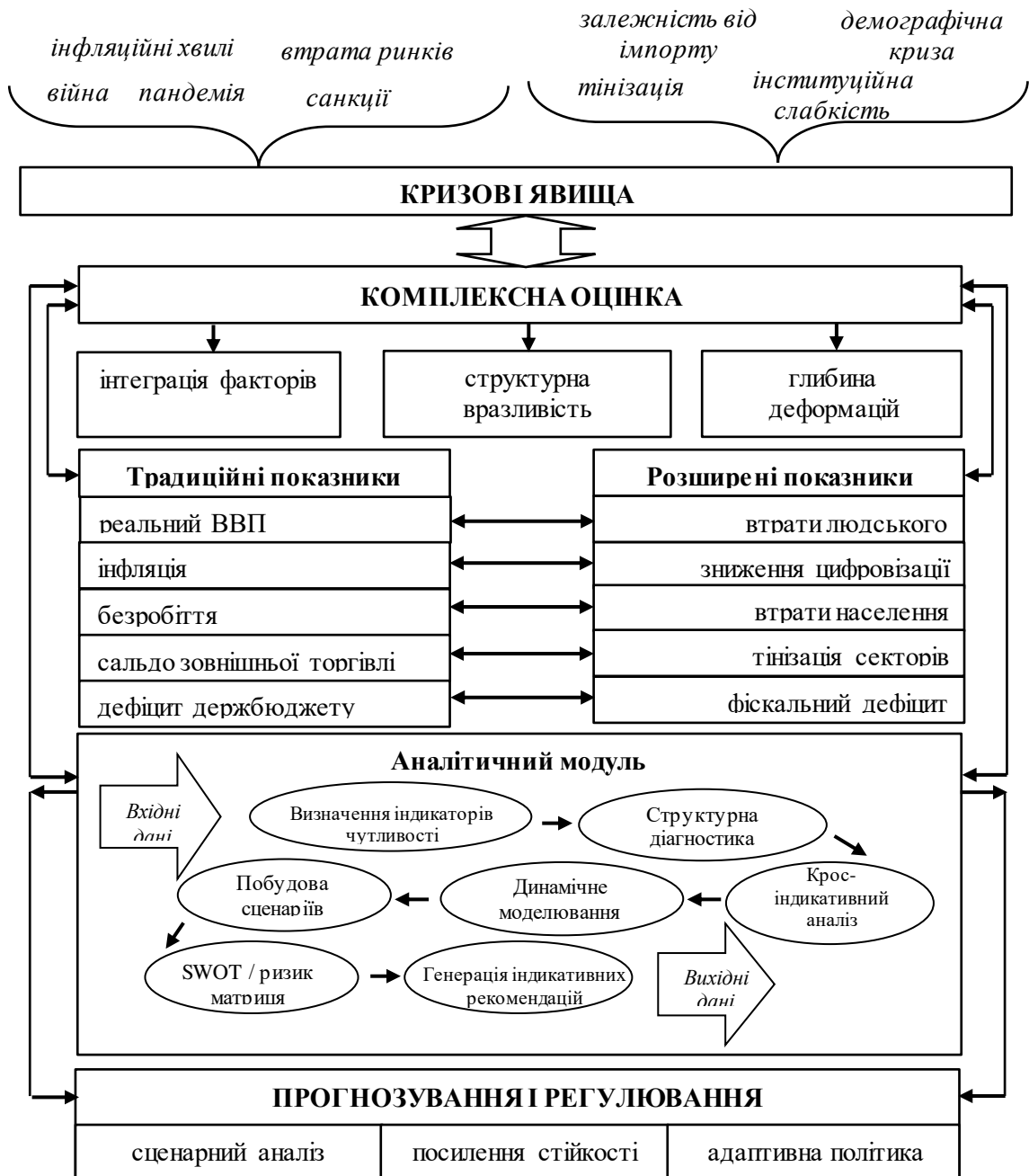

Рис. 2.31. Аналітичний підхід до оцінювання впливу кризових явищ на макроекономічну динаміку

Джерело: розроблена автором

Її ключова інновація полягає в інтеграції традиційних макроекономічних індикаторів (ВВП, інфляція, безробіття) з розширеними показниками, зокрема рівнем тінізації окремих видів економічної діяльності. Такий підхід дозволяє оцінювати не лише поверхневі прояви кризи, а й глибинні деформації, зумовлені нелегальним обігом ресурсів. У цьому контексті детінізація, зокрема грального бізнесу, розглядається як вагомий критерій відновлення економічної прозорості та ефективності фіскального управління. Початковим елементом підходу є ідентифікація кризових явищ – таких як війна, пандемія, логістичні розриви, інфляційні хвилі, втрата ринків тощо. Вони розглядаються як зовнішні або внутрішні тригери, що запускають ланцюгові зміни в економічному середовищі. Далі відбувається комплексна оцінка, що охоплює інтеграцію факторів впливу, аналіз структурної вразливості економіки, та оцінку глибини деформацій на рівні виробництва, фінансів і соціальних ресурсів.

Аналітична база формується на основі двох груп показників:

- традиційних (реальний ВВП, інфляція, безробіття, сальдо зовнішньої торгівлі, дефіцит держбюджету), які дозволяють відстежити основні макроекономічні тренди;
- розширених (втрати людського капіталу, зниження цифровізації, демографічні зміни, тінізація секторів, фіскальна вразливість), що фіксують структурні ризики, часто невидимі в межах стандартної статистики.

Центральним компонентом підходу є аналітичний модуль, який виконує роль обробки, інтерпретації та трансформації даних у прикладні рішення. Він передбачає: визначення чутливих індикаторів і «слабких точок» системи, структурну діагностику економіки, крос-індикативний аналіз між традиційними та розширеними даними, динамічне моделювання й побудову сценаріїв розвитку, SWOT-аналіз або побудову ризик-матриць, а також формування індикативних рекомендацій для регуляторної політики.

Завершальним етапом є прогнозування та розробка політичних рішень, що включає сценарний аналіз, пропозиції щодо підвищення економічної

стійкості, а також впровадження адаптивних підходів до державного регулювання.

Таким чином, аналітичний підхід є не лише засобом оцінювання поточного стану економіки в умовах кризи, а й інструментом стратегічного планування, який дозволяє побудувати надійні прогнози, підвищити ефективність управлінських рішень і забезпечити довгострокову стабільність макроекономічної динаміки.

В науковій літературі було кілька спроб прорахувати шкоду, яку завдає суспільству дисфункціональна азартна гра (хоча систематичних досліджень у Великобританії не існує). Наприклад, Австралійська комісія з продуктивності оцінила національні економічні та соціальні втрати від азартних ігор за один рік у 2008-2009 роках у діапазоні 4,7–6,4 млрд австралійських доларів. Водночас, оцінка показує, що сукупні соціальні-економічні витрати є набагато нижчими за сукупну соціальну-економічну вигоду, але й те, що пропорційно оцінка витрат представлена в набагато ширшому діапазоні, ніж оцінка вигоди. Це відображає концептуальні та практичні труднощі, які виникають під час спроби виміряти суспільні витрати.

У 2000 році у Вістлері (Британська Колумбія) відбулася міждисциплінарна наукова конференція, присвячена питанням оцінювання вартості проблемних азартних ігор. У заході взяли участь дослідники з різних академічних галузей, які обговорювали методологічні засади обчислення соціально-економічних витрат, пов'язаних із гальною залежністю. Матеріали конференції, частина з яких була опублікована у журналі *Journal of Gambling Studies* у 2003 році, засвідчили істотну відсутність методологічного консенсусу серед науковців [25]. Це, у свою чергу, вказує на необхідність обережного трактування будь-яких кількісних оцінок соціальних витрат, з огляду на їхню високу залежність від застосованого дослідницького підходу.

До 2009 р. в Україні не існувало спеціалізованого законодавства, яке б регулювало гральний бізнес, оскільки 2 червня 2005 р. був прийнятий Закон України «Про запровадження мораторію на видачу ліцензій на провадження

господарської діяльності з випуску та проведення лотерей». Ця галузь регулювалася різними нормативно-правовими актами: оподаткування – Закон України «Про систему оподаткування», Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» та ін.; ліцензування та патентування – Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та Законом України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» відповідно. З метою врегулювання цього ринку 15 травня 2009 р. був прийнятий Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні», згідно з яким на території нашої держави заборонявся гральний бізнес та участь в азартних іграх. Винятком є лотереї, організація та проведення яких регулюються окремим законом. Варто відзначити, що це не перша спроба обмежити діяльність суб'єктів господарювання в ігровій сфері. Так, Із прийняттям Закону України «Про державні лотереї в Україні», 6 вересня 2012 р., держава монополізувала лотерейний ринок, виключивши можливість приватного сектору організовувати та проводити лотереї. Відповідно до нього забороняється організація та проведення лотерей, які не мають статусу державних.

Влітку 2020 року президент України підписав указ про легалізацію грального бізнесу в Україні. Згідно з новим законодавством, оператор повинен отримати ліцензію - це дозвіл на ведення гральної діяльності. Оператор може одночасно отримати до 11 ліцензій, а вартість кожної варіюється в залежності від виду гральної діяльності. Ліцензійні умови для операторів грального бізнесу вступили в дію 30 грудня 2020 [163].

Відповідно до звіту Європейської асоціації азартних ігор, відсоток регульованих азартних ігор в Інтернеті зростає. У 2021 році європейський ринок легальних азартних онлайн-ігор сягнув 82,7%. Таким чином, понад чотири п'ятих азартної онлайн-діяльності в Європі здійснюватиметься на веб-сайтах або в додатках азартних ігор, які ліцензовані та регулюються в країні, де ці ігри проводяться й лише 17,3% азартної онлайн-діяльності лишається у тіньовому ринку. Європейська асоціація азартних ігор вважає, що рушієм

фактором збільшення легальних європейських ринків у 2021 році стало відкриття регульованого ринку азартних ігор у Нідерландах [10].

Одним із ключових показників трансформації азартного ринку в країнах Європейського Союзу є поступове зростання легального сегмента онлайн-гемблінгу. У період з 2019 по 2024 рік частка ліцензованих операторів у структурі онлайн-гемблінгу в ЄС зросла з 77,3% до 87,3% [10]. Це свідчить про ефективність політики детінізації, яка включає гармонізацію регуляторного середовища, впровадження єдиних стандартів ліцензування, а також посилення контролю за нелегальними онлайн-ресурсами.

З огляду на рисунок 2.32, можна стверджувати, що у разі збереження поточних тенденцій до 2030 року частка легального онлайн-гемблінгу в країнах ЄС може досягти приблизно 96%, тоді як тіньовий ринок зменшиться до близько 4%. Це є ознакою високої ефективності інтегрованого підходу до регулювання азартної сфери, що поєднує механізми фіскального стимулювання, соціальної відповідальності та цифрової безпеки.

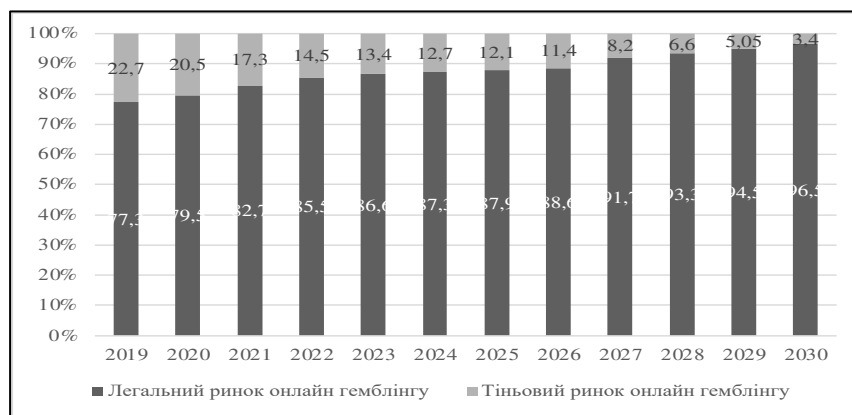

Рис. 2.31. Прогнозований ринок онлайн гемблінгу у ЄС до 2030 року
Джерело: розроблена автором на основі [10]

Зростання легального онлайн-гемблінгу сприяє не лише підвищенню податкових надходжень до бюджетів держав-членів ЄС, але й зменшенню ризиків соціальної відповідальності, пов'язаних із нелегальною азартною діяльністю. Водночас така тенденція створює підґрунтя для формування більш сталого, безпечного та контрольованого середовища у сфері цифрових азартних послуг.

Ринок онлайн гемблінгу зіткнувся зі спадом через безпеку та конфіденційність даних. Слабка автентифікація, крадіжка особистих даних дітей і фішинг є одними з основних факторів, які обмежують зростання ринку. Крім того, у червні 2020 року ЮНІСЕФ опублікував список інструкцій для індустрії онлайн-ігор, які розроблені для інформування та підтримки компаній, які займаються онлайн-іграми, оскільки вони включають питання прав дитини у свою бізнес-діяльність. Цей фактор також може стабілізувати процвітаючу вартість ринку онлайн-ігор.

Як зазначається у звіті Європейської асоціації азартних ігор пандемія COVID-19 призвела до зниження ринкових доходів у секторі азартних ігор у Європі у 2020 та 2021 роках порівняно з попередніми роками та прискорила існуючу раніше тенденцію збільшення відстоку онлайн ігор. У 2021 році загальний дохід від азартних ігор у Європі становив 87,2 мільярда євро, що на 13% менше порівняно у 2019 році, до пандемії, але на 7,5% більше ніж у 2020 році. Валовий дохід від азартних ігор у Європі за звітний період становив 36,4 млрд євро (41,7% від загального обсягу азартних ігор), що на 19% більше, ніж у 2020 році. Водночас підкреслюється, що ріс валового доходу від азартних ігор у наземних залах у 2021 році був незначним і сягнув до 50,8 млрд євро (58,3% від загального обсягу азартних ігор), що на 0,4% більше порівняно з рівнем 2020 року [10].

На основі динаміки фактичних даних за 2019–2024 роки було побудовано прогноз розвитку сектору азартних ігор у країнах Європейського Союзу до 2030 року, який охоплює наземні зали, онлайн-гемблінг та загальний обсяг азартної діяльності. Період з 2020 по 2021 роки відзначився різким спадом у сегменті наземних гральних залів, що зумовлено наслідками пандемії COVID-19 та впровадженням обмежень на фізичну присутність. Проте з 2022 року відбулося поступове відновлення, і за прогнозом до 2030 року цей сегмент демонструватиме помірне стабільне зростання, досягнувши обсягу понад 83 умовних одиниці. Це свідчить про збереження актуальності традиційних

форматів дозволя, особливо у регіонах з високим туристичним чи рекреаційним потенціалом.

Водночас сегмент онлайн-гемблінгу виявився найбільш динамічним. Починаючи з 2019 року його обсяг зростає щороку, і, згідно з прогнозом, у 2030 році він перевищить 67 одиниць, що більш ніж у 2,5 рази вище, ніж у 2019 році. Така тенденція підтверджує цифрову трансформацію індустрії, де основними рушіями виступають мобільність, доступність сервісів, автоматизація процесів та адаптація до поведінки нового покоління користувачів.

Загальний обсяг азартних ігор (усі типи) у країнах ЄС, який включає як онлайн, так і офлайн-сегменти, має чітку тенденцію до зростання (рис. 2.33). Якщо у 2020 році він знизився до 81,1 умовної одиниці, то вже у 2026 році сягнув 126,3, а за прогнозом до 2030 року перевищить 150 одиниць. Така динаміка свідчить про стабілізацію ринку, розширення доступу до легальних послуг, підвищення рівня довіри до ліцензованих операторів, а також зростання фінансового потенціалу цієї сфери для бюджетів країн-членів ЄС.

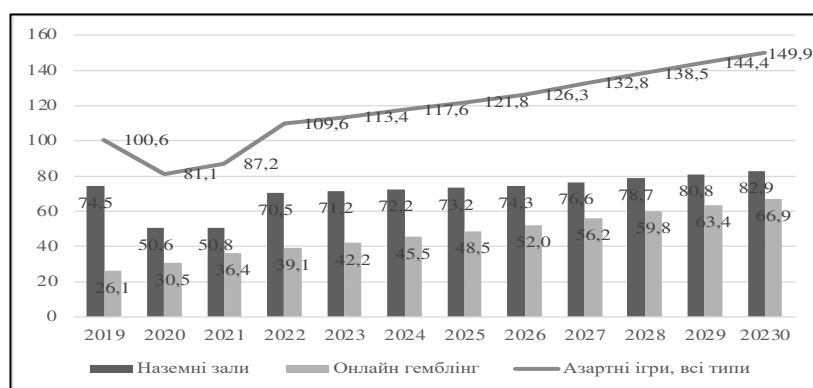

Рис. 2.33. Динаміка доходів від азартних ігор у ЄС за видами до 2030 року, млрд євро

Джерело: розроблена автором на основі [10]

Таким чином, прогноз демонструє, що в найближче десятиріччя можна очікувати як подальшої цифровізації гемблінг-індустрії, так і збереження ролі наземних закладів як важливої складової розвинутого ринку азартних послуг. Це потребує гнучкої регуляторної політики, балансу між інноваційним розвитком та соціальною відповідальністю, а також ефективного контролю з боку державних органів.

В країнах Європейського Союзу найчастіше користуються спеціальним видом податкового регулювання цієї галузі (рис. 2.34, 2.35), застосовуючи для цього оди із двох видів так званого «ігрового податку»:

- 1) податок з валового обороту ставок (turnover tax): утримується з усієї суми коштів від зроблених ставок, незважаючи на суму виграшів;
- 2) податок з валового прибутку (Gross Gambling Revenue (GGR)): утримується із різниці між коштами виручених від зроблених ставок та сумою виграшів, які повертаються гравцям.

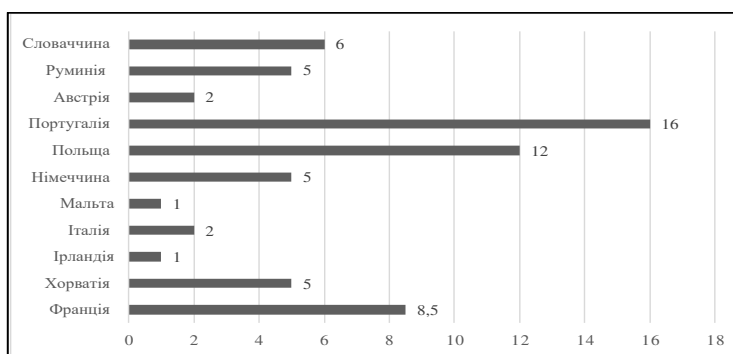

Рис. 2.34. Порівняльний аналіз оподаткування азартних ігор у країнах ЄС (податок з валового обороту ставок, %)

Джерело: розроблена автором на основі [10]

Таким чином в країнах ЄС, де азартні ігри оподатковуються на базі валового обороту ставок, податкова ставка варіюється від 1 до 16%, а в країнах, де діє система GGR – від 5 до 36%.

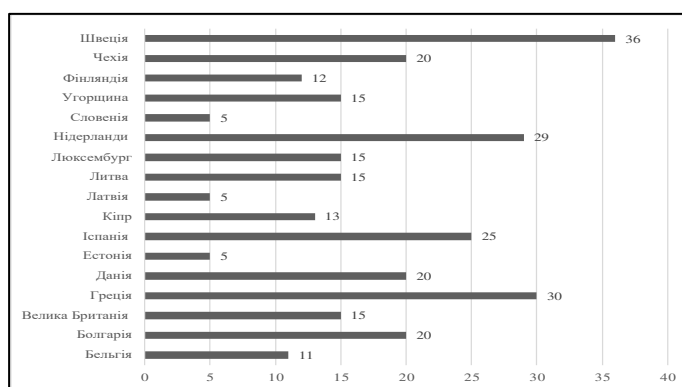

Рис. 2.35. Порівняльний аналіз оподаткування (GGR) азартних ігор у країнах ЄС, %

Джерело: розроблена автором на основі [10]

На рисунку 2.36 представлено просторову диференціацію річних надходжень до державних бюджетів деяких європейських країн від гральної

індустрії, зокрема від гральних автоматів, букмекерства та лотерейної діяльності. Колірна шкала демонструє обсяг надходжень у мільярдах євро, де темніші відтінки відповідають вищим показникам, а світліші — нижчим.

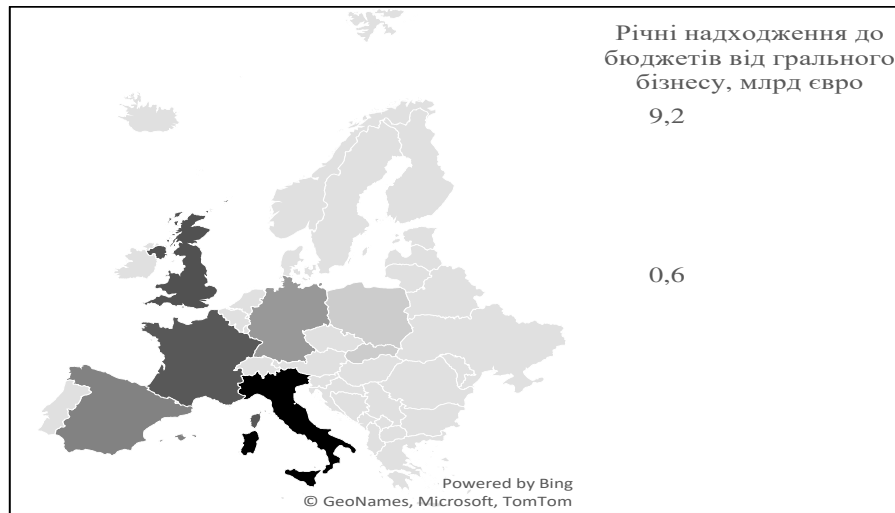

Рис. 2.36. Надходження до бюджетів деяких країн від гральних автоматів, букмекерства та лотерей

Джерело: розроблена автором на основі [10]

Найвищі обсяги фіскальних надходжень зафіксовано у Франції, Німеччині, Італії та Іспанії — ці країни демонструють максимальні значення, що досягають понад 9 мільярдів євро на рік. Це пояснюється високою насиченістю ринку, легалізованою інфраструктурою азартних ігор, значною кількістю ліцензованих операторів та високим рівнем охоплення населення легальними послугами.

Середній рівень надходжень демонструють такі країни, як Нідерланди, Бельгія, Австрія та Чехія. У цих державах гральний бізнес є врегульованим і розвиненим, проте масштаби ринку є меншими через меншу чисельність населення та обмеження щодо форматів дозвілля.

Натомість у країнах Центральної та Східної Європи, зокрема Україні, Польщі, Угорщині, Словаччині, показники є значно нижчими (менше 1 мільярда євро на рік). Це може бути наслідком або часткової легалізації, або збереження значної частки тіньового ринку, а також недостатньої ефективності податково-ліцензійної політики.

Загалом, дані рисунка свідчать про те, що ефективна інтеграція гравального бізнесу у легальне податкове поле забезпечує значні фіскальні вигоди для бюджету. Рівень надходжень корелює із масштабами економіки, рівнем цифровізації ринку, політикою відповідальної гри та дієвістю інституційного контролю. Це створює підґрунтя для формування національних стратегій розвитку гравальної сфери як джерела стабільних доходів за умови соціально орієнтованого підходу до регулювання.

Аналіз законодавства окремих країн дозволяє стверджувати, що в державах ЄС окрім ігрового податку (податок з обороту ставок або податок з валового прибутку) гравальний бізнес найчастіше оподатковується за допомогою таких податків: ПДВ, середні ставки 20–23%; податок на прибуток, середні ставки 19–33%; податок на виграші, сплачується не в усіх країнах ЄС та має велику кількість юридичних особливостей залежно від країни [157]. Хоча снують значні відмінності в частці азартних онлайн-ігор різних національних ринків азартних ігор, варто позначити, що із збільшенням частки азартних ігор онлайн збільшується й розміри надходжень до бюджетів країн (рис. 2.37).

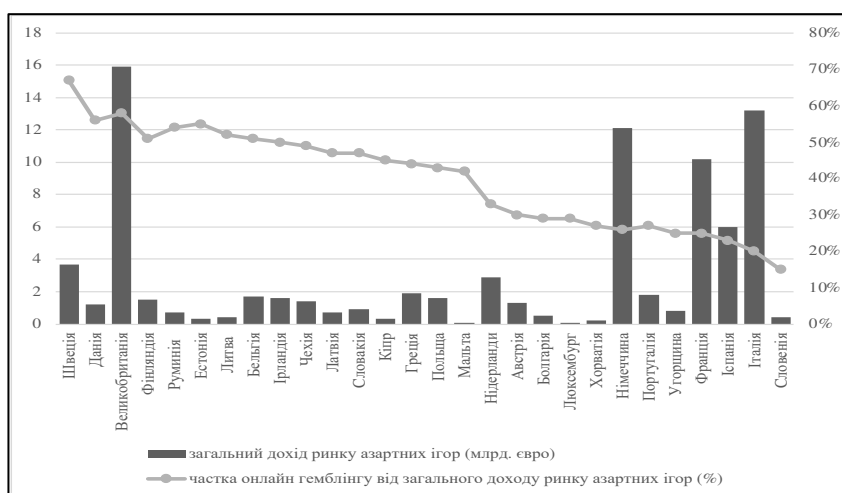

Рис. 2.37. Частки азартних онлайн-ігор на національних ринках азартних ігор
Джерело: розроблена автором на основі [10]

У 2020 році Швеція була європейською країною з найбільшою часткою (66,2%) азартних ігор в Інтернеті, за нею йшли Данія (59,4%), Великобританія (59,3%), Фінляндія (58,5%) і Румунія (56,7%). Примітно, що багато країн, які мають більші загальні ринки азартних ігор за виручкою, такі як Німеччина,

Франція, Італія та Іспанія, мали відносно менші частки онлайн-ринків азартних ігор.

Аналіз динаміки орієнтовного GGR (валового доходу) легального ринку азартних ігор в Україні за період 2021-2024 років (рис. 2.38, 2.39) засвідчує стрімке зростання прибутковості цього виду економічної діяльності.

Рис. 2.38. Орієнтовний GGR легального ринку азартних ігор в Україні в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблена автором на основі [116]

У 2021-2022 роках обсяги доходів залишались незначними, що було зумовлено як обмеженими темпами запуску ринку, так і впливом воєнного конфлікту та загальної макроекономічної нестабільності. Проте вже з 2023 року спостерігається чітка тенденція до зростання: GGR у 2024 році зріс до орієнтовно 160 млн грн, що свідчить про активізацію легального сегмента, збільшення кількості ліцензованих операторів та нарощення попиту на офіційно дозволені азартні послуги.

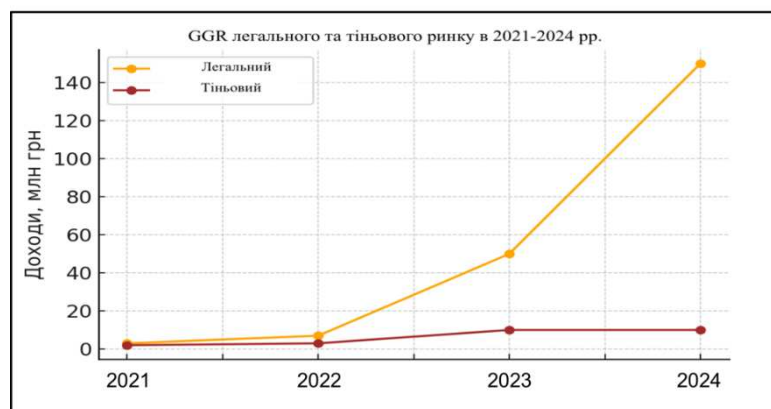

Рис. 2.39. Динаміка GGR легального та тіньового ринку в Україні в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблена автором на основі [116]

Такі темпи розвитку свідчать про підвищення фіскальної ефективності галузі, а також про поступову детінізацію ринку. Цей процес є частиною загальноєвропейського тренду: зокрема, в ЄС частка тіньового онлайн-гемблінгу знизилась із 22,7% у 2019 році до 12,7% у 2024 році. Така трансформація обумовлюється вдосконаленням регуляторних механізмів, підвищенням прозорості роботи операторів та зміною державної політики щодо оподаткування грального бізнесу.

У цьому контексті Україна демонструє ознаки поступової адаптації до європейських стандартів: легальний гемблінг стає дедалі більш інвестиційно привабливим, а його економічна роль як джерела бюджетних надходжень та мультиплікатора економічної активності зростає. Очікується, що за умови збереження сприятливого нормативно-правового середовища та подальшої цифровізації, галузь продовжить демонструвати високі темпи розвитку.

Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей в Україні видала близько 40 ліцензій на організацію та проведення азартних ігор, а також понад 3780 ліцензій на гральне обладнання. Це дозволило державному органу, на функціонування якого було виділено 137,5 млн гривень, забезпечити надходження до державного бюджету в обсязі понад 1,5 млрд гривень.

Станом на 2023 рік на українському ринку функціонують 28 брендів легальних організаторів азартних ігор, а також зберігається потенціал для виходу нових учасників ринку. Деталізація виданих ліцензій наведена у Додатку Е.

У 2021 році структура виданих ліцензій демонструвала домінування сегменту гральних автоматів, на які припадало понад 90% усіх ліцензій, тоді як частки інших видів діяльності були незначними (рис. 2.40).

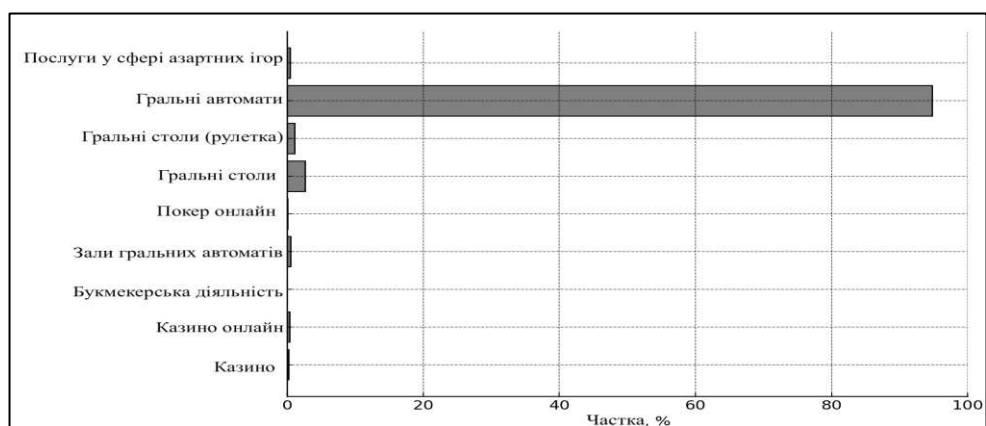

Рис.2.40. Структура виданих ліцензій в Україні у 2021 році, %
Джерело: розроблена автором на основі [116]

У 2022 році зберігається подібна структура: гральні автомати залишаються основним видом ліцензованої діяльності, але спостерігається зростання частки онлайн-гемблінгу та гральних столів, що свідчить про часткове зміщення попиту у напрямку цифрових форматів (рис. 2.41).

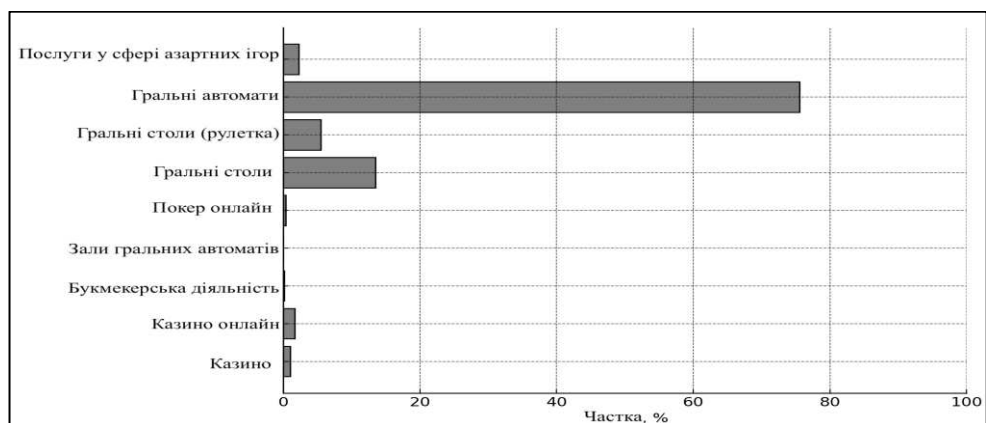

Рис.2.41. Структура виданих ліцензій в Україні у 2022 році, %
Джерело: розроблена автором на основі [116]

У 2023 році структура ліцензій практично не змінилася, абсолютна більшість також припадає на гральні автомати, проте зафіксовано незначне зростання частки букмекерської діяльності та онлайн-сегментів, що може бути пов'язано з адаптацією операторів до нових умов (рис. 2.42).

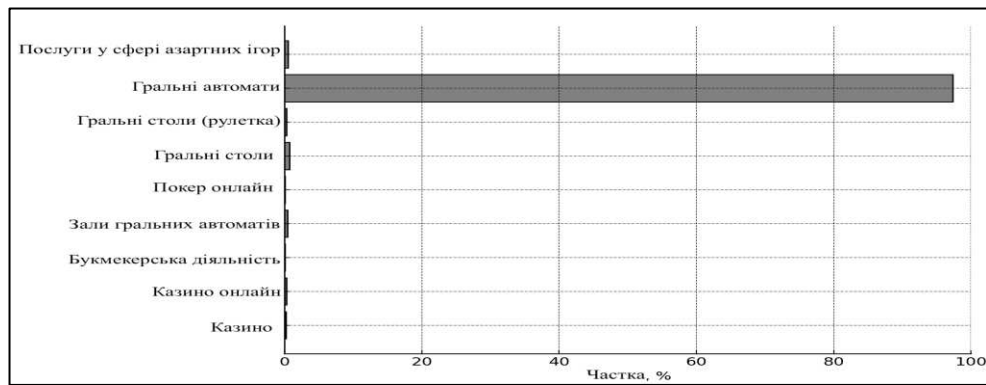

Рис.2.42. Структура виданих ліцензій в Україні у 2022 році, %
Джерело: розроблена автором на основі [116]

Незважаючи на падіння загальної кількості ліцензій у 2022 році, фактичні надходження до бюджету залишалися стабільно високими. Це свідчить про зростання вартості окремих ліцензій, активізацію діяльності у високодохідних сегментах або покращення ефективності фіскального контролю (рис. 2.43).

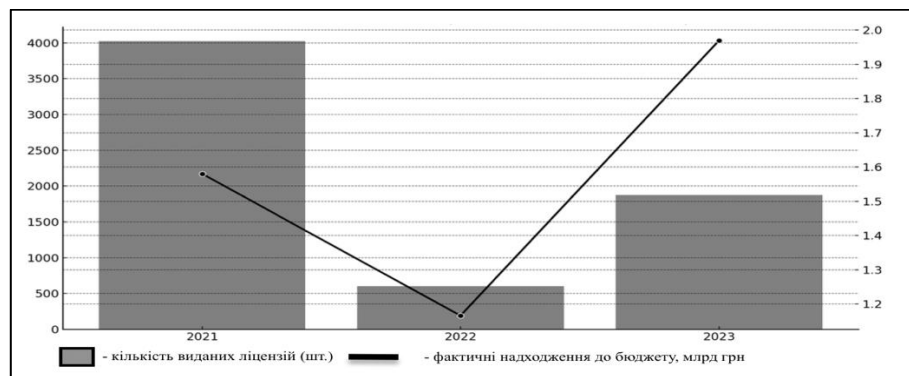

Рис. 2.43. Співвідношення кількості виданих ліцензій та фактичних надходжень в Україні в 2021-2023 рр.

Джерело: розроблена автором на основі [116]

Просторовий аналіз ліцензованих гральних закладів в Україні у 2022–2023 роках засвідчив нерівномірну географію їх розміщення, що зумовлено як соціально-економічними чинниками, так і законодавчими обмеженнями (див. рис. 2.44, 2.45). Найвища концентрація об'єктів традиційно фіксується у місті Києві, де протягом двох років спостерігається найвища кількість ліцензованих операторів. Це пояснюється наявністю розвинутої інфраструктури, високим рівнем купівельної спроможності населення та концентрацією управлінських офісів організаторів азартних ігор.

Водночас спостерігається тенденція до поступового скорочення кількості гральних закладів: із 54 активних на початку 2023 року до 43 у 2024 році. Це скорочення, пов'язане з впливом воєнного стану, релокацією бізнесу, закриттям частини об'єктів у небезпечних регіонах, а також посиленням вимог до ліцензіатів і контролем за походженням коштів.

Загалом, західні та центральні регіони України демонструють відносну стабільність у роботі грального бізнесу, тоді як на сході та півдні кількість ліцензованих закладів є обмеженою через військову загрозу або окупацію.

Таким чином, аналіз просторового розподілу свідчить про високу концентрацію грального бізнесу в економічно активних, безпечних та туристично привабливих регіонах, що потребує подальшого регіонального прогнозування та оцінки впливу цього виду економічної діяльності на місцеві бюджети й соціальну динаміку. Отже, з одного боку, дані демонструють розширення ринку у 2023 році, з іншого – посилення регуляторного тиску, що проявляється в кількості анульованих ліцензій. У довгостроковій перспективі подібні зміни сприяють формуванню більш стійкої, регульованої та соціально відповідальної ігрової індустрії.

Прикладом оптимальної системи оподаткування грального бізнесу є система запроваджена у Литві. Закон Литовської Республіки про азартні ігри був прийнятий 17 травня 2001 року та набув чинності 1 липня 2001 року. 1 липня 2004 року набула чинності нова редакція закону: Закон про податок на лотерею та азартні ігри. База оподаткування та тарифні ставки у Литовській Республіці:

- 1) до номінальної вартості лотерейних білетів, що розповсюджуються при організації лотереї, встановлюється ставка 5 %;
- 2) ставка 18% застосовується до суми надходжень від бінго, тоталізаторів і ставок – мінус сума фактично виплачених виграшів;
- 3) база оподаткування лотерей та азартних ігор при організації онлайн азартних ігор встановлюється за ставкою 13 %.

Фіксована ставка податку встановлюється на гральні автомати та настільні азартні ігри: за гральний автомат категорії А – 260 євро на місяць; за гральний автомат категорії В – 130 євро на місяць; за рулетку, картковий стіл або кості – 2300 євро на місяць. Податковим періодом для податку на лотереї та азартні ігри є квартал календарного року. Податок нараховується та сплачується за підсумками податкового періоду до 15 числа першого місяця наступного податкового періоду.

Для оптимізації податкового навантаження в Україні було зареєстровано законопроект 2713-д, який не передбачає зниження податкового навантаження на гральний бізнес, але спрямований на його систематизацію та адаптацію під потреби ринку. Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування доходів від діяльності з організації та проведення азартних ігор та лотерей» передбачає:

1. Ліцензійні платежі. Всі види грального бізнесу продовжуватимуть платити високі ліцензійні платежі. При цьому ліцензійний платіж у розмірі 30 млн грн на рік для букмекерів і 8.5 млн для онлайн-казино збережеться як це передбачено в законі. Проте зникне лише його одноразова виплата у потрібному розмірі.

2. Податок з прибутку. Законопроект передбачає 2 види податку на прибуток для грального бізнесу – стандартний 18%, а також спеціальний податок зі ставкою 10%.

3. Оподаткування гравців. Згідно із законопроектом, легальні організатори азартних ігор продовжать виступати податковими агентами гравців та платити 18% ПДФО та 1,5% військового збору з їх виграшів до бюджету.

4. ПДВ. Усі трансакції легальних організаторів гемблінгу, що обкладаються ПДВ, продовжать оподатковуватись цим податком.

Прийняття профільного законопроекту 2713-д матиме значні позитивні наслідки для економіки, а саме залучення інвестицій, зокрема західних, у сектор легального гемблінгу, що сприятиме не лише наповненню державного

бюджету, а й створенню нових робочих місць, а також посиленню бізнес-активності в інших індустріях, з якими взаємодіятимуть компанії із гемблінг-сектору. Окрім того, такий закон сприятиме ефективній боротьбі із нелегалами. Зокрема, збільшення суми виграшу, яка не обкладатиметься ПДФО, збільшить кількість відвідувачів легальних ігрових залів та призведе до відтоку клієнтів із нелегальних. А маючи чіткі правила оподаткування, бізнесу буде простіше планувати свій довгостроковий розвиток, включно з реалізацією соціальних проєктів.

Прикладом вдалого розподілу надходжень від оподаткування азартних ігор є досвід провінції Британська Колумбія, Канади. Надходження, отримані від азартних ігор, використовуються для надання ключових послуг, включаючи охорону здоров'я, освіти та підтримку економічного розвитку місцевих громад по провінції (табл. 2.25). Незважаючи на те, що наведені дані стосуються 2014–2015 років, вони залишаються актуальними з огляду на сталість бюджетної моделі, що може бути використана як орієнтир для розробки аналогічних механізмів в українському контексті.

Загальний дохід у 2014-2015 роках від комерційних азартних ігор (без урахування скачок) у Британській Колумбії становив 2,9 мільярда доларів США роках. Після вилатків, включаючи виплати призів, загальний державний дохід від азартних ігор склав близько 1,25 мільярда доларів [9].

У 2014-2015 роках понад 1 мільярд доларів доходу від азартних ігор допомогли профінансувати програми охорони здоров'я, освіти та громадські програми в Британській Колумбії. Програма Community Gaming Grants (Програма громадських грантів від доходу із азартних ігор) щорічно розподіляє 140 мільйонів доларів США з комерційних азартних ігор некомерційним організаціям. Гранти підтримують реалізацію поточних програм і завершення капітальних проєктів, які приносять безпосередню користь громадам Британської Колумбії.

Органи місцевого самоврядування, які розміщують казино та гральні центри, отримують 10% чистого доходу від азартних ігор казино від

громадських казино та громадських гральних центрів у своїй юрисдикції. У 2014-2015 Британська Колумбія розподілила 95,8 мільйонів доларів місцевим органам самоврядування [9].

Таблиця 2.25

**Розподіл надходжень від оподаткування азартних ігор за 2014-2015
фіскальний рік в Британській Колумбії (Канада)**

Розподіл надходжень від оподаткування азартних ігор за 2014-2015 роки	Категорія	Сума
Некомерційні громадські організації	Громади Британської Колумбії	134,8 млн дол
Органи місцевого самоврядування, які розміщують казино та громадські центри азартних ігор	Громади Британської Колумбії	95,8 млн дол
Проекти місцевого економічного розвитку	Громади Британської Колумбії	9,3 млн дол
Індустрія кінних перегонів	Індустрія Британської Колумбії	9,6 млн дол
Діяльність Відділу політики та розвитку азартних ігор (GREB), включаючи зарплати та бізнес-витрати	Органи місцевого самоврядування Британської Колумбії	13,5 млн дол
Відповідальна освіта про азартні ігри і послуги з питань азартних ігор	Органи місцевого самоврядування Британської Колумбії	5,9 млн дол
Спеціальний рахунок охорони здоров'я для підтримки послуг охорони здоров'я та досліджень	Органи місцевого самоврядування Британської Колумбії	147,3 млн дол
Консолідований фонд доходів, для підтримки інших державних програм, насамперед охорони здоров'я та освіти	Органи місцевого самоврядування Британської Колумбії	829,0 млн дол
Всього (частка провінції)		1245,2 млн дол
Рахунок уряду Канади згідно з федеральною/провінційною лотерейною угодою	Уряд Канади	9,3 млн дол
Всього		1 254,5 млн дол

Джерело: розроблена автором на основі [9]

Органи місцевого самоврядування, які розміщують казино та гральні центри, можуть використовувати ці надходження для будь-яких цілей у межах своїх законних повноважень, але повинні подавати щорічні звіти до Відділу політики та контролю за дотриманням закону про азартні ігри.

Для уряду важлива підтримка відновлення індустрії скачок Британської Колумбії. У відповідь на зниження доходів в індустрії скачок за останнє десятиліття галузеві організації звернулися до місцевого уряду з проханням про втручання в 2009 році для стабілізації та пожвавлення скачок у Британській Колумбії. Був створений Комітет з управління індустрією скачок (HRIMC), який наділений повноваженнями для забезпечення стратегічного спрямування, прийняття рішень і керівництва бізнесом у галузі скачок з метою відродження галузі. У рамках підтримки індустрії скачок у Британській Колумбії провінція виділила 25% чистого доходу від прибутку від ігрових автоматів у казино (рис. 2.45).

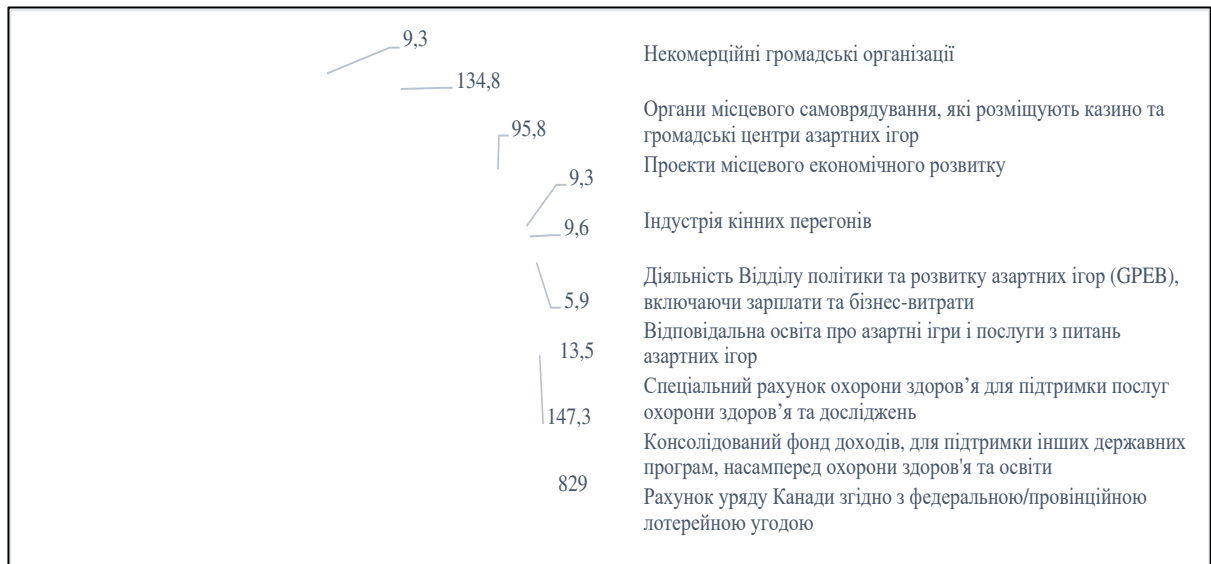

Рис. 2.45. Розподіл надходжень від оподаткування азартних ігор в Британській Колумбії (Канада)

Джерело: розроблена автором на основі [9]

Таким чином, сфера азартних ігор є об'єктом особливого контролю з боку урядів усіх юрисдикцій, де він існує. Легалізація азартних ігор практично завжди супроводжувалася встановленням відповідного регуляторного режиму та структури. Оскільки сукупні соціальні витрати на азартні ігри є набагато нижчими за сукупну соціальну вигоду, доходи від легальних азартних ігор використовуються як джерело наповнення місцевих бюджетів.

COVID-19 призвела до зниження ринкових доходів у секторі азартних ігор у Європі у 2020 та 2021 роках порівняно з попередніми роками та

прискорила існуючу раніше тенденцію збільшення відсотку онлайн ігор. Хоча снують значні відмінності в частці азартних онлайн-ігор різних національних ринків азартних ігор, варто позначити, що із збільшенням частки азартних ігор онлайн збільшується й розміри надходжень до бюджетів країн.

Висока динаміка розвитку ринку показує, що легальний гемблінг в Україні є привабливим сектором для інвестицій. Проте податкове навантаження означає, що легальні організатори азартних ігор, незалежно від обсягу інвестицій у свій бізнес, довго їх повертатимуть, не кажучи вже про отримання чистого прибутку в найближчі 2–3 роки. У частині розподілу доходів держави від легальних азартних ігор доцільним є імплементація позитивного досвіду інших країн. Надходження, отримані від легальних азартних ігор використовується для надання ключових послуг, включаючи охорону здоров'я та освіти, та підтримки економічного розвитку місцевих громад.

У цьому контексті детінізація окремих видів соціально відповідальних економічної діяльності, зокрема гральної індустрії, набуває особливої значущості як інструмент відновлення макроекономічної керованості та зміцнення фіскальної бази. З огляду на це, в межах дослідження було розроблено концептуальну модель, яка розкриває потенціал легалізації грального бізнесу як складової антикризової стратегії держави.

Запропонована концепція детінізації грального бізнесу, як інструменту антикризового управління (рис. 2.46) відображає структуру процесу антикризового управління в умовах економічної нестабільності та демонструє, яким чином детінізація грального бізнесу може бути інтегрована в державну політику як один з ефективних інструментів стабілізації бюджету, зменшення фіскального тиску та активізації внутрішнього ринку.

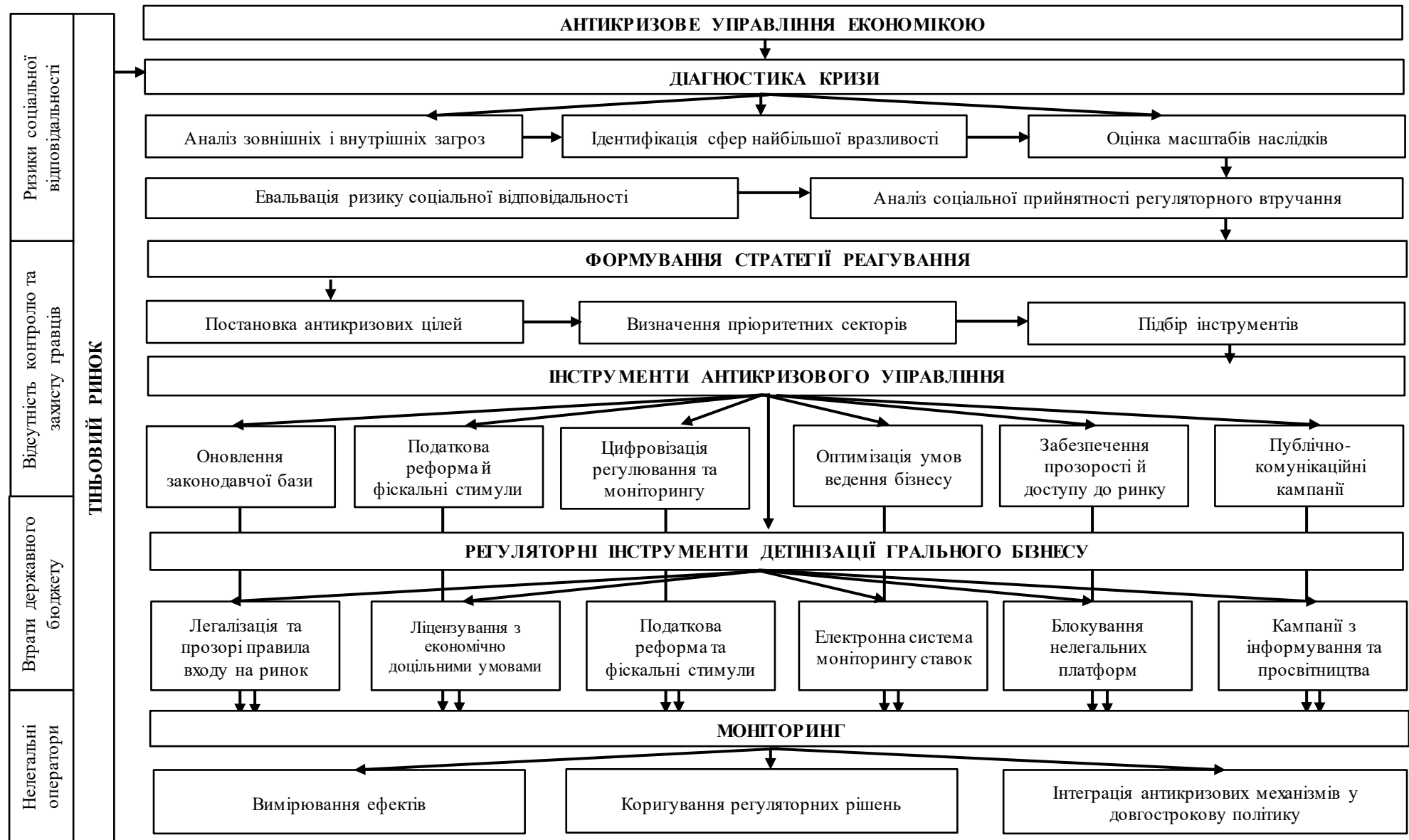

Рис. 2.46. Концепція дегінізації гравального бізнесу як інструменту антикризового управління

Джерело: розроблена автором

Концепція базується на чотирьох ключових етапах, які послідовно реалізуються в межах державної антикризової політики: діагностика кризи, формування стратегії реагування, впровадження інструментів, моніторинг і коригування. Кожен із цих блоків спрямований на подолання як системних викликів, так і точкових дисфункцій, зокрема в регуляції соціально відповідальної економічної діяльності. Перший етап передбачає комплексну оцінку зовнішніх та внутрішніх загроз (економічних, інституційних, безпекових), визначення найбільш вразливих сфер (наприклад, секторів із високою часткою тінізації) та кількісну/якісну оцінку наслідків (втрати бюджету, падіння легальних доходів, ризики для соціальної системи). Така діагностика є основою для побудови ефективної антикризової стратегії.

На другому етапі формується цілісне бачення механізмів виходу з кризи: встановлюються антикризові цілі, визначаються пріоритетні види діяльності з потенціалом до швидкого фіскального ефекту (зокрема, гральний бізнес), а також підбираються відповідні інструменти регуляторного, фінансового, інституційного характеру.

Інструментальна частина концепції включає сукупність загальноекономічних заходів, що здатні забезпечити ефективне антикризове реагування. Йдеться про оновлення нормативно-правової бази, податкову реформу зі зваженими фіскальними стимулами, цифровізацію процедур нагляду, а також створення сприятливих і прозорих умов ведення бізнесу. Окрему роль відіграє комунікаційний супровід змін, зокрема кампанії з популяризації легального ринку. Саме в контексті цієї рамки реалізуються цільові заходи з детінізації гральної індустрії, через прозоре ліцензування, електронний моніторинг ставок, боротьбу з нелегальними платформами, адаптацію податкового навантаження та просвітницькі програми для споживачів.

Детінізація грального бізнесу як інструмент антикризового управління розглядається як приклад галузевого втручання, здатного швидко мобілізувати внутрішні фіскальні ресурси без залучення зовнішнього боргу чи підвищення

загального податкового навантаження. Завдяки високій частці тіньової економіки в цьому секторі, легалізація та регуляторна стабілізація гральної індустрії відкривають можливість для значного зростання бюджетних надходжень уже в короткостроковій перспективі.

На відміну від класичних галузей, які потребують тривалого інвестування й мають відкладений ефект, гральний бізнес є високодохідною сферою з коротким фінансовим циклом і відносно низькими бар'єрами для входу в правове поле. Це робить його ефективним інструментом швидкого реагування в умовах кризи, коли ключовим завданням є наповнення бюджету та зниження фінансового дефіциту.

Застосування політики детінізації в цьому сегменті передбачає запровадження прозорих умов ліцензування, адаптацію податкової моделі (наприклад, перехід на GGR), впровадження електронного моніторингу ставок, блокування нелегальних платформ та інформаційні кампанії для споживачів. Така сукупність дій не лише виводить обіг із тіні, а й підвищує довіру до регуляторної системи загалом, стимулюючи взаємодію держави й бізнесу. Таким чином, детінізація грального бізнесу є не лише фінансово ефективним, а й політично доцільним антикризовим кроком, який може стати частиною ширшої стратегії економічної стабілізації та модернізації соціально відповідальної економічної діяльності.

Завершальний етап концепції – моніторинг, який включає регулярне вимірювання ефективності, коригування рішень відповідно до фактичних результатів і поступове включення успішних практик у довгострокову економічну політику. Така модель дозволяє не лише стабілізувати окрему галузь, а й вбудувати механізми антикризового реагування в більш широку систему державного регулювання, підвищуючи адаптивність економіки до зовнішніх викликів і внутрішніх структурних деформацій.

Отже, концепція детінізації грального бізнесу як інструменту антикризового управління розкриває потенціал системної легалізації соціально відповідальної економічної діяльності як чинника зміцнення макроекономічної

стабільності та фінансової самодостатності держави. Вона демонструє, що в умовах обмеженого доступу до зовнішніх джерел фінансування та загального падіння ділової активності саме внутрішня мобілізація тіньових ресурсів може забезпечити швидкий економічний ефект. Реалізація концепції передбачає послідовність дій – від аналітичної діагностики кризи до впровадження інституційних, фінансових і технологічних інструментів легалізації, що дозволяє розглядати детінізацію не лише як реакцію на кризу, а як частину комплексної стратегії економічного оновлення.

Висновки до розділу 2

1. Було встановлено, що в умовах багатовекторних криз (воєнні дії, пандемія COVID-19, енергетичні й інституційні виклики) національна економіка України зазнала глибоких змін: зниження ВВП, скорочення експорту та інвестицій, трансформація ринку праці, зміна структури зайнятості та підвищення ролі сектора послуг.

2. Дослідження структурних показників таких, як кількість суб'єктів господарювання, обсяг реалізованої продукції, фонд оплати праці та рентабельності, дозволило ідентифікувати кризові зони та виявити адаптивну здатність різних сегментів економіки до системних потрясінь.

3. Було обґрунтовано, що гральний бізнес є прикладом соціально відповідальної економічної діяльності з високим ступенем державного регулювання. Попри ризики ігрової залежності, цей вид економічної діяльності демонструє високий фінансовий потенціал і мультиплікативний ефект за умови впровадження інструментів відповідальної гри.

4. Проведене сегментування ринку азартних ігор (казино, лотереї, ставки, онлайн-гемблінг, EGD тощо) дозволило розмежувати рівень ризику й соціального впливу в межах кожної підкатегорії, що створює основу для адресного регулювання та стратегічного планування у сфері публічної політики.

5. Було проаналізовано динаміку надходжень від ліцензій та податків у сфері азартних ігор, що засвідчило зростання бюджетного ефекту після легалізації ринку у 2020 році. Водночас наявність дисбалансу між кількістю ліцензій і реальними надходженнями вказує на необхідність посилення контролю та вдосконалення механізмів адміністрування.

6. Встановлено, що ефективна модель детінізації гравального бізнесу вимагає поєднання економічних стимулів (прозоре оподаткування, зрозуміла ліцензійна політика) та соціальних обмежень (захист вразливих груп, обмеження реклами, соціальна відповідальність операторів), що відповідає сучасним підходам до антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю.

Основні результати розділу опубліковано в працях автора: [132; 134; 135; 136; 137; 139; 140].

РОЗДІЛ 3. ІМПЕРАТИВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Застосування міжнародних стандартів відповідальної гри як інструменту зниження ризику соціальної відповідальності

У контексті формування моделі державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності, особливу увагу привертає вивчення міжнародного досвіду регулювання грального бізнесу як одного з найтипівіших прикладів соціально чутливої та економічно значущої галузі. Через високий рівень ризиків соціальної відповідальності, пов'язаних із розвитком азартних ігор, більшість країн сформували власні моделі нормативного впливу, які базуються на балансі між фіскальною вигодою та захистом громадян.

Аналіз міжнародних стандартів дає змогу ідентифікувати ключові принципи регуляторної політики, що вже апробовані у країнах з розвинутими гральними ринками, та можуть бути адаптовані до українських реалій. До таких принципів належать: прозорість, відповідальність, профілактика ігрової залежності, захист вразливих категорій, а також цифрова етика ведення бізнесу.

У більшості країн із розвинутим ринком азартних ігор такі стандарти базуються на комплексних підходах, які включають інформування споживачів про ризики, обмеження для вразливих груп, створення реєстрів самовиключення, обов'язкові перевірки віку, фінансові ліміти, а також підтримку спеціалізованих програм профілактики та лікування ігрової залежності. З огляду на це, доцільним є аналіз провідних міжнародних стандартів регулювання грального бізнесу – як на рівні окремих держав (наприклад, Великої Британії, Канади, Німеччини), так і на рівні глобальних організацій, зокрема Європейської асоціації грального бізнесу (EGBA), Всесвітньої організації охорони здоров'я, ICRG та інших інституцій, що визначають рамки відповідальної гри.

Станом на 1 жовтня 2021 року азартні ігри, включно з азартними іграми онлайн, були легалізовані в усіх державах-членах ЄС, і хоча загальні регуляторні правила продовжують змінюватися, більше немає жодної країни ЄС, яка офіційно забороняє будь-які форми азартних ігор як онлайн, так і в наземних місця проведення. Таку поточну позицію можна пояснити тим, що заборони на азартні ігри не перешкоджають людям грати в азартні ігри. Натомість законодавство із суворим контролем, ймовірно, ефективніше захищатиме споживачів, водночас приносячи значні переваги суспільству не лише на економічному, а й соціальному вимірі. Тим не менш, ризик шкоди, пов'язаної з азартними іграми, якої можуть зазнати окремі особи, вимагає ретельного аналізу та постійного моніторингу рівнів поширеності проблемної азартної гри, щоб гарантувати, що будь-яка регуляторна або законодавча політика досягає найбільш оптимальної рівноваги, яка захищає суспільство, не накладаючи непотрібного тягаря на законну галузь.

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» відповідальна гра визначається як базовий принцип організації та проведення азартних ігор, що передбачає здійснення організаторами азартних ігор заходів до попередження та мінімізації негативних наслідків участі фізичної особи в азартній грі, а також заходів, спрямованих на організацію самообмежень і самоконтролю для гравців.

Необхідність організації відповідальної гри визначається характером та масштабом негативного впливу від азартних ігор. Проте наразі існує велика розбіжність у теоретичних поглядах стосовно відповідальної гри, оскільки існує три основні принципи політики щодо азартних ігор: повна заборона, дозвіл без обмежень, та обмежений дозвіл. Деталізація рівня поширеності проблеми азартних ігор у світі за 2015-2020 рр. наведена у Додатку 3.

Підґрунтям повної заборони є шкідливість азартних ігор, для дозволу без обмежень – за умови, що вони не заподіюють протиправної шкоди іншим, люди мають право грати в азартні ігри, навіть якщо це означає, що вони займаються

небезпечною діяльністю, а для обмеженого дозволу - легалізація азартних ігор, але із певними обмеженнями.

Відповідальна гра передбачає використання програм/політики та інструментів, спрямованих на забезпечення чесної та безпечної гри, середовища та досвіду, а також запобігання або мінімізацію шкоди, пов'язаної з азартними іграми [13]. До прикладу у Канаді у 2014-2015 роках дохід до загального бюджету від азартних ігор склав від 0,41% у Британській Колумбії до 3,50% у Онтаріо. Програми відповідальної гри були запроваджені в розмірах від 214 тисяч доларів до 16,3 мільйонів. Канадські державні оператори запровадили власні ініціативи в рамках корпоративної соціальної відповідальності, використовуючи комплексні програми для забезпечення узгодженості між стратегіями.

Для відстеження та вчасного реагування на проблемні випадки азартних гравців наявна система відстеження поведінки iCare та Saskatchewan використовувалась активно канадськими операторами [11]. Така система зазвичай додається до повідомлень pop-up та допомагає гравцям стежити за власною поведінкою або нагадує про власні обмеження. Крім того, форуми та обговорення також скануються на потенційну ідентифікацію проблеми для надання вчасної підтримки. На додаток оператори та персонал казино проходить додаткові тренінги для ідентифікації та адекватного реагування на проблемних гравців. Для розуміння принципів та методів відповідальної гри варто згадати програму самотійного виключення (Self-exclusion), яка доступна із різною тривалістю від 3 місяців до безстрокового [2].

Більшість провінцій Канади запроваджують профілактичні програми для молоді, а також поширювати матеріали та інформацію (наприклад, документальні відеофільми, документальні драми, настільні ігри) для студентів і вчителів, адміністраторів, консультантів та керівників. Ці програми спрямовані на запобігання розповсюдження азартних ігор серед неповнолітніх.

Стан, пов'язаний із азартними іграми, був вперше визнаний Всесвітньою організацією охорони здоров'я в 1977 році та був включений до статистичної

класифікації хвороб і пов'язаних із ними проблем зі здоров'ям під формальною назвою «надмірне захоплення азартними іграми» [85]. Після цього у 1980 році було офіційно визнано такий психологічний стан як «патологічна пристрасть до азартних ігор» та вперше було додано до Посібника з психічних розладів Американської психіатричної асоціації (DSM-III) і класифіковано як розлад контролю над імпульсами. Медичний та технологічний прогрес сприяли зміні класифікацій та у 2013 році патологічна пристрасть до азартних ігор була перейменована як розлад, пов'язаний з азартними іграми, і була перекласифікована як така, що належить до поведінкової залежності разом із залежністю від інших речовин, таких як алкоголь і наркотики.

У рамках формування міжнародних стандартів відповідальної гри значна увага приділяється інструментам скринінгу та діагностики психічних порушень, пов'язаних з надмірним залученням до азартних ігор. Такі інструменти дозволяють не лише ідентифікувати проблемну поведінку на ранніх етапах, але й визначити ступінь її поширеності в суспільстві, що є основою для побудови ефективної політики профілактики та інтервенції.

Серед найбільш визнаних у міжнародній практиці скринінгових систем варто виділити Канадський індекс проблеми азартних ігор (CPGI), а також його адаптовану підшкалу – PGSI (Problem Gambling Severity Index), яка включає дев'ять найбільш релевантних ознак ігрової залежності. Обидва інструменти широко застосовуються в системах охорони здоров'я, соціального захисту та дослідницьких проєктах у багатьох країнах [23].

Особливу роль відіграє Діагностичний і статистичний посібник із психічних розладів (DSM), зокрема його сучасна редакція DSM-V, на основі якої розроблено кілька специфічних інструментів: DIS (Diagnostic Interview Schedule), діагностична шкала оцінювання; CIDI (Composite International Diagnostic Interview), композитний міжнародний діагностичний інструмент, розроблений для BOOЗ; DIGS (Diagnostic Interview for Gambling Severity), діагностичне інтерв'ю для визначення рівня залежності; DSM-IV-MR / SMD-IV, шкала множинних відповідей, відома як шкала Фішера.

Крім того, до поширених діагностичних засобів належать: NODS (National Opinion Research Center DSM Screen) – система, яка використовується Національним центром дослідження громадської думки США; GA20 – опитувальник із 20 питань, розроблений для учасників програми «Анонімні гравці»; PPGM (Problem and Pathological Gambling Measure) – інструмент для оцінки як проблемної, так і патологічної залежності; SOGS (South Oaks Gambling Screen) – одна з найперших і найбільш відомих шкал виявлення залежності; VGS (Victorian Gambling Screen) – регіональна шкала, що використовується в Австралії; а також шкали брехні/ставки, які дозволяють ідентифікувати недостовірність відповідей та рівень ризику в ставковій поведінці [3].

Кожен із вищезазначених інструментів скринінгу представляє дещо інший показник, і деякі були розроблені для використання в основному в клінічних умовах, тоді як інші були розроблені з метою скринінгу загальної картини в опитуваннях населення. Результатом відмінностей у методології, типах і характері поставлених запитань, а також наголосу є те, що вони дають різні оцінки проблем із азартними іграми та їх серйозності та мають різні рівні хибно-позитивних і хибно-негативних результатів, а також різні довірчі інтервали та статус надійності [10]. Ці варіації означають, що, хоча національні опитування дають цінну інформацію про поширеність азартних ігор на національному рівні, за відсутності, наприклад, певної форми стандартизації, важко порівнювати або робити значущі висновки з результатів національних опитувань, які використовують різні інструменти перевірки.

Поточна позиція серед досліджуваних країн чітко демонструє складність порівняння різних національних рівнів проблеми азартних ігор, оскільки не існує загального інструменту перевірки, який би послідовно використовувався в усіх країнах у їхніх національних опитуваннях. Навіть в окремих країнах різні опитування можуть використовувати різні інструменти перевірки (наприклад, Бельгія, Швеція). 4 країни (Данія, Чеська Республіка, Фінляндія та

Великобританія) заявили, що вони використовують два критерії скринінгу для виявлення рівнів проблемної схильності до азартних ігор.

Таблиця 3.1

Інструменти скринінгу проблеми азартних ігор відповідно до країни

№ з/п	Назва країни	Інструмент скринінгу проблеми азартних ігор, який використовується в національних опитуваннях
1.	Австрія	невідомо
2.	Бельгія	VAD – DSM-V
3.	Кіпр	NBA – NODS NAAC – невідомо
4.	Чеська Республіка	Комплексне дослідження поширеності азартних ігор – брехня/ставка Національне опитування щодо вживання психоактивних речовин – Брехня / Ставка та PGSI (обидва показники в одному опитуванні)
5.	Данія	NODS & PGSI
6.	Фінляндія	SOGS PGSI з 2011 (обидва показники в одному опитуванні)
7.	Франція	CGPI (PGSI)
8.	Греція	PGSI (2022)
9.	Ірландія	PGSI (2019/202)
10.	Італія	PGSI (2022)
11.	Латвія	не використовується
12.	Литва	не використовується
13.	Нідерланди	SOGS
14.	Мальта	власний скринінговий опитувальник
15.	Португалія	не використовується
16.	Словачія	не використовується
17.	Словенія	не використовується
18.	Іспанія	DSM-V
19.	Швеція	PGSI
20.	Великобританія	PGSI / DSM-IV (обидва показники в одному опитуванні) PGSI (телефонні інтерв'ю)

Джерело: розроблена автором на основі [3; 23; 85]

Найпопулярнішим скринінгом є PGSI (індекс серйозності проблем з азартними іграми). Його використовують в 9 країнах (Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Греція, Італія, Ірландія, Швеція, Великобританія). NODS використовується на Кіпрі (NAAC) і в Данії; SOGS у Фінляндії та Нідерландах, DSM-V використовується в Бельгії (VAD) та Іспанії, а Великобританія все ще використовує DSM-IV та скорочену версію PGSI у своїх телефонних інтерв'ю. У Чеській Республіці щорічне омнібусне опитування базується на тестах

«Брехня/Ставка», а Національне опитування служби охорони здоров'я Швеції використовує скорочену версію скринінгового інструменту PGSI [10].

В останньому питанні опитування респондентам було запропоновано вказати рівень залученості до азартних ігор і рівень поширеності проблемних азартних ігор у їхніх відповідних країнах. Вони включені лише з інформаційною метою, оскільки неможливо провести порівняння через суттєві відмінності в методології опитувань, використаних інструментах скринінгу, вибірках населення та роках, у які проводилися опитування. Дані представлені в Додатку К.

Лише кілька країн прокоментували будь-які тенденції, які можна визначити з даних. Так у Данії, постійно зростає кількість зареєстрованих осіб у реєстрі самовиключення ROFUS. Однак неможливо провести кореляцію із це фактичним збільшенням проблемної ігрової поведінки, оскільки це може бути наслідком кращої обізнаності про схему самовиключення через рекламні ініціативи датського регулятора.

Зростання кількості осіб, що застосовують самовиключення також спостерігалось в Словенії, за винятком періоду пандемії Covid-19, коли закриття наземних гральних закладів зменшило загальну кількість гравців. Також Фінляндія і Швеція повідомили про зниження відсотку проблемних азартних ігор, але в цілому рівень ігор не низився.

У Фінляндії між 2015 і 2019 роками спостерігалось збільшення відсотку гри на 13%, а в Швеції загальна кількість учасників зменшується, але загальний обсяг грошей, який витрачаються на азартні ігри лишається на тому ж рівні. У Нідерландах спостерігається значне зростання ставок на спорт. Португалія повідомила, що кількість гравців, які застосовують самовиключення залишається стабільною в діапазоні від 2% до 3% від загальної кількості зареєстрованих гравців, хоча абсолютна кількість гравців зросла. Велика Британія також повідомила про стабільний рівень залученості до азартних ігор і рівень проблеми азартних ігор, а в Чеській Республіці, спостерігається поступове збільшення загальної кількості гравців, але не рівня проблеми

азартних ігор. Чеська Республіка також є єдиною країною, включеною до цього звіту, яка використовує скринінгову шкалу «Брехня/Бет» у своїх опитуваннях «Vyzkum Obcanu» (Опитування громадян) і в опитуваннях «Prevalence Uzivani Drog» (Поширеність вживання наркотиків серед населення). Використовуючи цей інструмент скринінгу, в опитуванні Vyzkum Obcanu рівень проблемної азартної залежності був визначений як 1,9% у 2017 році; 1,8% у 2018 році, 1,6% у 2019 році та 2,6% у 2020 році, а в Narodni Vyzkum 2,4% у 2016 та 2020 роках [15].

Доведеною є ефективність примусових перерв у грі, автоматичних інформаційних повідомлень, налаштувань лімітів, інструментів відстеження поведінки, програм самовиключення, навчання персоналу принципам відповідальної гри. Деякі стратегії показали обнадійливі результати, тоді як інші потребують подальших досліджень, перш ніж можна буде зробити більш переконливі висновки.

Примусова перерва у грі. Примусова перерва у грі наразі вважається однією із найефективнішою стратегією відповідальної гри. Деякі дослідження свідчать про те, що вони можуть бути шкідливими, посилюючи тягу і призводячи до збільшення часу проведеного у грі [45]. Крім того, оптимальний час гри перед перервою не було визначено. Більшість досліджень проводилися в лабораторних умовах, тому необхідні подальші дослідження в реальному ігровому середовищі.

Автоматичне відображення інформаційних повідомлень. Динамічний обмін повідомленнями (тобто спливаючі повідомлення, що переривають гру) може бути ефективним у підтримці самосвідомості та самоконтролю, а також для протидії неправильним уявленням і помилковим уявленням [11]. Однак незрозуміло, чи справді це повідомлення впливає на ігрову поведінку. Важливо, що динамічний обмін повідомленнями не впливає на задоволення від азартних ігор. Дослідження, що стосувалися типу вмісту, а також частоти та формату відображення повідомлень, показують, що повідомлення повинні містити інформацію про самооцінку, персоналізовані нормативні відгуки або

нагадування про час/гроші [11]. Частота, розташування на екрані та анімація, а також кольори дисплея впливають на запам'ятовування повідомлення та зміну поведінки гравця. Незрозуміло, чи саме повідомлення, чи перерва в грі, чи поєднання обох факторів сприяє ефективності динамічного обміну повідомленнями [13]. Оскільки більшість досліджень проводилися в лабораторних умовах, необхідні подальші дослідження в природних умовах, де додаткові фактори навколишнього середовища можуть вплинути на ефективність цього інструменту.

Обмеження тривалості гри та можливих витрати. Налаштування лімітів дозволяє гравцям онлайн або електронних ігрових автоматів (EGM) автоматично встановлювати ліміти часу та витрат. Ці обмеження часто підтримуються нагадуваннями та/або анімаційними відео [11]. Ці ліміти можуть бути особливо ефективним, якщо їх встановлюють перед початком сеансу гри і якщо вони встановлюються самим гравцем, а не оператором. Встановлення лімітів також має свої обмеження, оскільки схильні до азартних ігор рідше дотримуватимуться встановлених обмежень [45]. Гравці, які досягли свого ліміту, можуть просто переключитися на інший автомат або (онлайн) майданчик. Також існує припущення, що часові обмеження можуть змусити гравців робити більші ставки, щоб компенсувати коротші сесії. Нарешті, незрозуміло, чи діють обмеження, коли/якщо емоції зашкалюють або людина перебуває в негативному настрої.

Інструменти відстеження поведінки. Інструменти відстеження поведінки спрямовані на ідентифікацію поведінкових маркерів для створення профілю гравця, оцінку поведінкових змін, які можуть свідчити про проблемні практики, і пропонування, якщо необхідно, персоналізованого зворотного зв'язку або відстеження подальших втручань відповідних спеціалістів [11]. Інформацію для інструментів відстеження поведінки часто отримують з адміністративних наборів даних про азартні ігри. Однак можуть бути й інші способи відстеження гравців. Наприклад, аналіз електронних листів до служби підтримки може бути таким інструментом є одним із способів відстеження гравців

схильних до лудоманії, але є більш ефективними до людей із групи ризику. Саме тому рекомендується використовувати як профілактичний захід.

Програми самовиключення. Програми самовиключення пропонують гравцям можливість приєднатися до програми, яка виключає їх з грального закладу чи веб-сайту. Були виявлені потенційні переваги, особливо в короткостроковій перспективі, такі як зменшення витрат на азартні ігри, частоти та тривалості азартних ігор [11]. Програми самовиключення дозволяють гравцям контролювати свої азартні ігри та підтримувати утримання, тим самим сприяючи боротьбі із лудоманією. Однак ці програми можна вдосконалити за допомогою доступної чіткої інформації про програми та доступність їх місці або за межами гральних закладів. Крім того, підтримка кваліфікованих спеціалістів допоможе покращити програми самовиключення. Крім того, ті, хто зареєстрований у них, повинні бути виключені з рекламних матеріалів, кредитних програм і програм лояльності, а також списків розсилки. Основним недоліком таких програм є те, що значна частина учасників порушить договір (до 33-59%) або гратиме в азартних іграх на інших майданчиках [11]. Враховуючи недостатню підготовку, персонал мав обмежену здатність виявляти або реагувати на порушення, тобто тих, хто намагається повторно увійти в казино після виключення. Також залишається незрозумілим, якою буде оптимальна тривалість програми виключення.

Навчання персоналу реагувати на проблеми з азартними іграми. Навчання персоналу ігрових залів та казино надає допомогає отримати всю необхідну інформацію, щоб допомогти працівникам краще виявляти та реагувати на ознаки проблем із азартними іграми [11]. Навчання персоналу показало, що покращує розуміння та ідентифікацію проблемних гравців і надає базові навички комунікації із надмірно азартними. Майбутнє навчання може бути зосереджено на тому, як справлятися з негативними коментарями, які висловлюють клієнти. Крім того, навчання персоналу має враховувати його стать, статус і задоволеність роботою.

Просування та маркетинг відповідальної гри. Незважаючи на те, що в цілому відповідальна гра сприймається позитивно, її просування та маркетинг не впливає на поведінку гравців у достатній мірі [23]. В ідеалі повідомлення про відповідальну гру мали б включати інформацію про соціальні наслідки азартних ігор та емоції, пов'язані з сімейними або довгостроковими фінансовими ситуаціями.

В Україні Принципи відповідальної гри були затверджені рішенням КРАІЛ № 483 від 11 серпня 2021 року. Організатори азартних ігор зобов'язані дотримуватися принципів відповідальної гри відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор». Це допоможе гравцям убезпечити себе як перед початком, так і під час гри. Відповідно до цих принципів на території України гравцем може бути фізична особа, яка досягла 21-річного віку, є дієздатною, не перебуває в Реєстрі осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та / або участь в азартних іграх, та бере участь в азартній грі за власним бажанням [113].

Відповідно до пункту 17 частини першої статті 8 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» та абзацу третього підпункту 1 пункту 4 Положення про Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 року № 891, та з метою здійснення організаторами азартних ігор заходів до попередження та мінімізації негативних наслідків участі фізичної особи в азартній грі, а також заходів, спрямованих на організацію самообмежень і самоконтролю для гравців, Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей визначила наступні Принципи відповідальної гри, які умовно можна поділити на дві групи:

перша група «принципи відповідальної гри»:

1) забезпечення ідентифікації гравця або відвідувача – організатор азартних ігор зобов'язаний забезпечувати ідентифікацію гравця та відвідувача, що передбачає інформацію про прізвище, ім'я по батькові особи, вік (дату

народження) особи та наявність або відсутність особи в Реєстрі осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та / або участь в азартних іграх;

2) обмеження гравця в участі в азартних іграх – організатор азартних ігор зобов'язаний не допускати до участі в азартних іграх осіб, яким обмежено доступ до участі в азартних іграх, та осіб, у яких виражена ігрова залежність (лудоманія);

3) відсутності стимулювання програшу гравця – організатор азартних ігор зобов'язаний утримуватися від надання гравцям будь-яких бонусних виплат, подарунків та/або надання товарів (послуг) у будь-якій формі, використання інших видів заохочення, надання яких прямо чи опосередковано обумовлено настанням факту програшу гравця у відповідній азартній грі;

друга група «упередження ігрової залежності»:

4) упередження ігрової залежності (лудоманії) – організатор азартних ігор зобов'язаний розміщувати інформаційні матеріали з питань гральної залежності та відповідальної гри;

5) самоконтроль та самообмеження – гравець має право обмежити свою участь в азартних іграх шляхом встановлення особистих обмежень, а також ліміту коштів, які він бажає витратити на азартну гру;

6) інформування гравця – організатор азартних ігор зобов'язаний розмістити у гральному закладі у доступному для гравців та відвідувачів місці відомості про рішення про видачу ліцензії (дата та номер рішення, строк дії ліцензії) на організацію та проведення азартних ігор, правила організатора азартних ігор, правила відвідування грального закладу, правила проведення азартних ігор, викладені державною мовою та переведені на англійську мову, повідомлення щодо можливого програшу та втрати коштів;

7) обізнаність персоналу організатора азартних ігор – організатор азартних ігор зобов'язаний забезпечувати проведення інструктажів із персоналом щодо принципів відповідального ставлення до азартних ігор, визначення критерії патологічної та проблемної гральної залежності, та

заходів, які спрямовані на запобігання (попередження) виникненню ігрової залежності у гравців;

8) соціальна взаємодія – розповсюдження соціально важливої інформації щодо попередження та мінімізації негативних наслідків участі в азартній грі, проявів ігрової залежності (лудоманії) та застосування досвіду у іноземних організаторів азартних ігор щодо попередження та мінімізації негативних наслідків участі в азартній грі

У контексті дослідження соціально відповідальної економічної діяльності особливу увагу слід приділяти оцінці соціальної ризиковості, яка відображає потенційний негативний вплив діяльності певного сектору на суспільну стабільність, добробут населення та соціальну безпеку. Одним із таких видів діяльності є гральний бізнес, який за своєю природою поєднує як економічні, так і глибоко ризики соціальної відповідальності, зокрема розвиток ігрової залежності, зростання рівня злочинності, погіршення психоемоційного стану громадян, підвищення соціальної напруги тощо.

Для кількісної оцінки соціальних загроз, пов'язаних із функціонуванням соціально відповідальної економічної діяльності, доцільно використовувати інтегральний *індекс ризику соціальної відповідальності* (SRI – Social Risk Index), який дозволяє об'єктивно оцінити масштаб і характер потенційного негативного впливу на суспільство. Цей індекс базується на узагальненому наборі індикаторів, що відображають найважливіші прояви соціального напруження, та їхній зважений оцінці з урахуванням значущості кожного фактору. Актуалізована формула розрахунку індексу SRI виглядає так:

$$SRI = \sum_{i=1}^n (P_i \cdot A_i), \quad (3.1)$$

де SRI – індекс соціального ризику, P_i – нормалізоване значення i -го показника (від 0 до 1), що відображає ймовірність або ступінь вираженості соціального ризику, A_i – вага (значущість) відповідного показника у загальній структурі індексу.

У межах дослідження гравального бізнесу як одного з типових видів соціально відповідальної економічної діяльності, було відібрано шість релевантних показників ризику соціальної відповідальності:

- рівень зайнятості в секторі нефінансових послуг як індикатор потенційної втрати робочих місць (P_1);
- обсяг державних витрат на охорону здоров'я як непрямий індикатор навантаження через ігрову залежність (P_2);
- обсяг витрат на соціальний захист як оцінка системної соціальної вразливості (P_3);
- витрати на підтримку громадського порядку та безпеки як відображення потенційного криміногенного навантаження (P_4);
- кількість негативних публікацій у ЗМІ щодо гравального бізнесу (P_5);
- рівень соціальної напруги та конфліктності у суспільстві (P_6).

Для перших чотирьох показників було проведено нормалізацію статистичних даних за п'ятирічний період (2019-2023 рр.) за методом мін-макс, що дозволило перетворити їх у шкалу від 0 до 1. Для останніх двох показників використовувалися експертні оцінки, засновані на кількості критичних згадок у публічному просторі та соціологічному сприйнятті ризику.

Динаміка державних витрат на охорону здоров'я, соціальний захист та громадський порядок у 2019-2023 роках (рис. 3.1) свідчить про постійне зростання фінансового навантаження на ключові сфери соціальної інфраструктури. Зокрема, видатки на охорону здоров'я зросли на понад 110%, соціальний захист – на майже 40%, а витрати на громадську безпеку – у два рази. Така тенденція не лише відображає загальний контекст кризових викликів (зокрема війни), але й опосередковано вказує на поглиблення соціальних ризиків, частково пов'язаних із неконтрольованим функціонуванням ризикових секторів, зокрема гравального бізнесу.

З метою глибшого розуміння соціальної складової ризиковості гравального бізнесу було проведено анонімне онлайн-опитування (Додаток Д), спрямоване на вивчення обізнаності, ставлення та особистого досвіду громадян,

пов'язаного з функціонуванням цього сектору. Опитування включало питання щодо поширеності ігрової залежності, соціального впливу азартних ігор, рівня суспільної напруги, а також доцільності державного регулювання або обмеження гральної діяльності.

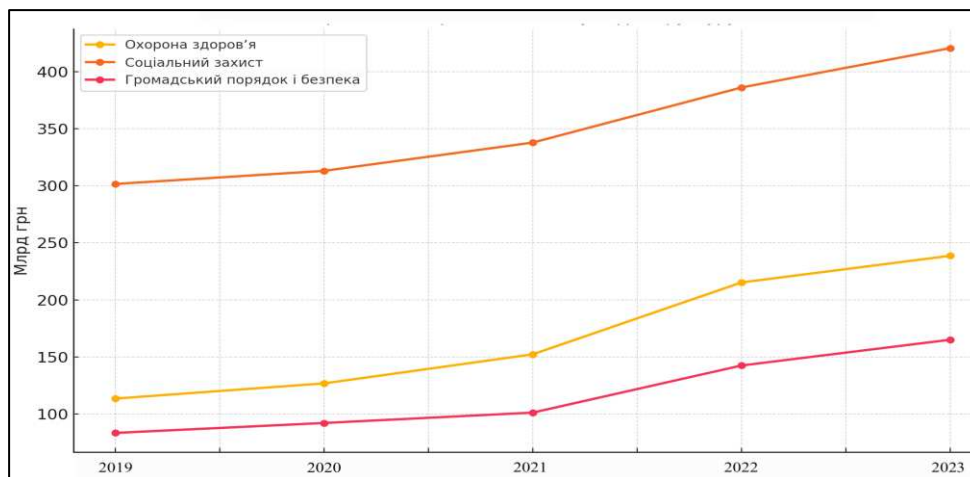

Рис. 3.1. Динаміка державних витрат на охорону здоров'я, соціальний захист та громадський порядок в Україні за 2019-2023 рр..

Джерело: розроблена автором на основі [102]

Отримані результати продемонстрували високий рівень занепокоєння суспільства щодо наслідків функціонування грального бізнесу. Зокрема, 86% респондентів зазначили, що знайомі з проблемою ігрової залежності, а 41% — повідомили про наявність таких випадків серед свого оточення. Майже 78% учасників опитування вважають гральний бізнес загрозою для соціальної безпеки, що свідчить про домінування негативного суспільного сприйняття.

Крім того, 72% респондентів висловили підтримку повного або часткового обмеження діяльності онлайн-казино, що є чітким сигналом суспільного запиту на посилення державного контролю за цим сегментом. Також 59% опитаних відзначили наявність соціальної напруги або конфліктів, пов'язаних із діяльністю гральних закладів у їхніх громадах.

Оцінка ризику соціальної відповідальності грального бізнесу ґрунтується на шести інтегральних показниках, кожен з яких відображає окремий вимір соціального впливу цього сектору. Для підвищення об'єктивності розрахунку було застосовано нормалізацію на основі офіційної статистики та експертної

оцінки, що дозволило перевести вихідні значення у шкалу від 0 до 1. Нижче наведено характеристику кожного індикатора, його вагу в загальному індексі та логіку визначення нормалізованого значення (рис. 3.2).

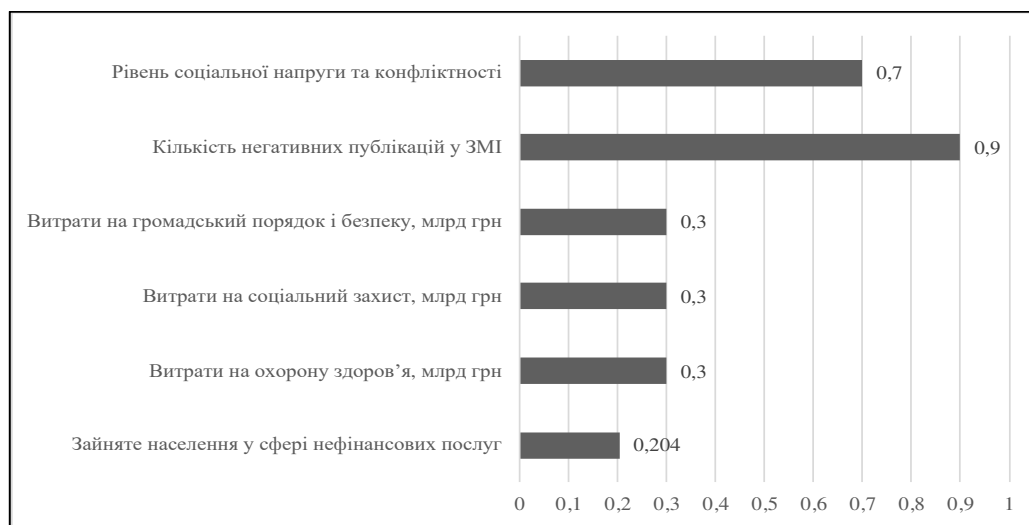

Рис. 3.2. Складові індексу ризику соціальної відповідальності грального бізнесу

Джерело: розроблена автором

Рівень зайнятості в секторі нефінансових послуг (0.2044) – вага 10%.

Показник використано як непрямий індикатор стабільності зайнятості у сферах, до яких належить і гральний бізнес. Нормалізацію проведено за даними Державної служби статистики України за період 2019-2023 років методом мін–макс. Зниження зайнятості у 2022-2023 рр. в умовах повномасштабної війни відображає підвищену соціальну вразливість галузі до зовнішніх шоків та нестабільності трудового середовища (Додаток І).

Витрати державного бюджету на охорону здоров'я (0.3) – вага 20%.

Незважаючи на зростання державних видатків на медичну сферу у 2022–2023 роках (до понад 238 млрд грн), у скоригованій моделі це трактовано як фактор зниження ризику (Додаток І). Високий рівень фінансування відображає посилення державного контролю, доступність медичних послуг і превентивних програм, зокрема у сфері психічного здоров'я. Нормалізоване значення враховує ефект помірної інверсії як показник пом'якшення соціального навантаження .

Витрати державного бюджету на соціальний захист (0.3) – вага 20%.

Цей показник відображає зусилля держави щодо підтримки вразливих категорій населення, у тому числі осіб, які можуть постраждати від наслідків гральної залежності. Витрати на соціальний захист у 2023 році сягнули рекордного рівня (понад 420 млрд грн), що в умовах скоригованої логіки знижує рівень соціального ризику, відображаючи ефективність компенсаторної функції держави (Додаток И).

Витрати на громадський порядок і безпеку (0.3) – вага 15%.

Різке збільшення витрат на правоохоронну систему (до 165 млрд грн) в останні роки, з урахуванням інверсії в оцінюванні, трактується як прояв активного регуляторного реагування на потенційні загрози, зокрема нелегальну діяльність у сфері азартних ігор (Додаток И). Високий рівень фінансування зменшує загальну оцінку соціального ризику.

Кількість негативних публікацій у ЗМІ (0.90) – вага 20%.

Значний медійний резонанс, пов'язаний з темою азартних ігор, включаючи заклики до заборони, критичні публікації та резолюції, є індикатором високого інформаційного навантаження. Через відсутність повної кількісної статистики показник оцінено експертно як близький до критичного рівня – 0.90.

Рівень соціальної напруги та конфліктності (0.70) – вага 15%.

Активне суспільне обговорення проблем грального бізнесу, подання петицій, обговорення на рівні оборонного сектору та політичних структур вказує на помірно високий рівень соціальної напруги. Показник нормалізовано на основі якісного аналізу соціальної динаміки.

Узагальнені результати розрахунку індексу ризику соціальної відповідальності (SRI) для грального бізнесу (табл. 3.2), здійсненого за багатокомпонентною моделлю, засвідчують наявність високого рівня соціальної ризиковості у даному секторі.

Отримане значення $SRI = 0.4704$ відповідає помірному рівню соціального ризику, що свідчить про наявність частково врівноваженого, але все ще

соціально чутливого характеру функціонування грального бізнесу в Україні. Такий результат вимагає не заборонних, а адаптивних форм державного втручання, спрямованих на зниження інформаційного тиску, стабілізацію соціального клімату та підтримку компенсаторних механізмів через профілактичні й інституційні інструменти.

Таблиця 3.2

Результати розрахунку індексу соціального ризику (SRI)

Показник	Вага (A_i)	Нормалізоване значення (P_i)	Внесок у індекс ($P_i \cdot A_i$)
Зайняте населення у сфері нефінансових послуг	0.100	0.204	0.020
Витрати на охорону здоров'я, млрд грн	0.200	0.300	0.060
Витрати на соціальний захист, млрд грн	0.200	0.300	0.060
Витрати на громадський порядок і безпеку, млрд грн	0.150	0.300	0.045
Кількість негативних публікацій у ЗМІ	0.200	0.900	0.180
Рівень соціальної напруги та конфліктності	0.150	0.700	0.105
$SRI = \sum_{i=1}^n (P_i \cdot A_i),$	0.4704		

Джерело: розроблена автором

Нормалізовані значення показників відображають рівень соціального навантаження, пов'язаного з функціонуванням грального бізнесу в Україні. Найвищі індексні значення зафіксовано для кількості негативних публікацій у ЗМІ, витрат на охорону здоров'я та соціальний захист, що свідчить про суттєвий вплив сектору на державну соціальну інфраструктуру, зокрема через поширення ігрової залежності, підвищення рівня соціальної напруги та криміногенних ризиків.

Крім того, високим виявився рівень інформаційного конфлікту (0.90), що знайшло відображення у великій кількості негативних публікацій, суспільному резонансі, петиціях та політичних закликах до заборони азартних ігор. Рівень соціальної напруги оцінено в 0.70, що свідчить про глибоку реакцію суспільства на ризики, пов'язані з функціонуванням галузі.

Єдиним показником з незначним впливом є рівень зайнятості у сфері нефінансових послуг (0.0204). Це означає, що гральний бізнес не створює істотного стабілізаційного ефекту на ринку праці, а отже не може розглядатися як важливий компенсатор соціальної рівноваги.

Узагальнюючи, розрахований індекс $SRI = 0.4704$ дозволяє віднести гральний бізнес до категорії високого ризику соціальної відповідальності, які вимагають не лише фіскального регулювання, а й системної міжсекторальної політики мінімізації соціального впливу. Це також підтверджує релевантність використаної багатокомпонентної методики як інструменту управлінського аналізу в рамках адаптивної моделі державного регулювання.

Радарна діаграма (рис. 3.3), що відображає профіль ризику соціальної відповідальності грального бізнесу за нормалізованими значеннями показників P_i , демонструє асиметричний розподіл загроз. Найвищі значення зафіксовано у таких сферах, як охорона здоров'я, соціальний захист та громадський порядок, що свідчить про значне навантаження на державну інфраструктуру внаслідок функціонування галузі. Показник негативного медійного резонансу (0.90) також вказує на високий рівень суспільного несприйняття та конфліктності.

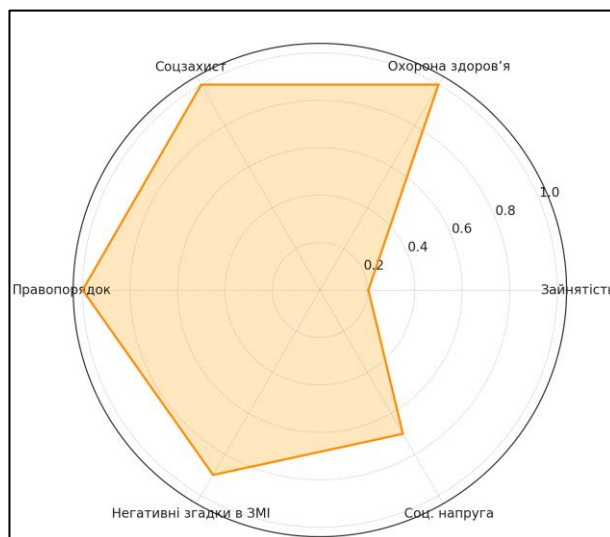

Рис. 3.3. Профіль ризику соціальної відповідальності грального бізнесу за нормалізованими значеннями показників P_i

Джерело: розроблена автором

Натомість, показник зайнятості продемонстрував найнижче значення (0.0204), що з одного боку свідчить про менший вплив сектору на ринок праці,

а з іншого – про його обмежену роль у формуванні соціально-економічної стійкості. Такий профіль підтверджує висновок про високий і концентрований соціальний ризик, зумовлений непрямыми витратами держави та високою конфліктністю сектору, що потребує посилення превентивної регуляторної політики.

Упродовж 2019-2023 років було зафіксовано поступове зниження рівня ризику соціальної відповідальності грального бізнесу (табл. 3.3), що є результатом посилення державної ролі в системах охорони здоров'я, соціального захисту та громадської безпеки. Індекс ризику соціальної відповідальності (SRI), розрахований за оновленою багатокомпонентною моделлю з інверсією витратних показників, знизився з 0.8100 у 2019 році до 0.4704 у 2023 році.

Таблиця 3.3

Значення ризику соціальної відповідальності в Україні за 2019-2023 рр.

Рік	Показники												SRI
	Зайняте населення у сфері нефінансових послуг		Витрати на охорону здоров'я		Витрати на соціальний захист		Витрати на громадський порядок і безпеку		Кількість негативних публікацій у ЗМІ		Рівень соціальної напруги та конфліктності		
	P _i	A _i	P _i	A _i	P _i	A _i	P _i	A _i	P _i	A _i	P _i	A _i	
2019	1.0	0.1	1.0	0.2	1.0	0.2	1.0	0.15	0.5	0.1	0.4	0.06	0.81
2020	0.741	0.0741	0.9107	0.1821	0.9254	0.1851	0.9045	0.1357	0.65	0.13	0.5	0.075	0.782
2021	0.637	0.0637	0.798	0.1596	0.8139	0.1628	0.8091	0.1214	0.75	0.15	0.6	0.09	0.7475
2022	0.0	0.0	0.4969	0.0994	0.5774	0.1155	0.4803	0.072	0.85	0.17	0.65	0.0975	0.5544
2023	0.100	0.204	0.200	0.300	0.200	0.300	0.150	0.300	0.200	0.900	0.150	0.700	0.4704

Джерело: розроблена автором

Ця динаміка свідчить про трансформацію профілю ризику галузі: від системно вразливої сфери з недостатнім соціальним реагуванням – до такого сектору, в якому дієвими стають превентивні, компенсаторні та регуляторні механізми. Особливо помітне зниження ризику відбулося у 2022–2023 роках, що пов'язано з різким зростанням обсягів державного фінансування критичних соціальних інституцій (рис. 3.4.).

Разом із тим, зберігаються високі показники інформаційного резонансу (0.90) та соціальної напруги (0.70), що відображає незавершеність процесу

соціальної легітимації гравального бізнесу та потребу в подальших кроках щодо підвищення прозорості, відповідальності операторів і розвитку комунікаційної політики держави у цій сфері.

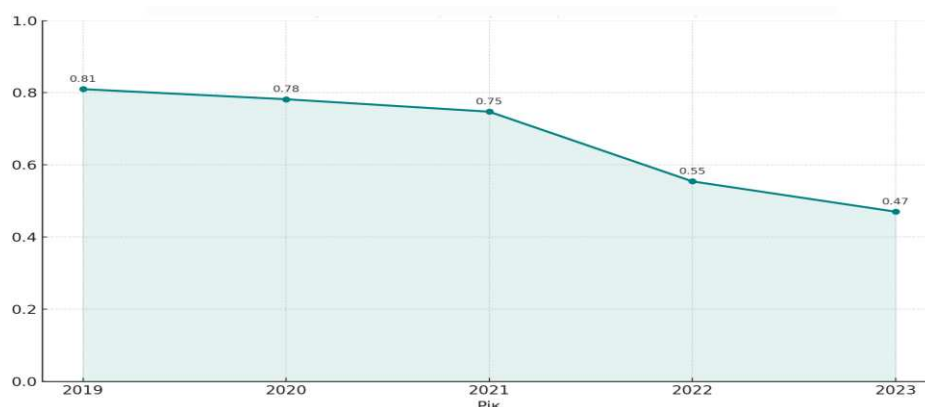

Рис. 3.4 Динаміка індексу ризику соціальної відповідальності (SRI) гравального бізнесу у 2019-2023 р.

Джерело: розроблена автором

Таким чином, загальна тенденція до зниження індексу SRI вказує на ефективність соціальної інфраструктури у стримуванні ризиків, але не виключає необхідності у продовженні адаптивного управління сектором, зокрема у частині подолання недовіри, конфліктності та репутаційних викликів.

Отримані результати свідчать, що гравальний бізнес в Україні належить до видів економічної діяльності з високим рівнем ризику соціальної відповідальності, який має комплексний і системний характер. Структура ризику включає як прямі загрози, пов'язані з поширенням ігрової залежності, зростанням навантаження на систему охорони здоров'я та соціального захисту, так і опосередковані наслідки, зокрема зростання інформаційної напруги, негативний суспільний резонанс і зниження довіри до регуляторних інституцій. Високий рівень показника SRI вказує на те, що дальше функціонування галузі без якісно налаштованих механізмів контролю, профілактики та компенсації ризиків може мати кумулятивний негативний ефект для соціальної стабільності. Це створює об'єктивне підґрунтя для посиленого державного

втручання на основі адаптивної моделі регулювання з обов'язковим урахуванням профілю соціальної загрози.

Враховуючи багатофакторну природу ризику соціальної відповідальності у сфері грального бізнесу та підтверджені дані динаміки індексу SRI, державна політика у цьому секторі має формуватися на основі не репресивних, а системно-адаптивних підходів, які поєднують контроль, профілактику, відповідальність операторів та залучення громадськості. Важливо не лише констатувати наявність ризику, а й створити ефективні інституційні та нормативні умови для його пом'якшення, нейтралізації або компенсації. У цьому контексті доцільно спиратися на міжнародний досвід, який демонструє, що довгострокова стійкість гральної галузі можлива лише за умов реалізації комплексної відповідальної політики. Саме тому запропоновано перелік регуляторних рішень, здатних знизити соціальне навантаження і підвищити рівень суспільної безпеки.

Результати проведеного аналізу вказують на збереження підвищеного рівня ризику соціальної відповідальності в гральному секторі, особливо в частині інформаційного навантаження та соціальної напруги. У зв'язку з цим пропонуються системні регуляторні рішення.

1. Інституційне посилення регулятора:

- Посилення повноважень уповноваженого органу (КРАІЛ) щодо контролю за дотриманням стандартів відповідальної гри.
- Забезпечення міжвідомчої взаємодії з Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти та кіберполіцією для реалізації комплексної профілактики.
- Впровадження систем електронного моніторингу поведінки гравців (аналітика ризикових патернів).

2. Розвиток стандартів відповідальної гри:

- Запровадження обов'язкових механізмів самовиключення з гнучким терміном блокування.

- Ліміти на депозити, тривалість ігрових сесій, втрати коштів – з обов’язковим інтерфейсом контролю для гравця.

- Стандарти прозорості ідентифікації: KYC/AML перевірка, вікова верифікація.

3. Комунікаційно-превентивна політика:

- Впровадження соціальної реклами на національному рівні про ризики ігрової залежності (аналог кампаній у Канаді, Великій Британії, Німеччині).

- Розміщення на всіх платформах гральних операторів обов’язкової інфографіки щодо симптомів лудоманії та гарячої лінії допомоги.

- Освітні програми в закладах освіти з тем медіаграмотності, цифрової поведінки та саморегуляції.

4. Нормативна інтеграція цифрової відповідальності:

- Ліцензійні вимоги щодо використання сертифікованих провайдерів ПЗ з вбудованими обмеженнями.

- Впровадження галузевого аудиту з ризикоорієнтованим підходом (Risk-Based Regulation).

- Заборона інтерактивної реклами, таргетованої на вразливі групи (неповнолітні, військові, студенти).

5. Громадський контроль і незалежна оцінка:

- Створення незалежної наглядової ради з представників громадських організацій, соціологів, фахівців із психічного здоров’я.

- Щорічна публікація звіту про соціальну ефективність операторів на основі SEI (аналог до ESG-звітності).

Запропонований комплекс рішень дозволяє не лише знизити індекс соціального ризику SRI, а й поступово змінити соціальний образ грального бізнесу, наблизивши його до практик відповідального функціонування в умовах високої соціальної чутливості. Застосування адаптивної моделі

забезпечить диференційований підхід до операторів – залежно від їхнього внеску в безпеку, прозорість і соціальну користь.

3.2. Підвищення суспільної ефективності організаторів грального бізнесу

Суспільна ефективність є однією з ключових категорій сучасної економіко-соціальної теорії, яка використовується для оцінювання діяльності галузей, організацій або окремих проєктів з точки зору їхнього впливу на суспільний добробут, соціальну стабільність і довгостроковий розвиток. На відміну від комерційної ефективності, яка базується на співвідношенні витрат і прибутку, суспільна ефективність враховує ширший контекст: економічні, соціальні, культурні, моральні та інституційні наслідки функціонування тієї чи іншої діяльності.

У межах державної політики, особливо щодо високоризикових секторів економіки, суспільна ефективність виступає індикатором доцільності або виправданості державного втручання. Вона дозволяє визначити, чи сприяє діяльність певного сектору не лише наповненню бюджету чи зайнятості населення, а й досягненню суспільно важливих цілей: зниженню нерівності, покращенню якості життя, підвищенню соціального капіталу, інноваційності та довіри до інституцій.

Наразі в Україні спостерігається суттєвий дисбаланс між макроекономічною динамікою та функціонуванням окремих секторів, які мають високу фіскальну значущість, але одночасно породжують значні соціальні ризики. Одним із таких секторів є гральний бізнес, легалізований у 2020 році, який на сьогоднішній день залишається об'єктом суперечливого суспільного сприйняття, попри зростаючі надходження до бюджету.

У цьому контексті оцінка суспільної ефективності [138] грального бізнесу набуває особливого значення. Вона дозволяє з одного боку виявити реальні соціально-економічні результати функціонування галузі, а з іншого –

встановити обґрунтовані межі державного втручання в межах адаптивної моделі регулювання. Особливо важливо це в умовах інформаційних екстерналій, коли реальний ефект діяльності галузі може бути спотворений суспільними уявленнями, політичними інтерпретаціями або недостатньою прозорістю.

Оцінка суспільної ефективності дає змогу об'єктивно виміряти здатність сектору забезпечувати стає функціонування без завдання шкоди соціальному середовищу, а також визначити точки для подальшого вдосконалення регуляторної політики. З позиції державного управління, це є основою для стратегічних рішень щодо:

- обсягів дозволеної діяльності;
- ліцензійних і податкових ставок;
- обмежень щодо реклами, доступу та саморегуляції;
- програм компенсації соціальних ризиків.

На основі узагальнення європейських, канадських та вітчизняних підходів, суспільну ефективність гравального сектору доцільно оцінювати за допомогою багатовимірної моделі, яка інтегрує ключові напрями впливу діяльності галузі на економіку, соціум і технологічну інфраструктуру. Цей підхід передбачає розподіл оцінки на три взаємопов'язані компоненти:

1. Економічний капітал (HI-FINANCE). Цей вимір охоплює прямий та опосередкований внесок гравального сектору в економіку, включаючи як фіскальні, так і інвестиційні показники. Його основними індикаторами є:

- обсяг податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів (у вигляді ggr-податку, ПДВ, ЄСВ, ліцензійних зборів тощо);
- кількість створених робочих місць (включаючи персонал офлайн-закладів, технічних фахівців, маркетологів, IT-супровід тощо);
- інвестиційна активність операторів у місцеву інфраструктуру та суміжні галузі (нерухомість, технології, реклама, освіта);
- прозорість структури доходів (частка легальних транзакцій, відповідність фінансової звітності вимогам законодавства).

Оцінка цього компоненту дозволяє визначити реальну фінансову ефективність сектору та його спроможність формувати стабільну економічну базу для розвитку.

2. Соціальний капітал (HI-SOCIAL). Цей компонент відображає соціальну відповідальність галузі та її здатність інтегрувати етичні норми у бізнес-практики. Його формування ґрунтується на таких критеріях:

- розробка та впровадження політик відповідальної гри (наявність систем самовиключення, інформування клієнтів, контроль ігрових лімітів);
- профілактика лудоманії (фінансування або реалізація програм реабілітації, підтримка соціальних партнерств з МОЗ, КРАІЛ, профільними НУО);
- рівень відповідальної реклами (обмеження на час, канали та зміст просування азартних продуктів, відмова від маніпулятивних меседжів);
- функціонування механізмів саморегуляції (внутрішні кодекси етики, прозорість умов користування платформами, публічна звітність про інциденти).

Оцінка цього блоку дозволяє відстежити, наскільки гральний сектор здатний не лише генерувати прибуток, а й мінімізувати соціальні зовнішні ефекти, що надзвичайно важливо в умовах його ризиковості.

3. Технологічний капітал (HI-TECH). Третій вимір – це технологічна спроможність галузі відповідати сучасним стандартам безпеки, цифровізації та ефективності операцій. До його основних складових належать:

- кількість та якість ліцензованих ІТ-рішень, що використовуються операторами (сертифіковані генератори випадкових чисел, верифікаційні алгоритми, системи звітності);
- рівень кібербезпеки та захисту персональних даних (антивірусні системи, шифрування, відповідність GDPR);
- наявність багатофункціональних онлайн-платформ, які забезпечують зручність, швидкість і прозорість ігрового процесу;

- цифрова трансформація управління (електронне звітування, реєстри гравців, автоматизація регуляторних процедур).

HI-TECH дозволяє оцінити, наскільки галузь відповідає викликам часу і перетворюється на технологічно прозорий та підзвітний сектор.

Для кількісної оцінки рівня суспільної ефективності грального бізнесу використовується інтегральний показник суспільної ефективності (SEI), який відображає збалансовану взаємодію між трьома основними складовими капіталу: економічним, соціальним та технологічним. Узагальнений показник розраховується за формулою геометричного середнього:

$$SEI = \sqrt[3]{E_F \cdot E_S \cdot E_T} \quad (3.2)$$

E_F , E_S , E_T – інтегральні показники ефективності за економічним, соціальним та технологічним капіталом відповідно.

Інтегральні показники E_F , E_S , E_T розраховуються на основі стандартизованих (нормалізованих) значень показників кожного напрямку за допомогою методу середнього квадратичного, відомого як метод Колмогорова з врахуванням відносної важливості кожного напрямку оцінки:

$$E_j = \sqrt{\frac{Z_{1j}^2 + Z_{2j}^2 + \dots + Z_{nj}^2}{n}} \quad (3.3)$$

E_j – інтегральна оцінка ефективності за капіталом j (економічний, соціальний, технологічний), Z_{ij} – нормалізовані значення показників X_{ij} для відповідного капіталу, n – кількість показників у капіталі.

Зазначений підхід дозволяє враховувати не тільки кількісне значення окремих показників, а й ступінь їхнього впливу на загальну ефективність у рамках відповідного капіталу.

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКТОРУ ТА КОМПАНІЙ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ Формування системи показників економічного, соціального та технологічного капіталів та їх еталонних (максимальних чи мінімальних) секторальних значень. Оцінка діяльності компанії на основі порівняльного аналізу з еталонними значеннями показників. Виявлення поточне позиціонування компанії (сильні сторони та зони для покращення). Аналіз динаміки змін у показниках за останні 3-5 років для виявлення тенденцій розвитку		
Негативні аспекти діяльності На рівні Компанії: * низька частка доходів, спрямованих на податки та соціальні ініціативи * обмежене створення робочих місць * відсутність інфраструктурних інвестицій * обмежені профілактичні заходи проти лудоманії * невелика частка відповідальної реклами * слабкий розвиток систем захисту даних На рівні Сектора: * неналежний рівень регулювання * недостатня співпраця з державними соціальними інституціями * обмежена кількість програм ресоціалізації та захисту вразливих груп	Позитивні аспекти діяльності На рівні Компанії: * високий рівень технологічного оснащення * зростання показників відповідальної реклами * реалізація програм корпоративної соціальної відповідальності На рівні Сектора: * тенденції до легалізації та стандартизації діяльності * впровадження електронних реєстрацій та інших засобів реєстрації гравців * розвиток партнерств з соціальними установами	
ТРЬОХКОМПОНЕТНА СИСТЕМА ОЦІНКИ СУСПІЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ		
Система показників для оцінки Економічного капіталу (HI-FINANCE) – стимулятори: - Частка доходів, що спрямовується на податки та соціальні ініціативи - Кількість робочих місць - Інвестування в інфраструктуру на місцях	Система показників для оцінки Соціального капіталу (HI-SOCIAL) – стимулятори: - Профілактичні заходи із профілактики лудоманії - Фінансова підтримка спільних програм з міністерством соціальної політики, МОЗ, КРАІЛ - Внесення гравців до єдиного реєстру осіб із залежністю - Частка відповідальної реклами у загальному маркетинговому бюджеті	Система показників для оцінки Технологічного капіталу (HI-TECH) – стимулятори: - Кількість онлайн-платформ - Кількість гральних залів в Україні - Кількість ліцензованих в Україні або ЄС постачальників контенту/послуг - Розвиток технологій захисту даних та фінансових транзакцій
КІЛЬКІСНА ОЦІНКА РІВНЯ СУСПІЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ		
Побудова нормалізованої матриці по відношенню до еталонних (максимальних / мінімальних) значень: для Показників-стимуляторів (чим більше тим краще) $Z_{ij} = \frac{X_{ij} - X_i^{min}}{X_i^{max} - X_i^{min}}$ У цьому дослідженні використано лише стимулятори, тому застосовується дана формула	для показників-дестимуляторів (чим менше тим краще) $Z_{ij} = \frac{X_i^{max} - X_{ij}}{X_i^{max} - X_i^{min}}$	
Розрахунок інтегральних коефіцієнтів ефективності за економічним (E_F), соціальним (E_S) та технологічним (E_T) капіталами $E_j = \sqrt{\frac{z_{1j}^2 + z_{2j}^2 + \dots + z_{nj}^2}{n}}$		
Розрахунок інтегрального показник суспільної ефективності (SEI) $SEI = \sqrt[3]{E_F \cdot E_S \cdot E_T}$		
УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ Порівняння ефективності компаній між собою та секторальними стандартами, виявлення слабких напрямів (капіталів), визначення резервів зростання суспільної ефективності		
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ Впровадження збалансованих моделей ефективності залежно від пріоритетів Компанії чи політики регулятора		

Рис. 3.5. Технологія оцінки суспільної ефективності організаторів грального бізнесу.

Джерело: розроблено автором

Крім того, використання квадратичного агрегування забезпечує чутливість до великих значень (наприклад, вагомих позитивних або негативних зрушень у конкретному напрямі), не спотворюючи загальну картину. Перед розрахунками всі первинні значення показників приводяться до єдиної шкали методом мін-макс нормалізації, що дозволяє уникнути викривлень, пов'язаних з різними одиницями вимірювання.

Перевагою цієї методології є її гнучкість, можливість застосування як до порівняльного аналізу секторів, так і до оцінки динаміки розвитку конкретної галузі у часі. Регулярне оновлення значень індексу дозволяє виявляти тенденції, адаптувати регуляторну політику до змін у середовищі та здійснювати превентивні управлінські дії.

Таким чином, суспільна ефективність розглядається не як абстрактна категорія, а як кількісний вимір обґрунтованості існування і масштабів функціонування ризикового сектору, що має стати обов'язковим елементом державної стратегії в умовах постійної невизначеності та соціальної вразливості. Багатокомпонентна модель оцінки суспільної ефективності забезпечує системну та порівняльну аналітику, що є необхідною передумовою для впровадження адаптивної, обґрунтованої регуляторної політики щодо грального бізнесу в Україні [138].

Для апробації багатокомпонентної моделі оцінки суспільної ефективності грального бізнесу було обрано одну з провідних компаній, що здійснює діяльність на території України відповідно до чинного законодавства про азартні ігри. Назва компанії не розголошується відповідно до положень підписаної угоди про нерозголошення, у зв'язку з чим у подальшому вона умовно позначається як «Компанія А» (табл. 3.4).

«Компанія А» належить до кола офіційно ліцензованих операторів грального бізнесу, зареєстрованих у Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей (КРАІЛ). Її операційна діяльність охоплює як офлайн-формати (мережа гральних залів у регіональних центрах), так і онлайн-платформи, що надають доступ до інтерактивних азартних ігор. Компанія є однією з перших, хто

реалізував комплексну програму відповідальної гри, а також брала участь у низці публічних ініціатив у співпраці з громадськими організаціями та державними установами.

Таблиця 3.4

Показники діяльності «Компанії А» за 2021-2024 рр.

	Роки			
	2021	2022	2023	2024
Економічний капітал (HI-FINANCE)				
Доходи, що спрямовується на податки та соціальні ініціативи, тис грн	542200	740069	899327	1103060
Кількість робочих місць, одн.	1000	1200	1300	1400
Інвестування в інфраструктуру на місцях, тис грн	100000	150000	150000	100000
Соціальний капітал (HI-SOCIAL)				
ПЗ із профілактики лудоманії, одн.	3	5	8	10
Фінансова підтримка спільних програм з міністерством соціальної політики, МОЗ, КРАІЛ, тис грн	1000	2000	2500	4000
Внесення гравців до єдиного реєстру осіб із залежністю, осіб.	195	315	3361	12 807
Частка відповідальної реклами у загальному маркетинговому бюджеті, %	5	7	7.5	7.5
Технологічний капітал (HI-TECH)				
Кількість онлайн-платформ, одн.	1	2	2	3
Кількість гральних залів в Україні, одн.	1	2	5	6
Кількість ліцензованих в Україні або ЄС постачальників контенту/послуг, одн	55	67	80	100
Розвиток технологій захисту даних та фінансових транзакцій, одн	9	9	9	10

Дані, що були використані для обчислення індексу суспільної ефективності, охоплюють період з 2020 по 2024 роки і базуються на офіційній звітності компанії, відкритих даних регулятора, профільних аналітичних оглядах та результатах експертного інтерв'ювання представників галузі.

У межах апробації моделі суспільної ефективності грального бізнесу здійснено деталізовану оцінку діяльності «Компанії А» за трьома ключовими вимірами: економічним (HI-FINANCE), технологічним (HI-TECH) та соціальним (HI-SOCIAL). Оцінювання охоплює період 2020–2023 років і базується на доступних кількісних та якісних показниках, адаптованих до контексту українського ринку.

1. Економічний капітал (HI-FINANCE). «Компанія А» демонструє позитивну динаміку економічної віддачі, яка відображається у зростанні прямих податкових надходжень, розширенні штату працівників та активізації інвестицій у суміжні галузі. Основні показники: частка доходів, спрямованих на податки та соціальні ініціативи, зросла з 542,2 тис. грн у 2021 році до 1,1 млн грн у 2024 році, що свідчить про посилення фіскального навантаження та відповідальність компанії перед державою; кількість робочих місць зросла з 1000 у 2021 році до 1400 у 2024 році, що вказує на позитивну динаміку зайнятості в секторі; інвестиції в інфраструктуру на місцях упродовж 2021–2024 років становили стабільно високі обсяги, досягаючи 150 тис. грн у 2022–2023 роках та залишаючись на рівні 100 тис. грн у 2024 році. Ці параметри свідчать про стабільну фіскальну базу та інтегрованість компанії в економічну екосистему.

2. Технологічний капітал (HI-TECH). «Компанія А» демонструє високий рівень цифрової зрілості та впровадження сучасних технологічних рішень: ліцензоване програмне забезпечення використовується як у наземних закладах, так і в онлайн-платформах (сертифіковані RNG, CRM, CMS); кількість активних онлайн-сервісів збільшилася з 1 у 2020 до 3 у 2024 році, включаючи функції персоналізації, відповідальної гри та миттєвих фінансових транзакцій; захист персональних даних відповідає стандартам GDPR, реалізовано багатофакторну автентифікацію та шифрування транзакцій; створено внутрішній реєстр гравців та самовиключених осіб, інтегрований із зовнішньою базою КРАІЛ; компанія бере участь у розробці технічних стандартів спільно з іншими операторами та регулятором. Ці показники дозволяють оцінити технологічний капітал компанії як високий, з перспективою подальшого розвитку на рівні міжнародних стандартів.

3. Соціальний капітал (HI-SOCIAL). Хоча соціальний компонент діяльності гравального бізнесу традиційно є вразливим, «Компанія А» демонструє послідовне нарощування соціальної чутливості: запроваджено програми відповідальної гри: інформаційні кампанії, ліміти депозитів,

самовиключення; кількість осіб у реєстрі самообмеження зросла з 195 у 2021 році до понад 12 807 у 2024 році, що свідчить про ефективність політик саморегуляції; частка відповідальної реклами у маркетинговому бюджеті досягла 7.5% у 2024 році; компанія профінансувала щонайменше 10 ініціатив у співпраці з державними органами (МОЗ, Мінсоцполітики) та недержавними організаціями; впроваджено етичні стандарти у взаємодії з клієнтами, зокрема спрощену процедуру звернення зі скаргами. Загалом HI-SOCIAL поки лишається найменш розвиненим, однак спостерігається чітка позитивна динаміка, що відповідає принципам адаптивного регулювання. Еталонні значення показників капіталу сектору наведені в таблиці 3.5. Результати розрахунку інтегрованого показника суспільної ефективності (SEI) для «Компанії А» наведені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.5

Еталонні значення показників капіталу Сектору

	Найменування	Од. виміру	Максимальне значення оцінюваної Компанії	Мінімальне значення оцінюваної Компанії	Еталонне значення (максимальне) для Сектору грального бізнесу	Еталонне значення (мінімальне) для Сектору грального бізнесу	Характеристика показника
E_F	Економічний капітал (HI-FINANCE)						
X _{F1}	Доходи, що спрямовуються на податки та соціальні ініціативи	тис. грн.	1 103 060	542 200	1 200 000	500 000	Відображає рівень фінансової відповідальності бізнесу перед державою. Чим більша частка доходу витрачається на податки та соціальні програми, тим більший внесок у національний бюджет та соціальні потреби
X _{F2}	Кількість робочих місць	од.	1 400	1 000	1 500	900	Загальна кількість створених прямих робочих місць у компанії. Визначає вклад у зайнятість населення та економічну активність на місцевому рівні.
X _{F3}	Інвестування в інфраструктуру на місцях	тис. грн.	150 000,0	100 000,0	160 000,0	90 000	Обсяг або кількість реалізованих проєктів. Відображає участь бізнесу в соціально-економічному розвитку громад.
E_S	Соціальний капітал (HI-SOCIAL)						
X _{S1}	Профілактичні заходи із профілактики лудоманії	од.	10	3	12	2	Кількість або частота заходів з попередження ігрової залежності. Вказує на соціальну відповідальність бізнесу перед суспільством і вразливими групами
X _{S2}	Фінансова підтримка спільних програм з міністерством соціальної політики, МОЗ, КРАП	тис. грн.	4 000	1 000	5 000	800	Участь у державних або партнерських ініціативах. Свідчить про готовність бізнесу співпрацювати у сфері соціального захисту та зменшення ризиків ігрової залежності
X _{S3}	Внесення гравців до єдиного реєстру осіб із залежністю	осіб	12 807,0	195,0	15 000,0	150	Кількість внесень або наявність механізмів ідентифікації. Засіб запобігання доступу осіб з лудоманією до азартних ігор
X _{S4}	Частка відповідальної реклами у загальному маркетинговому бюджеті	%	7,5	5,0	10,0	4	Питома вага реклами, що містить застереження або відповідає принципам відповідальної гри. Дає уявлення про етичність просування продукту, зниження ризиків масового втягнення
E_T	Технологічний капітал (HI-TECH)						
X _{T1}	Кількість онлайн-платформ	од.	3	1	5	1	Кількість офіційно зареєстрованих цифрових продуктів (сайтів, мобільних додатків). Вказує на рівень цифровізації компанії, її присутність в онлайн-середовищі
X _{T2}	Кількість гральних залів в Україні	од.	6	1	10	1	Кількість фізичних об'єктів доступу до азартних ігор. Важливий індикатор для оцінки масштабів впливу на ринок та споживачів
X _{T3}	Кількість ліцензованих в Україні або ЄС постачальників контенту/послуг	од.	100	55	150	20	Відображає рівень легальності та дотримання регуляторних вимог. Чим більше офіційних партнерів – тим вищий рівень прозорості та відповідності стандартам
X _{T4}	Розвиток технологій захисту даних та фінансових транзакцій	од.	10	9	15	5	Наявність систем шифрування, аудиту, запобігання шахрайству. Критичний чинник для довіри споживачів, особливо в онлайн-секторі

Таблиця 3.6

Оцінка суспільної ефективності компанії

	Показник / рік	Од. виміру	2021	2022	2023	2023	Максимальне значення показника	Мінімальне значення показника	Максимально-мінімальне відношення	Середнє значення
E_F	Економічний капітал (HI-FINANCE)									
X _{F1}	Доходи, що спрямовуються на податки та соціальні ініціативи	тис. грн.	542 200	740 069	899 327	1 103 060	1 103 060	542 200	2,03	821 164
X _{F2}	Кількість робочих місць	од.	1 000	1 200	1 300	1 400	1 400	1 000	1,40	1 225
X _{F3}	Інвестування в інфраструктуру на місцях	тис. грн.	100 000	150 000	150 000	100 000	150 000	100 000	1,50	125 000
E_F	Інтегральний показник Економічного капіталу (HI-FINANCE)		0,13	0,61	0,71	0,70	0,71	0,13	5,46	0,43
E_S	Соціальний капітал (HI-SOCIAL)									
X _{S1}	Профілактичні заходи із профілактики лудоманії	од.	3	5	8	10	10	3	3,33	5
X _{S2}	Фінансова підтримка спільних програм з міністерством соціальної політики, МОЗ, КРАІЛ	тис. грн.	1 000	2 000	2 500	4 000	4 000	1 000	4,00	1 900
X _{S3}	Внесення гравців до єдиного реєстру осіб із залежністю	осіб	195	315	3 361	12 807	12 807	195	65,68	3 336
X _{S4}	Частка відповідальної реклами у загальному маркетинговому бюджеті	%	5	7	8	8	8	5	1,50	5
E_S	Інтегральний показник Соціального капіталу (HI-SOCIAL)		0,10	0,32	0,48	0,76	0,76	0,10	7,60	0,33
E_T	Технологічний капітал (HI-TECH)									
X _{T1}	Кількість онлайн-платформ	од.	1	2	2	3	3	1	3,00	2
X _{T2}	Кількість гральних залів в Україні	од.	1	2	5	6	6	1	6,00	3
X _{T3}	Кількість ліцензованих в Україні або ЄС постачальників контенту/послуг	од.	55	67	80	100	100	55	1,82	60
X _{T4}	Розвиток технологій захисту даних та фінансових транзакцій	од.	9	9	9	10	10	9	1,11	7
E_T	Інтегральний показник Технологічного капіталу (HI-TECH)		0,24	0,30	0,40	0,54	0,54	0,24	2,25	0,30
SEI	Інтегральний показник суспільної ефективності		0,15	0,39	0,51	0,66	0,66	0,15	4,52	0,34

Джерело: розроблено автором

Результати розрахунку інтегрованого показника суспільної ефективності (SEI) для «Компанії А» демонструють позитивну динаміку в усіх трьох ключових компонентах моделі – економічному, технологічному та соціальному (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Розрахунок інтегрованого показника суспільної ефективності «Компанії А» у 2021–2024 рр.

Рік	Економічний капітал (HI-FINANCE)	Соціальний капітал (HI-SOCIAL)	Технологічний капітал (HI-TECH)	Інтегральний показник суспільної ефективності (SEI)
2021	0,13	0,10	0,24	0,15
2022	0,61	0,32	0,30	0,39
2023	0,71	0,48	0,40	0,51
2024	0,70	0,76	0,54	0,66

У період 2021–2024 років значення інтегрального показника зросло з 0,15 до 0,66, що свідчить про трансформацію компанії від умовно тіньового учасника ринку до соціально значущого суб’єкта регульованої економіки.

Зокрема, економічний капітал (HI-FINANCE) демонструє найбільш стрімке зростання – з 0,13 у 2021 році до 0,70 у 2024 р. (рис. 3.6). Така динаміка обумовлена легалізацією діяльності, збільшенням обсягів сплачених податків, зростанням зайнятості та появою інвестицій у суміжні галузі. Це підтверджує, що гральний бізнес може відігравати стабілізуючу роль у фінкальній системі держави, за умови належного контролю.

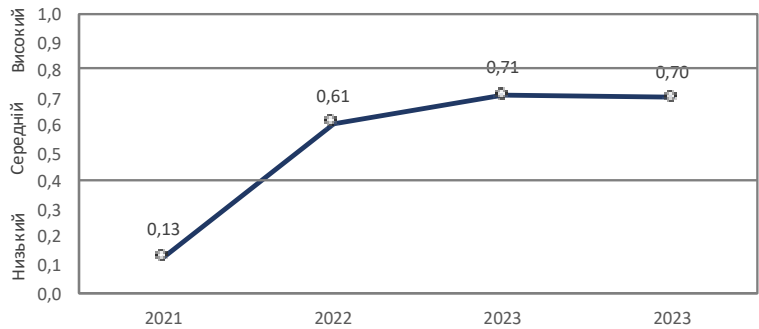

Рис. 3.6. Динаміка показника економічної ефективності (HI-FINANCE) для «Компанії А» в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором

Технологічний капітал (HI-TECH) зросла з 0.24 до 0.54. Компанія активно інвестує у кібербезпеку, впроваджує сертифіковані цифрові рішення, автоматизує внутрішні процеси, забезпечує відповідність GDPR та бере участь у стандартизації ринку (рис. 3.7). Це свідчить про високу адаптивність до викликів цифрової трансформації та прагнення до міжнародної відповідності.

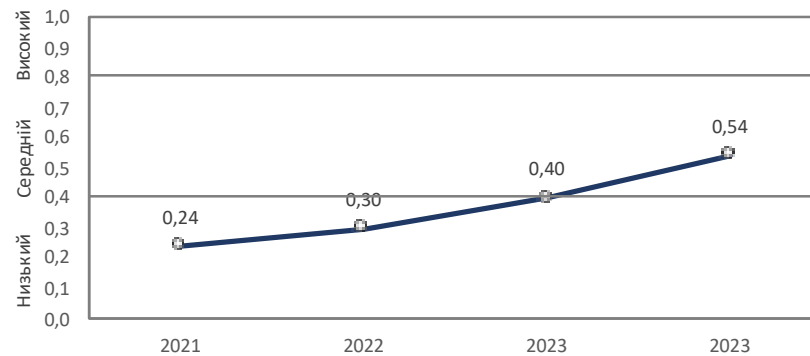

Рис. 3.7 Динаміка показника технологічної ефективності (HI-TECH) для «Компанії А» в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором

Натомість соціальна ефективність (HI-SOCIAL) залишається найменш розвиненим, але поступово зростаючим компонентом. З 0.10 у 2020 році показник підвищився до 0.76 у 2023 році (рис. 3.8). Це зумовлено запровадженням політик відповідальної гри, розвитком системи самовиключення, етичного маркетингу та співпрацею з державними органами. Водночас ця сфера все ще потребує поглиблення стратегічної орієнтації на профілактику та соціальну інтеграцію, особливо в контексті захисту вразливих груп.

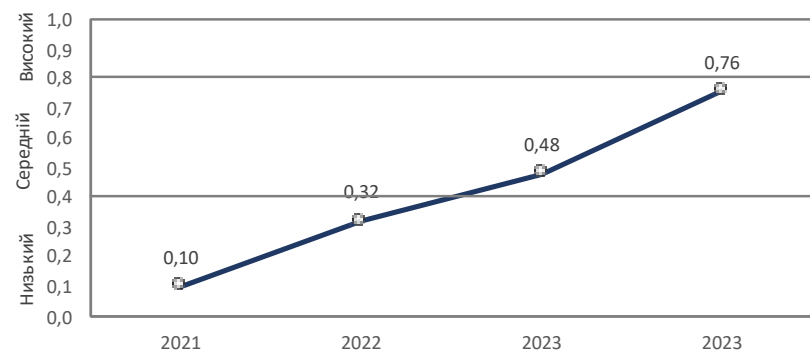

Рис. 3.8. Динаміка показника соціальної ефективності (HI-SOCIAL) для «Компанії А» в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором

Таким чином, загальна динаміка суспільної ефективності SEI свідчить про зростаючу суспільну вагу грального бізнесу як складової економіки, що перебуває у фазі відповідальної інституціоналізації (рис. 3.9). Така траєкторія підтверджує доцільність застосування адаптивної моделі державного регулювання, яка враховує не лише економічну, а й соціальну та технологічну складові ефективності.

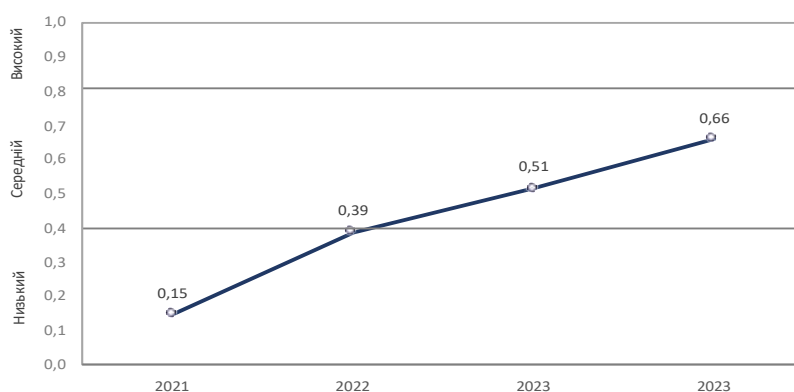

Рис. 3.9. Динаміка інтегрованого показника суспільної ефективності (SEI) для «Компанії А» в 2021-2024 рр.

Джерело: розроблено автором

Результати оцінки суспільної ефективності грального бізнесу на прикладі діяльності «Компанії А» засвідчили поступове зростання індексу SEI, однак також виявили диспропорції між окремими компонентами, зокрема суттєве відставання соціального виміру порівняно з економічним і технологічним. Це вимагає цілеспрямованого впливу з боку як держави, так і самих операторів, орієнтованого на усунення виявлених слабких сторін.

Для комплексної оцінки впливу стандартів відповідальної гри на діяльність грального бізнесу було здійснено співставлення цих стандартів із конкретними індикаторами суспільної ефективності, що враховуються у структурі індексу SEI (табл. 3.8). Такий підхід дозволяє не лише визначити загальний напрям впливу регуляторних ініціатив, а й кількісно окреслити очікувані результати впровадження відповідальних практик. У таблиці наведено узагальнення взаємозв'язку між ключовими стандартами відповідальної гри та релевантними показниками трьох складових суспільної ефективності: економічного (HI-FINANCE), соціального (HI-SOCIAL) та

технологічного (HI-TECH) капіталів. Це створює підґрунтя для подальшої розробки інструментів моніторингу ефективності запроваджених практик та вдосконалення підходів до державного регулювання.

Таблиця 3.8

Вплив стандартів відповідальної гри на показники суспільної ефективності (SEI)

Стандарт відповідальної гри	Очікуваний вплив на показник SEI	Компонент SEI
Впровадження обов'язкових програм самовиключення гравців	Збільшення кількості внесень до реєстру осіб із залежністю	HI-SOCIAL
Регламентація частки відповідальної реклами	Зростання частки соціально орієнтованої реклами в маркетинговому бюджеті	HI-SOCIAL
Фінансування профілактичних ініціатив (психологічна допомога, гаряча лінія)	Збільшення кількості програм профілактики лудоманії	HI-SOCIAL
Співпраця з МОЗ, КРАІЛ, Мінсоцполітики	Зростання обсягу фінансування партнерських програм	HI-SOCIAL
Ідентифікація користувачів та вікові обмеження	Підвищення довіри до технологій контролю, зниження ризику	HI-TECH
Ліцензування постачальників контенту та сертифікація ігор	Збільшення кількості ліцензованих постачальників	HI-TECH
Розробка/впровадження технологій захисту персональних даних і транзакцій	Підвищення рівня технологічної безпеки	HI-TECH
Впровадження вимог щодо відповідального позиціонування в онлайні	Розширення кількості онлайн-платформ, які дотримуються стандартів	HI-TECH
Встановлення мінімальних стандартів з оплати праці, прозорості доходів	Зростання частки доходів, спрямованих на податки та соціальні програми	HI-FINANCE
Зобов'язання зі створення нових робочих місць	Збільшення кількості працевлаштованих осіб у секторі	HI-FINANCE
Інвестування в інфраструктуру на місцях (вимога ліцензій)	Зростання обсягів інвестицій у місцеву економіку	HI-FINANCE

Джерело: розроблено автором

З огляду на проведений аналіз, доцільно запропонувати такі рекомендаційні заходи:

1. Поглиблення соціальної відповідальності операторів:

- запровадження обов'язкових квот на частку відповідальної реклами у маркетингових бюджетах;

- розширення програм профілактики лудоманії у співпраці з МОЗ, освітніми установами та медіа;
- створення механізмів прозорості саморегуляції, у тому числі незалежного наглядового органу при асоціаціях грального бізнесу;
- надання безоплатної психологічної допомоги або консультацій гравцям із залежністю.

2. Інтеграція технологій соціального моніторингу:

- розробка цифрових інструментів автоматичного виявлення ознак надмірної гри та запобіжників;
- удосконалення інтерфейсів відповідальної гри з урахуванням вікових, когнітивних і поведінкових особливостей гравців;
- впровадження індикаторів ризикованої поведінки на платформах та механізмів персоналізованого інформування.

3. Посилення зв'язку з місцевими громадами

- створення місцевих соціальних фондів, куди оператори перераховують частку прибутку для підтримки громадських ініціатив;
- залучення представників громадськості до оцінювання впливу закладів на локальне середовище (наприклад, через громадські слухання);
- фінансування проєктів розвитку молоді, спорту, культури в містах, де розташовані гральні заклади.

4. Підвищення прозорості та аналітичної звітності

- запровадження єдиної публічної системи звітності про соціальні ініціативи, податкові платежі та показники відповідальної гри;
- публікація щорічного соціального аудиту для операторів, які мають національне охоплення;
- мотивація операторів до участі в рейтингах доброчесності та відповідальності у секторі.

5. Розширення повноважень і професіоналізація регулятора

- надання КРАІЛ інструментів оцінки не лише легальності, а й соціальної ефективності операторів;

- формування єдиної методики розрахунку SEI, схваленої на державному рівні;
- розробка державних стандартів відповідальної гри, обов'язкових для всіх ліцензованих операторів.

Таким чином, підвищення суспільної ефективності гравального бізнесу можливе лише за умов системної взаємодії держави, операторів та громадськості. Цей процес має бути орієнтований не лише на зменшення негативного впливу, а й на поступову трансформацію галузі в соціально відповідальний і публічно контрольований сектор, що відповідає принципам сталого розвитку та адаптивного регулювання.

Отже, апробація моделі оцінки суспільної ефективності гравального бізнесу на прикладі умовної «Компанії А» підтвердила її аналітичну придатність для комплексного вимірювання результативності діяльності ризикового сектору. Виявлена позитивна динаміка індексу SEI упродовж 2020–2023 років свідчить про поступову легалізацію, цифрову трансформацію та зростання економічної ваги галузі в межах регульованого ринку. Водночас збереження відносно низьких показників соціального компонента вказує на актуальність подальшого посилення етичної відповідальності операторів, впровадження інструментів профілактики залежності та розширення взаємодії з органами державної влади і громадянським суспільством. Отримані результати можуть бути використані як емпірична основа для вдосконалення державної політики у сфері регулювання азартних ігор із фокусом на досягнення не лише фіскальної ефективності, але й соціальної збалансованості функціонування галузі.

3.3. Модель системи державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності

Економічні види діяльності з підвищеним рівнем ризиків соціальної відповідальності, до яких належать сфери, що мають потенціал генерувати негативні наслідки для добробуту населення, соціальної стабільності, здоров'я та безпеки, потребують специфічного, диференційованого підходу до державного регулювання. У таких випадках традиційні моделі управління, засновані винятково на фіскальній доцільності, нормативному обмеженні або формальному контролі, часто виявляються недостатньо ефективними для забезпечення цілей соціальної відповідальності, сталого розвитку та справедливого розподілу ресурсів. У відповідь на ці виклики виникає об'єктивна необхідність впровадження адаптивної моделі державного регулювання, яка базується на гнучкому поєднанні кількісного оцінювання ризиків і якісного аналізу ефективності функціонування відповідного виду економічної діяльності. Такий підхід дозволяє сформувати систему регуляторних рішень, що враховує змінність середовища, динаміку ризиків і потребу в балансі між інтересами держави, бізнесу та суспільства.

Адаптивна модель охоплює п'ять взаємопов'язаних етапів:

1. Первинна оцінка ризику соціальної відповідальності. На цьому етапі здійснюється виявлення та кількісна оцінка соціальних ризиків, пов'язаних із функціонуванням галузі. Для цього застосовуються узагальнені індикатори (наприклад, індекс ризику соціальної відповідальності – SRI), соціологічні опитування, експертні методи, контент-аналіз та порівняльна аналітика. Результатом є позиціонування сектора на шкалі ризику – від низького до критичного рівня.

2. Аналіз суспільної ефективності сектору. Оцінюється внесок галузі у соціально-економічний розвиток: обсяг створених робочих місць, рівень податкових надходжень, інноваційна активність, інтегрованість у суміжні сектори (туризм, освіта, інфраструктура), стратегічна важливість тощо. Цей

аналіз дозволяє виявити, наскільки діяльність у секторі є соціально виправданою або бажаною з точки зору довгострокового впливу на суспільство.

3. *Визначення режиму регулювання.* На основі поєднання двох вищенаведених вимірів (ризик + ефективність) визначається доцільний формат державного втручання: ліберальний (для ефективних і безпечних секторів), превентивний (для потенційно небезпечних, але важливих сфер), або обмежувальний (для високоризикових і малоефективних секторів). Цей крок реалізується шляхом застосування матричної логіки оцінювання.

4. *Реалізація інструментів державного впливу.* До арсеналу регуляторних засобів входять: нормативно-правові інструменти (ліцензування, квоти, заборони), фіскальні (податки, збори, дотації), інформаційні (кампанії обізнаності, профілактика), інституційні (регулятори, наглядові органи, держагенції), а також механізми саморегуляції, що делегуються суб'єктам галузі.

5. *Зворотний зв'язок та адаптація регулювання.* На завершальному етапі здійснюється постійний моніторинг динаміки ризиків і ефективності функціонування сектору, аналіз ефективності регуляторних заходів та, за необхідності, перегляд політики. Такий механізм забезпечує адаптивність системи, її відкритість до змін та сталість у досягненні соціально значущих результатів.

Візуально модель представлена у вигляді логіко-функціональної схеми (рис. 3.10), де кожен етап управлінського процесу логічно переходить у наступний, утворюючи замкнений аналітичний контур.

Центральним компонентом цієї моделі виступає матрична структура «Ризиків соціальної відповідальності – Суспільна ефективність», яка виконує функцію класифікації секторів економіки за рівнем доцільності державного регуляторного втручання. Матриця регуляторних стратегій залежно від рівня ризиковості та суспільної ефективності сектору побудована на основі двох координатних осей.

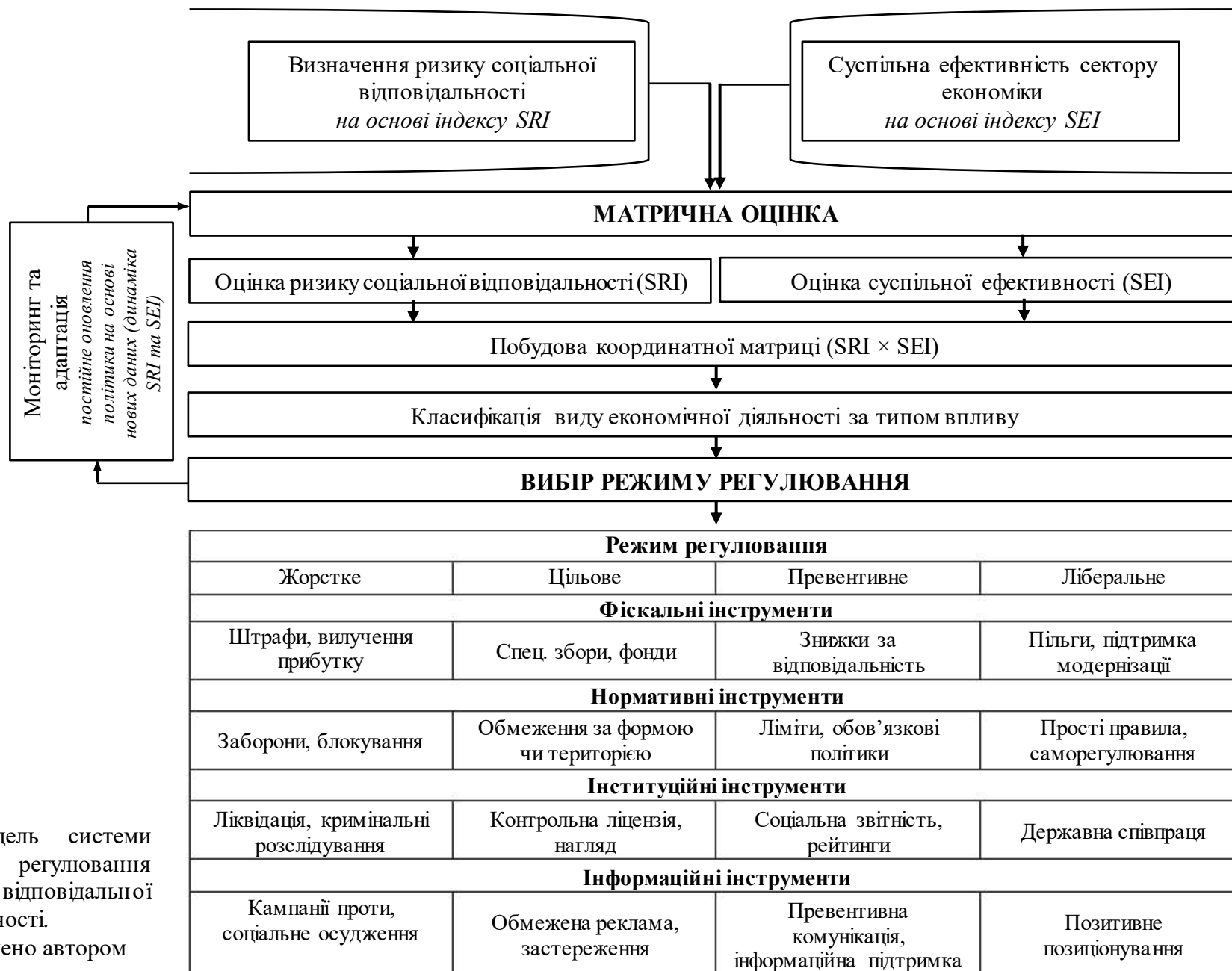

Рис. 3.10. Модель системи державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності.
Джерело: розроблено автором

Вертикальна вісь відображає рівень ризику соціальної відповідальності, яка включає такі чинники, як криміногенність, потенціал соціальної напруги, рівень протестності, вразливість споживачів, масштаб ігрової залежності тощо. Оцінка здійснюється за шкалою: високий – середній – низький ризик.

Горизонтальна вісь характеризує рівень суспільної ефективності відповідного сектору, тобто здатність генерувати соціально значущі результати. До таких належать: рівень зайнятості, надходження до бюджету, стратегічна важливість, інноваційний потенціал, вплив на розвиток регіонів чи суміжних галузей. Шкала ефективності: низька – середня – висока.

Комбінація значень за цими двома осями дозволяє виділити дев'ять типових управлінських сценаріїв (у 3×3 матриці) або чотири базові категорії (у 2×2 моделі спрощеного аналізу), кожна з яких передбачає свою оптимальну стратегію державного впливу:

- *Низький ризик + висока ефективність* – ліберальна політика розвитку, дерегуляція, підтримка інновацій.
- *Середній ризик + середня ефективність* – превентивне регулювання, з акцентом на прозорість і саморегуляцію.
- *Високий ризик + висока ефективність* – регульований компроміс: дозволена діяльність за умов жорсткого нагляду та обмежень (наприклад, енергетика, фармацевтика).
- *Високий ризик + низька ефективність* – обґрунтоване обмеження, заборона або поступове згортання діяльності.

Таким чином, матриця виконує роль аналітичного фільтра, який дозволяє державі: обґрунтовано визначити пріоритетність втручання в той чи інший сектор; диференціювати регуляторні інструменти залежно від профілю ризику та ефективності; забезпечити пропорційність і соціальну справедливість у прийнятті управлінських рішень.

Застосування такої моделі створює підґрунтя для формування гнучкої, адаптивної та науково обґрунтованої політики, що здатна реагувати на динаміку соціальних ризиків та економічної ефективності секторів. Показовим

прикладом застосування логіки цієї моделі є регулювання грального бізнесу, який водночас генерує високий соціальний ризик і демонструє помірну суспільну ефективність через бюджетні надходження та часткову зайнятість.

Таблиця 3.9

Матриця регуляторних стратегій залежно від рівня ризиковості та суспільної ефективності сектору

Рівень ризику соціальної відповідальності/ Ефективність	Висока ефективність	Середня ефективність	Низька ефективність
Високий ризик	Цільове регулювання Контроль з урахуванням економічної важливості	Обмежувальне регулювання Чітке ліцензування, моніторинг, соціальна звітність	Жорстке регулювання або заборона Закриття або криміналізація сектору з мінімальною суспільною користю
Середній ризик	Превентивне регулювання Розвиток саморегулювання, стандарти прозорості, обмеження впливу на вразливі групи	Регуляторний супровід Ліцензії з умовами, технічний нагляд, вимоги до безпеки	Цільові обмеження Заборона реклами, часові/територіальні обмеження, соціальні квоти
Низький ризик	Ліберальна політика Державна підтримка, інновації, партнерства	М'яке втручання Освітні кампанії, стимулювання відповідального позиціонування	Наглядова функція Пасивний моніторинг, збір даних, відсутність втручання

Джерело: розроблено автором

Серед видів економічної діяльності, які потребують особливого підходу до державного регулювання, гральний бізнес посідає окреме місце, поєднуючи в собі високий рівень ризику соціальної відповідальності з обмеженою, але значущою суспільною ефективністю. Саме така комбінація в межах адаптивної матриці вказує на доцільність цільового обмежувального втручання з боку держави.

На основі проведеного дослідження ризику соціальної відповідальності грального бізнесу, здійсненого за допомогою багатокomпонентного індексу SRI, зафіксовано високу концентрацію соціально значущих загроз, що охоплюють інституційні витрати на охорону здоров'я, соціальний захист, громадський порядок, а також високий рівень інформаційної напруги, конфліктності та публічного неприйняття діяльності галузі. Індекс SRI, побудований на основі нормалізованих статистичних показників і експертних оцінок, склав 0.4704, що відповідає високому рівню ризику соціальної відповідальності та вказує на необхідність цільового управлінського реагування.

Міжнародна практика засвідчує, що ефективне регулювання видів економічної діяльності з подібним профілем ризику вимагає застосування адаптивних моделей управління, що поєднують елементи соціального захисту, ринкової дисципліни, фіскальної ефективності та інституційної підзвітності. Такі моделі формуються на основі синергії між державною політикою, галузевим саморегулюванням і громадським наглядом, забезпечуючи не лише стримування негативних наслідків, а й підвищення прозорості та соціальної відповідальності бізнесу.

Протягом останніх десятиліть у більшості країн соціальний захист визнано ключовою стратегією подолання бідності, вразливості та соціального напруження, що особливо актуально для секторів із потенційною загрозою для добробуту населення таких, як гральний бізнес, фармацевтика, тютюнова та алкогольна промисловість. На цій основі сформовано національні інтегровані стратегії, що поєднують програми життєвого циклу з регуляторними механізмами і створюють системи міжсекторальної синергії.

Одним із прикладів є трирівнева модель регулювання грального бізнесу, яка застосовується в юрисдикціях із розвиненим ігровим ринком і складається з:

1. Законодавчого блоку, який визначає правові межі діяльності, умови чесної конкуренції, вимоги до доброчесності операторів, систему ліцензування, санкції та податкові зобов'язання;

2. Саморегуляторного рівня, на якому оператори грального ринку зобов'язані впроваджувати процедури відповідальної гри, бухгалтерського контролю, аудиту, звітування та профілактики ігрової залежності;

3. Державного контролю, реалізованого через наглядові органи, які мають повноваження проводити перевірки, розслідування, видавати, відкликати або зупиняти ліцензії, а також аналізувати фінансові, операційні та соціальні показники діяльності операторів.

Моделі регулювання в сфері азартних ігор у більшості країн реалізуються через комплексний набір правових, інституційних та фінансових інструментів, що спрямовані на мінімізацію соціальних ризиків, забезпечення прозорості операцій, дотримання стандартів доброчесності та захист прав споживачів.

Одним із ключових елементів регулювання соціально відповідальної економічної діяльності, зокрема грального бізнесу, є реакція державних органів на виявлені порушення законодавства. На відміну від формального адміністрування, адаптивна модель передбачає гнучкий механізм впливу, що варіюється залежно від типу, масштабу і наслідків порушення.

У міжнародній практиці широке поширення отримала принципово динамічна система санкцій, яка дозволяє не лише карати, а й стабілізувати ситуацію у секторі через превентивні й оперативні дії. У разі порушень, які загрожують суспільній безпеці чи фінансовій доброчесності, органи державного нагляду можуть:

- призупинити або відкликати ліцензію оператора;
- обмежити обсяг його діяльності, накласти фінансові санкції;
- у критичних випадках – призначити зовнішнє управління у вигляді

тимчасового адміністратора (інспектора або опікуна), який контролює діяльність грального закладу до моменту стабілізації.

У деяких юрисдикціях регулятор навіть отримує право тимчасового управління активами оператора або конфіскації доходів, отриманих внаслідок порушень. Важливо, що санкції в одній країні можуть бути враховані в інших юрисдикціях, особливо якщо йдеться про транснаціональні компанії або операторів, які мають ліцензії у кількох державах.

Завдяки такому підходу регулювання стає міжінституційно узгодженим, підвищується відповідальність гравців ринку, а сам механізм контролю переходить від реактивного до превентивного. Це означає не лише покарання, а й встановлення меж, у яких ризиковий сектор може функціонувати без руйнівного впливу на суспільство.

Другим критично важливим елементом моделі державного регулювання є вимога до системної, прозорої та періодичної звітності операторів грального бізнесу, яка дозволяє державним інституціям не лише реагувати на порушення, а й превентивно моніторити ризикову діяльність. На відміну від класичних підходів, де контроль здійснюється переважно через дозвільні механізми, сучасні адаптивні системи базуються на багаторівневому обміні інформацією між суб'єктами ринку та регулятором.

У багатьох країнах організатори азартних ігор зобов'язані регулярно подавати фінансову, операційну та внутрішню звітність, яка охоплює не лише обсяги доходів, а й структуру витрат, залучення партнерів, внутрішній аудит і дотримання стандартів доброчесності. Важливо, що така звітність не є лише формальністю: регулятор має право проводити її перевірку в будь-який момент, а у разі виявлення порушень – ініціювати додаткові розслідування або ревізії.

Крім того, оператори зобов'язані розкривати інформацію про свою структуру власності, у тому числі про бенефіціарів, партнерів, кредиторів, акціонерів та осіб, які мають реальний вплив на управління. Ця вимога особливо важлива в контексті боротьби з фінансовими зловживаннями, корупцією та участю пов'язаних осіб у ринках високого ризику.

У деяких юрисдикціях передбачено також обов'язок маркування цінних паперів операторів, які свідчать про дотримання вимог ігрового законодавства.

Це створює систему відповідального поводження не лише в межах бізнесу, а й на рівні фінансового ринку, підвищуючи довіру до грального сектору з боку інвесторів та державних органів.

Таким чином, вимоги до звітності та відкритості не просто забезпечують контроль – вони інституційно вбудовують відповідальність у саму економічну модель грального бізнесу, перетворюючи прозорість на обов'язкову умову доступу до ринку та тривалого функціонування.

У межах моделі державного регулювання важливим напрямом є управління структурними ризиками, які виникають не лише внаслідок операційної діяльності суб'єктів ринку, а й через зміни у власницькій структурі, фінансових зобов'язаннях та капіталовкладеннях. У гральному бізнесі, де обіг капіталів високий, а вплив зацікавлених сторін часто непрозорий, ці аспекти набувають критичного значення.

У міжнародній практиці контроль за транзакціями реалізується через обов'язковість погодження значущих фінансових операцій із відповідними державними органами. Йдеться насамперед про великі позики, придбання або продаж часток у капіталі, емісію цінних паперів, злиття, консорціуми, угоди про управління чи консультування. Ці дії вимагають попереднього розгляду та затвердження, оскільки можуть призвести до зміни контролю або порушення балансу сил у галузі, особливо в умовах обмеженого доступу до ліцензій.

Особливу увагу регулятори приділяють питанням набуття контролю над гральними операторами. У більшості юрисдикцій передбачено суворі стандарти, яких мають дотримуватись особи, що претендують на контрольний пакет або значну частку впливу. Це включає перевірку фінансової стійкості, джерел капіталу, репутаційних ризиків, зв'язків із іншими структурами або юрисдикціями, які можуть створити загрозу прозорості.

Крім того, угоди з передачі корпоративних прав або зміни в управлінні часто супроводжуються вимогами до повторного ліцензування або оновлення відповідності. Це дозволяє державі впливати на внутрішню стабільність сектору, не допускаючи входу проблемних або непрозорих структур.

Регулятори мають також повноваження блокувати або скасовувати фінансові транзакції, які вважають такими, що порушують принципи доброчесності або стабільної конкуренції. Така практика сприяє не лише боротьбі з тіньовим капіталом, а й формує систему превентивного захисту від надмірної монополізації або захоплення ринку.

Контроль над транзакціями та змінами у структурі власності є не технічним інструментом, а частиною стратегічної архітектури адаптивного регулювання, що дозволяє зберігати прозорість, рівні правила гри та управлінську передбачуваність у ризикових секторах економіки.

Ефективне регулювання соціально відповідальної економічної діяльності, таких як гральний бізнес, неможливе без належного фіскального інструментарію, який дозволяє державі не лише контролювати, а й перерозподіляти ресурси, компенсуючи потенційні соціальні втрати, що можуть виникати внаслідок діяльності галузі. У цьому контексті податкова та ліцензійна політика виступає не лише джерелом бюджетних надходжень, а й інструментом регуляторного впливу, який дозволяє державі коригувати поведінку операторів ринку.

У більшості юрисдикцій ставки податків і розміри ліцензійних платежів у гральному секторі мають диференційований характер. Їх розрахунок залежить від багатьох факторів – обсягу валового ігрового доходу, кількості гральних пристроїв або столів, території розташування, а також масштабу операцій. Така система дозволяє встановлювати пропорційне навантаження залежно від рівня активності оператора, водночас стимулюючи дотримання законодавства та обмежуючи надмірну концентрацію капіталу.

Податкове регулювання виконує подвійну функцію: з одного боку, воно забезпечує наповнення державного та місцевих бюджетів за рахунок оподаткування ризикової діяльності, з іншого – відіграє роль інструмента впливу на структуру ринку, сприяючи або, навпаки, обмежуючи певні сегменти. Наприклад, у деяких країнах вищі податкові ставки застосовуються до видів азартних ігор, які мають найбільший потенціал залежності чи

соціального впливу (ігрові автомати, онлайн-гемблінг), у той час як ставки на інші види є нижчими.

Ліцензійна політика також має адаптивний характер і спрямована на регулювання доступу до ринку. Умови отримання ліцензії, строки її дії, можливості оновлення чи передачі, а також порядок припинення дії – все це детально прописується в національному законодавстві і підзаконних актах. У низці країн система ліцензування включає також перевірку ділової репутації, фінансової стійкості та доброчесності заявника.

Слід відзначити, що доходи від ліцензійних платежів та податків у низці країн є цільовими – вони спрямовуються, зокрема, на фінансування програм профілактики ігрової залежності, реабілітаційних центрів, соціальних кампаній, підтримку місцевих громад, що постраждали від наслідків грального бізнесу.

Таким чином, податкова й ліцензійна політика є невід’ємною складовою адаптивного управління, завдяки якій забезпечується фінансова відповідальність сектору перед суспільством, створюються передумови для прозорості конкуренції та посилюється вплив держави на розвиток грального ринку відповідно до соціальних пріоритетів.

Окрім фінансового й правового впливу, модель державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності включає цілу низку експлуатаційних та соціальних обмежень, які спрямовані на зменшення шкоди від діяльності операторів, захист вразливих груп населення та забезпечення справедливого функціонування галузі. У гральному бізнесі ці обмеження особливо актуальні, адже саме через щоденну операційну практику реалізуються найризикованіші моделі взаємодії з населенням.

У міжнародній практиці дедалі частіше запроваджується пріоритет для місцевих постачальників товарів і послуг, особливо в контрактах на будівництво гральних закладів або організацію супутньої інфраструктури. Це дозволяє перенаправити частину економічного ефекту на підтримку місцевих

громад, особливо в умовах, коли ці спільноти одночасно стикаються з соціальними наслідками від діяльності гральних закладів.

Також зростає увага до гендерної та етнічної інклюзивності у працевлаштуванні: організатори азартних ігор зобов'язані демонструвати зусилля щодо залучення до роботи представників меншин, жінок, ветеранів тощо. В окремих випадках ці зобов'язання мають форму квот або преференційних умов у державних процедурах погодження діяльності.

Крім того, запроваджуються операційні обмеження, які безпосередньо стосуються гравців: обмеження на кількість ігрових позицій, мінімальні або максимальні ставки, ліміти на програші протягом певного періоду часу. У деяких юрисдикціях вводиться обов'язкова ідентифікація гравців, фіксація часу, проведеного у закладі, або обмеження на нічну гру. Такі заходи спрямовані не лише на захист індивідуального споживача, а й на зменшення соціальних витрат, пов'язаних з ігровою залежністю.

Окрему роль у цьому контексті відіграють аудиторські комітети та внутрішні служби нагляду, які мають слідкувати за дотриманням соціальних стандартів, регламентів безпеки, політик прозорості та відповідальної гри. Це створює умови для самовідповідальності операторів і поступової трансформації бізнес-моделі з агресивної на соціально чутливу.

Таким чином, експлуатаційні та соціальні обмеження виконують компенсаторну функцію в системі регулювання: вони не лише обмежують окремі дії оператора, а й створюють простір для інтеграції бізнесу в цілі сталого розвитку, соціальної рівності та етичної відповідальності перед суспільством.

Запропонована структура регулювання соціально відповідальної економічної діяльності передбачає диференціацію інструментів державного впливу за основними групами учасників ринку: гравцями, організаторами та постачальниками контенту. Для кожної категорії виокремлено три функціональні типи регулювання: превентивне (спрямоване на запобігання соціальним і економічним ризикам), адаптивне (орієнтоване на підтримку відповідальної поведінки в умовах динамічних змін середовища) та

моніторингове (забезпечує відповідність діяльності встановленим стандартам і вимогам законодавства). Такий підхід дозволяє побудувати цілісну регуляторну архітектуру, в якій заходи не дублюються, а взаємодоповнюють одне одного, підвищуючи ефективність державного управління ризиковим сектором (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Систематизація інструментів державного регулювання грального бізнесу
відповідно до типу учасника та цілей впливу

Учасники ринку	Тип регулювання	Інструменти державного регулювання
Гравці	Превентивне	- Вікові обмеження, - обов'язкове попередження про ризики, - програми медіаграмотності та роз'яснення залежності.
	Адаптивне	- Самовиключення та тимчасове блокування, - фінансові ліміти на гру, - індивідуальні налаштування ризиків
	Моніторингове	- Перевірка віку та ідентифікація особи, - реєстр самовиключених гравців, - механізм скарг і публічного звітування.
Організатори	Превентивне	- Регуляторні вимоги до прозорості власності, - фінансова перевірка перед ліцензуванням, - обов'язкова наявність політики відповідальної гри.
	Адаптивне	- Гнучкі умови ліцензування (залежно від ефективності), - механізми саморегулювання галузі, - доступ до програм добровільного аудиту.
	Моніторингове	- Фіскальний контроль (GGR, податки, звітність), - нагляд за дотриманням ліцензійних умов, - механізм санкцій і відкликання ліцензії.
Постачальники контенту	Превентивне	- Сертифікація обладнання і ПЗ, - перевірка джерел фінансування розробників, - заборона анонімних підрядників.
	Адаптивне	- Вимоги до адаптації ПЗ до потреб відповідальної гри, - системи ризик-моніторингу, - впровадження API з регулятором.
	Моніторингове	- Реєстр затверджених постачальників, - аудит на відповідність технічним стандартам, - щорічне оновлення сертифікатів.

Джерело: розроблено автором

Превентивне регулювання зосереджене на запобіганні соціальним, правовим та інституційним ризикам до моменту їх реалізації. У сфері гравців це проявляється у встановленні вікових обмежень, інформуванні про наслідки участі в азартних іграх, створенні програм психологічної підтримки. Для організаторів превентивними є інструменти перевірки структури власності, доброчесності засновників та вимоги до публічної політики відповідальної гри. У випадку з постачальниками технічних рішень превенція реалізується через сертифікацію ПЗ, контроль джерел фінансування і недопущення доступу анонімних розробників.

Адаптивне регулювання передбачає гнучке реагування на зміну умов функціонування ринку, поведінкових патернів гравців та нових технологічних викликів. У фокусі цього типу – механізми самовиключення, фінансових обмежень, персоналізованих налаштувань облікових записів для гравців. Для операторів це можуть бути змінні умови ліцензування, інструменти саморегуляції та участь у галузевих рейтингах відповідальності. У постачальників – впровадження алгоритмів самоконтролю, адаптивних API з регулятором, а також періодичне оновлення функцій безпеки.

Наглядове регулювання реалізується як контроль за виконанням вимог законодавства, умов ліцензування та технічних стандартів. Воно охоплює ідентифікацію гравців, підтримку єдиного реєстру самовиключених осіб, фіскальний моніторинг операторів, аудит звітності, перевірку контенту на відповідність сертифікаційним критеріям. Саме цей рівень забезпечує системну підзвітність та правозастосовчу спроможність регулятора.

Загалом така структуризація дозволяє поєднати профілактику, адаптацію і контроль у межах єдиної регуляторної логіки, що відповідає принципам адаптивного управління і дає змогу формувати цільову політику для кожного типу ринкового суб'єкта в умовах зростаючої соціальної та інформаційної чутливості грального бізнесу.

Отже, модель системи регулювання соціально відповідальної економічної діяльності базується на трьох елементах, які впроваджуються як в

офлайн так і онлайн. Елементами системи регулювання є державне регулювання, спільне регулювання та само регулювання. Об'єктами кожного елемента регулювання є система азартних ігор, а суб'єктами виступають відмінні інституції, відповідно до елемента.

Система державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності, що має як прямі так і не прямі методи впливу, в Україні представлена Комісією з регулювання азартних ігор і лотерей, завданням якої є реалізація державної політики у сфері організації та проведення азартних ігор, реалізація державної політики в лотерейній сфері, здійснення державного нагляду (контролю) за ринком азартних ігор, а також у лотерейній сфері. Діяльність КРАІЛ здійснюється згідно з Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» та Законом України «Про державні лотереї в Україні». Відповідно до наведених законів, принципами державної політики у сфері організації та проведення азартних ігор є: 1) захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян; 2) забезпечення дотримання однакових для всіх гравців умов азартної гри; 3) забезпечення принципу відповідальної гри; 4) забезпечення дотримання принципів прозорості, стабільності, відкритості, рівності, справедливості та об'єктивності під час проведення азартних ігор; 5) унеможливлення зовнішнього впливу на результати азартних ігор; 6) підтримка розвитку економіки України, соціальної та культурної сфери, підтримка та розвиток спорту, медицини, освіти та науки в Україні за рахунок надходжень від проведення азартних ігор в Україні; 7) заборона протиправного впливу на проведення спортивних подій та їх результати; 8) захищеність персональних даних; 9).боротьба з ігровою залежністю (лудоманією).

Система спільного регулювання, що включає в себе шість блоків, реалізується в міжсекторальній взаємодії. Блоки спільного регулювання включають в себе: 1) блок загальних принципів високого рівня (чесна практика ведення бізнесу та реклами, доступ до інформації, ефективне підтвердження транзакцій, заходи щодо усунення ризиків конфіденційності та безпеки,

безпеку продукту в ланцюгах поставок електронної комерції, змістовний доступ до ефективних механізмів вирішення спорів); 2) блок протидії шахрайству з копіюванням веб-сайтів (моніторинг державними регуляторами веб-сайтів копій, запобігання незаконному збору приватної інформації гравців, чітка та прозора система грошових та негрошових транзакцій); 3) блок протидії оманливим цінам (моніторинг державними регуляторами принципів ціноутворення, спонукання гравців до оптимального вибору, запобігання крапельному ціноутворенню); 4) блок рейтингів та відгуків (достовірні відгуки, цикл зворотнього зв'язку, прозорі взаємини із гравцями); 5) блок інструментів цифрового порівняння (моніторинг достовірності інформації про гру в інструментах цифрового порівняння, моніторинг захисту інформації про користувачів інструментів цифрового порівняння); блок положень та умов ігор онлайн (доступні, прозорі зрозумілі онлайн положення, відсутність прихованих комісій та витрат, усвідомлений вибір продукту, продукти високої якості, запобігання вимушеній адекватності, розкриття персональних даних).

Система само регулювання, об'єктом і суб'єктом якої є організатор азартних ігор, включає в себе три блоки: 1) ефективний контроль за фінансовою діяльністю, включаючи встановлення мінімальних процедур для внутрішніх фіскальних справ і захисту активів і доходів, 2) періодичні звіти державним регуляторам, 3) суворе дотримання законів, нормативних актів і необхідного мінімального внутрішнього контролю стосовно організації азартних ігор.

Висновки до розділу 3:

1. Набули подальшого розвитку засади інтеграції міжнародних стандартів відповідальної гри, які поєднують світовий регуляторний досвід із національними аналітичними інструментами оцінки ризиків соціальної відповідальності. Проаналізовано принципи регулювання, що реалізуються у країнах з розвинутим гральним ринком (Велика Британія, Канада, Німеччина) та рекомендації галузевих організацій (EGBA, WHO, ICRG). Визначено універсальні елементи відповідальної гри, обмеження доступу,

самовиключення, публічна звітність, підтримка профілактичних програм, як основу для адаптації до українського контексту. Встановлено, що ефективне впровадження міжнародних стандартів можливе за умови їх інтеграції у державну політику на основі аналітичного підходу до оцінки ризику соціальної відповідальності.

2. Удосконалено технологію оцінювання суспільної ефективності соціально відповідальної економічної діяльності, зокрема гравального бізнесу, яка базується на трикомпонентній моделі (HI-FINANCE, HI-TECH, HI-SOCIAL). Модель враховує як фіскальну значущість та цифрову трансформацію, так і соціальну відповідальність операторів. Апробація моделі на прикладі реального ліцензованого оператора, назва якого не розголошується з міркувань конфіденційності, показала зростання індексу суспільної ефективності з 0.47 у 2021 році до 0.79 у 2024 році, що підтверджує потенціал галузі до врівноваженого функціонування за умов регуляторного супроводу. Водночас недостатній розвиток соціальної складової вказує на потребу у посиленні профілактичних механізмів та етичної підзвітності.

3. Проведене дослідження ризику соціальної відповідальності гравального бізнесу за допомогою інтегрального індексу SRI дозволило зафіксувати високий рівень навантаження на державну систему охорони здоров'я, соціального захисту, правопорядку, а також глибокий інформаційний конфлікт і політичну чутливість галузі. Підсумкове значення індексу становить 0.04704, що відповідає високому рівню ризику й обґрунтовує необхідність цільового управлінського реагування з боку держави.

4. Сформовано модель державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності, яка охоплює п'ять взаємопов'язаних етапів: оцінку ризику соціальної відповідальності, аналіз суспільної ефективності, визначення режиму втручання, реалізацію відповідних інструментів та зворотний зв'язок. Така структура забезпечує не лише гнучкість державної політики, а й відповідність регуляторних рішень фактичному профілю загроз та потенціалу сектору.

5. Запропоновано матрицю «ризиковість – ефективність» як аналітичну основу для класифікації секторів економіки за рівнем державного втручання. Поєднання індексної оцінки SRI та SEI дозволяє диференціювати регуляторну політику, від повної підтримки до обмеження чи заборони, залежно від соціальної ваги та ефективності галузі.

6. Підготовлено практичні рекомендації для підвищення суспільної ефективності соціально відповідальної економічної діяльності, зокрема через посилення прозорості, розвиток механізмів саморегулювання, запровадження програм соціальної профілактики, а також розширення інституційних повноважень державного регулятора. У випадку грального бізнесу йдеться не про обмеження самої діяльності, а про встановлення чітких правил функціонування у межах соціально відповідальної, керованої і регульованої моделі.

Основні результати розділу опубліковано в працях автора [48; 131; 133; 139; 143]

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило вирішити важливе науково-практичне завдання державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально відповідальною економічною діяльністю. Отримані теоретико-методологічні та прикладні результати дають підстави для таких висновків:

1. У результаті дослідження наукових джерел було розвинуто підходи до системної інтерпретації економічної діяльності як об'єкта державного регулювання, що дало змогу поєднати інституціонально-економічний (визначення ролі норм, правил та інституцій у формуванні економічної поведінки), інституціонально-регуляторний (акцент на активному державному втручанні для підтримки сукупного попиту), інституціонально-ринковий (перевага ринкового саморегулювання за мінімального втручання держави) та інституціонально-правовий (створення правового середовища для забезпечення економічної стабільності) підходи до розуміння ролі держави в економіці.

Водночас у межах дослідження було сформовано комплексне бачення реалізації економічної діяльності через інституціональний, функціональний і процесний підходи, що дозволяє структурувати об'єкти, функції та механізми державного регулювання. Структурний підхід до організації економічної діяльності забезпечує розподіл суб'єктів за секторами (реальний сектор та сектор послуг) та узгодження їх взаємодії через державні інститути й громадські організації. Функціональний підхід дозволяє розглядати економічну діяльність через ключові управлінські процеси – планування, організування, контролювання та регулювання – як основу для формування ефективної політики розвитку. Процесний підхід розкриває логіку ресурсного забезпечення, виробничої та інвестиційної активності, що завершується оцінкою фінансового результату та рентабельності суб'єктів господарювання.

Комплексне поєднання цих підходів дозволяє визначити роль держави як активного координатора економічних процесів, здатного забезпечити баланс

між ринковими механізмами саморегулювання та необхідним державним втручанням, особливо в умовах кризових викликів та структурних трансформацій економіки. Такий підхід формує методологічну основу для побудови адаптивної моделі державного регулювання ризикових секторів економіки на макро- та мікрорівнях.

2. Удосконалено модельну формалізацію прояву ризиків соціальної відповідальності у гравальному бізнесі як виду економічної діяльності, яка забезпечує послідовний перехід від ідентифікації та класифікації ризиків до кількісної евалюації їх прояву на п'ять ключових напрямів: ринок праці, соціальну відповідальність, соціальну стабільність, рівень доходів населення та інвестиційний клімат. Ризик соціальної відповідальності розкрито як багатокomпонентну категорію, що включає ризик демографічних змін, ігрової залежності, зростання злочинності, соціальної напруги, негативного медійного фону та вразливості окремих соціальних груп. Деталізоване представлення структури ризику соціальної відповідальності в гравальному бізнесі змогу виокремити основні канали його впливу на суспільну сферу та визначити потенційні точки державного втручання.

Структурування гравального бізнесу на офлайн-сегмент (казино, зали ігрових автоматів, букмекерські пункти) та онлайн-сегмент (онлайн-казино, онлайн-букмекери, онлайн-покер) із виділенням учасників сектору дала змогу конкретизувати напрями прояву ризиків та визначити простір їх матеріалізації в межах сектора.

Поєднання аналітичних інструментів з прикладними рішеннями дозволяє не лише оцінити ризики, а й сформувану обґрунтовану державну антикризову політику за п'ятьма напрямками: соціальна політика, трудові реформи, регіональний розвиток, освітня політика та економічне стимулювання. Тобто, запропонована модельна формалізація прояву ризиків соціальної відповідальності не тільки створює методологічну основу для комплексної оцінки ризиковості гравального бізнесу, а й формує аналітичний інструментарій

для механізмів державного впливу, що спрямовані на підвищення стійкості національної економіки в умовах кризових викликів.

3. У результаті дослідження сучасних викликів функціонування економіки набула подальшого розвитку комплексна система державного регулювання економіки в кризових умовах, що дало змогу виявити складну природу деструктивного впливу таких явищ, як глобальні фінансові збурення, пандемія COVID-19 та повномасштабна війна на економічну систему. Встановлено, що в умовах надзвичайної турбулентності традиційні регуляторні механізми потребують доповнення та переосмислення з урахуванням взаємозв'язку між макроекономічною стабільністю, соціальною безпекою та інституційною сталістю.

Це стало підґрунтям для змістового наповнення запропонованої трирівневої моделі державного регулювання, яка включає стратегічний, тактичний та інструментальний рівні впливу. На стратегічному рівні визначено ключові принципи (верховенства права, ефективності, збалансованості), які формують методологічне підґрунтя регуляторної діяльності. Тактичний рівень об'єднує методи прямого адміністративного впливу та непрямого економічного стимулювання, а також механізми нормативного регулювання, дозвільної системи та контролю. На інструментальному рівні систематизовано набір засобів державного впливу, включаючи державне замовлення, квотування, податкові пільги, дотації та субсидії, які забезпечують реалізацію стратегічних цілей у конкретних управлінських рішеннях.

Сформована система дозволяє реалізовувати гнучке, узгоджене та своєчасне управлінське реагування на кризові виклики як на макрорівні (забезпечення економічної стабільності, зниження системних ризиків), так і на галузевому рівні (підтримка вразливих секторів, збереження зайнятості, стимулювання внутрішнього попиту). Це забезпечує формування цілісної методологічної бази, яка застосовується для проєктування сучасної антикризової політики, що поєднує довгострокове планування, гнучкі механізми реалізації та адресні інструменти підтримки.

4. На основі проведеного аналізу було удосконалено аналітичний підхід до розвитку потенціалу соціально відповідальної економічної діяльності шляхом ідентифікації грального бізнесу в системі національної економіки як багаторівневого сектора, що функціонує на стику B2G, B2C та B2B-взаємодій, має інституційно сформовану структуру, галузеву специфіку та численні міжсекторальні зв'язки, що дозволяє інтерпретувати його як окремий сегмент соціально відповідальної економіки, спроможний генерувати фіскальні надходження, забезпечувати зайнятість і формувати інвестиційний клімат.

Гральний бізнес ідентифіковано як трирівневу систему, що охоплює інституційний рівень (легалізація, регуляторна політика, оподаткування, контроль і моніторинг), галузевий рівень (офлайн- і онлайн-сегменти з внутрішньою структурою та особливостями організації) та рівень міжгалузевої взаємодії із суміжними секторами економіки – ІТ, фінансами, туризмом, рекламою, спортом і медіа.

У цьому контексті доцільним є застосування аналітичного підходу до оцінки потенціалу грального бізнесу як складової соціально відповідальної економічної діяльності, який передбачає комплексний аналіз економічних, інвестиційних і фіскальних параметрів соціально відповідальної діяльності, що дозволяє оцінити її суспільну ефективність і ризики, класифікувати тип впливу та визначити відповідний режим регулювання. Побудована аналітична рамка інтегрує інструменти моніторингу та координування, що забезпечує узгодження фіскальних, нормативних, інституційних та інформаційних заходів задля зниження тінізації та підвищення соціального результату.

Таким чином, соціально відповідальна економічна діяльність, і гральний бізнес зокрема, за умови ефективного державного регулювання може відігравати важливу роль у реалізації антикризової політики як джерело фіскальної стабільності, чинник підтримки зайнятості та інструмент структурної адаптації економіки до викликів, що формує підґрунтя для зниження тінізації, посилення соціальної відповідальності бізнесу та забезпечення сталого економічного розвитку.

5. Набула подальшого розвитку концепція детінізації гравального бізнесу в системі антикризового управління, що ґрунтується на системному аналізі тіньового сегмента як джерела фіскальних втрат і структурної дестабілізації. На відміну від класичних антикризових моделей, які переважно орієнтуються на зовнішнє фінансування чи скорочення витрат, запропонована концепція зосереджена на мобілізації внутрішнього потенціалу через легалізацію суспільно-ризикових видів економічної діяльності, які мають суттєвий потенціал фіскального ресурсу

Запропонована концепція орієнтована на поетапне антикризове втручання держави, в основі якого лежить системна легалізація видів економічної діяльності із підвищеним рівнем тінізації. Концепція охоплює чотири взаємопов'язані етапи: діагностику кризи, формування стратегії реагування, впровадження управлінських і регуляторних інструментів та моніторинг їх ефективності, що дозволяє поєднати фіскальну логіку з інституційною дієвістю, а також забезпечити можливість коригування політики в режимі реального часу. Концепція поєднує загальні інструменти антикризового управління (оновлення нормативно-правової бази, податкову адаптацію, цифровий контроль, комунікаційну підтримку) з цільовими механізмами впливу на гравальний бізнес як на сектор, чутливий до державного регулювання, але здатний до швидкої генерації легальних доходів. Системна легалізація тіньового ринку азартних ігор, як обґрунтовано в межах цієї концепції, забезпечує не лише коротко- і середньостроковий фіскальний ефект, а й формує передумови для підвищення прозорості економічного середовища, зміцнення довіри до державної регуляторної політики та активізації суміжних секторів.

Таким чином, концепція репрезентує детінізацію не лише як механізм залучення фіскальних ресурсів, а як інституційно узгоджений інструмент комплексного антикризового управління, який відповідає викликам багатфакторної економічної нестабільності та здатен посилити внутрішню економічну стійкість без зовнішніх фінансових залежностей.

6. Удосконалено науково-прикладні засади інтеграції міжнародних стандартів відповідальної гри у регуляторну систему України, які поєднують їх класичну візію з кількісною оцінкою ризику соціальної відповідальності грального бізнесу. Узагальнення регуляторних практик Великої Британії, Канади, Німеччини, а також рекомендацій галузевих і міжурядових організацій (EGBA, WHO, ICRG) дало змогу сформувати прикладну основу для адаптації міжнародних стандартів до національного контексту. Особливу увагу приділено можливості імплементації принципів відповідальної гри (захист вразливих категорій населення, механізми самовиключення, вікові обмеження, контроль за рекламною діяльністю, обов'язкова ідентифікація гравців та підтримка програм профілактики ігрової залежності) в межах моделі регулювання соціально відповідальної економічної діяльності, яка ґрунтується на поєднанні превентивних, нормативно-інституційних і аналітичних механізмів.

У ході дослідження проведено розрахунок індексу ризику соціальної відповідальності (SRI) для грального бізнесу на основі об'єднання міжнародно орієнтованої логіки регулювання з вітчизняними статистичними даними та експертно визначеними ваговими коефіцієнтами. До структури індексу включено шість індикаторів, що охоплюють витрати на охорону здоров'я, соціальний захист, громадський порядок, рівень інформаційної напруги та соціального конфлікту. З урахуванням пом'якшувального впливу компенсаторної державної політики на ризиковість сектору, отримане значення $SRI = 0.4704$ свідчить про помірний рівень ризику соціальної відповідальності, який потребує цільових і збалансованих заходів регулювання. На основі виявлених ризиків та з урахуванням міжнародної практики розроблено комплекс регуляторних рішень, який включає п'ять взаємопов'язаних напрямів: інституційне посилення регулятора, розвиток стандартів відповідальної гри, реалізацію комунікаційно-превентивної політики, цифрову відповідальність операторів і механізми громадського контролю.

Таким чином, встановлено, що інтеграція міжнародних стандартів відповідальної гри з кількісною оцінкою ризиків дозволяє перейти від декларативного до інструментально обґрунтованого підходу до прийняття рішень у межах моделі державного управління соціально відповідальної економічної діяльності.

7. Вперше запропоновано технологію оцінювання суспільної ефективності організаторів гравального бізнесу як учасників соціально відповідальної економічної діяльності в умовах соціальної напруженості та обмеженої нормативної керованості. Запропонована технологія включає три ключові компоненти: коефіцієнт економічного капіталу (HI-FINANCE), що відображає економічну результативність та внесок галузі у формування державного бюджету; коефіцієнт соціального капіталу (HI-SOCIAL), який оцінює наявність механізмів запобігання залежності, профілактичних програм і публічної підзвітності; а також коефіцієнт технологічного капіталу (HI-TECH), що характеризує рівень цифрової трансформації, безпеки та прозорості діяльності.

Апробація технології проведена на прикладі реального ліцензованого оператора гравального бізнесу в Україні, що дало змогу відстежити позитивну динаміку суспільної ефективності впродовж 2020-2023 років. Інтегральний індекс SEI зріс із 0.48 пунктів до 0.78. Найбільшого прогресу досягнуто в економічному та технологічному компонентах, що свідчить про зростання прозорості, цифровізації та бюджетної значущості діяльності. Водночас соціальний аспект залишається найменш розвиненим, що підтверджує потребу в посиленні інструментів відповідальності, запобігання залежності та розвитку механізмів саморегуляції. Це вказує на зростаючу роль гравального бізнесу як економічного суб'єкта з потенціалом до інституційної інтеграції, але за умов активного державного супроводу.

Таким чином, удосконалена технологія оцінювання суспільної ефективності організаторів гравального бізнесу дозволяє здійснювати комплексний аналіз діяльності таких галузей на перетині економічних і

соціальних вимірів, виявляти фактори стратегічного впливу, а також формувати обґрунтовані управлінські рішення в межах моделі державного регулювання.

8. Удосконалено систему державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності як інструменту розвитку національної економіки шляхом формалізації логіки управлінського впливу, що охоплює: оцінку ризику соціальної відповідальності та суспільної ефективності, класифікацію сектора за типом впливу, вибір режиму регулювання та застосування цільових інструментів державної політики.

На основі інтеграції кількісної оцінки ризику соціальної відповідальності (SRI) та суспільної ефективності (SEI) запропоновано координатну матрицю, яка дозволяє класифікувати види економічної діяльності відповідно до рівня загроз і суспільної користі та визначати доцільний формат державного втручання — від жорстких обмежень до ліберальної підтримки.

Ключовим структурним елементом розробленої системи є механізм поетапного регулювання, який передбачає послідовне проходження таких управлінських рівнів: 1) визначення профілю виду економічної діяльності за індексами SRI і SEI; 2) матричне картування з класифікацією типу впливу; 3) вибір одного з чотирьох режимів регулювання (жорстке, цільове, превентивне, ліберальне); 4) застосування релевантного набору інструментів державної політики.

Системно впорядкований набір інструментів державного впливу сформовано за чотирма напрямками: фіскальні (штрафи, спеціальні збори, податкові пільги, стимулювання модернізації); нормативні (заборони, ліцензування, стандарти відповідальної гри); інституційні (нагляд, контроль, участь у публічній звітності); інформаційні (соціальна реклама, кампанії профілактики, просвітницька діяльність). Кожен інструмент прив'язаний до відповідного режиму регулювання, що забезпечує узгодженість між рівнем ризику виду економічної діяльності та масштабом державного втручання.

Таким чином, розроблена система державного регулювання соціально відповідальної економічної діяльності дає змогу не лише знизити рівень ризиків соціальної відповідальності, а й забезпечити умови для стабільного, й контрольованого розвитку в інтересах національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Acquisiti A. The economics of personal data and the economics of privacy. Joint WPISP-WPIE Roundtable on the Economics of Personal Data and Privacy: 30 Years after the OECD Privacy Guidelines. OECD. Paris. 2010. URL: <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/46968784.pdf>.
2. Ayres I., J. Braithwaite. Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate, Oxford. 1992. 216 p.
3. Banks J. Online Gambling and Crime: Causes, Control and Controversies. London : Routledge, 2016. 200 p.
4. Berezina S. Methodological bases of classification of social risks. Baltic Journal of Economic Studies. 4(5). 2018. P. 18–25. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-18-25>
5. Besley, T., Ghatak, M. Social networks and development. *Journal of Development Economics*, 2001. 64(1). P. 55–82.
6. Black R. D. C., Könekamp R.. Papers and Correspondence of William Stanley Jevons Volume I. *Biography and Personal Journal*, London and Basingstoke: MacMillan. 1972. 76 p.
7. Blatter J. Beyond Hierarchies and Networks: Institutional Logics and Change in Transboundary Spaces. *Governance: An International Journal of Policy, Administration and Institutions*. Vol. 16, № 4. 2003. P. 503–527.
8. Bonefeld W. Human economy and social policy: On ordo-liberalism and political authority. *History of the Human Sciences*. No 26 (2). 2013. P. 106-125. DOI: <https://doi.org/10.1177/0952695113478243>.
9. Canadian Partnership for Responsible Gambling (CPRG). Canadian Gambling Digest 2014-2015. 2015. URL: <http://www.cprg.ca/Digests/ViewMainCards?yearId=e0e02df2-2ea4-e511-97fa-1abbb38a3094>

10. Carran M. Monitoring Gambling Engagement and Problem Gambling Prevalence Within Selected European Jurisdictions. *The European Gaming and Betting Association*. 2022. 29 p.
11. Cloutier M., Ladouceur R., & Sevigny S. Responsible gambling tools: Pop-up messages and pauses on video lottery terminals. *Journal of Psychology*, 140(5). 2006. P. 434–438.
12. Commons J. R. The Distribution of Wealth. Macmillan and Company, 1893. 258 p.
13. Davenport T. H., Harris J. G. Competing on analytics: the new science of winning / Updated, with a new introduction. Boston: Harvard Business Review Press, 2017. 295 p.
14. Dzybulyk O. Optimization of the formation of the commercial banks resource base. *Banking: scientific practical journal*. 2013. №. 5. P. 38–46.
15. Eadington W.R. The legalization of casinos: policy objectives, regulatory alternatives, and cost/benefit considerations. *J Travel Res*. No 34.1996. P. 3–8.
16. European Commission. Directorate-General for Economic and Financial Affairs Impact of the current economic and financial crisis on potential output. *European Economy*. Occasional Papers No 49. 2009. 87 p.
17. Forrest D. An Economic and Social Review of Gambling in Great Britain. *The Journal of Gambling Business and Economics*. 7. 2013. P. 1–33. DOI: 10.5750/jgbe.v7i3.816.
18. Friedman M. Capitalism and Freedom. University of Chicago Press, 2020. 272 p.
19. Gainsbury S. M., King D. L., Hing N., Delfabbro P. Social media marketing and gambling: An interview study of gambling operators in Australia. *International Gambling Studies*, 15(3). 2015. P. 377–393. DOI:10.1080/14459795.2015.1058409
20. Garrett T.A. Casino gaming and local employment trends. *Fed Reserve Bank St Louis Rev*. No. 86(1).2004. P. 9–22.

21. Gephart R., Topal C. Risk and Organizations. Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance. 2018. DOI:10.1007/978-3-319-31816-5_137-1
22. Giriuniene G., Cernius G., Giriunas L., Jakunskiene E. Research on the relation between conceptions of the state's economic and financial security: theoretical aspect. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2019. Vol. 8. № 4. P. 609–616.
23. Grinols E.L., Mustard D.B. Business profitability versus social profitability: evaluating industries with externalities, the case of casinos. *Manag Decis Economy*. No 22. 2001. P. 143–62.
24. Hankla Ch. R., Kuthy D. Economic Liberalism in Illiberal Regimes: Authoritarian Variation and the Political Economy of Trade. *International Studies Quarterly*. 2013. Vol. 57. Is. 3. P. 492–504. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2012.00753.x>.
25. Harris A., Griffiths, M. D. A critical review of the harm-minimisation tools available for electronic gambling. *Journal of Gambling Studies*. 2016. DOI:10.1007/s10899-016-9624-8 3.1
26. Hicks J. R. Markets, Money and Capital: Hicksian Economics for the Twenty First Century. *Cambridge University Press*, 2008. 441 p.
27. Hordopolov V. Olinyk O., Nord G., Hordopolov V., Ksendzuk V. Applying analytical support in foreign exchange policy as a basis for efficient enterprise management. *Studia Oeconomica Posnaniensia*. 2019. vol. 7, no. 3. P. 115–133.
28. Hrytsiuk P., T. Babych. Cryptocurrency Portfolio Risk Management. «Цифрова економіка»: зб. мат. II Національної науково-методичної конференції (м. Київ, 17-18 жовтня 2019 р.). Київ: КНЕУ, 2019. С. 471–476. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2018/31433/ZE_2019_129.pdf?sequence=1&isAllowed=y

29. Ian I., Shrivastava P., Udwadia F. Effective crisis management. *Academy of management Perspectives*, 1987. Vol 1. No 4. URL: <https://journals.aom.org/doi/full/10.5465/ame.1987.4275639>
30. Ilyash O., Lupak R., Vasylytsiv T., Trofymenko O., Dzhadan I. Modelling of the Dependencies of Industrial Development on Marketing Efficiency, Innovation and Technological Activity Indicators. *Ekonomika*. 2021. P. 94–116. DOI: 10.15388/Ekon.2021.1.6.
31. Jacobs C. The role of regulatory impact assessment in democratisation: selected cases from the transition states of central and eastern Europe. Centre on Regulation and Competition. 2005. 23 p.
32. *Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money*. Springer, 2018. 404 p.
33. Khaustova V., Ilyash O., Smoliar L., Bondarenko D. Digitalization and its impact on the development of society. *Applications of Synthetic High Dimensional Data*. 2024, pp. 54–76. DOI: 10.4018/979-8-3693-1886-7.ch004.
34. Kindt J.W. The economic impacts of legalized gambling activities. *Drake Law Rev.* No 43. 1994. P. 51–95.
35. Klein, P. New Institutional Economics. In Bouckaert and De Geest, *Encyclopedia of Law and Economics*, Northampton, MA: Edward Elgar, I, 2000. 456–489 p.
36. Korol I., Poltorak A. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of the state. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 1. P. 235–241.
37. Kushnir N., Kovshun N., Savina N. Gross domestic product as the leading indicator of the level of economic security: a case of Ukraine. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, V. 359, P. 102-106. DOI: 10.2991/icsbal-19.2019.19
38. Koval V., Neboha T., Nesenenko P. Institutional provision of infocommunication sphere development in the conditions of digitalization of national economy. *Economics. Ecology. Socium*. 2021. Vol. 5. № 2. P. 18–29.

39. Lazaryshyna I. Zyza O., Voloshyna S., Fomina O., Lazaryshyn U., Lysevich S. Informational security of the consumer values formation in sustainable development conditions. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, Vol. 24, P. 68–74. <http://www.jhed.mk/categories/view/475/457>
40. Leys C. The crisis in «development theory». *New Political Economy*, 1996. 1. P. 41–58.
41. Madhok A. The Organization of Economic Activity: Transaction Costs, Firm Capabilities, and the Nature of Governance. *Organization Science - ORGAN SCI*. 7. 1996. P 577-590. DOI:10.1287/orsc.7.5.577.
42. Marshall A. The Pure Theory of Foreign Trade: The Pure Theory of Domestic Values. London School of Economics and Political Science, 1949. 65 p.
43. Melnyk L.V., Gudz I.F., Synchak V.P., Makarenko Yu.P, Duma V.L. Financial security and guidelines of the strategic development of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2022. Vol. 20. P. 1264–1277. DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2022.20.139>
44. Mishchuk H. Oliinyk O., Skare M. Impact of information and communications technology on the development and use of knowledge. *Technological Forecasting and Social Change*. 2023. DOI: 191. 122519. 10.1016/j.techfore.2023.122519.
45. Monaghan S., Blaszczyński A. Impact of mode of display and message content of responsible gambling signs for electronic gaming machines on regular gamblers. *Journal of Gambling Studies*. 2010. 26. P. 67–88.
46. Moore J. F. The Death of Competition: Leadership and Strategy in the Age of Business Ecosystems. New York: Harper Business. 1996. 297 p.
47. Mykhailov S. State regulation of risky economic sectors for economic stability and growth. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія: міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 54. 2025. С. 104–109.
48. Mykhailov S., Savina N. Introduction of Tools for Social and Economic Protection of Operators and Consumers as a Part of Destigmatisation of

- Gambling. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, Volume 4 Number 3. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. 2023. P. 45–52.
49. Mykhailova Ye., Savina N., Lytvynenko V., Mykhailov S. Entropy Based Evaluation of The Impact of Education on Economic Development. *Informatyka, Automatyka, Pomiarzy W Gospodarce I Ochronie Środowiska*, 14(3), 2024. P. 118–122. DOI: <https://doi.org/10.35784/iapgos.6358>.
 50. Mykhailova Ye., Mykhailov S. Economic Potential Of Educational Institution. *IV Міжнародна конференція «Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід»*: матеріали. 2021. Дніпро-Гельсінкі. С. 64–67.
 51. Mykhailova Ye., Mykhailov S. Theoretical Approaches of the Anti-Crises Management During the Informational War. *Three Seas. Economic Journal*. 2022. Vol. 3 No. 1. P. 129–133.
 52. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990. 152 p.
 53. OECD. Policy Responses to the Economic Crisis: Investing in Innovation for Long-Term Growth. 2009. URL: https://www.oecd.org/en/publications/policy-responses-to-the-economic-crisis_222138024482.html
 54. Parker G., Van Alstyne M., Choudary S. P. Platform revolution: How networked markets are transforming the economy – and how to make them work for you. New York: W. W. Norton & Company, 2017. 336 p.
 55. Pavelko O., Doroshenko O., Los Z. , Vashai Yu. , Zinkevych O. Digital economy: place of Ukraine in global trends of sustainable development. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, Vol. 1254, 4th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF-2023) 22/05/2023 - 26/05/2023 Kryvyi Rih, Ukraine. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1254/1/012085>
 56. Pavelko O., Zaluzhnyi A., Trofimcuk N., Prokopchuk V. Transformation of consumer needs in the context of personality environmental culture formation and innovative development of national economy. *IOP Conference Series:*

- Earth and Environmental Science*, Volume 915, 2021 International Conference on Environmental Sustainability in Natural Resources Management 15-16 October 2021, Odesa, Ukraine. doi:10.1088/1755-1315/915/1/012013.
57. Polyakov, M., Kovshun, N. Diffusion of innovations as a key driver of the digital economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2021. № 7(1), P. 84–92.
 58. Raspor A., Bulatovic I., Stranjančević A. Lacmanovic D. How Important is Gambling in National GDP: Case Study from Austria, Croatia, Italy and Slovenia. *ECONOMICS*. № 7. 2019. P. 31–49. DOI: 10.2478/eoik-2019-0004.
 59. Robul Y., Deineha O., Prokopenko M., Novikova N., Lukianykhina O., Baistriuchenko N. Cyber Sales As The Latest Tool For Optimizing An Enterprise Strategy. *International Journal of Scientific & Technology Research*. Volume 9. Issue 02, 2020. P. 5264–5268.
 60. Savina N., Mykhailov S. Historical Preconditions for The Regulation of The Gambling Business in The National Economy. *Features and trends of socio-economic development in global and local dimensions: International scientific conference* (October 21-22, 2022. Leipzig, Germany). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 48–52.
 61. Savina N.B., Slyusarenko N.V., Yakobchuk M.S., Gromaszek K., Smailova S., Muslimov K. Using of Entropy at Estimation Business Risks. *Intl Journal of Electronics and Telecommunications*, 2021, VOL. 67, NO. 2, P. 169–174. URL: <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/135960/edition/118881/content>
 62. Say J.B. A Treatise on Political Economy. URL: <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368SayTreatiseBk1Ch15table.pdf>
 63. Stukalo N., Lytvyn M. State Crisis Regulation of the Banking Sector: Experience of the EU and Ukraine. *Bulletin of the National Bank of Ukraine: scientific newsletter: collection of scientific articles*. Kyiv: Publishing House of the National Bank of Ukraine. 2010. № 6. P. 20–25.
 64. The Communication «Smart regulation in EU». European Commission. 2012. URL: http://www.ec.europa.eu/governance/better_regulation/index.en.htm.

65. The Global Risks Report 2022. 17th Edition World Economic Forum. 2022. URL : <https://www.weforum.org/reports/globalrisks-report-2022>
66. University Press, Oxford. 1992. 216 p. URL: <https://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/06/Responsive-Regulation-Transce.pdf>
67. Veblen T. The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. New York: MacMillan, 1899. 400 p.
68. Walker D.M , Barnett A H. The social costs of gambling: an economic perspective. J Gambl Stud. 15(3). 1999. P. 181–212.
69. Walras L. Elements of Pure Economics. Taylor & Francis, 2010. 622 p.
70. Антонюк Н. А. Децентралізація та антикризове управління: зв'язок, підходи, інструменти. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2018. Вип. 2. С. 8–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2018_2_3
71. Антонюк О.Р. Вектори розвитку систем контролю якості надання аудиторських послуг в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>.
72. Антонюк О.Р. Критерії та фактори формування якості надання аудиторських послуг, відмінних від аудиту. *Modern Economics*. Електронне наукове фахове видання. 2018. №7. С. 14–22. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/criteria-and-factors-that-insure-the-quality-in-provision-of-audit-services-different-from-audit/>
73. Афанасьєв О. Є. Індустрія ігрового бізнесу як чинник туристської атракції для території України: світовий досвід і перспективи. *Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу*: 36. наук. праць IV Міжнар. наук.-прак. конф. – Донецьк: ДІТБ, 2006. С. 54–59.
74. Бавико О. Є. Необхідність державного регулювання підприємництва та механізми його здійснення. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5985>
75. Балджи М.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання. Харків: Промарт, 2015. 300 с.

76. Баровська А. Г. Впровадження політики: механізми, інструменти, технології. *Стратегічні пріоритети*. №3 (4). 2007. С. 17–24.
77. Баронін А. Як військові конфлікти впливають на економіку. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vpivayut-na-ekonomiku>
78. Безверхнюк Т. М., Сенча І. А, Сивак Т. В. Державний механізм антикризового управління на засадах проектного підходу: обґрунтування предметного поля. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2014. Вип. 2. С. 23–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2014_2_6
79. Березіна С.Б. Соціальні ризики ймовірного виду та їх оцінка. *Економіка і держава*. 2018. №3. С. 33–39.
80. Білявська О. Б. Концептуальні принципи управління ризиками в державному управлінні. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. № 6. 2010. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=147>
81. Близнюк В.В. Вплив кризових явищ у національній економіці на модернізаційний потенціал України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 15. С. 34–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_15_9
82. Вітер Д. В. Інституціоналізація чи економічна свобода: еволюція концептуальних поглядів на процеси міжнародної інтеграції. *Економічна теорія*. № 3. 2011. С. 73–82.
83. Вітлінський В. В., Великоіваненко П. І. Ризикологія в економіці та підприємстві. К. : КНЕУ, 2004. 480 с.
84. Владика Ю., Турова Л., Тарасенко Т. Адаптація кредитної політики комерційних банків в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Вип. 61. 2024. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-103>.
85. Владика Ю. П. Кризові стани в економіці: причини та наслідки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні*

- економічні відносини та світове господарство*. Вип. 12(1). 2017. С. 60–63.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12%281%29_15
86. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. К.: 2009. 863 с.
 87. Гетманцев Д.О. Азартна гра в Україні та за кордоном. Нарис сучасної теорії правового регулювання ігор на гроші. К. : СЕЕМ Принт, 2008. 209 с
 88. Гищук Р.М., Бойко І.Д. Особливості функціонування грального бізнесу в європейських країнах та їхній досвід у контексті розвитку туризму в Україні. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. No I–II. 2017. С. 258–270.
 89. Гігіс Т. П., Чемерис Є. Т., Антонова В. І., Носаньова А. С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1 (59). С. 116-122. doi: 10.12958/ 1817-3772-2020-1(59)-116-122.
 90. Гладинець Н. Ю. Концептуальні засади формування механізму регулювання інноваційної діяльності в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 33. Ч. 1. С. 74–79.
 91. Глущенко О. В. Розвиток економічної свободи у фінансовому секторі. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 220 с.
 92. Гордополов В. Ю., Левченко Ю.А. методичні підходи вибору систем оподаткування на підприємстві. *Економіка та суспільство*. Випуск # 37. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-19>
 93. Григор'єва О.В. Міщенко А.Ю. Кризові явища в економіці та їх прояви на підприємстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип. 13, ч. 1. 2017. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/13_1_2017ua/18.pdf
 94. Грішнова О., Дмитрук С. Людський капітал в умовах кризи: оцінка і пошук можливостей збереження. *Вісник Київського національного університету*

- імені Тараса Шевченка. *Економіка*. Вип. 5. 2015. С. 11–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2015_5_4
95. Гудзь О. Є. Формування стратегії антикризового управління підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 2. С. 4–10.
 96. Гура Н. О. Облік видів економічної діяльності. К.: Центр учбової літератури, 2010. 392 с.
 97. Гурневич А.Г., Глущенко Л.Д. Економічна криза та напрямки її подолання в Україні. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*. Вінниця. 2018. С. 14–23.
 98. Дейнега О. В. Імідж і репутація: сутність і особливості оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. № 5. т.3.2008. С. 58–61.
 99. Дейнега О.В., Дейнега І.О. Формування інформаційного потенціалу маркетингової діяльності підприємства. *Журнал «Науковий огляд»*, № 2 (23). Київ, 2016. С. 5–18.
 100. Дейнега О.В., Якубовська Н.В. Оцінювання інформаційного потенціалу наукомісткого продукту в аграрній сфері. *Електронне наукове фахове видання «Економіка та суспільство»*. Мукачєво, 2017. Вип. 11. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-11>
 101. Дейнека Т.А. Виклики, суперечності та ризики сучасної глобальної економіки. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 19–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2017_2_3
 102. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
 103. Дюба Г. М. Соціально-економічні та правові передумови формування і розвитку азартних ігор в Україні. *Держава і право*. Вип. 48. 2010. С. 384–389.
 104. Економіка та організація підприємницької діяльності. К: ФОП Гуляєва В.М, 2019. 320 с.
 105. Євдокимов В. В. Вплив військових конфліктів на національні економіки країн постсоціалістичного простору. *Бізнес Інформ*. № 4. 2017. С. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_4_8

106. Захарченко Н.В. Регулювання високотехнологічного ресурсу в інноваційному розвитку економіки України. *Технологический аудит и резервы производства*. 2018. Т. 3. Вып. 5 (23). С. 67–71.
107. Іванов С.В. Вплив збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства. Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. 175 с.
108. Івченко І. Ю. Економічні ризики. К.: «Центр навч. л-ри», 2004. 304 с.
109. Клименко О. М. Теоретичні аспекти антикризового управління регіоном. Наукові праці НДФІ. 2012. № 4. С. 70–72.
110. Клименко С.М., Дуброва О.С. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків. К.: КНЕУ, 2005. 252с.
111. Ковтун Є.В. Правове регулювання гравального бізнесу в Україні та іноземних держав. К.: ЗАТ «ІГ-Р-ОК», 2008. 135 с.
112. Ковшун, Н. Е., Коба, Н. В., Коба, М. О. Вплив соціального капіталу на функціонування мережових структур в умовах цифровізації. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування Сер. Економічні науки*. 2021. № 2 (94), С. 87–99.
113. Костриченко В.М. Антикризова стійкість підприємства: оцінювання на засадах збалансованої системи показників. Економіка і управління підприємствами: теорія, методика, практика : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава : ПП «Астроя», 2020. 240 с. С. 209–214.
114. КРАІЛ. Звіт про основні показники діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор за 2023 рік. Київ, КРАІЛ. 2023. 54 с.
115. КРАІЛ. Звіт про основні показники діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор за 2022 рік. Київ, КРАІЛ. 2022. 46 с.
116. КРАІЛ. Звіт про роботу Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей за 2023 рік. Київ, КРАІЛ. 2024. 65 с.
117. Кривов'язюк І. В. Кризові явища в українській економіці та їх зв'язок з циклічністю. *Економіка та держава*. № 12. 2010. С. 5-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_12_3 1.7.

118. Кузнецова Г. В. Стратегічний контролінг в системі антикризового управління промисловими підприємствами. Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук. Харків. 2019. 205 с.
119. Кузьмін О. Еволюція поглядів на ризик в економічній науці. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2008. Вип. 4. С. 92–101.
120. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Карпов А.В. Економічний ризик та методи його вимірювання. Одеса, 2011. 200 с.
121. Кушнір Н.Б., Войтович Д.С. Основні підходи до формування системи антикризового управління підприємницькою рекреаційною діяльністю. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки*. Рівне – НУВГП. 2016. Вип. 1 С. 50–56.
122. Лазаришина І.Д. Реалізація функціональної якості аналізу грошових потоків у прийнятті управлінських рішень. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2018. Вип.290. С.140–146.
123. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2017. С. 23–30.
124. Лікарчук Н. В. Кризи в системі державного управління: причини виникнення та шляхи врегулювання. *Право та державне управління*. № 4. 2020. С. 256-261. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2020_4_38
125. Ляшенко Н. В. Причини виникнення, функції та вплив кризових явищ на управління підприємством. *Ефективна економіка*. № 2. 2012. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_44.
126. Мамонтова Н. Тенденції та особливості формування і використання інтелектуального капіталу в Україні. *Економіка України*. № 8.,2010. С. 30–39.

127. Мельник А.О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип.2.С.108–113.
128. Мельник В., Андрущенко О. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки. *Молодий вчений*. № 12 (76). 2019.С. 343–346. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-73>
129. Менгер К. Принципи економічної науки. Інститут вільної економіки, 2022. 304 с.
130. Михайлов С. В. Державне регулювання ризикових секторів економіки як інструмент антикризового управління. *Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії: матеріали доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 7–8 березня 2025 р.)*. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 69–74 с.
131. Михайлов С. В. Економічні можливості та соціальна відповідальність в сучасній гемблінг індустрії. *«Український економічний часопис»*, № 7, 2024. С. 53–57.
132. Михайлов С. В., Савіна Н. Б. Еволюція азартних ігор: тенденції розвитку та фінансові виклики. *International scientific-practical conference “Economics, finance, accounting and law: problems, trends, directions”*: conference proceedings (Tampere, Finland, February 12, 2024). Tampere, Finland: Scholarly Publisher ICSSH, 2024. P. 19–23.
133. Михайлов С.В., Савіна Н.Б. Економічні аспекти впровадження міжнародних стандартів відповідальної гри: тенденції та перспективи. *Науковий погляд: економіка та управління*. № 1 (85). 2024. С. 13–17.
134. Михайлов. С.В. Савіна Н.Б. Реалізація інноваційних інструментів соціально-економічного захисту операторів та споживачів. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. Полтава: ПНТУ. Т. (4(91)). 2023.С. 30–34. DOI:[https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4\(91\).3190](https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4(91).3190).
135. Михайлов. С.В. Савіна Н.Б. Розвиток онлайн гемблінгу в системі грального бізнесу. *Ринкова економіка : сучасна теорія і практика*

- управління. Т. 21, Вип. 3 (52) : збірка наукових праць. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. С. 197–206.
136. Михайлов. С.В. Савіна Н.Б. Онлайн гемблінг в системі національної економіки. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Випуск 1(93), 2023. С. 5–8.
 137. Михайлов. С.В. Савіна Н.Б. Теоретичні засади визначення кризових явищ в національній економіці. *Економічна система країни: зовнішні та внутрішні фактори впливу: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 жовтня 2022 р.)*. – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 14–18
 138. Михайлова Є. В. Управління сферою освіти в умовах інформаційної кризи : монографія / за наук. ред. проф. Савіної Н. Б. Рівне : НУВГП, 2024. 360 с.
 139. Михайлова Є.В. Михайлов С.В. Детінізація гравального бізнесу, як інструмент наповнення бюджету в умовах антикризового управління. *Економіка і регіон. №4 (87)*. Національний університет ім. Юрія Кондратюка, 2022. С. 23–28.
 140. Михайлова Є.В. Михайлов С.В. Теоретичні підходи до формування стратегій антикризового управління. *Український економічний часопис*. Випуск 1, 2023. С. 38–48.
 141. Михайлова Є.В., Михайлов С.В. Теоретичні аспекти визначення поняття антикризового управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 1–6.
 142. Михайлова Є.В., Михайлова С.В. Трансформаційні процеси у становленні інформаційного суспільств. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. № 5 (75). Видавничий дім «Гельветика». С. 5–13.
 143. Михайлова Є.В., Савіна Н.Б., Михайлов С.В. Соціально-корпоративна відповідальність детінізації гравального бізнесу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. No 28, 2024. С. 34–38.

144. Михно П. Державне управління ризиком як механізм мінімізації невизначеності. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. Вип. 2. 2012. С. 90-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2012_2_12
145. Молчанов Д. Удосконалення адміністративно-правового регулювання фінансового контролю та моніторингу як засобів протидії тінізації економіки України з урахуванням міжнародного досвіду. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 117–122.
146. Мостенська Т. Л., Юрій Е. О. Інструменти антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 1. С. 64–72.
147. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010. Київ: ДЕРЖСПОЖИВСТАНДАРТ УКРАЇНИ, 2010. 46 с.
148. Нікитенко Д., Габрилевич О. Антикризове управління нафтопереробним підприємством в умовах невизначеності. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка, 2023. № 16, С. 70–75. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.9>
149. Олешко А. А. Концептуальні засади антикризового регулювання національної економіка. *Економіка та держава: Міжнародний науково-практичний журнал*. № 9. 2012. С. 4–7. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2012/3.pdf
150. Орловська О. В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. Вип. 25.2. 2015. С. 197–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2015_25.2_36.
151. Ортіна Г. В Причини виникнення і наслідки економічних криз в ринковій економіці як об'єкти державного впливу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 2, 2015. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1101>
152. Осадча О.О., Савіна Н.Б. Методичні аспекти аналізу грошових потоків підприємства. *Вісник Національного університету водного господарства*

- та природокористування. *Сер. Економічні науки*. 2020. Вип. 4(92). С. 219–226.
153. Остафійчук Я. В. Підходи до класифікації послуг у контексті формування системи управління сферою послуг. *Ефективна економіка*. № 1. 2012 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=892>
 154. ОФЕА. Економічні аспекти легалізації грального бізнесу в Україні. *Економічний відділ*. 2016. 24 с.
 155. Петрук І. П. Роль та значення криз у сучасних економічних системах. *Економічний аналіз*. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». Том 25. № 1. 2016. С. 58–65.
 156. Петрук, І. П. Роль та значення криз у сучасних економічних системах. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». Том 25. № 1. 2016. С. 58–65.
 157. Пірнікоза П.В. Легалізація грального бізнесу в Україні: фіскальний та економічний аспекти. *Науковопрактичний журнал «Агросвіт»*. 2017. № 11. С. 61–69.
 158. Політова А.С. Соціальна обумовленість криміналізації злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України щодо зайняття гральним бізнесом / *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Т. 2. С. 95–98.
 159. Поліщук В., Несенко П. До проблеми вартості в праці Д. Рікардо «Начала політичної економії та оподаткування». 2018. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/261/pdf/129-146.pdf>
 160. Половцев О. В. Коробко Г.Г. Ризики в державному управлінні: методичні підходи до керування. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_1_15

161. Попко О. В. Міжнародна економічна інтеграція та місце України в міжнародних інтеграційних процесах. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2(1). С. 13–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_2%281%29_4
162. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. К.: Основи, 1998. 390 с.
163. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 17 грудня 2024 року N 4143-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20>
164. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15 травня 2009 р. No 1334-VI. Відом. Верхов. Ради України. 2009. No 38. 536 с.
165. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ № 1277 від 29.10.2013 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Законодавство України. 2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#top>
166. Прушківська Е. В., Куценко В. І. Аналіз диверсифікації галузевої структури економіки регіону в до кризовий та посткризовий періоди. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 91–96.
167. Рамазанов С.К. Технології антикризового управління: монографія. / С.К. Рамазанов, О.П. Степаненко, Л.А. Тимашова Луганськ: СЛУ ім. В.Даля, 2004. 192 с.
168. Редзюк Є.В. Економічна євроінтеграція: оцінка й моделювання поверхневих та прихованих чинників дивергенції між Україною та ЄС (2021). *Журнал «Міжнародна економічна політика»*. Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. 2021. №1 (34). С. 95–118.
169. Редзюк Є.В. Фінансово-економічні механізми та інструменти впливу на світогосподарські процеси. *Наукові праці НДФІ*. 2021. №4. С. 34–47

170. Романуша Ю.В. Теоретико-методичні засади управління змінами на промислових підприємствах. *Приазовський економічний вісник*. 2(25). 2021. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/2_25_ukr/9.pdf 1.1
171. Рухлядін В. Стан і перспективи розвитку грального бізнесу. *Схід*. №3 (110). 2011. С. 47–50.
172. Савіна Н.Б., Литвиненко В.І., Міхно М.М, Михайлов С. В. Навчання нечітких когнітивних карт з використанням алгоритму оптимізації рою частинок для моделювання впливу економічних факторів. *Історія, сучасний стан та тенденції цифрового розвитку суспільства*. Матеріали 10-ої Міжнар. наук.-практ. конф. «Глушковські читання», Київ, 2021 р. / Уклад.: Р.М. Богачев, В.Д. Піхорович, А.Ю. Самарський, М.І. Сторожик. Київ, 2021. С. 185–190.
173. Савіна Н.Б., Михайлов С.В. Інноваційні інструменти як елемент соціально-економічного захисту операторів та споживачів. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції: матеріали Х Міжнародної науковопрактичної Інтернет-конференції, 09 листопада 2023 р. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2023. С. 127–128*
174. Савченко М.В., Шкуренко О.В. Детермінанти фінансово-економічної кризи в умовах глобалізації. *Економіка і організація управління*. Вип. 3. 2018. С. 37-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2018_3_6 1.15.
175. Семюелсон П. Економіка : монографія / П.Семюелсон. – Львів : Світ, 1993. 495 с.
176. Сергієнко І. В., Фоміна І.Ю., Хорольського Р.Б. Правове регулювання грального бізнесу: європейський досвід, практика в пострадянських країнах, перспективи України. Київ: Юридична компанія «Фомін, Сергієнко та партнери», 2015. 136 с.
177. Сисоліна Н.П, Савеленко Г.В., Василенко Л.П. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств. Кіровоград: КНТУ, 2015. 280 с.

178. Ситник Г.П. Сутність кризових ситуацій соціального характеру у контексті національної безпеки: філософсько-управлінський аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1479>
179. Скулиш В.Є. Правопорушення у сфері грального бізнесу як загроза економічній безпеці країни. *Вісник Верховного Суду України*. No 12. 2014. С. 41–44.
180. Скулиш Є. Д. Проблемні питання створення Державного бюро розслідувань. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2. С. 60–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_2_10
181. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Наш Формат, 2019. 722 с.
182. Смочко Н.М. Монорозвиток територій у сучасному геопросторі: теорія та методологія : монографія. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2019. 458 с.
183. Снігир О. Аналітична записка. «Кризові явища в єврозоні та їх вплив на політичні трансформації в ЄС». URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/krizovi-yavischa-v-evrozoni-ta-ikh-vpliv-na-politichni>
184. Снігова О.Ю. Еволюція підходів до диверсифікації економіки в дослідженнях регіонального розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2019. № 1 (69). С. 83–95.
185. Статівка Н.В., Кучерява К.Я. Основні складники комплексного механізму детінізації економіки України. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 3 (22). 2019. С. 121-130. 1.26
186. Столетов Ю. В. Управління ризиками як елемент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. № 10. 2011. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=340>

187. Топорецька З.М. Розслідування зайняття гральним бізнесом : навч. посібн. / за заг. ред. М.А. Погорецького. К. : Алерта, 2015. 176 с.
188. Федорченко Н. В. Договірне регулювання відносин з надання послуг. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2014. С. 183–186.
189. Ханін І. Г. Державні стратегії побудови економіки знань: вектор трансформацій і групові особливості. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 42-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2017_4_7
190. Ханін І. Г. Інформаційно-технологічні передумови формування постіндустріального суспільства як концепції нової глобальної цивілізації. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_9_67
191. Ханін І. Г. Про співвідношення концепцій економіки знань і цифрової економіки у формуванні нової парадигми розвитку світового господарства. *Проблеми економіки*. 2018. № 2. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_2_6
192. Хаустова В.Є., Проноза П.В. Теоретичні аспекти виникнення та розвитку кризових явищ в економіці. *Світова економіка та міжнародні відносини*. №4. 2011. С.13–23.
193. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424 с.
194. Чернишов Г.М. Аналітичний огляд наукових статей з проблем протидії економічній злочинності. *Вісник Одеського центру з вивчення організованої злочинності і корупції*. № 6. 2013. С. 15–19.
195. Чириченко Ю. Зовнішня торгівля послугами: глобальна емерджентність. *Держава та Регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. № 1 (70). 2013. С. 64–69.
196. Шавкун В.М. Глобальна фінансово-економічна криза та її вплив на економіку України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. Т. 3. С. 228–231.

197. Шпак А. Д. Диверсифікація регіонів: сутність, причини та наслідки виникнення. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. 2015. Том 21. № 1. С. 139–145.
198. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 244 с.
199. Юрчишин В. Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання. Київ: Заповіт, 2017. – 156 с.
200. Якимишин Л. Я., Фалович В. А. Інноваційність як засіб забезпечення розвитку емерджентних якостей в ланцюгах поставок інвестиційних товарів. *Інтелект XXI*. № 3. 2018. С. 129–132. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/int XXI 2018 3 29>
201. Якубенко Ю. Л. Сутність кризових явищ в Україні та напрями їх подолання. *Агросвіт*. № 24. 2021. С. 39–45. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5905>
202. Ястремський О. І. Ключові та ефективні види економічної діяльності України. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2. С. 177–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2018_2_33

Додатки

Таблиця А.1. Поточні виклики на перспективи розвитку соціально-відповідальної економічної діяльності відповідно до векторів економічного розвитку

Поточні виклики	Бачення розвитку	
	Реагування на поточні виклики	Перспективи зміни системи функціонування
РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ		
– Високий рівень тінізації ринку азартних ігор, особливо в онлайн-сегменті. – Обмежений контроль за реальними обсягами грошових потоків у сфері грального бізнесу. – Недостатня ефективність існуючих інструментів фінансового моніторингу	– Розробка та впровадження державної системи онлайн-моніторингу (ДСОМ). – Посилення вимог до прозорості джерел фінансування та реєстрації гравців. – Розробка змін до законодавства щодо податкової звітності у сфері азартних ігор	– Створення єдиного реєстру ліцензіатів із відкритим доступом для суспільства. – Інтеграція системи контролю за азартними іграми до фіскальної системи. – Формування аналітичної платформи для прийняття регуляторних рішень на основі великих даних.
ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ТА ІНФРАСТРУКТУРА		
– Просторова концентрація ринку в кількох містах (Київ, Львів, Харків). – Відсутність закладів у малих та середніх населених пунктах. – Недостатньо стимулів для інвестування в регіони.	– Запровадження інвестиційних преференцій у регіонах. – Включення грального бізнесу в регіональні програми розвитку. – Аналіз доступності та децентралізації інфраструктури.	– Створення спеціальних гральних зон у регіонах. – Диверсифікація форматів діяльності (інтерактивні зали, гібридні казино). – Формування збалансованої карти гральних послуг.

СУСПІЛЬНА ДОВІРА ТА ВІДПОВІДАЛЬНА ГРА

– Низький рівень довіри до грального бізнесу. – Стигматизація гравців та операторів. – Відсутність системи відповідальної гри.	– Проведення просвітницьких кампаній. – Впровадження стандартів Responsible Gambling. – Створення гарячих ліній та програм підтримки.	– Визнання соціальної відповідальності як обов'язкової для операторів. – Запровадження сертифікації та етичного кодексу. – Формування нового суспільного іміджу легального ринку. –

АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

– Закриття частини закладів через бойові дії. – Зупинення діяльності в окремих регіонах. – Релокація персоналу та ризики для бізнесу.	– Надання пільг на період воєнного стану. – Підтримка релокованих компаній. – Законодавчі відстрочки за ліцензійними платежами.	– Формування антикризової моделі функціонування. – Включення грального бізнесу в програми економічного відновлення. – Визначення сектора як одного з потенційних інвесторів регіонального розвитку.

Таблиця Б 1. Вплив макроекономічних та мікроекономічних показників на соціально-відповідальну економічну діяльність

Показник	Фактори впливу	Характеристика впливу
МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ		
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Прямий вплив: <i>Формування доданої вартості.</i> Легальний гральний бізнес створює нову додану вартість у сфері послуг і розваг. Через обслуговування клієнтів, організацію ігор, технічну підтримку, ІТ-інфраструктуру та супровідні сервіси формується мультиплікативний ефект для суміжних галузей. <i>Бюджетні надходження.</i> Сплата ліцензійних платежів, податків на прибуток, ПДФО, а також соціальних внесків підвищує доходну частину бюджету та прямо впливає на зростання ВВП. <i>Розвиток суміжних секторів.</i> Активність у гральному бізнесі стимулює розвиток готельно-ресторанної індустрії, ІТ, маркетингових послуг, що збільшує загальний обсяг виробництва товарів і послуг. Непрямий вплив: <i>Зростання споживчого попиту.</i> Гральний бізнес є складовою сфери послуг, орієнтованої на споживача. Залучення відвідувачів та гравців формує нові потоки витрат, які опосередковано підтримують виробництво та торгівлю. <i>Іноземні інвестиції та релокація.</i> Прозоре регулювання та легалізація можуть стимулювати притік зовнішніх інвестицій, а також сприяти релокації операторів з інших країн, що підвищує інвестиційну складову ВВП. <i>Модернізація інфраструктури.</i> Надходження коштів до місцевих бюджетів від грального бізнесу сприяють розвитку місцевої інфраструктури, що в довгостроковій перспективі позитивно впливає на ділову активність.	Гральний бізнес має прямий позитивний вплив на ВВП через формування доданої вартості у сфері послуг, збільшення податкових та ліцензійних надходжень, а також стимулювання суміжних галузей (готельно-ресторанна індустрія, реклама, ІТ). Легалізація і розширення цього сектора сприяє розширенню внутрішнього споживчого ринку, підвищенню ділової активності та залученню інвестицій. Водночас, економічна ефективність грального бізнесу залежить від прозорості регуляторного середовища, цифрової інтеграції та рівня контролю за грошовими потоками.
Рівень інфляції	Прямий вплив: <i>Готівкові розрахунки та обіг поза банківською системою.</i> У разі недостатнього контролю над обігом коштів у гральному бізнесі частина операцій може здійснюватися поза офіційним фінансовим обліком, що посилює готівковий тиск на економіку та стимулює інфляційні процеси. <i>Споживчий тиск.</i> Легалізація азартних ігор призводить до зростання витрат частини населення на споживчі розваги, що може підвищувати попит на окремі категорії товарів і послуг, зокрема у сфері обслуговування, готелів, харчування. Непрямий вплив: <i>Підвищення рівня доходів населення в окремих регіонах.</i> Зростання зайнятості та виплат у гральному бізнесі та суміжних секторах може супроводжуватись зростанням локального споживання, що іноді стимулює помірний інфляційний тиск. <i>Вартість послуг.</i> Зміни у вартості ліцензій та регуляторні обмеження можуть впливати на цінову політику операторів, що відображається в кінцевих цінах на розважальні послуги.	Гральний бізнес має опосередкований вплив на інфляційні процеси, передусім через зростання готівкового обігу та підвищення споживчого попиту в секторі послуг. За відсутності належного регулювання можливе формування локального цінового тиску, особливо в регіонах з високою концентрацією гральних закладів. Водночас легалізація, перехід на безготівкові розрахунки та підключення до державних систем моніторингу можуть нейтралізувати

	<i>Валютна складова.</i> У разі, якщо значна частина діяльності операторів має зовнішньоекономічні зв'язки або прив'язку до іноземної валюти, це може створити додатковий ризик інфляційного переносу через зміну курсу.	інфляційні ризики та сприяти фінансовій стабільності.
Рівень безробіття	Прямий вплив: <i>Створення нових робочих місць.</i> Гральна індустрія охоплює широкий спектр професій, від адміністраторів та операторів ігрового залу до маркетингологів, юристів, IT-фахівців, технічного персоналу. Відкриття нових ліцензованих закладів створює попит на працю та зменшує рівень безробіття, особливо в містах з високою щільністю закладів. <i>Відновлення зайнятості у суміжних секторах.</i> Стабілізація та розвиток грального бізнесу стимулює готельний бізнес, транспорт, громадське харчування, що створює додаткову зайнятість на місцевому рівні. <i>Працевлаштування осіб без вищої освіти.</i> Значна частина посад у сфері грального бізнесу не потребує спеціалізованого університетського диплому, що сприяє швидкому працевлаштуванню певних категорій населення. Непрямий вплив: <i>Регіональна релокація трудових ресурсів.</i> У період воєнного стану компанії з грального сегменту переміщуються до безпечніших регіонів, формуючи там нові ринки праці та забезпечуючи роботою місцеве населення. <i>Повернення спеціалістів із тіньового сегменту.</i> Легалізація бізнесу стимулює частину працівників покинути неофіційні формати роботи, що покращує показники зайнятості та підвищує податкову дисципліну. <i>Освітній та кваліфікаційний ефект.</i> Розширення бізнесу сприяє запуску програм підготовки кадрів, підвищення кваліфікації, формуванню професійної мобільності.	Гральний бізнес здатен виступати джерелом оперативного зниження безробіття в умовах економічної нестабільності. Його розвиток у легальному форматі сприяє підвищенню офіційної зайнятості, розвантаженню ринку праці в окремих регіонах, а також активізує розвиток малих і середніх підприємств у суміжних сферах. Водночас, без ефективного контролю за умовами праці, є ризик використання гнучких або неофіційних форм найму.
Сальдо зовнішньої торгівлі	Прямий вплив: <i>Залучення іноземних інвестицій.</i> У разі функціонування прозорого та зрозумілого регуляторного середовища легалізований гральний бізнес може стати об'єктом інтересу іноземних інвесторів, що призведе до збільшення припливу капіталу в країну. <i>Імпорт цифрових рішень та обладнання.</i> Частина операторів використовує зарубіжне програмне забезпечення, техніку та платіжні сервіси, що формує попит на імпорт та впливає на товарну і сервісну частину торговельного балансу. <i>Потенційний експорт послуг.</i> У разі розвитку онлайн-сервісів, орієнтованих на міжнародну аудиторію, можливе експортування цифрових послуг, що сприятиме позитивному впливу на платіжний баланс. Непрямий вплив: <i>Валютні трансакції та перекази.</i> Наявність транснаціональних операторів і міжнародних платіжних систем впливає на рух капіталу через кордон, що, залежно від напрямку руху коштів, може як покращити, так і погіршити сальдо. <i>Виведення прибутків офшорними структурами.</i> У разі недостатнього контролю частина прибутків може бути виведена з країни через офшори чи сірі схеми, що чинить негативний тиск на торговельний баланс.	Вплив грального бізнесу на сальдо зовнішньої торгівлі є непрямим і обмеженим, однак у разі активного розвитку онлайн-сегменту та залучення іноземних інвестицій у цифрові платформи може спостерігатися приплив валютних коштів, зокрема через залучення нерезидентів до українських гральних сервісів. З іншого боку, у разі відсутності жорсткого валютного регулювання та контролю за трансакціями існує ризик виведення капіталу за межі країни, що може негативно вплинути на зовнішньоторговельне сальдо. У перспективі сектор може стати джерелом експортно орієнтованих цифрових

	<i>Нерегульований імпорт обладнання та послуг.</i> За відсутності локальних постачальників ключові продукти (ліцензії, платформи, техпідтримка) закуповуються за кордоном, що збільшує витрати у зовнішньоекономічному обігу.	послуг (інфраструктура, хостинг, софт), за умови розвитку міжнародної співпраці та правової гармонізації.
Дефіцит державного бюджету	Прямий вплив: <i>Бюджетні надходження від ліцензій і податків.</i> Легалізований гральний бізнес забезпечує стабільне надходження коштів до державного та місцевих бюджетів через ліцензійні платежі, податок на прибуток, ПДФО, ЄСВ та інші збори. Це дозволяє зменшити потребу в запозиченнях і частково компенсувати бюджетний дефіцит. <i>Надходження від штрафів і санкцій.</i> У процесі контролю за дотриманням ліцензійних умов держава отримує додаткові надходження у вигляді штрафів, пені та фінансових санкцій, що формально теж скорочують фіскальний розрив. <i>Економія витрат на боротьбу з нелегальним ринком.</i> Легалізація ринку дозволяє зменшити витрати держави на правоохоронні заходи, ліквідацію нелегальних закладів, судові процеси тощо. Непрямий вплив: <i>Розширення податкової бази.</i> Через розвиток суміжних галузей таких, як готельна справа, громадське харчування, реклама, ІТ-послуги, відбувається опосередковане зростання бюджетних надходжень, що зменшує навантаження на державні фінанси. <i>Формування довгострокових джерел надходжень.</i> Стійке функціонування прозорого грального ринку дозволяє планувати доходи на середньострокову перспективу та оптимізувати державну фіскальну політику. <i>Місцеві бюджети.</i> Розміщення гральних закладів у регіонах забезпечує місцеві надходження, що знижує дотаційну залежність територій від центрального бюджету.	Гральний бізнес, за умови ефективного державного регулювання, може стати одним із чинників зменшення дефіциту державного бюджету завдяки стабільному притоку коштів у формі податків і ліцензійних платежів. Його розвиток сприяє фіскальній стійкості, особливо в умовах обмеженого інвестиційного попиту та воєнного тиску на публічні фінанси. Водночас за наявності тінізації або втрати контролю над доходами операторів, можливий зворотний ефект — невиконання дохідної частини бюджету та зростання дефіциту.

Втрати людського капіталу	Прямий вплив: <i>Вимушене скорочення персоналу.</i> Повномасштабна війна спричинила масову міграцію та втрату кваліфікованих кадрів, зокрема в секторі обслуговування, IT і готельно-ресторанного бізнесу, які безпосередньо пов'язані з гравальною індустрією. <i>Зменшення внутрішнього попиту.</i> Втрата частини працездатного населення та переміщення домогосподарств у безпечніші регіони знижує попит на розважальні послуги, що стримує розширення бізнесу. <i>Обмеження на функціонування у зонах бойових дій.</i> Зупинка або ліквідація гравальних закладів у небезпечних регіонах призводить до вивільнення працівників, частина яких не інтегрується в інші сектори. Непрямий вплив: <i>Відтік молодих спеціалістів за кордон.</i> Частина персоналу гравального бізнесу, особливо технічного (дизайнери, оператори, програмісти), мігрує до країн ЄС, що ускладнює кадрове відновлення після війни. <i>Релокація бізнесу.</i> Переїзд операторів у безпечніші регіони стимулює формування нових осередків зайнятості, проте вимагає додаткових витрат на підготовку нових працівників. <i>Нестача спеціалізованих кадрів.</i> У багатьох регіонах, які прийняли релокований бізнес, не вистачає фахівців, здатних забезпечити обслуговування гравальної інфраструктури на відповідному у рівні.	Втрати людського капіталу через війну мають негативний вплив на гравальну індустрію, обмежуючи її потенціал зростання, кадрову стійкість та якість надання послуг. У короткостроковій перспективі це проявляється у скороченні обсягів діяльності, вивільненні працівників та втраті клієнтської бази. У довгостроковому вимірі — відновлення людського потенціалу стане одним із головних викликів, і потребуватиме державних стимулів для повернення кадрів, їх підготовки та інтеграції у відбудову економіки.
Частка тіньової економіки	Прямий вплив: <i>Історично висока тінізація ринку азартних ігор.</i> До легалізації у 2020 році більшість операторів працювали поза межами правового поля, що робило гравальний сектор одним із найбільш тіньових у структурі послуг. <i>Діяльність нелегальних онлайн-казино.</i> Незважаючи на впровадження ліцензування, значна частина ринку досі функціонує через офшорні платформи, VPN-доступ та «дзеркальні» сайти, що ускладнює контроль. <i>Недостатній технічний нагляд.</i> За відсутності повноцінної автоматизованої системи моніторингу Державна система онлайн-моніторингу (ДСОМ) поки не виконує контрольні функції в повному обсязі, що сприяє тінізації. Непрямий вплив: <i>Викривлення конкуренції.</i> Офіційні оператори змушені сплачувати ліцензійні збори, податки й виконувати регуляторні вимоги, тоді як тіньовий бізнес працює поза цими рамками, що призводить до нерівних умов конкуренції. <i>Виведення коштів з країни.</i> Нелегальні онлайн-оператори часто реєстровані за кордоном і не декларують доходи в Україні, що зменшує потенціал внутрішнього обігу та державного контролю. <i>Низький рівень правосвідомості.</i> У частини споживачів азартні ігри асоціюються із забороненим або неформальним форматом, що сприяє продовженню практики звернення до «сірих» ресурсів.	Тінізація гравального бізнесу залишається серйозним викликом для економіки України. Незважаючи на офіційну легалізацію, значна частка обороту продовжує залишатись у тіні, особливо в онлайн-сегменті. Це зменшує надходження до бюджету, шкодить формуванню прозорого ринку та стримує інституційну довіру до державної регуляторної системи. Впровадження ДСОМ, активізація міжнародної співпраці щодо обміну даними та посилення кіберконтролю є ключовими передумовами скорочення тіньової частки у сфері азартних ігор.

Рівень цифровізації економіки	Прямий вплив: <i>Цифрова природа бізнес-моделі.</i> Значна частина сучасного гравального бізнесу, особливо онлайн-сегмент, функціонує виключно в цифровому середовищі. Це передбачає використання спеціалізованого програмного забезпечення, хмарних технологій, онлайн-платформ і безготівкових розрахунків. <i>Запровадження державної онлайн-системи моніторингу (ДСОМ).</i> Створення й розвиток цієї системи як механізму нагляду за оборотом у легальному гравальному бізнесі стимулює цифрову трансформацію та прозорість процесів. <i>Автоматизація регуляторної взаємодії.</i> Подача заяв на ліцензування, звітність операторів, верифікація користувачів — усе це вимагає цифрових рішень, які вбудовуються в єдину економічну інформаційну інфраструктуру. Непрямий вплив: <i>Розвиток цифрових платежів і фінтеху.</i> Гральний бізнес стимулює розвиток екосистем безготівкових трансакцій, впровадження електронних гарантів, платіжних шлюзів та інструментів фінансового моніторингу. <i>Поширення практик верифікації та кібербезпеки.</i> Необхідність захисту персональних даних та запобігання шахрайству підштовхує операторів до інвестування в цифрову безпеку, що має мультиплікативний ефект на економіку. <i>Стимулювання розвитку ІТ-сектору.</i> Попит на розробку гравального ПЗ, аналітичних інструментів, CRM-систем та серверної інфраструктури сприяє внутрішній зайнятості у сфері високих технологій.	Гральний бізнес виступає каталізатором цифровізації економіки, особливо в напрямках фінансових трансакцій, аналітики, регулювання й адміністрування. Легалізована діяльність у цьому секторі створює високий попит на ІТ-послуги та кіберінфраструктуру, формує цифрові компетенції серед персоналу та користувачів, а також сприяє вбудуванню національного ринку в міжнародні цифрові стандарти. Водночас недостатній рівень цифрової грамотності, кіберзагрози й технічна нерівність між регіонами залишаються викликами для масштабного ефекту.
Інституційна адаптивність держави	Прямий вплив: <i>Регуляторна спроможність.</i> Легалізація гравального бізнесу стала індикатором здатності держави до швидкої розробки нової нормативно-правової бази, формування регуляторного органу (КРАІЛ) та впровадження цифрових механізмів контролю. <i>Гнучкість регуляторної політики.</i> Адаптація до воєнного стану, зокрема дозволи на призупинення дії ліцензій, онлайн-доступ до документів, а також спрощення окремих процедур, свідчать про наявність механізмів оперативного реагування. <i>Інституціоналізація державного нагляду.</i> Запровадження електронних реєстрів, ДСОМ, інструментів верифікації та аудиту демонструє перехід до цифрової моделі інституційного регулювання. Непрямий вплив: <i>Міжсекторальна координація.</i> Взаємодія держави з фінансовими установами, кіберполіцією, антикорупційними структурами та міжнародними партнерами вимагає високого рівня узгодженості політик і процедур, що покращує загальну інституційну архітектуру. <i>Відповідальність у формуванні державної політики.</i> Публічне обговорення, антикорупційний контроль та вимоги прозорості до рішень регулятора посилюють якість інституційного управління та формують довіру до держави. <i>Модернізація адміністративних процесів.</i> Участь гравального бізнесу в єдиній цифровій системі державного управління вимагає оновлення внутрішніх процедур, підвищення кваліфікації держслужбовців і гнучкості управлінських моделей.	Інституційна адаптивність держави проявляється у здатності оперативно створювати нові правила гри, координувати міжвідомчу взаємодію та впроваджувати цифрові інструменти управління. Гральний бізнес став лакмусовим папірцем ефективності регуляторного середовища, показавши як потенціал реформування, так і системні обмеження (політичний тиск, повільне впровадження технічних рішень, кадрові ризики). Здатність держави гнучко адаптуватися до викликів — передумова не лише прозорого функціонування цього сектору, а й загальної модернізації публічного управління.

Показник	Фактори впливу	Характеристика впливу
МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ		
Валовий дохід підприємств	Прямий вплив: <i>Зростання доходів ліцензованих операторів.</i> Отримання легального статусу дозволяє підприємствам відкрито працювати, залучати клієнтів, розширювати спектр послуг, що безпосередньо сприяє збільшенню валового доходу. <i>Доступ до фінансових інструментів.</i> Офіційний статус відкриває можливості для кредитування, інвестування, страхування, що дозволяє підприємствам масштабуватись. <i>Стабільний потік клієнтів у регіонах із високим попитом.</i> Фізична присутність закладів у містах з розвинутою інфраструктурою формує стабільну структуру грошових надходжень. Непрямий вплив: <i>Ефект мультиплікатора.</i> Зростання доходів гральних підприємств стимулює зростання доходів у суміжних галузях — готелях, ресторанах, ІТ-компаніях, сервісних підприємствах. <i>Репутаційна довіра та партнерство.</i> Легальне позиціонування дає можливість будувати партнерські відносини з рекламними агентствами, банками, сервісними компаніями, що додатково розширює дохідну базу. <i>Вивільнення ресурсу з тіньового обігу.</i> Перехід підприємств із “сірої” зони сприяє легальному обігу грошових потоків, що формально збільшує валовий дохід.	Гральний бізнес формує стійке зростання валового доходу підприємств, які діють на легальних засадах, завдяки стабільному споживчому попиту, відкритому доступу до фінансових ресурсів і ефективному позиціонуванню в ринковому середовищі. Вихід з тіні, розширення клієнтської бази та ефективна інтеграція з суміжними секторами перетворює гральні підприємства на прибуткових гравців мікроекономічного середовища. Водночас рівень доходів залежить від якості державного регулювання, конкурентного середовища та поведінки споживача.
Інвестиційна привабливість	Прямий вплив: <i>Формування прозорого регуляторного середовища.</i> Упровадження законодавчих норм, ліцензування та контроль з боку держави створюють передумови для зниження ризиків інвестування у гральний сектор. <i>Легалізація і цифровізація.</i> Офіційний статус діяльності та використання цифрових інструментів управління (звіти, моніторинг, CRM) підвищують довіру потенційних інвесторів до операторів. <i>Висока маржинальність галузі.</i> Гральний бізнес демонструє привабливий рівень рентабельності, що стимулює як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів до входження в ринок. Непрямий вплив: <i>Позитивний публічний імідж ліцензованих компаній.</i> Наявність державної реєстрації, публічної звітності та відкритих реєстрів формує репутаційну капіталізацію бізнесу, що полегшує залучення інвестицій. <i>Розвиток інвестиційної екосистеми.</i> Утворення гральних зон, спеціальних податкових режимів або пільг може створити передумови для комплексного інвестування в інфраструктуру, суміжні галузі та логістику. <i>Позитивна регіональна динаміка.</i> Активність сектору в регіонах сприяє підвищенню інтересу до локальних проєктів, зокрема в містах, де функціонують великі оператори.	Легальний гральний бізнес за належного державного супроводу стає інвестиційно привабливим сектором, здатним акумулювати як національний, так і іноземний капітал. Його відкритість, цифрова прозорість і здатність до адаптації в умовах кризи підвищують привабливість підприємств для стратегічних інвесторів, фондів та приватного капіталу. Водночас, слабка захищеність прав інвесторів, затримки у впровадженні систем моніторингу та правова нестабільність залишаються стримувальними факторами.

Собівартість послуг	Прямий вплив: <i>Ліцензійні платежі та податкове навантаження.</i> Вартість ведення легального грального бізнесу включає значні ліцензійні збори, податки, страхові внески, що безпосередньо підвищують собівартість послуг. <i>Витрати на цифрову інфраструктуру.</i> Вимоги до обов'язкової інтеграції з державними системами онлайн-моніторингу (ДСОМ), захисту даних, верифікації гравців тощо зумовлюють постійні витрати на ІТ-рішення, технічну підтримку та оновлення програмного забезпечення. <i>Регламентовані витрати на персонал.</i> Формалізація трудових відносин із працівниками означає офіційну оплату праці, соціальні внески та витрати на навчання, що також впливають на собівартість. Непрямий вплив: <i>Витрати на маркетинг і репутацію.</i> В умовах легального ринку оператори змушені конкурувати якістю сервісу та брендом, що вимагає витрат на рекламу, промокампанії, бонусні програми. <i>Курсова залежність та імпордне обладнання.</i> Більшість платіжних платформ, ігрових автоматів, систем безпеки закуповуються за кордоном, що прив'язує частину витрат до валютного курсу та зовнішньоекономічної кон'юнктури. <i>Дотримання стандартів відповідальності.</i> Витрати на сертифікацію, аудит, моніторинг гравців і соціальні заходи також входять у непрямі витрати, необхідні для дотримання законодавства.	Собівартість послуг у гральному бізнесі після легалізації істотно зросла через введення нових фіскальних, технічних і соціальних зобов'язань. Водночас у довгостроковій перспективі ці витрати формують більш стабільну модель бізнесу, що базується на прозорості, конкурентоспроможності й соціальній відповідальності. Таким чином, підвищена собівартість стає ціною виходу з тіні та доступу до інструментів сталого розвитку.
Кадровий потенціал	Прямий вплив: <i>Сегмент формує нові професійні напрями.</i> Гральний бізнес створює попит на фахівців з ігрових систем, аналітиків ризиків, спеціалістів із верифікації, персонал із кібербезпеки, адміністраторів ігор та працівників сфери гостинності. Це стимулює ринок праці до диверсифікації. <i>Попит на оперативно підготовлений персонал.</i> Через високу динаміку ринку, підприємства грального бізнесу часто шукають швидко навчених, лояльних і адаптивних працівників, що зумовлює запуск внутрішньокорпоративних навчальних програм. <i>Вихід з неформальної зайнятості.</i> Легалізація діяльності змушує компанії офіційно оформлювати співробітників, що підвищує якість трудових відносин і формує довгострокову кадрову політику. Непрямий вплив: <i>Підвищення вимог до кваліфікації.</i> Зростання регуляторних вимог (відповідальна гра, кіберзахист, фінмоніторинг) вимагає від працівників не лише технічної, а й етичної підготовки. <i>Формування нових навчальних програм.</i> Освітні заклади можуть запускати курси підготовки для галузі, зокрема в напрямках грального менеджменту, цифрового сервісу, аналітики ігор. <i>Міжнародна конкуренція за кадри.</i> Розвиток онлайн-сектору та платформи, орієнтовані на іноземного користувача, створюють попит на кадри з володінням мовами, цифровими навичками та міжкультурною компетенцією.	Гральний бізнес є джерелом кадрового мультиплікатора, який створює нові професії, виводить трудові відносини з тіні та стимулює розвиток спеціалізованих освітніх напрямів. Його вплив на кадровий потенціал проявляється як у зростанні чисельності зайнятих, так і в підвищенні якості підготовки персоналу. Водночас галузь потребує системної підтримки в частині професійного стандарту, сертифікації кадрів та адаптації працівників у контексті зростаючих технологічних і етичних вимог.

Технологічна модернізація	Прямий вплив: <i>Високий рівень цифрової залежності.</i> Сучасний гральний бізнес, особливо онлайн-сегмент, повністю базується на використанні цифрових платформ, серверних рішень, платіжних шлюзів, систем ідентифікації та безпеки. Це змушує операторів постійно оновлювати програмне й технічне забезпечення. <i>Вимоги до прозорості та контролю.</i> Інтеграція з державними системами (ДСОМ), ведення онлайн-звітності та дотримання вимог відповідальної гри стимулює впровадження автоматизованих рішень, аналітичних систем та інструментів для моніторингу ризиків. <i>Автоматизація бізнес-процесів.</i> Щоб забезпечити швидке обслуговування, управління клієнтським досвідом і безперервну роботу, оператори активно використовують CRM-системи, штучний інтелект, модулі для відстеження поведінки користувачів. Непрямий вплив: <i>Поширення технологій у суміжні галузі.</i> Інвестиції в технології гральними компаніями часто стимулюють оновлення цифрової інфраструктури в готельно-ресторанному секторі, інтернет-маркетингу, фінансових сервісах. <i>Підвищення вимог до підрядників.</i> Гральний бізнес задає високі стандарти кіберзахисту, швидкості обробки даних та персоналізації, що змушує партнерські компанії вдосконалювати свої технологічні рішення. <i>Попит на інновації.</i> Активна конкуренція в секторі стимулює впровадження AR/VR-технологій, блокчейн-рішень, автоматизованих механізмів відповідальної гри.	Гральний бізнес є локомотивом технологічної модернізації в сегменті послуг, оскільки функціонально залежить від IT-рішень, безпеки даних, швидкодії платформ і персоналізації сервісу. Його розвиток сприяє поширенню інноваційних підходів до обліку, контролю, комунікації з клієнтом. У легальному форматі бізнес демонструє високу готовність до технологічних трансформацій, але водночас потребує захисту цифрової інфраструктури та кадрів із необхідною кваліфікацією.
Витрати домогосподарств	Прямий вплив: <i>Зростання частки витрат на розваги.</i> Легалізація грального бізнесу та зростання доступності азартних ігор у наземному й онлайн-форматах збільшує обсяги споживчих витрат на розважальні послуги, особливо у міському середовищі. <i>Структурне перерозподілення бюджету домогосподарств.</i> Частина домогосподарств починає перенаправляти витрати з довгострокових цілей (освіта, накопичення) на короткострокове споживання, пов'язане з азартними іграми. <i>Формування звички регулярного грошового внеску.</i> Участь у гральних продуктах (лотереї, ставки, ігри в казино) може стати систематичною статтею витрат, навіть за відсутності значних доходів. Непрямий вплив: <i>Збільшення попиту на споживчі кредити.</i> У разі втрати контролю над витратами на азартні ігри частина домогосподарств може звертатися до кредитних установ або мікрофінансових організацій, що створює фінансове навантаження. <i>Зростання фінансової вразливості.</i> Надмірні витрати на гральні продукти без відповідної фінансової обізнаності знижують платоспроможність домогосподарств та ризики бідності, особливо вразливих груп населення. <i>Неоднорідність впливу.</i> У домогосподарствах із високими доходами витрати на азартні ігри, як правило, не мають критичних наслідків, тоді як у малозабезпечених — можуть провокувати соціальну дестабілізацію.	Легалізація грального бізнесу змінює структуру споживчої поведінки домогосподарств, інтегруючи азартні ігри в регулярну систему витрат. Хоча такий формат підвищує економічну активність у сфері послуг, існує ризик надмірного фінансового навантаження, особливо без наявності дієвих механізмів соціального захисту та контролю. Ефективне регулювання, фінансова грамотність і програми відповідальної гри — критично важливі для нейтралізації негативного впливу на добробут сімей.

Фінансова дисципліна	Прямий вплив: <i>Запровадження обов'язкової звітності.</i> Легалізація грального бізнесу супроводжується вимогами щодо регулярного податкового звітування, аудиту, обліку доходів і витрат, що формує високий рівень внутрішньої фінансової дисципліни. <i>Контроль за ліцензійними платежами та обігом коштів.</i> Система ліцензування, а також вимоги до підключення до ДСОМ встановлюють чіткі фінансові рамки, в межах яких оператор зобов'язаний діяти. <i>Прозорість операційної діяльності.</i> Оператори, які працюють у правовому полі, зобов'язані вести офіційний бухгалтерський облік, забезпечувати фінансову відповідальність перед партнерами, банками, державою. Непрямий вплив: <i>Стандартизація бізнес-практик.</i> Дотримання ліцензійних умов і участь у державних системах контролю стимулює формування культури законного ведення бізнесу та фінансової акуратності. <i>Формування довіри з боку банківської та податкової системи.</i> Підприємства, що демонструють прозору фінансову поведінку, отримують легший доступ до фінансових інструментів, кредитування, страхування. <i>Вплив на ланцюг постачання.</i> Чітка фінансова дисципліна великих операторів впливає на контрагентів, які також змушені працювати в легальному полі, аби не втратити партнерство.	Гральний бізнес, за умови законної діяльності, сприяє підвищенню фінансової дисципліни в усьому мікроекономічному середовищі. Він задає приклад ведення прозорої фінансової звітності, посилює підзвітність і формує ринкову поведінку, орієнтовану на дотримання податкових і фінансових норм. Це не лише зменшує тінізацію, а й покращує фінансову екосистему, зокрема через вплив на суміжні бізнеси та інституції.
Локальна зайнятість	Прямий вплив: <i>Створення робочих місць у регіонах.</i> Відкриття ліцензованих гральних закладів (казино, зали ігрових автоматів, букмекерські пункти) безпосередньо формує нові робочі місця на місцевому рівні, як у самому секторі, так і в супровідних сферах (охорона, логістика, технічне обслуговування). <i>Формування стабільного ринку праці.</i> У регіонах, де функціонують гральні заклади, з'являється потреба в постійному персоналі з відповідною підготовкою, що створює умови для довгострокової зайнятості. <i>Стимулювання молодіжної та першої зайнятості.</i> Гральна індустрія часто відкриває можливості для молодих працівників без вищої освіти, що дозволяє їм інтегруватись у легальну економіку. Непрямий вплив: <i>Підвищення зайнятості в суміжних секторах.</i> Розвиток гральної інфраструктури стимулює паралельне зростання кількості робочих місць у сфері обслуговування, готельному бізнесі, громадському харчуванні, транспорті та рекламі. <i>Зменшення трудової міграції в регіонах.</i> У разі наявності стабільної зайнятості у сфері грального бізнесу частина населення відмовляється від виїзду за кордон, залишаючись працювати в локальних закладах. <i>Створення передумов для розвитку професійної мобільності.</i> Сфера азартних ігор забезпечує високу динаміку внутрішнього переміщення кадрів між регіонами та підприємствами, що розширює можливості кар'єрного зростання.	Гральний бізнес має відчутний позитивний вплив на локальну зайнятість, особливо в містах з високою концентрацією ліцензованих операторів. Він сприяє формуванню нових точок зайнятості, зменшенню рівня безробіття та підвищенню економічної активності на місцевому рівні. Водночас сталий ефект досягається лише за умови прозорих умов працевлаштування, професійного навчання та соціального захисту працівників.

Соціальна відповідальність	Прямий вплив: <i>Вимоги до дотримання принципів відповідальної гри.</i> Законодавство передбачає, що ліцензовані оператори зобов'язані впроваджувати політику захисту вразливих груп, обмеження для неповнолітніх, механізми самовиключення та контроль часу/витрат гравців, що є проявом безпосередньої соціальної відповідальності. <i>Прозорість і публічна підзвітність.</i> Участь у державному регулюванні вимагає від операторів ведення публічної звітності, дотримання етичних норм маркетингу, відкритості щодо умов гри та ймовірності виграшу. <i>Благодійні ініціативи та підтримка громад</i> Частина операторів грального бізнесу бере участь у благодійних проєктах, спонсоруванні соціальної інфраструктури, спортивних заходів і медичних програм, що підвищує рівень довіри громади. Непрямий вплив: <i>Формування соціального іміджу сектору.</i> Через дотримання стандартів легальності, етичної реклами та прозорої взаємодії з клієнтами, гральний бізнес поступово змінює своє сприйняття в суспільстві — від маргіналізованої галузі до відповідального бізнесу. <i>Посилення громадського контролю.</i> Зростає роль громадянського суспільства у моніторингу діяльності операторів, зверненнях щодо порушень, участі в консультаціях із регуляторами, що підвищує вимоги до соціально прийнятної поведінки компаній. <i>Вплив на локальні громади.</i> Функціонування гральних закладів у конкретних населених пунктах формує потребу в підтримці місцевих ініціатив, забезпеченні зайнятості, безпеки, чистоти та соціального діалогу.	Соціальна відповідальність у легальному гральному бізнесі є невід'ємним елементом його стійкості й суспільної легітимності. Цей сектор демонструє потенціал для позитивної взаємодії з громадами, підтримки соціальних програм і формування етичної моделі поведінки на ринку. Водночас важливо забезпечити реальне, а не декларативне виконання принципів відповідальної гри, розширення участі бізнесу в соціальному діалозі та прозоре публічне оцінювання його внеску в суспільний розвиток.

Додаток В

Таблиця В 1. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності у фактичних цінах

	Код КВЕД	Напрям діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Валовий внутрішній продукт			1 079 346	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 385 367	2 981 227	3 560 302	3 977 198	4 222 026	5 450 849	5 239 114	6 627 961
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво	80 385	106 555	109 785	128 738	161 145	239 806	279 701	303 419	360 998	356 563	393 077	593 367	449 148	500 540
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	Виробництво	63 436	84 872	81 660	81 259	79 120	95 141	131 650	176 851	214 158	222 210	193 120	351 148	229 879	283 500
Переробна промисловість	C	Виробництво	142 700	154 675	173 912	165 055	194 050	236 692	291 471	357 160	410 646	429 084	426 483	560 527	398 360	550 961
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	Виробництво	30 295	39 994	43 491	42 366	44 836	53 385	73 809	85 970	111 856	124 908	122 878	180 944	229 907	308 936
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	Виробництво	7 736	7 302	6 625	6 573	7 236	7 924	8 502	9 880	11 394	14 436	16 257	19 143	16 163	17 783
Будівництво	F	Виробництво	35 366	39 575	39 049	36 902	36 876	38 928	47 457	64 431	81 259	107 430	119 441	150 312	69 299	103 883
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги-B2B	154 994	193 357	200 763	212 090	233 702	273 989	318 075	409 256	471 618	525 974	588 365	742 123	645 455	865 700
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	Нефінансові послуги-B2B	83 027	103 179	98 859	104 483	100 889	134 978	156 745	190 825	227 140	264 689	262 453	295 300	226 716	289 201
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги-B2P	8 932	10 256	10 122	10 150	9 927	11 946	15 551	18 727	25 112	35 311	30 834	49 166	30 057	42 448
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги-B2B	33 011	38 390	43 379	48 372	52 724	72 596	89 268	110 296	138 828	182 667	209 394	255 635	206 711	264 730
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги	61 263	58 213	61 055	66 232	70 601	67 512	65 445	83 392	98 953	115 476	131 903	161 933	156 365	166 319
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги-B2B	57 699	69 035	83 502	95 272	99 144	123 021	145 984	171 674	206 085	241 493	268 980	314 763	236 075	318 975
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги-B2P	27 265	30 471	41 966	47 712	47 139	55 789	68 460	86 537	113 354	141 523	137 192	157 569	99 294	134 650
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги-B2G	11 832	14 300	16 135	17 715	18 061	21 624	29 584	35 471	48 571	62 238	59 895	67 873	53 799	63 263
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги-B2G	49 863	53 464	59 752	68 225	78 731	95 085	123 065	163 798	212 789	266 656	306 533	336 451	1 136 937	1 419 998
Освіта	P	Нефінансові послуги-B2P	53 462	59 377	71 771	77 986	76 068	82 778	88 996	133 213	158 620	172 645	186 049	235 042	222 862	217 839
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги-B2P	38 555	41 855	49 234	48 247	46 250	51 480	58 858	76 140	77 130	95 435	113 642	134 883	150 430	181 142
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги-B2P	6 074	7 161	9 727	12 704	12 339	12 357	13 554	17 376	20 375	24 053	24 338	31 910	26 113	39 564
Надання інших видів послуг	S, T	Нефінансові послуги-B2G	8 577	10 527	12 282	13 731	13 881	14 356	17 053	22 490	29 010	38 837	35 891	46 637	42 622	53 270
Валова додана вартість в основних цінах			954 472	1 122 558	1 213 069	1 283 812	1 382 719	1 689 387	2 023 228	2 516 906	3 017 896	3 421 628	3 626 725	4 684 726	4 626 192	5 822 702
Податки на продукти		Податки на продукти	127 358	179 296	195 450	183 586	206 336	302 344	367 786	473 084	550 472	565 943	606 560	780 757	634 573	833 558
Субсидії на продукти		Субсидії на продукти	-2 484	-1 863	-3 850	-2 200	-2 140	-3 187	-5 647	-8 763	-8 066	-10 373	-11 259	-14 634	-21 651	-28 299

¹ Дані за 2010–2021 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, а також за 2014–2021 роки без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях; дані за 2022–2023 роки наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Таблиця В 2. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту виробничим методом та валової доданої вартості за видами економічної діяльності до попереднього року

	Код КВЕД	Напрями діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Валовий внутрішній продукт				105,5	100,2	100	93,4	90,2	102,4	102,4	103,5	103,2	96,2	103,4	71,2	105,5
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво		119,4	96	113	102,3	95,6	106,3	97,5	108,2	101	89,3	115,1	74,8	111,1
Добування промисловості і розроблення кар'єрів	B	Виробництво		109,3	100,2	96,9	84,6	86,2	99,5	93,7	102,6	98,2	97	101,3	66,8	99,4
Переробна промисловість	C	Виробництво		103,3	97,7	90,1	91,4	84,8	103,7	104	101,7	100,9	94,2	102	57,8	114,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	Виробництво		106	99	96,4	91,5	88	101,1	93,2	103	96,4	98,5	99,7	67,5	99,1
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	Виробництво		102,3	78,3	95,1	87,7	73	84,4	91,9	99,5	102,8	94,1	102,8	76,8	104,5
Будівництво	F	Виробництво		98,7	89,9	88,4	80,3	81,6	115,1	125,6	108,4	123,9	105	106,8	33,1	127,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги		106,4	100,7	100,2	86,1	84,4	104,3	102,4	104,7	103,5	105,1	99,9	67,8	108,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	Нефінансові послуги		112,8	93,7	100,4	90	97,5	103,1	104	101,2	103,9	84	101,7	59,5	107,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги		107,4	93,8	94,7	94,4	102,2	105,6	104,2	107,2	109,7	80,4	146,1	52,9	115,2
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги		104	106,4	101,9	98,5	99,7	106,5	108,4	106,4	106,8	102,8	115,1	74	114,2
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги		93	101,9	107,8	98,2	78,9	90,6	121,5	108,7	105,5	102,2	111,9	88,8	98
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги		102,9	106	106,7	98,1	103,5	102,2	101,9	108,7	106,9	101,5	100,2	61,2	114,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги		92,8	127,7	110,5	93	87,2	105	105,7	105,9	103,5	87,5	105	53,8	101,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги		104	105,1	101,2	93,8	97,5	108,7	100,6	104,3	106,7	87,7	103,2	64,7	103,9
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги		97,7	101	101,8	106,2	102,6	100,9	94,4	99,3	108,8	101,4	97,5	138,2	98,8
Освіта	P	Нефінансові послуги		100	105,5	101,6	97,1	96,9	95,5	101,1	99,9	101,4	95,4	100,6	91,8	93
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги		100,7	105	96,5	94,8	99,3	96,9	99,9	95,9	104,6	102,5	104	86,7	105,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги		109,2	125,8	114,2	93,5	87	98,4	100,7	102	104,5	90,5	108	82,9	127,8
Надання інших видів послуг	S,T	Нефінансові послуги		107,8	104,7	101,2	97,8	99,5	103,2	105,7	106,2	113,8	80,3	107,7	71,4	101,4
Валова додана вартість в основних цінах				104,9	100,5	100,5	93,3	91,3	102,8	102	104	103,7	96,6	104,3	72,7	105,4
Податки на продукти				109,1	98,9	96,2	94,4	83,3	100,6	104,2	100,9	100,2	94	98,2	62,7	106,1
Субсидії на продукти				65	140,3	73,2	99,1	98,2	107,1	105	100,8	98,3	98,1	99,4	76,7	101,1

Таблиця В 3. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності у цінах попереднього року

Валовий внутрішній продукт		949 619	1 138 338	1 303 094	1 404 293	1 369 190	1 431 826	2 037 084	2 441 661	3 085 223	3 674 214	3 827 941	4 367 501	3 883 262	5 529 085
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	63 437	95 989	102 296	124 016	131 721	154 090	254 994	272 642	328 228	364 621	318 421	452 540	444 024	499 019
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	41 212	69 352	85 029	79 133	68 728	68 173	94 686	123 360	181 482	210 287	215 549	195 597	234 426	228 430
Переробна промисловість	C	138 270	147 393	151 160	156 671	150 817	164 491	245 371	303 123	363 065	414 186	404 353	434 925	323 724	457 783
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	29 129	32 126	39 604	41 945	38 755	39 436	53 967	68 798	88 550	107 786	123 052	122 562	122 081	227 888
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	6 663	7 911	5 719	6 300	5 762	5 285	6 688	7 815	9 827	11 708	13 581	16 706	14 711	16 898
Будівництво	F	23 903	34 918	35 592	34 516	29 632	30 106	44 795	59 619	69 863	100 666	112 773	127 534	49 717	88 067
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	132 083	164 943	194 745	201 133	182 674	197 356	285 741	325 753	428 554	488 305	552 607	587 952	503 007	699 941
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	75 360	93 627	96 677	99 246	94 015	98 406	139 208	163 034	193 156	235 956	222 226	266 985	175 646	244 156
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	8 243	9 591	9 624	9 589	9 582	10 143	12 612	16 210	20 071	27 543	28 373	45 040	26 002	34 639
Інформація та телекомунікації	J	28 601	34 331	40 855	44 182	47 658	52 556	77 308	96 745	117 353	148 317	187 843	241 030	189 046	236 015
Фінансова та страхова діяльність	K	60 665	56 950	59 294	65 798	65 008	55 730	61 168	79 490	90 616	104 411	117 980	147 612	143 719	153 289
Операції з нерухомим майном	L	53 470	59 362	73 187	89 131	93 428	102 588	125 759	148 802	186 674	220 273	245 110	269 474	192 634	269 384
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	24 248	25 294	38 909	46 362	44 396	41 101	58 561	72 380	91 672	117 369	123 856	144 005	84 830	100 613
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	10 436	12 311	15 027	16 332	16 621	17 608	23 499	29 772	37 011	51 831	54 615	61 830	43 904	55 915
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	O	45 242	48 741	54 021	60 827	72 439	80 799	95 957	116 229	162 627	231 511	270 368	298 960	465 025	1 123 091
Освіта	P	46 256	53 461	62 655	72 896	75 692	73 679	79 064	89 981	133 110	160 790	164 620	187 165	215 758	207 240
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	31 551	38 844	43 929	47 518	45 745	45 937	49 886	58 773	73 031	80 683	97 790	118 141	116 966	158 486
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	5 123	6 635	9 007	11 108	11 878	10 738	12 156	13 652	17 719	21 300	21 756	26 279	26 468	33 374
Надання інших видів послуг	S,T	8 037	9 242	11 017	12 426	13 430	13 805	14 819	18 022	23 895	33 005	31 173	38 641	33 316	43 203
Валова додана вартість в основних цінах		831 929	1 001 021	1 128 347	1 219 129	1 197 981	1 262 027	1 736 239	2 064 200	2 616 504	3 130 548	3 306 046	3 782 978	3 405 004	4 877 431
Податки на продукти		120 359	138 931	177 360	187 981	173 390	171 900	304 258	383 390	477 553	551 593	532 069	595 713	489 485	673 547
Субсидії на продукти		-2 669	-1 614	-2 613	-2 817	-2 181	-2 101	-3 413	-5 929	-8 834	-7 927	-10 174	-11 190	-11 227	-21 893

Таблиця Г 1. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010-2024 роки

	Код за КВЕД-2010	Напрям діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Усього			180 575 495	241 285 960	273 255 994	249 873 363	219 419 930	273 116 436	359 216 132	448 461 518	578 726 385	623 978 935	508 217 042	673 899 339	409 659 973	627 280 766	743 016 315
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво	11 062 634	16 465 949	18 883 683	18 587 368	18 795 620	30 154 695	50 484 002	64 243 279	66 104 075	59 129 469	50 679 695	69 950 276	51 439 446	65 432 115	80 587 927
Промисловість	B+C+D+E	Виробництво	55 384 445	78 725 819	91 598 439	97 574 142	86 242 034	87 656 019	117 753 624	143 299 953	199 895 976	254 196 157	180 537 373	242 922 915	126 112 607	220 652 238	260 222 784
Будівництво	F	Виробництво	29 766 991	31 990 809	40 760 273	40 796 158	36 056 724	43 463 655	44 444 025	52 176 222	55 993 934	62 346 613	39 614 886	55 724 649	32 627 592	42 239 728	49 796 239
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги	18 550 359	24 067 888	24 531 638	22 190 308	20 715 723	20 662 880	29 956 838	33 664 789	51 817 634	44 173 676	41 684 741	58 785 092	36 719 392	55 665 700	70 101 202
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	Нефінансові послуги	19 322 370	25 498 175	32 413 031	18 472 595	15 498 168	18 704 024	25 107 791	37 943 500	50 078 332	43 792 846	34 884 633	43 944 578	49 532 867	53 516 555	60 396 086
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги	1 033 208	1 572 725	2 264 866	1 476 802	1 482 030	1 393 085	1 477 868	2 133 519	2 675 101	2 832 178	1 951 234	2 690 167	2 183 565	2 147 303	3 075 509
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги	8 625 751	9 729 952	10 167 678	9 864 086	8 175 086	22 974 994	15 651 222	18 395 170	29 884 869	21 063 402	22 381 603	23 858 581	16 869 947	24 100 283	34 626 281
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги	5 861 513	5 972 271	7 353 309	6 646 837	6 214 474	6 448 025	7 678 730	8 055 275	10 652 260	11 246 265	11 979 335	10 100 515	8 906 802	17 339 298	18 793 563
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги	9 861 007	14 598 854	12 368 606	13 550 399	11 230 244	11 899 005	19 664 962	22 505 642	27 556 805	28 147 232	19 940 118	30 668 730	14 280 236	21 269 525	25 360 252
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги	4 991 694	10 491 899	9 021 294	3 621 272	2 921 555	4 065 228	6 579 377	7 965 307	10 798 221	11 912 398	11 823 599	17 125 898	6 012 609	13 347 761	17 775 664
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги	2 973 784	3 928 842	4 973 859	4 013 868	3 565 127	6 535 166	10 009 190	12 747 264	11 837 847	11 741 145	8 623 796	13 162 620	6 587 010	13 327 526	12 778 581
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги	7 769 943	11 437 641	11 692 823	7 546 209	5 808 022	13 942 418	22 380 761	32 843 881	44 597 812	54 305 541	62 303 585	73 982 860	36 530 833	66 237 066	75 553 602
Освіта	P	Нефінансові послуги	1 818 362	2 090 681	1 463 506	1 030 462	820 857	1 540 117	2 257 335	3 492 553	4 459 984	4 788 707	3 740 151	3 866 557	2 008 563	2 721 508	4 530 152
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги	1 920 074	2 113 197	2 707 176	1 746 229	1 223 858	2 367 169	4 478 986	6 708 327	8 138 788	9 484 642	14 835 634	21 779 237	17 412 896	24 967 326	24 307 020
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги	976 715	1 437 322	2 598 049	2 544 471	508 679	1 044 324	969 868	1 649 225	3 663 168	4 146 160	2 772 823	4 423 066	2 152 565	3 829 717	4 483 319
Надання інших видів послуг	S	Нефінансові послуги	656 645	1 163 936	457 764	212 157	161 729	265 632	321 553	637 612	571 579	672 504	463 836	913 598	283 043	487 117	628 134

Таблиця Г 2. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2023 роках

	Код КВЕД	Напрям діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього одиниць з урахуванням банків			2 184 105	1 701 797	1 600 304	1 722 251	1 932 325	1 974 439	1 865 631	1 805 144	1 839 672	1 941 701	1 973 652	1 956 320	1 732 576	1 913 257
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво	80 321	61 488	68 497	71 058	75 660	79 284	74 620	76 593	76 328	75 450	73 368	70 803	53 281	62 960
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	Виробництво	1 872	1 668	1 687	1 972	1 496	1 602	1 327	1 418	1 452	1 723	1 660	1 745	1 355	1 508
Переробна промисловість	C	Виробництво	143 012	113 983	105 873	111 901	123 108	126 217	118 527	114 773	115 949	118 935	115 133	110 393	93 633	103 887
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	Виробництво	1 310	1 345	1 388	1 775	1 562	1 711	1 725	1 996	2 586	3 476	3 641	3 766	3 129	3 602
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	Виробництво	5 775	5 259	5 080	5 596	5 325	5 619	5 490	5 689	5 872	6 190	5 903	5 883	4 383	5 158
Будівництво	F	Виробництво	75 221	59 197	50 830	52 983	52 189	55 128	50 208	50 261	52 531	56 855	56 926	56 627	44 720	50 621
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги-B2B	1 197 328	921 491	843 075	890 658	988 694	989 064	910 413	837 797	818 217	834 159	826 129	777 419	661 158	714 544
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	Нефінансові послуги-B2B	145 934	99 951	87 252	92 366	111 807	119 037	109 334	95 815	90 591	96 235	98 307	94 633	88 184	101 749
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги-B2P	50 033	42 850	44 085	52 077	57 553	58 436	57 696	57 578	61 761	69 689	71 748	69 775	57 734	67 318
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги-B2B	55 977	54 239	66 568	86 377	114 355	116 136	129 704	146 909	174 622	206 147	234 188	284 141	295 912	306 822
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги	14 538	11 367	10 519	11 250	12 052	12 381	11 865	10 290	9 739	10 086	10 225	10 643	9 261	10 106
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги-B2B	50 387	48 153	81 726	92 013	97 794	94 077	90 921	90 553	93 383	98 361	95 809	94 342	79 131	86 625
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги-B2P	120 705	93 493	87 431	97 052	115 123	131 035	125 133	121 546	126 100	134 800	140 374	143 210	137 409	160 419
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги-B2G	72 542	56 359	38 769	40 191	44 144	47 361	45 988	46 553	49 206	53 787	53 735	54 153	45 891	52 651
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги-B2G	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Освіта	P	Нефінансові послуги-B2P	10 839	7 785	7 317	8 467	10 117	10 873	11 077	11 656	13 241	15 429	16 733	17 927	17 450	25 321
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги-B2P	18 244	16 453	16 479	18 048	21 114	21 683	21 583	22 085	24 961	30 994	37 583	34 574	32 268	38 131
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги-B2P	11 851	9 657	9 238	11 620	13 523	14 887	13 873	13 045	13 797	15 168	15 774	15 829	13 548	16 116
Надання інших видів послуг	S	Нефінансові послуги-B2G	128 216	97 059	74 490	76 847	86 709	89 908	86 147	100 587	109 336	114 217	116 416	110 457	94 129	105 719

Додаток Д

Таблиця Д 1. Кількість зайнятих працівників у суб’єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2023 роках

	Код КВЕД	Напрям діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього зайнятих працівників з урахуванням банків			11 000 590	10 393 516	10 198 733	9 965 118	9 008 315	8 331 952	8 244 013	8 271 365	8 661 298	9 145 513	9 057 014	9 056 059	7 606 018	7 514 329
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво	811 722	750 964	751 440	726 250	733 384	642 587	658 721	635 638	626 072	610 117	575 954	576 093	488 555	456 909
Добувна промисловість і розроблення кар’єрів	B	Виробництво	507 592	488 210	483 249	474 687	316 405	302 338	288 115	265 222	234 253	230 250	220 768	214 749	169 417	146 806
Переробна промисловість	C	Виробництво	2 176 764	2 135 823	2 140 732	2 049 650	1 793 366	1 642 119	1 600 175	1 623 489	1 652 213	1 606 371	1 541 308	1 517 994	1 247 298	1 148 995
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	Виробництво	431 993	426 993	421 662	417 120	362 976	340 573	330 254	313 748	303 347	297 990	299 787	300 760	277 916	286 025
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	Виробництво	175 575	169 811	163 909	162 278	133 601	132 839	132 978	131 902	127 814	119 830	123 136	133 663	113 897	107 632
Будівництво	F	Виробництво	523 979	467 487	439 838	399 581	318 477	282 458	283 976	293 639	312 251	344 484	329 095	349 775	261 387	241 800
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги-B2B	2 960 980	2 700 705	2 550 449	2 518 644	2 409 344	2 202 010	2 182 292	2 223 116	2 355 616	2 385 283	2 353 478	2 337 383	1 911 417	1 958 655
Транспорт, складське господарство, пошта та кур’єрська діяльність	H	Нефінансові послуги-B2B	1 132 995	1 087 005	1 087 423	1 062 941	928 991	931 307	912 391	900 637	904 907	907 018	877 331	853 646	747 103	714 105
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги-B2P	249 350	242 218	264 284	267 487	213 197	195 194	207 863	224 220	269 741	281 789	247 965	250 489	179 197	206 738
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги-B2B	284 485	280 142	280 401	298 032	306 276	275 103	282 811	303 191	331 663	370 166	383 362	437 117	423 367	428 902
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги	318 827	314 718	316 270	305 476	281 500	214 729	209 474	201 068	212 377	209 579	205 442	178 488	160 774	
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги-B2B	274 001	256 610	286 188	275 389	254 210	238 989	235 542	232 724	241 834	251 679	226 994	225 418	183 399	190 705
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги-B2P	405 752	366 546	351 559	340 131	336 022	318 750	311 728	305 297	309 483	339 905	328 725	336 704	291 507	311 200
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги-B2G	337 862	329 804	318 891	331 207	312 957	291 580	287 188	280 739	272 028	303 818	301 043	301 962	241 420	239 235
Державне управління; обов’язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги-B2G	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Освіта	P	Нефінансові послуги-B2P	46 732	41 692	34 385	33 847	31 024	30 734	30 746	32 040	34 382	41 106	41 391	42 763	37 227	46 842
Охорона здоров’я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги-B2P	112 105	113 572	114 265	109 575	92 284	110 151	114 238	117 456	271 615	631 258	793 644	772 976	694 972	688 419
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги-B2P	42 459	43 982	49 539	51 771	47 769	48 859	46 129	45 149	49 414	50 855	47 768	50 821	41 190	45 280
Надання інших видів послуг	S	Нефінансові послуги-B2G	207 417	177 234	144 249	141 052	136 532	131 632	129 392	142 090	155 941	161 217	155 686	148 304	118 261	135 307

Таблиця Д 2. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб’єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2023 роках

	Код КВЕД	Напрям діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб’єктів господарювання з урахуванням банків			3 692 554 479	4 302 627 198	4 563 794 768	4 437 326 060	4 608 978 077	5 716 431 039	6 877 077 356	8 467 031 958	10 148 847 230	10 725 442 974	11 285 578 867	15 240 051 108	11 485 855 317	14 052 751 686
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво	103 561 241	130 604 460	167 332 561	166 277 896	220 163 330	372 033 359	414 799 904	467 636 141	540 509 372	572 748 270	624 070 132	943 489 347	682 412 135	782 619 164
Добувна промисловість і розроблення кар’єрів	B	Виробництво	133 811 799	182 935 907	161 717 496	185 060 419	174 937 860	212 436 697	275 776 490	364 364 377	420 842 363	414 080 082	377 862 680	614 350 601	457 166 560	499 782 215
Переробна промисловість	C	Виробництво	795 589 984	973 948 515	988 535 282	943 690 057	1 015 773 556	1 257 762 832	1 465 931 027	1 824 500 593	2 113 765 782	2 082 883 251	2 146 728 545	2 908 709 919	1 975 021 657	2 435 649 588
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	Виробництво	223 796 805	297 326 987	346 300 089	342 959 522	353 285 118	424 312 725	573 682 621	638 527 555	726 330 513	748 823 156	955 830 268	1 415 923 268	1 528 194 782	1 554 891 096
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	Виробництво	20 603 225	24 490 481	21 064 767	22 140 024	23 717 476	22 673 339	27 610 263	34 916 360	41 605 023	43 602 432	44 252 076	60 424 511	48 082 501	53 298 859
Будівництво	F	Виробництво	101 991 157	124 813 387	159 430 507	144 765 741	154 619 010	150 540 520	180 966 501	236 497 260	322 096 219	394 919 383	444 753 873	539 503 340	264 518 795	360 883 625
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги-B2B	1 555 284 555	1 720 868 892	1 783 736 849	1 782 399 635	1 795 659 899	2 159 334 174	2 628 672 007	3 351 185 846	4 110 094 296	4 345 851 191	4 519 524 662	5 994 849 519	4 452 093 598	5 771 549 095
Транспорт, складське господарство, пошта та кур’єрська діяльність	H	Нефінансові послуги-B2B	160 170 222	200 477 639	228 906 609	224 523 462	223 068 374	322 291 245	398 913 666	479 013 703	556 047 389	603 015 830	558 433 870	654 504 205	541 964 866	638 677 164
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги-B2P	16 578 931	18 213 759	23 906 520	30 322 467	22 684 597	29 069 308	37 613 399	48 965 162	63 591 476	77 863 124	66 445 113	107 285 319	38 181 385	62 220 040
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги-B2B	73 015 041	82 637 885	90 074 401	94 278 187	105 689 616	141 479 641	175 050 869	216 803 867	273 742 188	334 865 258	395 417 121	528 450 722	292 105 022	337 999 418
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги	264 857 933	272 059 686	269 820 466	196 568 942	209 425 659	236 454 908	214 430 110	222 521 601	283 551 534	306 952 250	341 735 824	395 825 381	483 026 402	658 851 554
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги-B2B	42 241 947	45 445 713	63 020 379	61 518 039	66 412 847	90 298 077	103 770 543	121 182 040	145 225 536	166 359 902	159 090 145	192 779 556	124 785 821	168 908 839
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги-B2P	151 520 843	171 302 827	186 857 228	164 737 823	159 753 405	206 687 619	274 279 868	326 310 673	379 452 173	395 448 218	343 195 122	451 805 110	296 463 043	339 274 401
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги-B2G	28 731 587	34 094 423	42 976 535	41 498 124	46 479 190	57 318 118	64 457 882	81 057 333	99 682 500	128 567 008	127 087 165	161 138 917	102 983 739	123 330 959
Державне управління; обов’язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги-B2G	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Освіта	P	Нефінансові послуги-B2P	1 943 806	2 055 551	2 356 476	2 490 435	2 353 275	3 101 660	3 891 514	5 012 943	6 910 356	9 905 562	11 357 022	16 649 656	5 732 305	7 756 097
Охорона здоров’я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги-B2P	7 663 665	8 507 758	9 873 354	10 881 697	9 356 236	12 991 026	16 803 107	21 525 516	31 496 627	58 517 331	130 559 046	195 371 975	179 952 744	186 197 076
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги-B2P	3 359 107	5 018 359	9 032 591	13 956 970	17 089 719	6 955 548	7 691 517	10 552 501	13 119 110	14 948 463	12 203 526	20 969 030	8 478 324	65 065 480
Надання інших видів послуг	S	Нефінансові послуги-B2G	7 832 631	7 824 970	8 852 657	9 256 620	8 508 912	10 690 244	12 736 068	16 458 490	20 784 774	26 092 263	27 032 678	38 020 735	4 691 637	5 797 015

Таблиця Д3. Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності

	Код КВЕД	Напрям діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств			4,0	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0	7,4	8,8	8,1	10,2	6,2	12,6	3,3	8,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво	22,9	23,2	21,7	11,3	20,6	41,7	32,4	22,4	18,3	19,2	18,6	40,3	20,0	12,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	Виробництво	14,8	17,3	14,7	12,5	21,4	6,4	16,7	34,0	38,1	30,2	27,3	53,7	28,3	21,5
Переробна промисловість	C	Виробництво	2,3	2,9	1,8	2,1	-0,6	0,7	3,0	4,6	3,6	3,4	4,4	9,0	2,3	4,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	Виробництво	2,0	4,5	3,3	1,3	-0,1	-0,8	2,1	1,5	0,8	1,1	-3,8	3,3	-6,8	0,7
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	Виробництво	-6,2	-6,7	-1,5	-6,6	-4,9	-5,7	-8,0	-3,0	-7,0	-5,0	-5,8	-2,6	-8,2	-6,9
Будівництво	F	Виробництво	-1,5	0,2	-0,1	0,0	5,8	-7,6	-0,4	1,6	3,0	4,6	1,3	2,3	-2,4	3,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги	9,8	15,0	12,2	10,2	-12,8	-0,9	15,8	18,8	23,3	25,3	16,2	17,9	17,2	29,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	Нефінансові послуги	5,6	6,1	5,4	3,5	-1,7	1,1	5,1	-1,0	-1,6	4,1	4,4	5,8	2,7	9,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги	-1,8	-0,1	-1,1	-2,8	-25,8	-17,3	-0,8	7,8	8,6	10,1	-7,9	9,0	-10,0	10,6
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги	7,4	7,6	10,5	11,8	-1,6	0,5	8,5	13,8	13,1	15,4	14,7	15,6	12,9	15,8
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги	3,5	6,2	6,1	5,9	-15,2	-8,9	-4,8	2,8	1,2	7,8	3,5	8,8	-2,7	2,8
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги	0,3	-3,6	2,8	3,1	-46,9	-33,4	-8,1	6,2	16,3	34,7	-6,3	15,5	-17,1	10,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги	-6,6	0,5	0,3	-1,3	-29,1	-1,1	17,6	19,4	8,9	26,2	2,4	4,1	-10,4	-3,1
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги	-3,3	-2,7	-2,9	-2,5	-13,6	-11,9	-3,9	2,6	0,1	7,0	5,5	7,1	0,8	6,6
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	P	Нефінансові послуги	4,9	7,4	8,2	8,4	5,5	5,7	5,6	3,7	5,8	11,0	7,1	5,6	2,1	0,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги	4,0	2,6	2,7	3,1	-3,7	-0,6	4,5	3,3	3,7	3,0	11,2	0,0	3,2	-0,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги	-26,9	-24,4	-17,6	-8,0	-11,8	-25,3	-16,5	-15,5	-1,5	1,0	-10,6	-12,5	-10,0	21,7
Надання інших видів послуг	S	Нефінансові послуги	4,3	3,1	2,6	-0,9	-1,0	7,3	5,1	-0,4	2,7	6,1	3,4	3,5	5,1	4,0

Таблиця Д4. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (без урахування банків) за 2010-2023 роки

	Код КВЕД	Напрям діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Всього по економіці			13 906 129,7	67 797 898,9	35 067 276,8	-22 839 743,6	-590 066 944,5	-373 516 013,2	29 705 020,1	168 752 792,7	288 305 468,1	523 779 001,5	68 054 905,5	885 276 479,5	-276 277 742,8	427 672 584,2
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	Виробництво	17 170 562,4	25 341 327,5	26 787 229,9	14 984 442,7	21 481 346,8	102 849 068,0	90 613 153,7	68 858 525,0	71 002 592,3	93 255 372,7	81 618 534,5	238 806 950,0	86 056 184,6	63 495 753,2
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	Виробництво	15 652 996,4	20 535 693,0	8 826 597,2	9 022 444,0	-9 967 592,3	-23 124 932,0	18 028 521,8	59 852 793,4	85 160 551,6	74 231 414,0	44 247 384,3	165 163 297,4	33 541 155,1	60 539 641,1
Переробна промисловість	C	Виробництво	-3 152 222,4	4 294 894,0	-11 571 916,6	-10 920 415,0	-142 546 983,1	-127 625 236,5	-35 229 367,4	8 130 767,2	30 935 955,9	60 128 963,0	-11 116 302,6	173 015 944,6	-118 975 448,6	13 345 826,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	Виробництво	746 506,3	9 208 828,0	5 651 658,5	-611 923,8	-23 823 327,8	-35 191 684,4	-5 332 100,8	-11 066 168,5	-4 296 637,2	1 158 755,6	-77 726 132,7	24 221 696,8	-157 741 328,2	-26 792 040,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	Виробництво	-1 652 561,0	-2 077 828,1	-313 900,8	-1 671 191,1	-2 393 023,2	-2 326 022,6	-2 191 726,2	-793 365,7	-2 511 090,5	-1 817 542,3	-2 616 936,4	-1 285 693,0	-3 521 022,3	-2 872 131,6
Будівництво	F	Виробництво	-5 095 688,8	-4 580 097,4	-1 012 733,4	-5 893 163,9	-27 948 844,2	-25 861 950,4	-10 553 009,7	-5 014 330,1	4 414 074,1	13 590 641,6	-4 448 892,6	6 068 315,1	-19 216 257,8	1 459 311,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	Нефінансові послуги: B2B	7 547 350,6	12 070 811,9	210 567,0	-13 248 478,0	-133 219 450,1	-88 161 012,7	-4 841 818,2	25 874 156,9	68 809 790,0	108 561 472,5	25 881 393,9	118 077 574,6	26 755 250,4	140 410 518,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	Нефінансові послуги: B2B	1 348 692,4	2 839 835,3	3 127 680,8	-1 423 456,6	-22 591 574,7	-17 847 817,6	7 408 710,9	-16 796 739,9	-24 265 433,3	8 421 787,8	9 054 760,3	22 817 569,8	-26 352 482,9	38 309 641,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	Нефінансові послуги: B2P	-633 563,5	-692 363,7	-984 253,8	-1 416 724,6	-6 641 836,9	-6 874 869,7	-1 983 088,8	1 773 481,4	2 350 861,6	4 245 604,3	-4 410 448,2	4 576 221,1	-8 855 130,6	3 617 595,6
Інформація та телекомунікації	J	Нефінансові послуги: B2B	2 081 754,2	2 068 581,7	3 739 119,9	4 881 530,9	-17 137 088,8	-12 590 232,3	1 750 580,7	12 029 276,4	14 676 084,6	20 617 272,1	14 509 243,0	27 257 046,0	11 634 351,8	45 310 490,3
Фінансова та страхова діяльність	K	Фінансові послуги	11 145 067,4	7 916 908,1	10 769 361,5	5 157 132,3	-5 550 303,1	-9 573 444,3	-670 847,0	16 806 566,4	23 096 197,4	15 165 638,5	25 719 742,9	39 859 360,0	10 798 836,5	51 487 690,8
Операції з нерухомим майном	L	Нефінансові послуги: B2B	-7 172 531,2	-12 852 255,0	-9 337 990,4	-10 192 144,8	-105 425 717,7	-64 369 011,0	-43 900 171,9	-17 551 176,7	-1 551 589,7	44 953 484,9	-37 561 458,9	14 544 247,4	-61 096 280,8	1 068 714,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	Нефінансові послуги: B2P	-20 279 065,5	8 267 579,7	-1 820 240,3	-8 390 349,6	-100 347 172,6	-48 656 045,7	22 842 036,0	32 356 151,1	20 304 382,5	69 037 810,8	-12 786 474,7	38 462 830,1	-49 633 130,5	24 781 294,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	Нефінансові послуги: B2G	-1 802 854,0	-2 490 669,2	3 576 362,3	-1 555 228,1	-9 543 240,0	-9 860 586,4	-5 094 403,7	-3 624 164,7	-493 053,6	9 854 199,3	-108 423,1	8 210 521,1	-6 313 663,9	4 236 180,6
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	O	Нефінансові послуги: B2G	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Освіта	P	Нефінансові послуги: B2P	56 278,2	75 420,3	112 826,7	119 029,1	62 500,2	80 643,9	76 814,3	96 088,2	138 323,0	318 394,9	90 697,3	71 044,9	-240 188,6	-113 440,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	Нефінансові послуги: B2P	-99 821,2	-218 059,9	-77 279,7	-149 745,1	-1 185 291,7	-1 042 258,6	186 173,7	144 996,1	1 022 045,7	1 675 239,1	19 247 075,6	7 897 741,8	10 778 686,5	3 400 615,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	Нефінансові послуги: B2P	-1 930 285,4	-1 904 262,5	-2 547 608,9	-1 495 209,5	-3 244 017,4	-1 599 480,2	-1 599 480,2	-2 300 388,3	-597 112,3	-3 689,1	-1 615 276,2	-2 739 645,1	-4 004 632,6	5 721 194,8
Надання інших видів послуг	S	Нефінансові послуги: B2G	-24 485,2	-6 444,8	-68 203,1	-36 292,5	-45 327,9	225 649,1	195 042,9	-23 675,5	109 526,0	384 181,8	76 419,1	251 456,9	107 359,1	265 728,5

Додаток Е

Таблиця Е 1. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу

	Роки				Відхилення абсолютне			Відхилення відносне, %		
	2021	2022	2023	2024	2022/2021	2023/2022	2024/2023	2022/2021	2023/2022	2024/2023
Курс долар США до гривні	27,24	32,34	36,57	40,15	5,1	4,23	3,58	18,72	11,57	8,92
Кількість провайдерів азартних ігор, тис. од.	33	36	44	45	3	8	1	9,09	18,18	2,22
Кількість гравців, млн. осіб	3100000	3500000	4000000	6400000	400000	500000	2400000	12,90	12,50	37,50
Загальний прибуток держави від продажу ліцензій, млрд. грн	1,58	1,17	1,97	1,68	-0,41	0,8	-0,29	-25,95	40,61	-17,26
Загальний прибуток держави від продажу ліцензій, млн дол. США	57,66	36,2	53,9	41,9	-21,46	17,7	-12	-37,22	32,84	-28,64
Загальна кількість податків сплачених провайдерами азартних ігор, млн грн	62	618,89	10 314,36	16 954,32	556,86	9695,47	6639,96	897,73	94,00	39,16
Загальна кількість податків сплачених провайдерами азартних ігор, млн дол. США	2,28	19,14	282,04	422,27	16,9	262,9	140,2	740,39	93,21	33,21
Загальна кількість доходів провайдерів азартних ігор, млрд грн	1,3	2,5	55	160	1,2	52,5	105	92,31	95,45	65,63
Загальна кількість доходів провайдерів азартних ігор, млн дол. США	47,72	77,3	1503,96	3985,05	29,58	1426,66	2481,09	61,99	94,86	62,26

Таблиця Е 2. Динаміка надходжень від продажу ліцензій на організацію та проведення азартних ігор

Види ліцензій	2021 рік			Кількість діючих ліцензій станом на 01.01.2022	2022 рік			Кількість діючих ліцензій станом на 01.01.2023	2023 рік			Кількість діючих ліцензій станом на 01.01.2023
	Видано ліцензій (шт.)	Фактичні надходження за ліцензії (тис.грн)	Анулю-вано ліцензій (шт.)		видано ліцензій (шт.)	фактичні надходження за ліцензії (тис.грн)	Анулю-вано ліцензій (шт.)		видано ліцензій (шт.)	фактичні надходження за ліцензії (тис.грн)	Анулю-вано ліцензій (шт.)	
Ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор у гральних закладах казино	8	432 000,00	0	8	0	72 000,00	0	8	3	417 000,00	5	6
Ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор казино в мережі Інтернет	13	304 200,00	0	13	3	286 650,00	4	12	6	486 330,00	2	16
Ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення букмекерської діяльності	1	108 000,00	0	1	4	693 000,00	2	3	1	462 600,00	1	3
Ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор у залах гральних автоматів	19	171 000,00	0	19	0	5 000,00	0	19	4	161 200,00	12	11
Ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор у покер у мережі Інтернет	3	18 000,00	0	3	0	18 000,00	0	3	0	18 000,00	1	2
Ліцензії на гральний стіл	106	57 240,00	0	106	0	5 400,00	20	86	31	36 801,00	66	54
Ліцензії на гральний стіл з кільцем рулетки	43	45 150,00	0	43	0	6 300,00	7	36	13	27 597,50	29	20
Ліцензії на букмекерський пункт	0	0	0	0	0	0	0	0	1	201	0	1
Ліцензії на гральний автомат	3 811	411 804,00	0	3811	593	72 513,00	327	4077	1813	352 431,00	3350	2540
Ліцензії на провадження діяльності з надання послуг у сфері азартних ігор	18	32 550,00	0	18	3	7 260,00	0	21	4	6 840,00	3	0
Ліцензії на провадження діяльності з проведення парі тоталізатора на іподромі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ліцензії на випуск та проведення лотерей	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Інші надходження (помилкова оплата)						1,2				1,04		
Всього:	4022	1 579 944,00	0	4022	603	1 166 124,2	360	4265	1876	1969001,54	3469	2653

Таблиця Ж 3. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу у США

	Роки				Відхилення абсолютне			Відхилення відносне, %		
	2021	2022	2023	2024	2022/2021	2023/2022	2024/2023	2022/2021	2023/2022	2024/2023
Загальний дохід гральної індустрії, млрд дол. США	53	60,5	66,5	71,9	7,5	6	5,4	14,15	9,92	8,12
Дохід від спортивних ставок, млрд дол. США	4,3	7,50	10,90	13,70	3,2	3,4	2,8	74,42	45,33	25,69
Дохід від онлайн-ігор (iGaming), млрд дол. США			6,10	7,90	0	6,1	1,8			29,51
Податкові надходження від гральної індустрії, млрд дол. США			14,67		0	14,67	-14,67			-100,00
Кількість активних гравців, млн осіб			57		0	57	-57			-100,00
Кількість операторів азартних ігор					0	0	0			

Таблиця Ж 4. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу у Великій Британії

	Роки			Відхилення абсолютне		Відхилення відносне, %	
	2022	2023	2024	2023/2022	2024/2023	2023/2022	2024/2023
Курс долара США до фунта стерлінгів	1,38	1,25	1,2	-0,13	-0,05	-9,42	-4,00
Кількість ліцензованих операторів	2300	2300	2300	0	0	0,00	0,00
Кількість гравців (млн осіб)	24,5	25	25	0,5	0	2,04	0,00
Загальний дохід операторів (GGY), млрд фунтів стерлінгів	14,1	15,1	15,6	1	0,5	7,09	3,31
Доходи від онлайн-гемблінгу (GGY), млрд фунтів стерлінгів	6,3	6,5	6,9	0,2	0,4	3,17	6,15
Податкові надходження від гемблінгу, млрд фунтів стерлінгів	2,8	2,8	2,8	0	0	0,00	0,00
Загальна кількість податків, включаючи непрямі, млрд фунтів стерлінгів	3,8	4	4	0,2	0	5,26	0,00
Кількість фізичних гральних закладів	8500	8300	8300	-200	0	-2,35	0,00

Таблиця Ж 5. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу у Республіці Литва

	Роки				Відхилення абсолютне			Відхилення відносне, %		
	2021	2022	2023	2024	2022/2021	2023/2022	2024/2023	2022/2021	2023/2022	2024/2023
Курс долара США до євро	0,85	0,95	0,92	0,93	0,1	-0,03	0,01	11,76	-3,16	1,09
Кількість ліцензованих операторів азартних ігор	12	12,00	12,00	12,00	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Кількість гравців, млн осіб	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д						
Загальний прибуток держави від продажу ліцензій, млн євро	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д						
Загальна кількість податків, сплачених провайдером азартних ігор, млн євро	Н/Д	Н/Д	Н/Д	55,8						
Загальна кількість доходів провайдерів азартних ігор, млн євро	150	195,8	222,2	175	45,8	26,4	-47,2	30,53	13,48	-21,24

Таблиця Ж 6. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу в Італійській Республіці

	Роки				Відхилення абсолютне			Відхилення відносне, %		
	2021	2022	2023	2024	2022/2021	2023/2022	2024/2023	2022/2021	2023/2022	2024/2023
Курс долара США до євро	0,85	0,95	0,92	0,9	0,1	-0,03	-0,02	11,76	-3,16	-2,17
Кількість ліцензованих операторів азартних ігор	85	85,00	85,00	85,00	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Кількість гравців, млн осіб	1,5	1,60	1,70	1,80	0,1	0,1	0,1	6,67	6,25	5,88
Загальний прибуток держави від продажу ліцензій, млн євро	1 000	1100,00	1200,00	1300,00	100	100	100	10,00	9,09	8,33
Загальна кількість податків, сплачених провайдером азартних ігор, млн євро	10 000	11 000	11 600	12 000	1000	600	400	10,00	5,45	3,45
Загальна кількість доходів провайдерів азартних ігор, млн євро	20,4	20,7	21	22	0,3	0,3	1	1,47	1,45	4,76

Таблиця Ж 7. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу в Королівстві Нідерланди

	Роки				Відхилення абсолютне			Відхилення відносне, %		
	2021	2022	2023	2024	2022/2021	2023/2022	2024/2023	2022/2021	2023/2022	2024/2023
Курс долара США до євро	0,85	0,95	0,92	0,9	0,1	-0,03	-0,02	11,76	-3,16	-2,17
Кількість ліцензованих операторів азартних ігор	10	22,00	27,00	30,00	12	5	3	120,00	22,73	11,11
Кількість гравців, млн осіб	0,9	1,00	1,10	1,20	0,1	0,1	0,1	11,11	10,00	9,09
Загальний прибуток держави від продажу ліцензій, млн євро	343	500,00	800,00	1000,00	157	300	200	45,77	60,00	25,00
Загальна кількість податків, сплачених провайдерами азартних ігор, млн євро	343	500	800	1 000	157	300	200	45,77	60,00	25,00
Загальна кількість доходів провайдерів азартних ігор, млн євро	2	3,4	4	4,4	1,4	0,6	0,4	70,00	17,65	10,00

Таблиця Ж 8. Динаміка зведених даних сфери грального бізнесу в Республіці Австрія

	Роки				Відхилення абсолютне			Відхилення відносне, %		
	2021	2022	2023	2024	2022/2021	2023/2022	2024/2023	2022/2021	2023/2022	2024/2023
Курс долара США до євро	0,85	0,95	0,92	0,9	0,1	-0,03	-0,02	11,76	-3,16	-2,17
Кількість ліцензованих операторів азартних ігор	1	1,00	1,00	1,00	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Кількість гравців, млн осіб	0,7	0,80	0,90	1,00	0,1	0,1	0,1	14,29	12,50	11,11
Загальний прибуток держави від продажу ліцензій, млн євро	100	110,00	120,00	130,00	10	10	10	10,00	9,09	8,33
Загальна кількість податків, сплачених провайдерами азартних ігор, млн євро	600	612	620	630	12	8	10	2,00	1,31	1,61
Загальна кількість доходів провайдерів азартних ігор, млн євро	1,4	1,5	1,6	1,7	0,1	0,1	0,1	7,14	6,67	6,25

Додаток 3

Таблиця 3 1. Рівень поширеності проблеми азартних ігор у 2015-2020 рр.

Назва країни /рік	Проблеми азартних ігор						Ризик зростання проблеми азартних ігор					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Австрія	0,62%	-	-	-	-	Дані опрацьовані але, ще не опубліковані						Дані опрацьовані але, ще не опубліковані
Бельгія	-	-	-	0,9%	-	-	-	-	-	0,3%	-	-
Кіпр	-	-	4,5%	-	1%	-	-	-	9,75%	-	3,2%	-
Чеська Республіка	-	5.7%	-	-	-	4,5%	-	-	-	-	-	-
Данія	-	10 000 від загальної кількості населення	-	-	-	-	-	125 000 від загальної кількості населення	-	-	-	-
Фінляндія	3%	-	-	-	3,3%	-	18,3%	-	-	-	13,7%	-
Франція	4,8%	-	-	-	2,9%	-	-	-	-	-	5,1%	-
Греція	-	-	-	-	-	2,7%	-	-	-	-	-	21,6%
Ірландія	-	-	-	-	0,3%	-	-	-	-	-	3,2%	-
Італія	-	-	-	-	3,0%	-	-	-	-	-	9,9%	-
Латвія	-	-	-	-	6,4%	-	-	-	-	-	5,1%	-
Литва	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Мальта	-	-	1-2%	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Португалія	-	-	2,2% зареєстрованих гравців	2,7% зареєстрованих гравців	2,8% зареєстрованих гравців	2,9% зареєстрованих гравців	-	-	-	-	-	-
Словачія	-	-	-	-	639	795	-	-	-	-	-	-
Словенія	-	-	-	-	-	-	-	-	1683	2085	2294	1535
Іспанія	-	-	2,6%	-	2,2%	-	-	-	-	-	-	-
Швеція	0,4%	-	-	0,6%	-	-	5,9%	4,4%	-	4,2%	-	3,4%
Великобританія	-	0,7%	0,6%	0,5%	0,6%	0,3%	-	3,5%	3,2%	3,6%	2,7%	2%

Таблиця И 1. Соціально-економічними показниками України за 2019–2023 роки

	Роки					Відхилення абсолютне				Відхилення відносне, %			
	2019	2020	2021	2022	2023	2020/2019	2021/2020	2022/2021	2023/2022	2020/2019	2021/2020	2022/2021	2023/2022
Зайняте населення у сфері нефінансових послуг, тис. осіб	10365,5	10112,8	10013,2	9487,3	9653,9	-252,7	-99,6	-525,9	166,6	-0,98	-5,25	1,76	-102,62
Витрати на охорону здоров'я, млрд грн	113,5	126,8	152,30	215,30	238,70	13,3	25,5	63	23,4	20,11	41,37	10,87	-94,43
Витрати на соціальний захист, млрд грн	301,6	313,1	337,90	386,20	420,70	11,5	24,8	48,3	34,5	7,92	14,29	8,93	-97,27
Витрати на громадський порядок і безпеку, млрд грн	83,4	92,1	101,20	142,50	165,10	8,7	9,1	41,3	22,6	9,88	40,81	15,86	-94,73

К.1. Листок експертного опитування «Ризики соціальної відповідальності гравального бізнесу»

Соціальні ризики гравального бізнесу

Опитування з метою оцінки соціальної ризиковості гравального бізнесу та його впливу на населення

1. Стать:

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Жінка
☐ Чоловік
☐ Інше

2. Вік:

Виберіть лише один варіант.

- ☐ До 18 років
☐ 18-30 років
☐ 31-45 років
☐ 46-60 років
☐ Понад 60 років

3. Місце проживання:

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Місто
☐ Селище міського типу
☐ Село

Основна частина опитування:

4. Як часто ви або ваші знайомі відвідують гравальні заклади або беруть участь в азартних іграх?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Ніколи
☐ Рідко (1-2 рази на рік)
☐ Інколи (1-2 рази на місяць)
☐ Часто (щотижня)
☐ Дуже часто (щодня)

5. Чи відчуваєте ви або ваші знайомі залежність від азартних ігор?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так
☐ Ні
☐ Важко відповісти

6. Чи знаєте ви випадки, коли люди втрачали значні суми грошей через азартні ігри?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так
☐ Ні
☐ Важко відповісти

7. Чи відомо вам про програми допомоги людям із залежністю?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, знаю і користувався/лась
☐ Так, знаю, але не користувався/лась
☐ Ні, не знаю

8. Чи зустрічали ви або ваші знайомі випадки незаконного грального бізнесу?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Важко відповісти

9. Чи вважаєте ви гральний бізнес загрозою для безпеки громади?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Частково

10. Чи знаєте ви про людей, які втратили роботу через закриття гральних закладів?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Важко відповісти

11. Чи помічали ви останнім часом новини або статті з критикою грального бізнесу?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, багато
- ☐ Так, деякі
- ☐ Не бачив/ла

12. Як ви оцінюєте вплив грального бізнесу на соціальну стабільність у вашому регіоні?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Позитивний вплив
- ☐ Нейтральний вплив
- ☐ Негативний вплив

13. Чи підтримуєте ви легалізацію грального бізнесу в Україні?

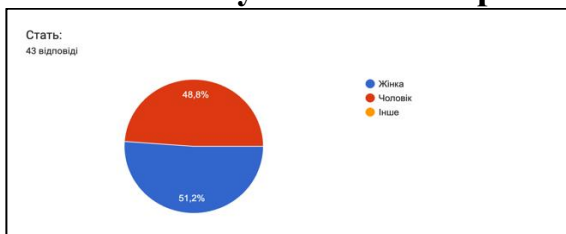
Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Важко відповісти

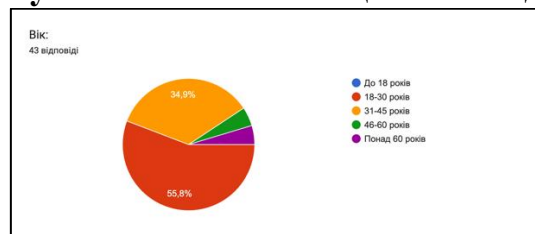
Компанія Google не створювала цей вміст і не підтримує його.

Google Форми

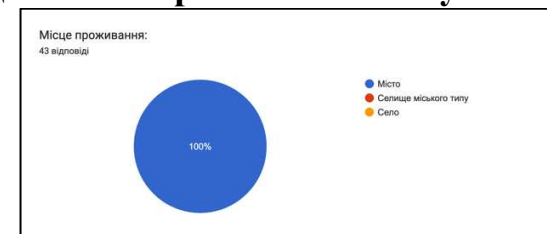
К.2. Результати експертного опитування «Ризики соціальної відповідальності грального бізнесу»

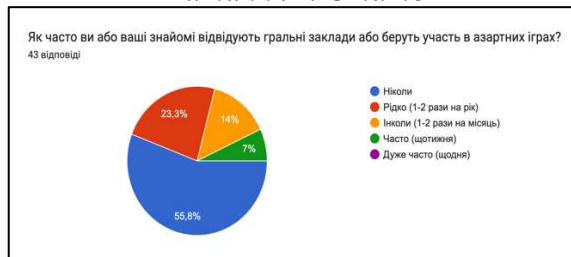
Питання 1. Стать

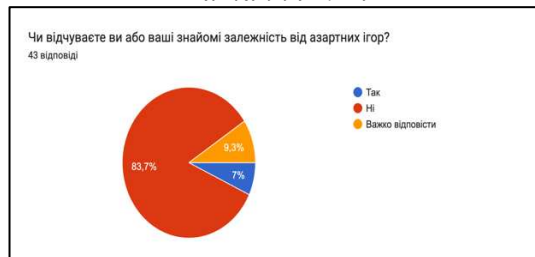
Питання 2. Вік

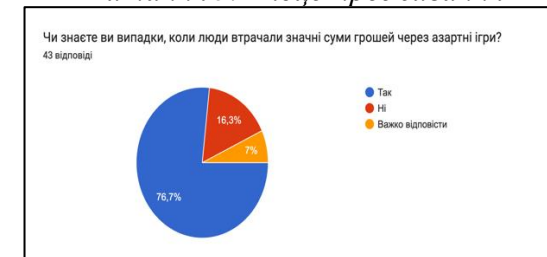
Питання 3. Місце проживання

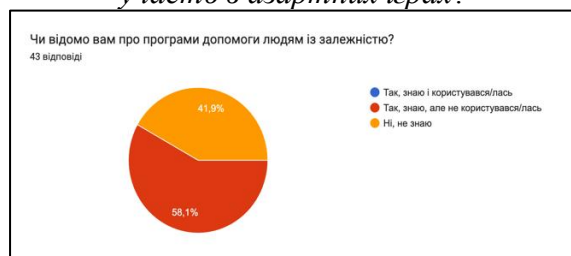
Питання 4. Як часто ви або ваші знайомі відвідують гральні заклади або беруть участь в азартних іграх?

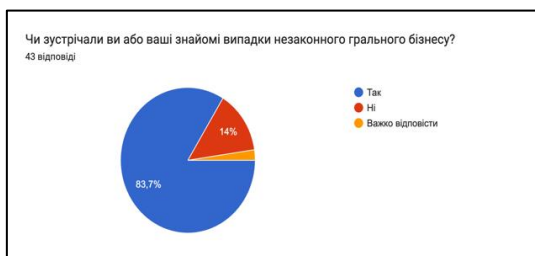
Питання 5. Чи відчуваєте ви або ваші знайомі залежність від азартних ігор?

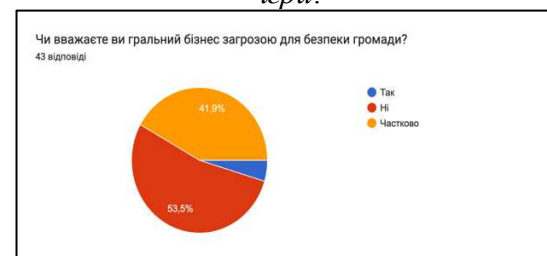
Питання 6. Чи знаєте ви випадки, коли люди втрачали значні суми грошей через азартні ігри?

Питання 7. Чи відомо вам про програми допомоги людям із залежністю?

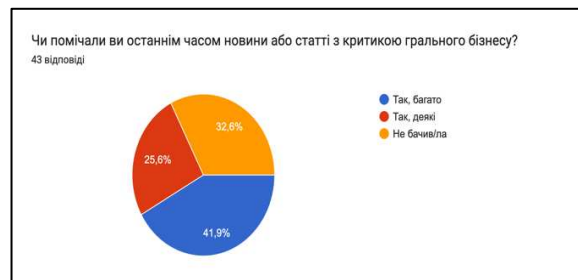
Питання 8. Чи зустрічали ви або ваші знайомі випадки незаконного грального бізнесу?

Питання 9. Чи вважаєте ви гральний бізнес загрозою для безпеки громади?

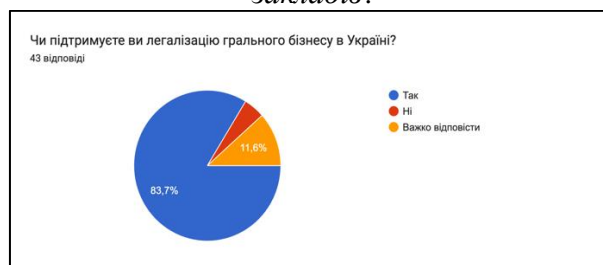
Питання 10. Чи знаєте ви про людей, які втратили роботу через закриття гральних закладів?

Питання 11. Чи помічали ви останнім часом новини або статті з критикою грального бізнесу?

Питання 12. Як ви оцінюєте вплив грального бізнесу на соціальну стабільність у вашому регіоні?

Питання 13. Чи підтримуєте ви легалізацію грального бізнесу в Україні?

Довідки про впровадження

DocuSign Envelope ID: E3277A86-725D-4357-AEA2-14C9B5AB8CD7

Platipus Gaming SRL

Calea Dorobantilor 89
Cluj-Napoca, Romania
info@platipusgaming.com

CERTIFICATE OF IMPLEMENTATION

of research results by
Stanislav Mykhailov

The outcomes of the academic research conducted by Stanislav Mykhailov have been practically applied in collaboration with online gambling operators and software developers registered in European Union states under local licensing regimes. The research focused on the development of regulatory and analytical approaches aimed at enhancing public accountability and minimizing systemic risks in high-impact economic activities. Particular attention was given to the implementation of tools for crisis mitigation, transparent financial management, and the promotion of socially responsible practices within the gambling sector.

The research focused on developing an adaptive regulatory model specifically suited for high-risk economic sectors. In the case of Romania's online gambling industry, the model addressed the unique challenges of balancing operational autonomy with social responsibility in a globally accessible environment. Special emphasis was placed on mechanisms to enhance transparency, reduce exposure to shadow operations, and increase voluntary compliance with international norms.

Implementation of the proposed framework allowed participating companies to re-evaluate their internal governance policies, introduce risk mitigation protocols, and demonstrate proactive steps toward sustainable and socially-conscious business practices. The cooperation between the academic and business sectors has yielded measurable improvements in corporate risk management and public trust.

8.05.2025

DocuSigned by:

 2165C5931AF94D3

Alexandru Szilaghi, director

BRILLIANCE IN EVERY SPIN**Platipus**

Приватне акціонерне товариство «Рівнеспортек»

33010, Рівненська область, м. Рівне, вул. Боярка, 28
Тел./факс (0362) 25-91-98, E-mail: mtb@rivne.com
Web: <http://05453203.infosite.com.ua>

IBAN UA333052990000026003020704546 в
АТ КБ «ПРИВАТБАНК»
ЄДРПОУ 05453203

Вих. № 11 від "25" червня 2025 р.

ДОВІДКА

про використання результатів досліджень і розробок,
одержаних при виконанні дисертаційної роботи
Михайлова Станіслава Вікторовича
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 – економіка

Результати дисертаційної роботи Михайлова Станіслава Вікторовича щодо державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально-відповідальною економічною діяльністю були впроваджені в діяльність ПРАТ «РІВНЕСПОРТЕК», а саме була розроблена структурна модель управління гральним бізнесом. Науково-дослідна робота була виконана відповідно до договору між Національним університетом водного господарства та природокористування та ПРАТ «РІВНЕСПОРТЕК».

Зокрема, було розроблено структурну модель управління гральним бізнесом, яка дозволила здійснити оцінку рівня економічних ризиків та ризиків соціальної відповідальності, визначити ефективні механізми детінізації та вдосконалити управлінські процеси в межах легального функціонування ринку.

Результати стали основою для формування практичних рекомендацій щодо посилення прозорості, зниження тіньових схем і підвищення соціальної відповідальності підприємства.

Практичне застосування результатів дало змогу підприємству адаптуватися до умов змінного регуляторного середовища, зміцнити власну репутацію, мінімізувати ризики та забезпечити сталість функціонування в межах чинного правового поля.

Директор ПРАТ «РІВНЕСПОРТЕК»

Леонов В.О.

ТОВ "Букмекерська Компанія "Фавбет"

Код ЄДРПОУ 43457382,
Адреса: 04076, Україна, м. Київ,
пр. Степана Бандери, буд. 8, корпус 39, 39а

Вих. № 6/н від 25.06.2025 р.

ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційного дослідження****Михайлова Станіслава Вікторовича****на здобуття наукового ступеня доктора філософії****за спеціальністю 051 – економіка**

Отримані наукові результати у сфері державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально-відповідальною економічною діяльністю були впроваджені в аналітичну діяльність ТОВ «БУКМЕКЕРСЬКА КОМПАНІЯ «ФАВБЕТ», зокрема в процесі оцінювання стану та динаміки розвитку ринку азартних ігор в Україні.

У процесі дослідження було проведено ґрунтовний аналіз трансформації гравального бізнесу після його легалізації, виявлено основні соціальні та економічні ризики, а також окреслено напрями ефективного державного регулювання з антикризовою метою. Ці напрацювання були використані аналітичним підрозділом компанії для порівняльного оцінювання ринкових трендів, адаптації стратегічних прогнозів та підвищення прозорості внутрішньої звітності.

Рекомендації, сформовані на основі дослідження, сприяли вдосконаленню механізмів взаємодії з державними регуляторами, покращенню підходів до соціальної відповідальності оператора та оптимізації процесів ризик-менеджменту.

З повагою,
Керівник міжнародного
юридичного відділу

Signed by:
Mykola Karlin
0CF75E73EAEF412...

Микола Каргін

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
(НУВГП)

вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028, тел. (0362) 63 30 98, факс (0362) 63 32 09,
 e-mail: mail@nuwm.edu.ua, web: https://nuwm.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02071116

Від 14.03.2025 № 011-08

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання у навчальному процесі
Національного університету водного господарства та природокористування
результатів досліджень і розробок, одержаних при виконанні дисертаційної роботи
Михайлова Станіслава Вікторовича
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – економіка

Використання у навчальному процесі науково-методичних розробок та результатів досліджень здобувача ступеня доктора філософії Михайлова С. В., що викладені в його дисертації, забезпечують набуття теоретичних знань та сприяють формуванню здатності об'єктивно і критично аналізувати інформацію про процеси державного регулювання грального бізнесу як інструменту антикризового управління. У навчальному процесі Національного університету водного господарства та природокористування під час викладання наступних курсів спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» апробовано та впроваджено такі рекомендації:

- під час викладання навчальної дисципліни «Стратегічне управління підприємством» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня, які навчаються за ОПП «Економіка підприємства», запроваджено використання авторських напрацювань щодо детінізації грального бізнесу як інструменту антикризового управління, з акцентом на оцінку соціальних ризиків та суспільної ефективності, що сприяє розвитку стратегічного мислення здобувачів і розумінню механізмів державного впливу на ризикові сектори економіки в умовах нестабільності;

- під час викладання навчальної дисципліни «Актуальні проблеми економічної і фінансової безпеки» для здобувачів другого (магістерського) рівня, які навчаються за ОПП «Економіка підприємства», інтегровано використання інформаційних систем для моніторингу кризових явищ, що дозволяє формувати стратегії соціально-відповідальної економічної діяльності відповідно до принципів ESG та забезпечення сталого розвитку підприємства в умовах зовнішньої нестабільності;

- під час викладання навчальної дисципліни «Фінансова грамотність» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня, які навчаються за ОПП «Економіка підприємства», запроваджено застосування методів оцінки та прогнозування економічних ризиків як інструментів державного регулювання, що сприяє формуванню навичок антикризового управління та розвитку соціально відповідальної економічної поведінки, з урахуванням необхідності забезпечення стійкості фінансових рішень в кризових умовах.

Проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Національного університету водного господарства та природокористування
 д.е.н., професор

Виконавець: Ніна КУШНІР +380677096333

Наталія САВІНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028, тел. (0362) 63-30-98, факс (0362) 63-32-09, mail@nuwm.edu.ua

Від 25.03.25 № 6н-25
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання досліджень, отриманих при виконанні дисертаційної роботи
Михайлова Станіслава Вікторовича
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
 051 – економіка,
 в науково-дослідних роботах, виконаних у науково-дослідній частині
 Національного університету водного господарства та природокористування

Видана *Михайлову Станіславу Вікторовичу* з підтвердженням того, що результати досліджень, викладених в дисертаційній роботі на тему: *«Державне регулювання як інструмент антикризового управління соціально-відповідальною економічною діяльністю»*, використовувались при виконанні кафедральних наукових тем в науково-дослідній частині Національного університету водного господарства та природокористування:

- «Розвиток систем антикризового управління національною економікою» (номер державної реєстрації 0125U002807), автором розроблено підхід до оцінювання ефективності державного регулювання соціально-відповідальної економічної діяльності в умовах кризових викликів. Розроблено методичні засади оцінювання впливу соціальних ризиків та тінізації на динаміку функціонування таких видів економічної діяльності, як гральний бізнес, що мають підвищену суспільну чутливість. Здійснено наукове обґрунтування системи індикаторів для кількісної оцінки суспільної ефективності, що може бути використана як інструмент для державного регулювання економічної діяльності з високим рівнем регуляторної відповідальності.

- «Фінансово-економічна політика в контексті інноваційного розвитку України» (номер державної реєстрації 0120U105019), автором проаналізовано вплив інституційного середовища на формування політики державного регулювання соціально-відповідальної економічної діяльності. Запропоновано підхід до врахування макроекономічних та фінансових чинників при розробці регуляторних стратегій, що орієнтовані на забезпечення стійкості соціально-відповідальної економічної діяльності в умовах кризових трансформацій.

Проректор з наукової роботи
 та міжнародних зв'язків
 д.е.н., професор

Наталія САВІНА

Сергій Куницький 0967375013

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ**«ГЕЙМ РЕСЕЛЛЕР»****код ЄДРПОУ 44001574, адреса: Україна, 01133, м Київ, вул. Леоніда Первوماйського, буд. 9****м. Київ****25.06.2025 р.****ДОВІДКА**

**про використання результатів досліджень і розробок,
одержаних при виконанні дисертаційної роботи
Михайлова Станіслава Вікторовича
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 – економіка**

Результати наукового дослідження, виконаного Михайловим Станіславом Вікторовичем у межах вивчення механізмів державного регулювання як інструменту антикризового управління соціально-відповідальною економічною діяльністю були впроваджені в аналітичну діяльність ТОВ «ГЕЙМ РЕСЕЛЛЕР», зокрема під час оцінювання стану та динаміки розвитку ринку азартних ігор в Україні.

Методику евалюації ризиків соціальної відповідальності було інтегровано в роботу аналітичного підрозділу компанії з метою систематизації ринкових даних, розширення інструментарію для аналізу динаміки B2B-сегменту та адаптації прогнозних сценаріїв взаємодії з ліцензованими операторами азартних ігор.

На основі отриманих результатів сформовано рекомендації щодо підвищення якості сервісної підтримки та інформаційної відповідності у співпраці з партнерами, а також посилено аналітичну складову взаємодії з державними регуляторами в межах чинного законодавства.

З повагою,**Директор ТОВ «Гейм Реселлер»**

Signed by:
Olya Bratina
36113301139A57258

Ольга БРАТІНА

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових наукових виданнях України:

11. Михайлов С.В., Михайлова Є.В. Теоретичні аспекти визначення поняття антикризового управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. Том 32 (71). № 5. С. 1–6. (0,71 а.а.; особистий внесок: визначено та описано поняття антикризового управління, 0,3 а.а).
12. Михайлов С.В., Михайлова Є.В. Детінізація грального бізнесу, як інструмент наповнення бюджету в умовах антикризового управління. *Економіка і регіон*. №4 (87). Національний університет ім. Юрія Кондратюка, 2022. С. 23–27 (0,54 а.а.; особистий внесок: описано інструменти наповнення державного бюджету, 0,26 а.а).
13. Михайлов С.В., Михайлова Є.В. Теоретичні підходи до формування стратегій антикризового управління. *Український економічний часопис*. 2023. Вип. 1. С. 38–48. (0,58 а.а.; особистий внесок: проаналізовано наявні стратегії антикризового управління, 0,2 а.а).
14. Михайлов С.В., Михайлова Є.В., Савіна Н.Б. Соціально-корпоративна відповідальність детінізації грального бізнесу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2024. № 28. С. 34–38. (0,52 а.а.; особистий внесок: проаналізовано особливості соціально відповідальності організаторів грального бізнесу, 0,2 а.а).
15. Михайлов С.В., Савіна Н.Б. Онлайн гемблінг в системі національної економіки. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2023. Вип. 1(93). С. 5–8. (0,63 а.а.; особистий внесок: проаналізовано та описано структуру гемблінгу, 0,4 а.а).

16. Михайлов. С.В. Савіна Н.Б. Розвиток онлайн гемблінгу в системі грального бізнесу. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2022. Т. 21. №. 3 (52). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, С. 197–206. (0,35 а.а.; особистий внесок: проаналізовано та описано структуру онлайн гемблінгу, 0,2 а.а).
17. Михайлов. С.В. Савіна Н.Б. Реалізація інноваційних інструментів соціально-економічного захисту операторів та споживачів. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. 2023. № 4(91). Полтава: ПНТУ, 2023. С. 30–34. DOI:[https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4\(91\).3190](https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4(91).3190). (0,54 а.а.; особистий внесок: проаналізовано соціальний захист операторів, 0,3 а.а).
18. Михайлов С.В., Савіна Н.Б. Економічні аспекти впровадження міжнародних стандартів відповідальної гри: тенденції та перспективи. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2024. № 1 (85). С. 13–17. (0,5 а.а.; особистий внесок: описано стандарти відповідальної гри, 0,3 а.а).
19. Mykhailov S. Economic opportunities and social responsibility in the modern gambling industry. *Український економічний часопис*. 2024. Вип. 7. С. 53–56. (0,55 а.а.).
20. Mykhailov S. State regulation of risky economic sectors for economic stability and growth. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2025. Вип. 54. С. 104–108. (0,65 а.а.).

Публікації в іноземних виданнях:

14. Mykhailov S., Mykhailova Ye. Theoretical Approaches of the Anti-Crises Management During the Informational War. *Three Seas. Economic Journal*. 2022. Vol. 3 No. 1. Pp. 129–133. (0,46 а.а; особистий внесок: проаналізовано характеристики антикризового упарвління, 0,26 а.а).
15. Mykhailova Y., Savina N., Lytvynenko V., Mykhailov S. Entropy Based Evaluation of The Impact of Education on Economic Development.

- Informatyka, Automatyka, Pomiarы W Gospodarce I Ochronie Środowiska*, 14(3), 2024. P. 118–122. (SCOPUS) DOI: <https://doi.org/10.35784/iapgos.6358> (0,86 a.a.; особистий внесок: проаналізовані та описані потенційні ризики і можливості економічного розвитку країни, 0,28 a.a).
16. Mykhailov S., Savina N. Introduction of Tools for Social and Economic Protection of Operators and Consumers as a Part of Destigmatisation of Gambling. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, Volume 4 Number 3. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023, p. 45–52. (0,73 a.a.; особистий внесок: проаналізовані та описані інструменти соціального захисту операторів, 0,5 a.a).

Публікації за матеріалами конференцій:

21. Савіна Н.Б., Литвиненко В.І., Міхно М.М, Михайлов С.В. Навчання нечітких когнітивних карт з використанням алгоритму оптимізації рою частинок для моделювання впливу економічних факторів. *Матеріали 10-ої Міжнар. наук.-практ. конф. «Глушковські читання»*, Київ, 2021 р. С. 185–190. (0,22 a.a; особистий внесок: впливи економічних факторів, 0,2 a.a).
22. Mykhailov S., Mykhailova Ye. Economic Potential Of Educational Institution. *IV Міжнародна конференція «Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід»*: матеріали. 2021. Дніпро-Гельсінкі. С. 64–67. (0,23 a.a; особистий внесок: описано економічні показники, 0,2 a.a).
23. Mykhailov S., Savina N. Historical Preconditions for The Regulation of The Gambling Business in The National Economy. *Features and trends of socio-economic development in global and local dimensions: International scientific conference* (October 21-22, 2022. Leipzig, Germany). Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 48–52. (0,17 a.a; особистий внесок: описано регулювання грального бізнесу, 0,1 a.a).

24. Михайлов С.В. Савіна Н.Б. Теоретичні засади визначення кризових явищ в національній економіці. *Економічна система країни: зовнішні та внутрішні фактори впливу*: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 жовтня 2022 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 14–18. (0,18 а.а; особистий внесок: проаналізовано та описано кризові явища, 0,1 а.а).
25. Михайлов С. В., Савіна Н. Б. Еволюція азартних ігор: тенденції розвитку та фінансові виклики. *International scientific-practical conference “Economics, finance, accounting and law: problems, trends, directions”*: conference proceedings (Tampere, Finland, February 12, 2024). Tampere, Finland: Scholarly Publisher ICSSH, 2024. Р. 19–23. (0,13 а.а; особистий внесок: описано тенденції розвитку грального бізнесу, 0,1 а.а).
26. Михайлов С.В., Савіна Н.Б. Інноваційні інструменти як елемент соціально-економічного захисту операторів та споживачів. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції*: матеріали Х Міжнародної науковопрактичної Інтернет-конференції, 09 листопада 2023 р. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2023. С. 127–128. (0,12 а.а; особистий внесок: описано інноваційні інструменти, 0,1 а.а).
27. Михайлов С. В. Державне регулювання ризикових секторів економіки як інструмент антикризового управління. *Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії*: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 7–8 березня 2025 р.). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 69–74 с. (0,19 а.а).